

E U S K E R A

Euskaltzaindiaren lan eta agiriak
Trabajos y actas de la Real Academia de la Lengua Vasca
Travaux et actes de l'Académie de la Langue Basque

EUSKALTZAINDIA

REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA
ACADÉMIE DE LA LANGUE BASQUE

1998, 2
43. liburukia
BILBO

EUSKALTZAINDIA

Plaza Barria, 15. 48005 Bilbo

Argitalpen batzordea / Comisión de Publicaciones:

Burua:	Jean Haritschelhar
Kideak:	Henrike Knörr Patxi Goenaga J. A. Arana Martija Miren Azkarate Beñat Oihartzabal Patxi Altuna Juan Luis Goikoetxea
Eragile eta idazkaria:	Ricardo Badiola Uriarte

© Euskaltzaindia

ISSN. 0210-1564

Euskera

ISBN. 85479

Legezko Gordailua BI-1.244-58

Fotokonposaketa: Rali. Particular de Costa, 8-10, 48010 Bilbo

Publmail 2000. Bilbo-Galdakao errepidea, 18, Arzubi etxea, 4. solairua, 48004 Bilbo

Aldizkari hau beste agerkariekin trukutzen da. Otoi, idatz Zuzendariari.
Esta **Revista** admite el intercambio con otras publicaciones. Se ruega dirigirse al Director.

AURKIBIDEA

PEDRO ANTONIO AÑIBARRO-REN 250. URTEURRENA

Enrike Etxebarria, herriko alkatea, <i>Pedro Antonio Añibarro-ren 250. urteurrena</i>	341
Jean Haritschelhar, euskaltzainburua, <i>Pedro Antonio Añibarro: 250. urtemuga</i>	343
Luis Villasante, euskaltzain osoa, <i>Aita Pedro Antonio Añibarro (1748-1830)</i>	345
Blanca Urgell, euskaltzain urgazlea, <i>Pedro Antonio Añibarro, euskal idazle, gramatikalari eta hiztegitale</i>	349

EUSKALTZAINDIAREN II. EUSKALEGUNEN 75. URTEURRENA

Andres Iñigo, Nafarroako ordezkaria, <i>Prentsaurrekoa</i>	359
Miguel San Miguel, herriko alkatea, <i>Euskaltzaindiaren II. Euskalegunen 75. urteurrena</i>	361
Jean Haritschelhar, euskaltzainburua, <i>Euskaltzaindiaren II. Euskalegunen 75. urteurrena</i>	363
Andres Iñigo, euskaltzain urgazlea eta Euskaltzaindiaren Nafarroako ordezkaria, <i>1923. urteko II. Euskalegunen oroimenez</i>	365
Maria Jesus Perurena Santesteban, Doneztebeko DBH Institutuko irakasle eta udal zinegotzia, <i>Euskara irakaskuntzan azken 23 urteotan Doneztebe eta Malerrekan</i>	371
Pedro Mindegia, Malerrekako Euskara batzordeburua, <i>Euskararen Egoera Baztan, Bortzerri eta Malerrekan</i>	375

IV. AHOSKERA JARDUNALDIAK

- Miren Lourdes Oñederra, euskaltzain urgazlea, Ahoskera azpibatzorde arduraduna eta Euskal Herriko Unibertsitateko irakaslea, Gasteizen, *Ahoskera Lantaldearen errenpaden txostena* 379
- Dolors Poch Olivé, Departamento de Filología Española, Universidad Autónoma de Barcelona, *La estandarización de la pronunciación y la variabilidad lingüística* 391
- Gorka Elordieta, Euskal Herriko Unibertsitateko irakaslea, Gasteizen; Iñaki Gaminde, euskaltzain urgazlea eta Euskal Herriko Unibertsitateko irakaslea, Bilbon; Jose Ignacio Hualde, Urbana-Illinoisko Unibertsitateko irakaslea, *Euskal azentua gaur eta bihar* 399
- Pilartxo Etxeberria Murua, euskaltzain urgazlea, Ahoskera azpibatzorde-idazkaria eta Euskal Herriko Unibertsitateko irakaslea, Donostian, *Mintzakantuen oharmena* 425
- Miren Lourdes Oñederra, euskaltzain urgazlea, Ahoskera azpibatzorde arduraduna eta Euskal Herriko Unibertsitateko irakaslea, Gasteizen, *Prosodiaren oraina eta Ahoskera Arauak* 439
- Adelaida Kintana, Nafarroako Irakasleen Birtziklatzeko Ikastegiko irakaslea; Jon Aurre, Bilboko IRALEko irakaslea; Juan Carlos Hernandez, Donostiako IRALEko irakaslea; Jon Kortabarria, Gasteizko IRALEko irakaslea, *Ahoskeraren araugintza irakaskuntzan* 451
- Asier Larrinaga Larrazabal, EITBko Euskara Saileko burua, *Ahoskeraren araugintza komunikabideetan* 459
- Julian Beloki, Euskadi Irratia/Euskadi Gaztea. Zuzendaria, *Arauak egunerokotasunean* 467
- Miren Lourdes Oñederra, Ahoskera azpibatzorde arduraduna, *IV. Ahoskera Jardunaldiak: Ondorioak* 473

JUAN ANTONIO MOGELI OMENALDIA

- Jose Antonio Arana Martija, *Juan Antonio Mogeli oroitarria eta omenaldia* 477

EUSKALTZAINDIAREN ADIERAZPENAK ETA AGIRIAK

Euskaltzaindiaren ARAUAK:

87.—Euskara Batuaren ahoskera zaindua	485
88.—Hiztegi Batua: <i>lubaki - makina</i>	491
89.—Hiztegi Batua: <i>makineria - matrikulatu</i>	497
90.—Hiztegi Batua: <i>matrize - mintzura</i>	503
91.—Hiztegi Batua: <i>minuet - nahastura</i>	511

BATZAR AGIRIAK

Donostian, 1998ko ekainaren 26an	523
Areatzan, 1998ko uztailaren 23an	528
Donezteben, 1998ko irailaren 25ean	534
Donostian, 1998ko urriaren 30ean	540

EUSKALTZAINDIA ETA IBERDROLA-REN ARTEKO ELKARLANERAKO HITZARMENA

Euskaltzaindia eta Iberdrola-ren arteko elkarlanerako <i>hitzarmena</i>	547

BESTE TXOSTEN BATZUK

Azkue Biblioteka: Liburuak mailegatzeari buruzko arau osagarriak	553
Eusko Legebiltzarra - Euskaltzaindia	555

ONOMASTIKA

Mikel Gorrotxategi Nieto, secretario de la Comisión de Onomástica: <i>Ixona / Hijona</i>	559

Mikel Gorrotxategi Nieto, Onomastika batzordeko idazkaria, <i>Bizkaiko errepideen mapa berria / Nuevo mapa de carreteras de Bizkaia</i>	561
Andres Iñigo Ariztegi, vocal de la comisión de Onomástica, <i>Arce / Arzibar</i>	565

GRAMATIKA

<i>Hausgarri</i> eta <i>Hauskor</i> -en erabilera dela eta	569
Zertan oinarritzen zara hori esateko?	571
Gramatika batzordearen erantzuna UZEI-ko Leire Zenarruzabeitiri, epaitegietako inprimaki batzuetarako euskal egitura batzuez	573

BERRIAK

AURKEZPENAK / PRESENTACIONES

Mikel Gorrotxategi Nieto, Onomastika batzordeko idazkaria, <i>Deitura izendegiaz</i>	579
Henrike Knörr, Onomastika batzordeburua, <i>Deitura Izendegiaren aurkeztean</i>	583
Sabin Intxaurre, Consejero de Justicia, Economía y Trabajo y Seguridad Social del Gobierno Vasco / Eusko Jaurlaritzako Justizia, Ekonomia, Lan eta Gizarte Segurantza sailburua, <i>Nomenclátor de Apellidos Vascos / Euskal Deituren Izendegia</i>	585

* * *

Ricardo Badiola Uriarte, argitalpen eragilea, <i>Arauk: I. karpeta: CD-ROM: (Arauk 1-75): 1994-1997eko uztailera artean euskaltzainek onarturikoak CD-ROM interaktiboan</i>	591
Ricardo Badiola Uriarte, ejecutivo del Servicio de Publicaciones, <i>Normativa en CD-ROM de la Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia</i>	594
Jose Antonio Arana Martija, <i>Arauk-I CD-ROM-ean aurkeztean</i>	597

BESTE BERRI BATZUK

Euskaltzaindiko Zuzendaritzaren oharra / Nota de la Junta de Gobierno de la Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia	601
Nafarroako irratien baimenen gainean Euskaltzaindiaren <i>Adierazpena / Declaración</i> de Euskaltzaindia sobre el reparto de licencias radiofónicas en Navarra	603

HIL BERRIAK

Maria Dolores Agirre Aizpuru (1903-1997)	607

PEDRO ANTONIO AÑIBARRO-REN
250. URTEURRENA

Areatza, 1998-VII-23

PEDRO ANTONIO AÑIBARRO-REN 250. URTEURRENA

Areatza, 1998-VII-23

*Enrike Etxebarria,
herriko alkatea*

Agur t'erdi eta arratsaldeon Euskaltzaindiko buru eta kide guztioi. Eta baita gure herritar eta bertora etorri zarien guztioi. Guztiok 'ondo etorriak' izan zaitezela Areatzako herrira.

Areatzako herria poztasun haundiagaz aurkitzen jaku gaur honenbeste jakitun eta pertsona ospetsu bere altzoan izateagatik Pedro Antonio Añibarroren 250. urteurrena dala eta.

Bestalde, gogo biziz ospatu gura dogu Pedro Antonio Añibarroren urteurren hau. Eta nik ez dot Añibarroren gramatika, hiztegi eta bestez berbarik egingo, nire burua ez dot horretarako prestatua ikusten eta. Ni baino hobeto prestatuak ditugu gure artean eta jarraian euren berbaldiak entzungo ditugu.

Euskaltzaindiak gure Udalarekin antolatu ditu gaurko eta biharko ekitaldiok P.A. Añibarroren omenez. Guzti-guztiori dinotsuet gure herrian izango dozuela gaur eta bihar zeuen berbaldiak eta ekitaldiak aurrera eroateko toki aproposa. Guk poztasun haundiz ikusten ditugu ekitaldiok.

Beraz, guzti-guztiori ondo etorria emon gura deusuegu eta Pedro Antonio Añibarroren ohorez egingo diren ekitaldiori hasiera emongo deutsegu. Besterik ez.

PEDRO ANTONIO AÑIBARRO: 250. URTEMUGA

Areatza, 1998-VII-23

*Jean Haritschelhar,
euskaltzainburua*

Areatzako alkate jaun agurgarria,
Euskaltzainkideak,
Jaun-andereak, arratsalde on.

Duela zortzi bat hilabete ospatu zenuten Antonio Abbadia-ren Lore Jokoen mendeurrena Davant euskaltzain jauna mintzatu zela orduan gela honetan bertan.

Aurten duela berrehun eta berrogeita hamar urte Areatzan sortu zen egun ohoratzen dugun seme ospetsua Aita Añibarro frantziskotarra. Bizi luzea ukan du euskaltzale honek laurogeita bi urtetan hil izan baita 1830ean. Bizi luze eta emankorra kristautasunaren aldetik eta euskaldungoaren aldetik ere, euskarari eskaini dizkiolaketz orduak eta orduak misiolari bezala eta idazle bezala halaber.

Egia da Zarauzko komentua egokia zela holako lanen egiteko, nahiz garai latzak iragan dituen Aita Añibarrok, bereziki XVIII. mendearen bukaeran, frantses iraultza denboran. Alabainan sartu ziren soldado frantsesak Zarauzko komentuan eta eraman zituzten Frantziara hiru fraide, Aita Añibarro barne, bizpahiru hilabete iragan zituztela espetxean bakea etorri arte.

Orain erruki-garaian sartuak baikara hala nola Chirac presidentea eta apezpiku frantsesak juduen aintzinean, bai eta ere Eltsine jauna berrikitan San Petersburgon, nik ere holako zerbait egin beharko nuke denbora haietan gure arbasoek eginikako aberekerien gatik, Aita Añibarroren biziaz oroiturik.

Bi egun oso iragaiten ditugu Areatzan. Goiz honetan bildu gara gure hileroko bilkuran, aztertuz euskara batuko hiztegia, datorren urtearen amaieran 20.000 hitz nahi ditugula eskaini hiztegi horretan.

Orain ospatuko dugu Aita Añibarro bi mintzaldirekin, Aita Villasante euskaltzainburu ohiarena eta Blanca Urgell Euskal Herriko Unibertsitateko erakaslearena gero. Areatzatarrek hobeki ezagutuko dute Aita Añibarrok zer egin duen bere bizian.

Bihar sartuko gara IV. Gramatika jardunaldietan, Gramatika batzordeak antolatuak, Patxi Altuna eskualtzaina batzorde buru, mintzatuko direlarik Rudolf de Rijk holandarra, Leideneko Unibertsitateko erakaslea, Patxi Goenaga eskualtzaina eta Jose Antonio Mujika eskualtzain urgazlea, azken honek aurkeztuko duelarik EGLU V. liburukia. Segur naiz eztabaida sakonak sortuko direla biltzarkideen artean hala nola sortu diren jadanik batzordekideen artean.

Alkate jauna, eskerrak nahi dizkizut bihurtu zure harrera onaren gatik. Hartu gaituzu esku zabalekin, oroituko baita luzaz Euskaltzaindia Areatzan ukan duen ongiatorri beroaz. Euskaltzaindiak, ez baitezake bertzerik eskain, eskaintzen dio Areatzari eta denbora berean Euskal Herriari bere lanaren fruitua, hemen gramatikako jardunaldiena.

Berriz ere, alkate jauna, bihotz bihotzetik eskerrik asko.

AITA PEDRO ANTONIO AÑIBARRO (1748-1830)

Areatza, 1998-VII-23

*Luis Villasante,
euskaltzain osoa*

Ehun eta hirurogeita zortzi urte betetzen dira aurtan Aita Pedro Antonio Añibarro hil zenetik. Bizkaiko Villaro edo Areatzan jaioa zen (1748an). Zarauzko gure komentuko herri-misiolari eta euskal idazle ospetsuen artean berau izan zen lehenengoa. Aita Larramendik esango digu Zarauzko misiolariak izan zirela garai hartan euskera bat onartzeko modukoa erabiltzen zuten bakarrak. Baina Añibarro, euskeraz idaztean, ez da beste euskal idazle batzuen morroi galditzen. Idatziko du bizkaieraz, gipuzkeraz eta bai nafarreraz ere. Hiru hauek dira berak euskeraz idaztean erabiliko dituenak, baina berak nafarrera deitzen duena, esango genuke guk gaur lapurtera deitzen duguna dela. Hiru euskalki huek beraz: bizkaiera, gipuzkera eta berak nafarrera deitzen duena, sakonki ezagunak zituen Añibarrok. Lapurdikoa bere izenaz aipatu ordez, Nafarroakoa deitzen du.

Axular bizkaierara itzuli zuen, baina, jakina, orduko egoeragatik argitara gabe gelditu zen gerra zibila eta nahasteengatik, alegia (gure egunotan zati bat azaldu zen RIEV-en). Ez da Aita Larramendiren hitz berrien zale, herri-hizkeraren zale da areago. Eta horretan begi zorrotza zuela erakusten du.

Añibarroren lan argitaragabeak aztertzen direnean, maitekiro eta arretaz idatziak izan direla ikusten da.

* * *

Baina itzul gaitezen Añibarroren bizitza-gorabeherak laburki kontatzera. Zarauzko gure komentuan bazen euskal misiolarien etxea, eta, erdera baztertu gabe, bereziki euskal prediku eta misioak Euskal Herrian egitera emanak ziren fraide haiek. Eta, hain zuzen, Aita Añibarro izango da misiolari horietan lehenengoetakoa. Aita Añibarrok, bada, 1790. urtean eskatzen du eta bai lortzen ere, Zarauzko kolegiara joatea. Eta han egongo da hil arte. Eta handik joaten zen Euskal Herrian zehar predikuak eta misioak ematera.

Urte horiek baino lehen, non egon zen, ordea?

Hautzarotik hasita, esan dezagun ama bilbotarra zuela gure Añibarrok. Aita, bai, Zeanurikoa zuen. Dirudienez, fraide Bilbon sartu zen, San Frantzis-

koren komentuan, eta han egin zituen karrerako estudioak. Garai hartan Kantabriako gure Probintzia lau 'naziotan' banatua zen, hots: Araba, Bizkaia, Gipuzkoa, eta 'Montaña' deitua —Santander, alegia—. Eta probintzien artean gehiegi ez urruntzeko, fraide gazte batzuk beste probintziakoen artera joaten ziren ikaskizunak egitera, eta bai gero irakasle izatera ere: adibidez, bizkaitarrak Gipuzkoara, eta abar. Añibarrok, esate baterako, karrerako azken urteak Arantzazun egin zituen. 1772. urtean apaiz egiten da. Dirudienez 1773. urtean Arantzazun segitzen du 'prolegomenista' bezala. Hemen ezagutu zuen Aita Ubillos. Baina irakasle bezala ez zen, dirudienez, luzaroan egon. Gero Frías-ko (Burgos) *guardián* izendatzen dute. Komentu hau, nahiz eta Gaztelan kokatua egon, Bizkaiko bezala hartzen zen, Kantabriako probintziakoa zelako, noski.

Eta 1790. urtean eskatzen du, eta baita lortu ere, Zarauzko kolegioko izatea. Añibarrok 42 urte zituen orduan, eta hor biziko da hil arte.

Baina Zarautzen sartu ondoren, handik lau urtera Frantziarekin gerra hasien da. Frantsesek Gipuzkoa harrapatzen dute. Zarauzko fraideek ihes egin beharra izan zuten. Baina komentua zaintzeko eta abar, Aita Añibarro eta beste bi gelditzen dira. Frantsesak sartzen direnean, hiruok preso eramaten dituzte Frantziara. Zorionez, sinatu zen bakea, eta Frantziara eraman ziren hirurak aurki bueltatu ziren. Bi hilabetez bakarrik egon ziren Frantzian. Baina urte guti geroago, 1808tik 1814era, beste gerra bat, bortitzagoa, dator, Independentziakoa deitua. Zarauzkook berriz ere irten beharra izan zuten.

Zarauzko kolegioko fraideak Fernando VII.ari guztiz atxikiak izan ziren, eta baita erreboluzioaren etsaiak ere. Ez zen haien artean izan ez frantsesturik eta ez entziklopedistarik, beste leku batzuetan gertatu zen bezala. Zarauzko kolegio honetan fraide oso ospetsuak izan ziren. Adibidez, Aita Palacios, Oñatiko semea. Aita Añibarro zen beronen zuzendari espirituala eta konfesoarea. Eta Aita Palacios honek erderaz egindako bi liburu, Añibarrok euskeraz liburu batean itzuliak atera ziren.

Aita Añibarrarekin batean Zarautzen bizi izan zen Aita Juan Mateo de Zabala ere. Aita Añibarro hil zenean, Zabala horrek egin zuen beronen aipamena etxeko liburuan.

Etxeko bikarioa ere izan zen Añibarro Zarautzen. Eta Zabalak beroni buruz dioenez, langile nekazina zen, liburuak idazten denbora ematen zuena. Arimen zuzendari izaten ere bai, noski. Komentutik kanpora igarotzen zituen egunak euskara sakonkiago ikasten ematen zituen. Nondik, ordea, ikasten? *Liburu bi-ziengandik*, hots, *baserritarren ezpainetatik*, Mogelek esango lukeen bezala. Eta kontu handia ipintzen zuen entzundako hitzak eskribuz jasotzen: Añibarrok berak esaten digu bere hiztegiaren hitzaurrean.

Aita Añibarrok adiskidetasun mina izan zuen Juan Antonio Mogelekkin, eta bere garaiko beste euskal idazleekin ere izango zuela uste izateko da.

Bere garaian hasten dira batzuk *f*-ren ordeztu *p* erabiltzen. Badirudi bera horretan ez dela ados. Hala dio: ohitura horri kasu egiten badiogu, gure ondorengoek *pedea*, *piela*, *pina* etab. idatziko dute... hau esatean, ordea, ironia puska bat ez ote da nabari?

Bukatzeko, ikus dezagun bere idazlanen kopurua, hiru sailetan partitua:

I Haren bizi denboran argitaratuak

a) *Cristau dotrina... Nafarroaco euscaran Iruñeco ospitalaren kontura agertua.*

Asteteren dotrina da, Iruñean agertua. Ez dakar urterik.

b) *Mixio santuetako kantuak*, San Sebastian, 1803.

c) *Escu liburua, eta berean eguneango cristiñau cereguiñac*, Tolosa, 1802. Berau da Añibarroren obrarik ezagunena eta hainbeste aldiz argitaratua izan dena. Bizkaieraz dago eta bertan ikusten da noraino ezagutzen duen Añibarrok euskararen arima.

II Egilea hil ondoren ateratakoak

a) *Curutze Santearen, Aita Gure etabarren ganeko Eracusaldiak*, Durango, 1879 (bi tomotan).

b) *Geroko gero* (bizkaieraz). Aita Palaciosena izandako ale bat ezagutu zuen Añibarrok eta hori erabili du berak bizkaierazko itzulpen hau egiteko. RIEV-en agertu da 1923ean hasirik, baina 42. kapitulura arte bakarrik.

c) *Catálogo de los pueblos vascongados de Vizcaya, Guipúzcoa y Navarra*. Zarauzko Libro Becerroan dago katalogo hori. Euskararen mugak noraino heltzen ziren garai hartan jakiteko balio du, besteak beste.

III Argitaragabeak

a) *Voces bascongadas diferenciales de Vizcaya, Guipúzcoa y Navarra*; 461 orrialde. Hitz bakoitza zein euskalkitakoa den esanez. Zarauko komentuan dago (edo zegoen). Ikus beherago, noiz argitaratu den.

b) *Gramática Bascongada*, 234 orrialde. Loiolan dago. Hiru euskalkietako aditza dakar, baita aditz sintetiko ere, eta hika eta zukako tratamendua. Beraz, hiru euskalkien 'arte' bezala da. Ikus beherago, noiz argitaratu den.

c) *Misionari Euscalduna. Cristau dotrina eta Sermoiac Bizcai-errietan iracasten*. Bi tomo, misioetako sermoiak argitaratzeko prestatuak. Lehen tomoak 498 orrialde ditu eta bigarrenak 442. Añibarrok misioetan predikatzen zituenak argitaratzeko jadanik prestatuak daude bertan, baina ez ziren argitaratu, Espainia barruan zeuden gerrengatik etab.

d) *Nequea arinduric*. Hamabost meditazio Jesus eta Ama Birjinaren saminei buruz, geure gurutzea eramaten ikas dezagun.

e) *Lau Ebanjelioak batera alcarturik*. Lau ebanjelioen konkordia bat. Bizkaieraz dago. M. Pilar Ciarrustak 1991an argitaratua.

f) *Artzai adibideak*. Erljio ezjakintasunaren gaitzari buruz Toledoko Artzapezpiku F. Valerok egindako eskutitz pastoralaren itzulpena. Gure misiolariak gaitz honetaz asko kezkatzen ziren.

Aita Zabalak, Aita Añibarro hil zeneko nota ematean beste liburu bat ere aipatzen du, hots, Loiolako San Iñazioaren liburua Ejerzizioei buruz; baina, di-rudenez, ez zen itzulpen bat, gai horri buruz azalpen batzuk baizik.

g) Harriet-en Gramatikatik hartutako oharrak (Baiona, 1741). Etab.

ERDERAZKOAK:

Benita da Arrizurieta, Zarauzko monja-komentuan hildako monja baten bizitza, santa usaiean hildakoa. Iruñeko alaba zen. Beronen bizitza dakar Añibarrok.

Añibarro hil eta handik urte gutira esklaustrazioa dator, eta karlisten geratea. Esan gabe doa hori dela eta, gure idazle honen lanak galdu ez, baina erdi ahaztuak eta galduak bezala gelditu zirela. Eta azkenik horra Añibarroren liburuak neronek argitaratuak:

a) *Voces Bascongadas diferenciales* (Bilbao, 1963, Caja de Ahorros Vizcaína).

b) *Gramática Bascongada* 1820an idatzia eta nik Bilbon, 1969an argitaratua.

PEDRO ANTONIO AÑIBARRO, EUSKAL IDAZLE, GRAMATIKALARI ETA HIZTEGIGILE*

Areatzan, 1998-VII-23

*Blanca Urgell,
euskaltzain urgazlea*

250 urte igaro dira Pedro Antonio Añibarro Areatzako herri honetan jaio zenetik. Milurteko baten laurden borobila data ederra da, ziur, inoren omenaldia antolatzeko, batez ere II. mendeurrena frankismoaren garairik ilunenetan (1948an) jausi zela kontuan hartzen badugu.

Duela bi mende pasako areatarrek ezin zuten ezertan ere susmatu, hainbeste denbora igaro eta gero herriko udaletxean haren omenez batuko ginela. Gauzak zeharo aldatu dira ordutik hona Euskal Herrian; eta, haiek ezin igartzeko moduan, aldaketa hau, astiro-astiro egin bada ere, Añibarro bezalako jendeari zor diogu, eurek ipini zituztelako honaino ekarri gaituen bidearen harriak. Euskaldunei oro har eta bizkaitarrei berezi-bereziki euskara maitarazi dieten, euskaraz irakurtzeko gogoa piztu eta lantzeraz gonbidatu dietenen artean Añibarro leku jaso bat irabazita dauka. Omenaldiek, nire ustetan, bi gauzatarako balio dezakete: alde batetik, halako pertsona garaien adibideak eta itzalak euren denboran izan zuten balioa berrizatzeko eta, bestetik, kontuak atera ditzagun, kontzientziako azterketa egin eta haietaz zer dakigun eta zer ez, beren egiteen gainean artean zenbat ikasi dugun eta oraindik egiteko zer dugun finka dezagun.

Idazle baten garrantzia, bera ikertzen eta ezagutzera ematen aritu direnen arabera neur badaiteke, inoiz baino argiago geratzen zaigu Añibarro garrantzi handiko idazlea izan zela, zeren eta bere ikertzaile nagusia, baita bere lan garrantzitsu askoren argitaratzailea ere, ez baita edonor izan, luzaro euskaltzainburua izan den Aita Villasante baizik. Norbaitek esango du, beharbada, biak frantziskotarrak izanik, baita biak bizkaitarrak ere, ez dela harritzekoa A. Villasantek Añibarrorenganako jaidura hori izatea: idaztiak aldamen-aldamenean zituen, eta bere ordenaren lorpenak lau haizeetara zabaltzeko gogorik ere ez bide du falta. Hala eta guztiz ere, esan behar dut lehenik, frantziskotarrek atearik zabal-zabalik dituztela euren artxibuetakoak ikusteko, eta oso pozik hartzen du-

---

* Lan hau Joseba A. Lakarrak zuzendutako EHUren ikerkuntza proiektuaren barnean kokatzen da.

tela, mende honetan zehar hainbeste aldiz frogatu duten bezala, euren altxorreko zerbait aztertu edota argitaratu nahi lukeen ikertzailea. Eta, bigarrenik, gogoratuko dut Villasanteren joera nagusia lapurterazko liburuak ikertzea izan dela, Axularri buruz egindako lan bikainak lekuko, hain zuzen bere kezka nagusia euskara batua bestetan parerik ia ez zuen lapurtar tradizioaren ekarriaz aberastea izan delako. Nire ustez, idazle bizkaitarren arteik Añibarroengan begiak ipintzea ere bide horretatik doa, hain zuzen Añibarrok hein handi batean bizkaiera bera gaitzen duen literatur hizkera bat eratzen saiatu zelako.

Tamalez, bere izaeraz, baita bere bizitzaz ere, gauza gutxi gorde zaizkigu: beste idazle askorekin gertatu bazaigu, ez da harritzekoa hau berau gertatzea munduarekin lotura gutxi izan zuen frantziskotar xume honekin. Uztail bukaera honetan gogoratzen ari bagara ere, Añibarro 1748ko abenduaren 5ean jaio zen. Bataioko agiriari esker badakigu aita, Antonio Añibarro, eta aitaren familia Zeanurikoak zirela; ama, berriz, María Antonia Ugalde, bilbotarra zen, amama bezala, aitita Zamudiokoa zen bitartean. Aitaren familia Zeanurin bizi zen eta amarena Bilbon: Pedro Antonioren gurasoak izan ziren, beraz, herri honetara aldatu zirenak, lan bila edo bestela. Gazte-gazterik atera zen herritik fraidetze-ko, 16 urterekin-edo, ziurrenik Bilbon frantziskotarrek zeukaten komentura.

Fetxa hotz eta hutsetatik urruntzen den lekukotasun ia bakarra, Aita Zabala euskal idazle eta komentukideak utzi zigun, Añibarroren heriotzaren ondoren ordura arte berak zeraman komentuko *Libro Becerro* delakoan haren hil osteko berri ematerakoan idatzi zituen hitzokiko, neuk laburtu eta euskaraz ipinita:

Alfertasunaren etsai handia... Haren langiletasunaren fruitua idatzi zituen 17 lanak dira... 82 urte zituela hil zen, Sakramentu Sainduak hartuta, eta eroapenez pairatu zuen bere azken gaixotasuna, kalentura bularreko kongestioaz batera... 1830eko martxoaren 7an hil zen, goizeko zazpirak laurden gutxitan. Begietako bista sendo eta argi gorde zuen, baita ilea ere aski, nahiz urdindua izan: ez zuen zahartzaroko beste gaixotasunik izan ez tula, eta indarrak zertxobait ahulduta izatea baino.

Gorriak ikusiko zituen Añibarrok Zarautzen. Alde batetik, komentuko biritza gogorra zen; honela kontatzen digu Añibarrok liburu berean komentuaren lehen urteez diharduela:

Probitziako komenturik pobre eta behartsuena zen; eta bertan bizi ziren Observanteek esan ziguten askotan meza ematera Parrokiaara joaten zirela, argizagitarako dirurik ez izanik.

Misiolari Mintegi bihurtu zenean, ez ziren gauzak hobetu, haren menpeko eskualdea txikia baitzen —eta, beraz, diru gutxi emateko gauza— eta misioetan ezer eskatu edo hartzea debekatuta baitzuten:

Kolegio hau beti dabil zorretan: eta jatekoak biltzeko, ongi-egile asko molestatu behar ditugu dirua mailegutuan eman diezaiguten, eta batzuetan ez da nork eman aurkitzen.

Lehenago Burgosen egon zen urteetan, Friaseko komentuan, hango guardianaren ere izanik. Gizon heldua zela iritsi zen Zarautzera, 42 urterekin, sasoiaren beraz, han egin behar zuen lan handia egiteko. Komentu hura Larramendiren garaian jadanik oso aipatua zen, zeren eta, Hegoaldeko Euskal Herrian zehar misioak egiteko zeregina izanik, jadanik orduan (Larramendiren oharra 1754koa-edo da) euskaraz ondo-ondo moldatzen ziren predikalari multzo bat biltzea lortu baitzuen. Komentuko artxibategian predikalari hauen erdarazko eta batzuetan euskarazko eskuizkribuak gordetzen dira, nahiz batzuk tamalez oso kaltetuak egon. Euskaldunen artean eta euskaraz lan egin ahal izateak erakarri zuen, ziurrenik, Añibarro Zarautzera. Baina berarekin funtsezko aldaketa bat gertatu zen: euskaldunentzako irakurgaiak prestatzera ausartzen da lehenengoz, eta batzuk argitaratzea ere lortzen du, nahiz idatzi zuen gehiena, bere letra borobil txiki txukunaz betetako milaka orrialde, eskuizkribuan geratu zen. Besterik ez bada, bere adibideaz, gutxienez beste bi fraide gazteagok —A. Mateo Zabala eta A. Juan Kruz Etxeberria— ere lan berari ekitea lortu zuen.

Oso garai txarra izan zen, oro har, ezer argitaratzeko, areago erlijioaz eta euskaraz, frantsesen kontrako gerlak, gobernu aldaketak, etabar zirela eta. Zehazkiago, komentura iritsi eta lau urtetara (1794an) frantsesak Gipuzkoan sartu eta Zarauzko fraideek alde egin zuten komentutik, baina Añibarro eta beste bi etxea zaintzeko utzirik. Frantsesek preso hartu eta Baionara eraman zituzten hirurak, beste erlijioso batzuekin batera, komentuko eukiak lapurtzeko, Añibarroren ustetan. Bi hilabetegarrenean askatu zituzten, beste kalterik gabe. 1808an Independentziaren gerla ospetsua etorri zen, frantsesek ostera Espainia beretu nahian, lehengoan baino arrakasta gehiagorekin, ezaguna denez. Zarautzarrak berriro alde egin beharrean izan ziren, gobernu berriak komentuetatik atera eta beren jaioterrietara bihurtzeko agindu baitzuen. Bakoitzak ahal zuena egin zuen orduan, batzuk etxera eta besteak babesa lortu zuten lekura, Añibarrok Becerroan kontatzen duen bezala, bera nora joan zen esan gabe, ostera. 1809an atera eta 1814an berriro kolegioan bildu ziren, inguruko herritarrek lagundurik lehengo bizitzara itzuliaz.

Bizitzaz eta idazlanez ditugun datuak ez dira elkarrekin errazki ezkontzen, batez ere bigarrenez argitaratuak baino askoz gehiago ez dakigulako. Ziurtasun osoz, Añibarroren euskarazko lan guztia Zarautzen egin zen: 1791n sartu eta hurrengo hamar urteetako berririk ez dugu, baina pentsatzekoa da orduan hasiko zituela, besteren artean, 1802an argitaratu zen *Esku Liburua*, 1803ko *Lora Sorta Espirituala* eta Villasantek, ziurrenik arrazoiz, bere lehen liburutzat jo duen baina datarik adierazi gabe atera zen nafarrerazko dotrina txikia. *Esku Liburua*, bere idazlanik arrakastatsuenak, hainbat bider berrargitaratu zen XIX. mendean zehar, bi bider egilea bizi zela, 1821 eta 1827an. Gainerako idatzi gehienak, 1803-1821 tarte hartan, egileak 55-73 urte zituela, koku behar direla uste dut.

Ez noa Añibarroren idazlan guztiak aipatzera, eskura daudenak bakarrik baizik. *Esku-liburua*-ren lehenengo edizioa Hordagok atera zuen facsimilean

(Donostia, 1978); ziurrenik agortuta dago, baina liburutegietan erraz aurkitzen da. *Nekea arindurik*, oso liburu txiki baina, nik uste, Añibarrok idatzitako lanik goxoena, *ASJU* aldizkarian (XXI-1, 1987, 211-263) ikus daiteke, *Lora Sorta Espirituala* (XXII-1, 1988, 7-92) bezala. Arestian, M. Pilar Ciarrustak (Bilbo, 1991) kalera du lehenengoz *Jesu Christoren Lau Evangelioac batera alcarturic*, hau ere gaztelaniatiko itzulpena. Zarauzko misiolarien gorabeheraz gehiago jakin nahi lukeenak, *Libro Becerro* deritzana *Scriptorium Victoriense* aldizkarian (XXI, 1974, 281-330) aurki dezake, Villasantek argitaratua. Beroni zor dizkiogu, halaber, Añibarroren hiztegiaren eta gramatikaren lehenengo argitalpenak, Bilbo, 1963 eta Donostia, 1970 (*ASJU* III, 1969ren separata), hurrenez hurren.

Zarauzko egotaldiak, bertako giroak eta misiolari zereginak azaltzen dute ezerk baino argiago Añibarrok garatu zuen lanaren muina: misioetan ikusitako beharregatik (liburu egokirik eza, elizgizonek sermoiak euskaraz egiteko ziztuzten zailtasunak, etab.) hasten da lanean, baina aldi berean herriz herriko misio haietan aurkitu zuen euskara bizia ikasteko modua, eta handik edan zuen bere idazlanak ontzeko. Leku askotan ibiltzeak euskara biziaren aldakortasuna erakutsi zion, bai, baina honexek batasunaren nolabaiteko kontzeptura eraman zuen: predikatu, ahaleginean herri bakoitzeko eran predikatu behar, baina denentzat izan behar duten liburuak ezin dira halaxe egin, denek ulertzeko eran baizik. Ezinbestean, gainera, bere euskara han-hemen —eta guztiz, beharbada, bizi zen Zarauzko inguruan— entzundako zerez “kutsatuta” geratu zen. *Geroko gero*-aren hitzaurrean honela dio:

Eusqueran eguin dot aleguifa, Bizcaycoari jarraitzeo; baña celan Colegio oneta-coac ain laster gabiltzan Bizcayan cein Guipuzcoan, Araban ta Nafarroco verba eguicune ta itzcuntzetan, utsen batzuc idoroco dozuz, ta orduan ito eguizuz issilic.

Ahalik eta irakurle gehienengana iristeko asmo honek azaltzen du bere es-tiloaren ezaugarrietatik bat, hau da, sinonimo pilaketak, esanahi bereko edo beretsuko hitz edo sintagmak elkarren aldamenean ematea, bata ez bada bestea uler dadin. Adibide bat ipiniko dut niri gehien gustatzen zaidan *Nekea arindurik* liburuxkatik, hain zuzen Somorrostroko meategia —euskal literaturan lehenengoz, oker ez baldin banago— aipatzen duenekoa (eskuizkribuko 13-14. or.):

Nequéc ta crutzéc arima garbituten deuscue, suác urrea leguez ta mea olaco suteguiác leguez. Somorrostroco mea berez lur zati ilun bat da, baña beragaz burriña eguinic ta errementariác landu, garbitu ta limaturic cidar zuri eder bat dirudi. Noc edo cec alan edertu dau? Olaco suác erre, goritu, garbitu ta gabipean colpe gogor lucéc eroan izanác. Au berau eguin daroa ariman neque ta penaren suác, colpe ta castiguác. Cer izango liteque arima ascogaz, crutze ta minen bat ezpaleuqué? Beti uguerturic, motelduric, lur ta autsez beteric, orban ta loiz ziquinduric, becatuz atsi-turic ibilico litequez. Aztuco leuqué Jangoicoa; maitetu munduco atseguifa; eta ifiosbere euren arimétaco ar, aranza ta gríña charrac ilgo ez litequez. Neguco edur-tza ta lei otz andiac бага, lur barruco árrac ilten eztira; ta guero oneec caltetu ta

galduten dituez ereinac, lórac, landarac ta frutúac. Seinchoác, ume chiquiác bere gustu ta erara dabillanean, amaren gomuteric ez dau; baña jazoten bajaco zorigachen bat, amari bertati deituten deutso. Ceimbat galduco litequez nequepeturic, gaissoturic, perseguituric, bearturic, bildurturic, minduric bici ezpalira? Orregaiti Davidec cirautsan Jangoicoari: ó, Jauna, on ta probechu asco eguin deust zuc ni umildu ta bératu izanác. San Pabloc diño Jesu Cristogan bici gura dabenác perse-cuñoac igaro bearco dituala.

Añibarrok nafarreraz eta gipuzkeraz idazten jakin zuen, baina idatzi zituen lan gehienak bizkaieraz daude. Ordurako gipuzkerak halako maila bat erdietsia zuen, Mendiburu eta Kardaberatzen lanekin batez ere. Pentsatzekoa da Bizkaiko herrietan egindako misioetan, bizkaitar elizgizonen kexak jasoko zituela, Mogelek bere bizkaierazko lehen liburuan aipatzen duen bezala, euren fidelei hobeto uler zezaketen euskaran hitz egiteko inolako lagungaririk ez zeukatelako. Mogel eta biak izan ziren literatur bizkaieraren gurasoak, ezaguna denez, nahiz oso bide ezberdinak hautatu zituzten. Biek utzi digute elkarren artean izan zuten eztabaidaren, baita bestalde harreman oso onen berri. Hona Mogelek Añibarrori eskaini zizkion laudoriozko hitzetatik batzuk:

Gura dabenac sinistu Bizcaico eusqueriac ez deusala ecer zor quiputzenai, iracurri begui liburu onec baño leenago urtengo daben neure adisquide andi, ta gauza onétan neure biarlagun leguez eguiten dan Aita Fray Pedro Antonio Añibarro Zarauzco Colegio A. San Franciscoco Ordean Misionarijac bizcaitarrentzat atera daben liburu chicar, baña urre guztiac baño gueijago balio dabena. Edirioco dau *Escu-Liburu* onetan Bizcaico eusqueran edertó adierazo leitezala esan biar dirian gauzac verba, nequezaleen aoetan dabilzanacaz. Bizcay barrubarruco semia da bera, ta bere eusquera garbi ta ederrac ezagutu eraguingo dau nun nai icasi leitiala ondo verba eguiten buruba cerbait necatu gura bada. Alperren soluac beti egongo dira bedar chaarrez betiac. Bizcaitar guztiac erosi biar leuquee Liburuclu esan dogun au (*Confesino ona*, Gasteiz, 1803).

Eztabaida, labur bilduz, hautatu behar zen oinarritzko hizkeran zetzan: Mogelek uste zuen hobe zela nork bere herrikoa baliatzea, Añibarrok ahalik eta gehienek ulertzeko modukoan idatzi behar zela uste zuen bitartean. Horretarako, Arratiako hizkera egokiagoa zela zeritzan, *-ija* eta *-uba*-rik gabekoa besteak beste, baina ez zen bertan goxo geratu, eta hura gainerako bizkaitarrentzat arrotz egin zezaketen zenbait ezaugarri (hala nola *u*-ren osteko bokalen itxiera) desagertaraziaz joan zen. Añibarroren idaztankeran, maila guztietan, garapen bat antzematen dugu, bere euskara gero eta trinko, aberats, adierazgarri, ulergarri eta “batuago” —nolabait esateko— egin nahian. Gainerako euskalkien ekarrietara (lexikoan batik bat) zeharo irekia ere badela ahaztu gabe.

Aldaketa lan guztietan zehar hautematen da, eta inoiz esan izan dut honexek balio lezakeela datatu gabe ditugun liburuak datatzeko. Edozelan ere, *Esku Liburua* da honen kontu argienik ematen diguna, eta aldaketa horren azken burua zein izan zen erakusten. Haren ardurapean atera zen bigarren ediziorako (1821) goitik behera berridatzi zuen, grafian hasi eta hiztegian buka.

Alde batetik, tradiziozko grafia punturik arazotsuenetan berriztatu egin zuen, euskararen fonetikari ahalik eta ongiena egokitzeko asmoz: <v> eta <h>ak kendu, <qu>ren ordez <k> lehenengoz erabili, <np> eta <nb> ere lehenengoz, orain <x>az idazten dugun hotsa, lehenagoko <ss> eta <x> zalantzazkoak ordezkaturik, <sh>z irudikatu, etab. Bestetik, morfologian aldaerak bateratzen, baliabide berriak erabiltzen, usadio txarrak zuzentzen, kalakoak zokoratzen, forma osoagoak (*dagigun daigun*-en ordez, esaterako) ezartzen eta txokokeriak arbuizatzen saiatzen da. Hiztegi mailan, berriz, oso nabarmena da mailegu gutxiago erabiltzeko joera; eta, besteak beste, gipuzkerazko sinonimoei lekua egiten die, irakurleen hiztegia aberasteko edota zitezkeen irakurleen kopurua handitzeko asmoz.

Une honetan A. Mateo Zabala berraipatu behar da, Añibarroekin batera “Arratiako eskola” izena daramanaren barruan kokatu ohi dena. Bien asmo eta ideiak bat etorri bide ziren hein handi batean eta, nolana ere, biek idazkera bera edo beretsua erabili zuten ezaugarriak esanguratsuenetan. Lotura argiagoa da hain zuzen *Esku Liburua*-ren bigarren argitalpen hartan, eta pentsa dezakegu Zabalak —*Verbo Regular Bascongado* bere gramatikan erakutsi zuen arauemailetasuna dela eta— zenbait gauza berri eta zenbait aukera egiten lagundu ziokeela.

Añibarroren idatzietan interesgarri eta berezienak hiru direla esango nuke: Axularren *Geroko gero*-aren (beraz, *Gero*-aren bigarren argitalpenaren) itzulpena, *Gramática Bascongada* eta *Voces Bascongadas* hiztegia. Gramatikaren hitzaurrean Añibarrok berak dioskunez, ezinutzizko hirukotetzat zeuzkan: “Con este Arte, Diccionario y Axular, tenía uno quanto necesita para hacerse un excelente bascongado”.

Axularren liburua, bere euskal idazlanik garrantzitsuena da, nire ustez, baita ezezagunetarikoa, oraindik argitaragabe dagoelako, nahiz gerra aurrean Julio de Urquijok *RIE*ven ateratzen hasi (1923-1933). Axular, dakigularik, Larramendik goraiatu zuen lehenengoz Hegoaldean, eta Añibarrok haren gomendioari jarraiki dihardu, hitzaurrean dioskunez. Hona aurkezpena:

Iracurle bizkaitarra, ona emen zeure eskuetan ta zeure euskeran Axularren liburu famaduna. Euskaldunen Ciceronen izenaz izentaturik eta aitaturik ibilli da beti Axular; bada Aita Larramendi euskaldun guztien maixuak diñolez, bere euskerea da ederra, nastubagea, uts-garbia ta ugaria [...]. Beragaitik, diño, euskaldun guztien eskuetan ibilli bear leukela liburu onek.

Añibarrok eutsi egin zion Larramendiren deialdiari eta irakurketa edertzat ezeze erduztat ere eskaini zien bere herritarrei. Lan honek Mogelen *Lavieuxville* dotrina-ren itzulpena (Villasanteren arg., *Euskararen Lekukoak* 14, Bilbo 1987) dakarkigu gogora, biek Iparraldeko liburu bikainen indarra nolabait bizkaierari txertatzeko ados ipini izan balira bezala.

Añibarroren bertsioa Axularrenarekin erkatzea oso lan interesgarria da: edukiaren aldetik, Añibarrok —eta halaxe aitortzen du hitzaurrean— “zenbait gauza” kendu egin zizkion. Ikusi ahal izan dudana, haragizko bekatuekin zerikusia daukan guztia —Axularren garaian askoz lasaia go hitz egiten zuten

halako gauzez— eta Axularrek inoren ahotan jartzen dituen iritzi heretiko zenbait liburutik kanpora utzi zituen. Bestela, noiz hertsiago noiz askeago, gehienbat *Geroko gero*-aren hitzez hitzeko itzulpena egiten saiatzen da. Ez arazorik gabe, ordea. Gogoratu behar dugu ez zeukala lagun ziezaiokeen hiztegirik (Larramendirena erdara-euskara zen, berea bezalaxe); erabil zezakeen gauza bakarra, eta halaxe egin zuen, Martin Harrietek bere gramatikaren ostean (1741) ipini zituen hiztegi txikitxoak ziren. Honegatik, eskuizkribuan zalantzati antzematen dugu zenbait hitzen itzulpenean, baita inoiz edo behin gaizki zeharo okertua.

Edozein aldetik begiratura, lana erraldoia zen, Axularren liburua irakurri duen edozeinek susma dezakeen bezala: haren hiztegi aberatsa, haren perpaus luzeko joskera, haren hitz jokoak eta, hitz batean, haren trebezia galduan ateratzen dira, egia esanda, bizkaierazko itzulpenean, Añibarroren estilo askoz lauagoaren eraginez. Dena dela, Añibarroren estiloa, oro har, irabazian atera zen, gainerako liburuetan Axularren oihartzunak argiak dira eta. Bestalde, ez dago zalantzarik Añibarroren itzulpenak, argitaratuko balitz, gaur ere balio handia izan dezakeela, ez bakarrik sekulako ahalegin baten erakusgarri gisa, ez bakarrik bizkaierazko beste liburu zahar bat ezagutzeko aukera izan dezagun, baizik eta baita Axularrenganako zubi modura ere.

Azpimarratu behar dut, azkenik, ahaztu ohi badugu ere, lapurterak batua-ren eraikuntza baino lehenagoko eraginak izan zituela Hegoaldeko euskara idatzian, eta Añibarroren kasua, batzuetan esan izan denez, ez da bakarra izan, baina bai adierazgarrietakoa.

Hirukotearen beste bi partaideak, gramatika eta hiztegia, inolako zalantzarik gabe apaiz eta bestelako predikalariei zuzenduta daude. Añibarrok —garai haietan euskaraz aritu ziren hainbat elizgizon euskaltzalek bezala— ongi zekien euskaraz egin ezean, eta euskara onean, haziak lur idorrean eroriko zifela, bere artaldea gehienbat euskalduna eta euskalduna bakarrik baitzen. Berak alde honetatik egindako ahaleginak besterentzat ere baliotsuak izan zitezkeelakoan, bada, sermoi bilduma bat prestatu zuen (oraindik argitaragabe dagoen *Misionari Euskalduna* liburu erraldoia), baina hori baino gehiago ere egin zezakeela eman zion buruak, hots, adibideak ez zirela aski, oinarriak eurak ondo ipini behar zirela. Beraz, gramatika modura eta hiztegi modura bildu zituen bere apunteak, ahal bazen moldiztegira eramateko txukunki prestatuak. Ezin izan zen, dakigunez, Villasantek argitaratu dituen arte. Berandutxo egilearen asmoak betetzeko, baina garaiz han bildutako altxorrak denok ezagut ditzagun. Gogoratu Larramendirenen ondoren egiten diren lehenak direla.

Gramatika ez da oso handia: deklinabideari buruzko gauzarik beharrezkoenak jaso ondoren, aditzean ipintzen du arreta guztia, bizkaiera, gipuzkera eta nafarrerazkoa azalduaz, bukaeran izenaren morfologiaz, aditzaren jokabideaz, ahoskeraz, azentuaz eta, joskera mailan, erlatibozko perpausaz atal bana daukalarik. Aditzari garrantzi gehiena emateko arrazoa hitzaurrean aipatzen du, gutxi gorabehera honela esanez: “aditz jokoa menperatuta gero, ez da eus-

karaz beste hizkuntzetan baino ahalegin gehiago egin behar hitzen esanahia ikasteko". Hau da, aditzari zailena eta oinarrikoena zeritzan Añibarrok, Zabala, Astarloa etabarrekin indartuko zen joerari hasiera emanik. Gramatika zeharo deskriptiboa (eta eskematikoa) da, Zabalak egin zuen arauemailearen aldean, aldaera ezberdinak "otro" sarreraren azpian bilduaz. Aztertu gabe dago, nahiz eta euskal gramatikagintzaren historian (Larramendi eta Zabalorekin erkatuaz, adibidez) eta dialektologia diakronikoan (nongo formak aukeratu zituen finkatzen saiatuaz, esaterako) esankizunik baduen.

Hiztegia txikia baina oso aberatsa da. Funtsean, hiru euskalkietako (bizkaiera, gipuzkera eta, oso adiera zabalean, nafarrera) hitz ezberdinak ulertu eta erabili ahal izateko egina da. Hitzaurrean honela azaltzen digu hiztegia biltzera eraman zuen zioa (nik euskaratua):

Euren sermoiez Elizaren mesedetan eta arimen salbazioan hain sailduki da biltzan hainbat elizgizonek, jakinik Bizkai, Gipuzkoa eta Nafarroako euskal herrietan misio sailduak zirela-eta egindako ibilaldietan, nire predikuak eraginkorrago izan zitezten, bakoitzean erabiltzen diren hitz bereizgarriak idatziz hartzen aritu naizela, arrenka eskatu eta ziurtatu didate mesede handia egingo diedala argitaratzen badituz, euren onura eta aringarriako.

Beraz, euskal herrietan egindako ostera haietan hartutako oharrez aberastuta dago. Ez da oso handia, Larramendirenaren aldean behinik behin, baina berak dioen bezala "pulpituan aritzeko beharrezkoa izan daitekeen guztia" jasotzen du, baita hori baino askoz gehiago ere. Añibarrok, oinarri gisa, Larramendiren hiztegi handia erabili zuen, hainbat sarreraren erkaketa ezagutzen den bezala: harena irakurri eta hautatu, baita batzuetan hitzak bere ustetan errazagoak-edo eginez egokitu, bere iritzien arabera hitzak euskalkika sailkatu eta bere ohar berriez osatu egin zuen.

Hiztegi honek, beraz, hiru eratako garrantzia dauka, gutxienez: alde batetik, eta bereziki, herriaren ahotik edo bere euskaratik eransten dituen hitzak, sarritan lehenengo lekukotasunak eta ez gutxitan bakarrak baitira. Bestetik, Larramendiri hartu baina egokitu egiten dituenak, batetik bestera izan ziren irizpide eta sentimen aldaketak direla kausa. Eta, azkenik, Larramendiri zegoen-zegoenean kendu zizkionak, zein euskalkitan kokatzen duen aztertzeagatik. Azkuek, hiztegi honen garrantziaz ohartuta, berearen iturri nagusien artean sartu zuen, Duvoisinien hiztegiaren parean adibidez, eta hitz askok Añibarroren hiztegiaren lekukotasuna bakarrik daramate bermetzat. Bidenabar, *Esku Liburua* ere Azkueren iturri garrantzitsuenetako bat izan zen.

Areatzak euskal munduari idazle ona, gramatikagile zintzoa eta hiztegitale aberatsa batean eskaini dio. Euskal munduak Areatzari zor dio orain haren semearen obrak zaindu, aztertu eta ezagutzera ematea, landatu zuen haziak ez baitute inondik ere haien indarra galdu. Hala izan dadila.

EUSKALTZAINDIAREN
II. EUSKALEGUNEN 75.URTEURRENA

Doneztebe, 1998-IX-25/26

PRENTSAURREKOA

Iruñea, 1998-IX-17

*Andres Iñigo,
Nafarroako ordezkaria*

Euskaltzaindiak, sortu ondotik, hartu zuen lehenengo erabakietakoa, bi urtetik behin Euskalegunak ospatzekoa izan zen, gaur egun Biltzar edo Kongresuak deituko genituzkeenak. Euskararen beherakada nabaritzen hasi zen hainbat leku edo lurraldetan, hizkuntzari eustea, indartzea eta bere erabilera hedatzea zen Euskalegunen helburua.

Lehenbizikoak Durangon izan ziren 1921ean eta bigarrenak Donezteben 1923an. Aurten bete dira, bada, 75 urte Euskaltzaindiak II. Euskalegunak Donezteben antolatatu zituenetik.

Euskaltzaindiak, ohi duen bezala, hainbat urteurren, mendeurren, eta abar aprobetxatzen ditu bere ekintza akademikoak egiteko eta bere batzorde eta lan taldeen jardunaldiak ospatzeko. Aldi berean, ekintza eta jardunaldiak eskualde ezberdinetan egiteko.

Iaz, adibidez, Aita Polikarporen mendeurrena zela-eta, Iraizotzen egin zituen bere X. Barne jardunaldiak, eta egoki iruditu zitzaion aurten 75. urteurren hau aprobetxatuz, berriro ere, Nafarroan eratzea bere ekintza akademikoak.

Erran beharra dago, orain dela 75 urte Doneztebek Euskaltzaindiaren proposamena gogo eta asmo onez hartu zuen bezalaxe, oraingoan ere esku zabalik hartu gaituela, erraztasun osoak emanez bi egun iraunen duten ekitaldi hauek antolatzeko.

Aurrean duzuen egitarauan ikusten ahal duzueenez, hilabete honen 25 eta 26an izanen dira ospakizun eta jardunaldiak:

Irailaren 25a.

— Goizean:

Euskaltzain osoen iraileko bilkura.

— Arratsaldean:

Jagon saileko III. Topaketak eginen dira, Miren Azkarate sailburuaren txostenarekin eta IV. Ahoskera jardunaldiei hasiera emanen zaie.

Arratsaldeko 8etan izanen da 75. urteurrena ospatzeko eginen den ekitaldi publikoa. Miguel San Miguel Doneztebeko alkate jauna eta Jean Haritschelhar euskaltzainburuarekin batera, parte hartuko dugun hiru hizlariak Maria Jesus Perurena, Periko Mindegia eta neu izenen gara. Doneztebeko txistu bandak eta *Mendi* abesbatzak bere doinu eta abestiak tartekatuko dituzte. Ekitaldiari amaiera emateko, zinema aretoaren ondoan dagoen *Bear-zana* pilotalekuan Doneztebeko dantzariak *Trapatan*, bertako dantza bitxia, eskeiniko digute.

Irailaren 26a.

IV. Ahoskera jardunaldiak egun osoan zehar. Miren Lourdes Oñederra batzordeburuak berehalaxe emanen dizue eginen dutenaren berri.

Eta eguerdiko ordu batean, ekitaldi akademikoei aisialditxo bat amateko, *Bear-zana* pilotalekuan Doneztebeko A eta B ekipoek *Laxoa* partida jokatuco dute.

EUSKALTZAINDIAREN II. EUSKALEGUNEN 75. URTEURRENA

Doneztebe, 1998-IX-25

*Miguel San Miguel,
herriko alkatea*

- Jean Haritschelhar, euskaltzainburu jauna,
- Fernando Pérez de Viñaspre, Nafarroako Gobernuaren Hizkuntza Politikarako zuzendari nagusi jauna,
- Agintariak,
- Euskaltzainak,
- Jaun-andreak.

Ongi etorriak izan zaitezte Doneztebera Malerreka, Baztan, Bortzerriak eta bertze hainbat lekutatik hurbildu zaretenok.

Orain dela 75 urte egin ziren hemen bertan Euskaltzaindiak antolatu zituen II. Euskalegunak. Doneztebek gogo eta asmo onez hartu zuen bilgune izatea, Malerreka, Baztan eta Bortzerrietako hainbat herrik parte hartuz, hiru egun iraun zuten Euskalegun haietan.

Gure eskualde honetan euskarak behar zuen bultzadaren abiapuntu izan ziren ospakizun haiek eta uste dugu erraten ahal dugula orduan ereindako ha-ziaren fruitu batzuk bederen biltzen ari garela, hondarreko urte hauetan batez ere. Baina horren guziaren berri hemen ditugun hiru hizlariak berehala emanen digute.

Eta orduan bezala, orain ere atsegin zaigu Euskaltzaindia bi egunez hemen izatea. Gaur goizean euskaltzain osoen hileroko bilkura izan da Udaletxean, arratsaldean Jagon Saileko III. Topaketak egin dira eta gaur arratsaldean hasiera eman zaien Ahoskerari buruzko IV. Jardunaldiek biharko egun osoa irau-
nen dute.

1923ko Euskalegun haiek akitu ondotik, Damaso Intza, Euskaltzaindiko idazkariak, idatzi zuen Euskaltzaindia eta Doneztebe esker oneko korapilo es-tuan lotu zirela behin-betiko. 75. urteurrena ospatzeko asmoa azaldu zigute-nean, pozez hartu genuen eskaintza eta atseginez erraten ahal dugu ez bakarrik Intza jaunaren hitzek oraindik ere irauten dutela, baizik eta gure arteko korapilo hori indarberritu eta sendotzeko aukera ematen digula.

Ziur gaude, Malerreka inguru honetan euskararen aurrerapena nabariagoa izanen dela hemendik aitzina, eta hori zuzenean egiaztatu ahal izateko eskatu nahi nioke Euskaltzaindiari ez uzteko pasatzen bertze 75 urte honat itzuli artio, gehienez ere 25 urte. Euskalegun haien mendeurrena eta, aldi berean, aurtengo jardunaldien zilar-ezteiak ospatzea parada on bat izan liteke. Gure gonbita luzatua uzten diogu, bada, Euskaltzaindiari.

EUSKALTZAINDIAREN II. EUSKALEGUNEN 75. URTEURRENA

Doneztebe, 1998-IX-25

*Jean Haritschelhar,
euskaltzainburua*

Miguel San Miguel, Doneztebeko alkate jauna.
Fernando Perez de Vinaspre jauna.
Nafarroako Gobernuko Hizkuntza Politikarako zuzendari nagusia.
Euskaltzainkideak.
Jaun-andereak, agur.

Eskertu nahi zaitut, Doneztebeko alkate jauna, egin diguzun ongi etorri samurrarengatik, zure hitz goxoengatik.

Gaur bildu da Euskaltzaindia Doneztebeko Udaletxean, Hiztegi Batua zue-la gai nagusia. Gero, arratsaldean, Jagon sailak azaldu du eta argitu Euskaltzaindiaren araugintza eta sartu gara Ahoskera jardunaldietan bihar eztabaidatuko direlarik Ahoskera batzordeko lan taldeak eskaintzen dituen emaitzak.

Donozteben biltzen balinbada Euskaltzaindia irail honetan da bereziki ospatu nahi dituelakotz, duela 75 urte hain zuzen, Donezteben apailatu zituen bigarren Euskal Egunak. Alabainan Euskaltzaindiak, orduan berrikitan jaioa, hartu zuen Euskal Egunen sortzeko erabakia, lehenak egin zirela Durangon, bigarrenak, 1923ko irailean, Donezteben.

Ene aitzinean daukat orduko egitaraua salatzen duelarik zer zen orduko giroa, nola jokatzin ziren euskararen sustengatzeko. Gure aitzineko horiek me-rezi dute gure errespetu eta ezagutza osoa.

75 urte iragan dira eta ikus dezakegu bertze garai batean bizi garela. Eus-kara hizkuntza ofiziala da Euskal Autonomia Erkidegoan eta Nafarroako eremu batean, hain zuzen Doneztebe dagoen eremuan. Euskara sartua da osoki es-kolan, bereziki D ereduan eta Doneztebeko haurrak dabilta euskara ikasiz, euskara landuz, euskara maitatuz. Nola ez ager gure poza ikusiz nola doan aurrera euskara Nafarroako erreinu zaharrean!

Aurten Euskaltzaindiak 80 urte betetzen ditu. Urteak dira, baina beti gazte gelditzen da kide zendu bat ordezkatzin baitu kide gazte batek. Beti gazte, beraz, eta sekulan baino gehiago lotua lanari. Daude lekuko *Orotariko Euskal*

Hiztegia XI. liburukia agertuko delarik datorren abenduan, Euskara Batuko batzordearen lanak hilabetero eztabaidatuak direnak euskaltzain osoen bilkuran, Gramatika batzordearen emaitzak aztertu ditugunak Areatzako jardunaldietan joan den uztailan, Euskal Herriko Atlasari buruz egin diren inkestak gauzatuak direnak laster, lehen mapa liburukiarekin, Onomastika batzordearen eskaintzak toki izen (hiri, herri, auzo, mendi, ibai eta abar), jende deitura eta izen, nola erabili eta idatzi behar diren euskaraz, Literatura batzordeak antolatzen dituen biltzar eta jardunaldiak gure idazleen ohoretan eta, jadanik aipatu baitu, Ahoskera batzordearen ikerketak eta proposamenak. Batzordeetan egiten diren lanei esker Euskaltzaindiak oraikotzen du gure hizkuntza zaharra, euskara batua, eskainiz idazle, kazetari, erakasle, ikasle, hitz batez euskaldun eta euskaltzale guzietan, hizkuntza idatzia, XXI. mendeko hizkuntza, euskalki guzietan oinarritua, euskaldunen arteko lokarri sendoa.

Denek jakin bezate, eta oroitarazten dut gaur, lehenbiziko euskaltzainek amestu zutela idatz-euskararen sortzea, txosten bat galdeginez Arturo Campion nafarrari eta Pierre Broussain lapurtarrari. Arantzazuko Biltzarretik honara gure belaunaldiak gogoan hartu du haien ametsa eta lanari lotu. Hor daude hogeita hamar urteren buruan (1968-1998) ezagun diren urratsak, euskara batuari urratu zaion bidea literaturan noski eta halaber komunikabide guzietan, ahantzi gabe erakaskuntza.

Euskaltzaindiak betetzen du osoki bere eginbidea eta lehen euskaltzainen xedea. Jadanik erran dudana bezala Doneztebek eskaini dizkigun baliabide guzietan lan ederra egin da gaur, egiten bihar. Euskaltzaindiaren esker onaren adierazteko eskaintzen dizut, alkate jauna, gure ohorezko medaila egun hauek oroitzen gisa eta denbora berean zenbait liburu Doneztebeko Udalari, Institutuari eta Malerrekako Mankomunitate edo Erkidegoari.

Berriz ere bihotzetik milesker.

1923. URTEKO II. EUSKALEGUNEN OROIMENEZ

Doneztebe, 1998-IX-25

*Andres Iñigo,
euskaltzain urgazlea eta
Euskaltzaindiaren Nafarroako ordezkaria*

Euskaltzaindiak antolatutako II. Euskalegunak Donezteben egin zirenetik 75 urte hilabete honetan bertan bete dira, 1923ko irailaren 7an, 8an eta 9an izan baitziren.

ZER ZIREN EUSKALEGUNAK?

Lau urte lehenago, 1919an alegia, sortua izan zen Euskaltzaindia eta hasiera hartan hartutako erabakietako bat, bi urtetik behin eta eskualde desberdinetan, Euskalegunak ospatzekoa izan zen. Eta zein zen Euskalegunak antolatzearen helburua? Galtzen ari zen euskarari eustea eta, aldi berean, gure hizkuntza indarberritu eta hedatzea. Lehendabiziko Euskalegunak Durangon egin ziren 1921ean eta bigarrenak Donezteben 1923an.

ZERGATIK EGIN ZIREN DONEZTEBEN?

a) Alde batetik, Nafarroako Diputazioa euskarari bultzada ematea beharrezkoa zela ikusten ari zen. Hori zela eta, aitzineko urtean, 1922an, Etxarri-Aranatzen egin ziren Euskal Jaiak hain ongi atera zirela ikusirik, berehala onartu zuen Diputazioak Euskaltzaindiak hurrengo urtean Donezteben Euskalegunak egiteko luzatu zion eskaria. Eta ez onartu bakarrik, lagundu eta bertara etortzeko ere eginahalak egin baitzituzten diputatu batzuek. Eginahalak diot, hona etorri behar zuten egunerako, irailaren 9rako, antolatuak zirelako Iruñeko Burgoen elkartearen V. mendeurreneko ospakizun ofizialak. Azkenean, Iruñeko konpromizuei uko eginez, hemen izan ziren, Diputazioaren ordezkari gisa, Manuel Irujo diputatua eta Goñi idazkaria. Haiekin batera, Manuel Aranzadi, Madrilgo Gortean Nafarroako diputatua zena ere, azaldu zen (1).

---

(1) Ikus *El Pensamiento Navarro*, 1923ko irailaren 12koa.

b) Bertze aldetik, euskarari eutsi eta bultzada eman behar zitzaion herrietako bat Doneztebe zela argi ikusten da. Adierazgarriak dira egoera hori islatzen duten testigantza hauek:

1. Bidasoa inguruan, euskara atzerakadarik haundiena jasaten ari zen herri-ritzat jotzen du Doneztebe garaiko prentsak eta, horregatik, pozgarri zela Euskalegunak egiteko hautatua izatea (2).

2. Euskaltzaindiak berak hemen egin zuen batzarrean hartutako erabakien artean bi hauek ageri dira: bata, Berako Eskolapioei eskatzea guttienez fraile euskaldun bat edo bi jar zitzatela ikastetxean eta elizkizunetan euskara erabili ahal izateko, eta bertzea, Doneztebeko Rosa Seminariok sortutako patronatopean funtzionatzen zuen nesken ikastetxean zeuden lau mojak erdaldunak zirenez, guttienez haietako biren ordezkari bi euskaldun jar zitzatela. Hau bera izan zen Azkue euskaltzainburuak azken eguneko ekintza publikoan Doneztebeko alkateari egin zion eskarietako bat.

3. Jardunaldi haietan emandako hitzaldietan ere, garaiko zenbait apezki eta emakumeri orokorrean zuzendutako salaketa sakonak egin zituzten bospasei hizlarik. Adibide gisa, Eguskiza eta Bitorio Apeztegiak apezki buruz diotena aipatuko dut. Euskara bizi bada, batez ere apezki esker izan dela argi utzi ondotik, salaketa gogorra egin zuten erranez, hala ere, badirela apez batzuk "aundi-putz, arro... erdal-itz asko, andikeriz, arrokeriz sartzen dituztenak" (3), edo "eliz-itzaldietan erdi euskaraz erdi erdaraz bi izkuntzak nagasten dituztenak porru salda bat balitz bezala" (4). Eta Eguskizak emakumeei buruz zioena hau da: "Gaur egunean ere euskaldun askok, batez ere andere ta neskatxak euskara utzi eta erdera parra-parra erabili ezker, aundizki usaya artzen dutela uste

---

(2) 1923ko irailaren 11ko *El Pensamiento Navarroren* lehenengo orrialdean, POR EL EUSKERA titulupeko Editorialak honela dio: "Estos días viene celebrándose en la linda villa de Santesteban los actos de cultura y propaganda que anualmente celebra la Academia en diversos puntos del país vasco. [...] Sin perjuicio de tratar este asunto más adelante, y de señalar la conveniencia, mejor dicho, la urgencia de que se celebren en otros puntos de Navarra, amenazados por la desaparición del Euskera, actos análogos y si es posible más importantes todavía, debemos consignar la satisfacción que nos ha producido el que este año se haya elegido Santesteban como punto de ataque en el camino de renacimiento de nuestra lengua, porque era el que más flaqueaba de toda la comarca del Bidasoa [...] Hacía falta en Santesteban una inyección de euskalismo porque se notaba desde hacía ya algunos años un decaimiento grande en el uso del euskera que algunas gentes parecía que tenían a gala el no usarlo. Pero por lo visto han reaccionado, y prueba de ello viene siendo la distinguida concurrencia que se observa en todos los actos que se celebran. ¡Muy bien por los doneztebarras! Pero que el entusiasmo de estos días no sea como el rocío de las eras. Para ello es necesario que se traduzca en hechos, y ninguno más persuasivo que el ejemplo: el uso dentro de las familias, en las relaciones sociales, en una palabra, en todas cuantas partes sea posible [...] Nosotros como tradicionalistas, necesariamente tenemos que ver con la más viva complacencia fiestas como las de Santesteban, pues ellas contribuyen a restaurar una de las tradiciones más hondamente nuestras, la de nuestra expresión de nuestra alma".

(3) Eguskiza, *Bigarren Euskalegunetako Itzaldiak Doneztebe-n*, Gaubeka inprimategia, Bermeo, 11-12. orr.

(4) Apeztegia, B., *Ibid.* 50. orr.

dute: ori egin ezkeru, bertzerik gabe aberats eta aundizkien alabak dirala beren buruetan sartzen zaye, ta amaren magalean ikasi zuten euskara, gauza lotsagarria bai litzan, nioz ez dute erabili nai; euskaraz mintzatu ezkeru, beren ezpañak zikinduko ote-zitzaizkien beldur bide dira. Arrokeri zoro onek euskarari kalte andia egiten diola gere begiz dakusgu” (5).

II. EUSKALEGUNETAKO EDUKIAK

Hiru motatako ekintzak antolatu zituzten:

a) Alde batetik, ekintza akademikoak.

Euskaltzainek udaletxean bi bilera egiteaz gain, hamalaren bat hitzaldi ere eman ziren areto honetan. Ez ditut denak aipatuko; bai, ordea, eskualde honekin zerikusi zuten gaiak edo parte hartu zuten bertako hizlariak.

— *Erranera*k titulupeko hitzaldian, Pablo Fermin Irigarai, Larrekok, 150 erranera inguru azaldu zituen.

— Cruz Goienetxe, Amaiurko erretorea zenak, *Martin Azpilkuetaren* bitzaren ekarpen zehatza aurkeztu zuen.

— *Agoteak Naparroan* gaiari buruz hitz egin zuen Jose Zalbak.

— Bitorio Apeztegia, garai hartan oraindik apezgai zen amaiurtarrak, euskararen aldeko hitzalditxo sutsu bat eman zuen.

— Joakin Azpiatzuk *Euskera zarraren apurtxoak* titulutzat zeraman hitzaldian, historian zehar euskararen aldeko ekarpenak egin dituzten hainbat personaren artean XVIII. mendeko Anjel Bizente Zabaleta, leitzarraren bitzaren laburpen bat azaldu zuen.

— *Lakoizketa apez jauna eta Euskera* izan zen Aingeru Irigaraien gaia. “Lakoizketa zenaren ooretan zerbait egin bear giñuke” erranez eman zion amaiera hitzaldiari. Hurrengo urtean, oroigarri gisa, plaka bat jarri zitzaion bere sortetxeari, Narbarteko Lakoizketa baserriari alegia, eta Euskaltzaindiaren ordezkari bat bertan egon zen. Honela dio plakaren testuak: “*Lakoizketatar Jose M.^a / apez zenari / 1831ko otsailaren 2an 1889ko abenduaren 25ean / etxe ontako seme zen / Lakoizketa jauna landare jakintzan euskaldun nagusia / euskaldunak zor diogun aipamenaz jasotako oroitarria / 1924n urtean*”. Hala ere, inguru honetako zientzilar ospetsu honekin (ospetsuena izan ez bada) oraindik ere zorretan gaudela dirudi. Eduardo Gil Berak, *Lakoizketaren Diccionario de los nombres euskaros de las plantas en correspondencia con otros*

(5) Eguskiza, ibid. 12. orr.

vulgares, castellanos y franceses y científicos latinos, 1994an berrargitaratu zenaren prestatzaileak behintzat hala dio liburuaren hitzaurrean (6).

b) Ekintza akademiko eta hitzaldietatik aparte, Malerreka, Baztan eta Bortzerrietako 17 herritako 7 eta 14 urte tarteko mutiko eta neskatokoei, Euskalegunak hasi baino egun batzuk lehentxoago, azterketak jarri zitzaizkien euskaraz irakurtzen eta idazten ematen zuten maila ikusteko. Hoberenak sarituak izan ziren eta hona deituak sariak hartzera. Parte hartu zuten herriak hurrengo hauek izan ziren:

— Bortzerrietako bortzak.

— Malerrekatik: Doneztebe, Legasa, Narbarte, Oieregi, Donamaria, Elgorriaga eta Sunbilla.

— Baztandik: Oronoz, Arraioz, Irurita, Lekaroz eta Gartzain.

Erran beharra dago, Damaso Intza eta aipatu ditudan herrietako apezak, hilabete batzuz lehenago, gogor aritu zirela neska-mutikoak prestatzen.

Tolosa eta Donostiako euskal ikastetxeetan ikasten ari ziren neska-mutikoei ere azterketa publikoak egin zitzaizkien areto honetan.

c) Horietaz gain, Lau Herrietako eta Legasako umeek abesti emanaldiak egin zituzten hitzaldi tarteetan. Narbartearek jai haietarako espreski erreperatu omen zituzten jendeak ahaztuak zituen kantu batzuk, eta sunbildarrek eman omen zuten mailarik altuena, bi eta hiru aldiz ere errepikarazi baitzitzaizkieten kantu atsegingarri batzuk.

Gainerako ekintzak, Errenteriako antzerki eskolakoen teatro emanaldia, Leitza eta Urrozko bertsolarienak, Bertizarana eta Baztandarren arteko *Laxoa* partida, eta Elizondo eta Doneztebeko dantzarien emanaldiak izan ziren. Aipatzekoa da Azkuek berak Doneztebeko dantzei buruz dioena. Euskalegunak antolatzen zuten lehenengo aldian, hemengo Anastasio ttuntuneroari galdetu omen zion ea bazen herrian dantza bereziren bat, eta Anastasiok erantzun omen zion “baziren, orain ordea illak dire”. Azkuek, berriz, “jo itzazu, otoi”. Anastasiok jo ahala, Azkuek paperean idatzi eta ondoren alkateari eskatu zion eginahalak egin zitzaizkien dantza haiei biziberria emateko. Euskalegunen amaieran, alkateak hasiera emanez, dantzatu zituzten *Dantzaluzea* eta *Trapatan*.

ERAGIN SOZIALA

Alkateak arestian erran bezala, Doneztebek gogo eta asmo onez hartu zuen Euskaltzaindiaren proposamena, eta Damaso Intzak aktetan aipatzen du herri

(6) “Ese ser veleidoso que es —y ahora somos— la posterioridad tampoco se ha portado con justicia con José María Lakoizketa, el botánico de Narbarte”, op. cit. 3. orr.

honek erraztasun osoak eman zizkiela Euskalegunak antolatzeke. Inguruko herrien erantzuna eta partaidetza ere paregabeak izan zirela aipatu dut.

Garaiko prentsak, alde batetik, partaidetza hau azpimarratu zuen (7). Aldi berean, prentsak berak —*El Pensamiento Navarro*ok, alegia, *Diario de Navarra* ez baitzuen baloraziorik gabeko aipamen pare bat bertzerik idatzi— nahi adina leku ezin ematearen pena adierazi zuen (8), eta bai Euskaltzaindiari baita Doneztebeko udalari ere zorionak eman zizkien (9).

ONDORIOAK ETA GERORAKO ASMOAK

Azkuek, azken hitzaldian, bi gauza eskatu zizkien alkateari eta herritar guziei:

1. Trapatan dantza galtzen ez uzteko, hurrengo urteetan segida emateko. Baina berehala bota zien garrantzitsuago zen bigarren eskaria.

2. Doneztebearren euskalduntasuna ez zedila dantzara, txistura eta ttuntunera mugatua geld. Hizkuntza, euskara, salbatzen eta indartzen egin behar zituztela eginahalik haundienak. Hasieran erran dut nesken eskolan euskara zekiten mojak jartzeko eskatu ziela eta, horretaz gain, mutikoen eskolan ere, beranduegi izan gabe, alfabetizazioaren alde zerbait egin zezatela erregutu zien. Donezteben pauso hori ematen bazen, inguruko bertze zenbait herritan ere, Beran, Lesakan eta Elizondon erraterako, bertze hainbertze egingen zutela espero zuen Azkue jaunak.

75 urte geroago, bai Doneztebek bai inguruko herriek, irakaskuntzan eta gainerako arloetan ere, eman duten aurrerapausoa seguraski Azkuek eskatutakoa baino haundixeagoa izan da. Dena den, emandako aurrerapauso hori, gauregungo gizartearen beharrak betetzeko nahikoa ote den izanen da, nik uste, hemen gauden guziori burura datorkigun galdera. Maria Jesus Perurena eta Periko Míndegia izanen dira horren berri berehalaxe emanen digutenak.

(7) Jaiak hasi baino egun batzuk lehenago honela zioen: "Por las impresiones que se reciben de toda aquella pintoresca comarca, ha tenido una acogida entusiasta la idea de la Academia". Eta akitu ondotik, berriz, [estas fiestas] "han superado todos los optimismos que augurábamos en las impresiones de que nos hacíamos eco en la nota publicada en la prensa días antes de estas fiestas [...] según aseguraban todas las personas mayores de la villa, no recordaban fiestas de ninguna clase en que la concurrencia de forasteros haya sido tan extraordinaria como estos días". *El Pensamiento Navarro*, 1923ko irailaren 2koa.

(8) "Hubiéramos deseado darle en nuestras columnas toda la importancia y realce que merecen, pero el escaso espacio de que disponemos nos impide con hondo sentimiento el hacerlo", *El Pensamiento Navarro*, 1923ko irailaren 11koa.

(9) "Reciba nuestra más cordial enhorabuena la merítisima Academia por los actos que con tanto éxito viene celebrando estos días en la bella población bidasotarra y las autoridades de la misma por la entusiasta cooperación que les ha prestado y por el cariñoso recibimiento con que ha recibido a los dignos miembros de esta docta Academia", *El Pensamiento Navarro*, 1923ko irailaren 16koa.

EUSKARA IRAKASKUNTZAN AZKEN 23 URTEOTAN DONEZTEBE ETA MALERREKAN

Doneztebe, 1998-IX-25

*Maria Jesus Perurena Santesteban,
Doneztebeko DBH Institutuko irakasle
eta udal zinegotzia*

Andres Iñigo 1923az mintzatu zaigu, eta ordurarteko denboraz.

Garai hartako komunikabideetan agertzen zen euskararen atzerakadaren kezka, horixe izan zelarik 23ko Euskalegunak Donezteben ospatzearen arrazoa edo arrazoi bat behinik bebin.

Nik azken 23 urteok hartu behar ditut kontuan, hau da, “Donezteben irakaskuntza euskaraz hasi zen urtetik gaur arte”.

Hala ere, hor gelditzen da 50 urte pasatako tartea.

Zer gertatu ote zen deboran horretan?

Tarte horretan izan zen nire eskolatzea, eta badauzkat zenbait oroitzapen nire buruan. 23a bitartean atzerakadaren kezka baldin bazegoen, hortik aintzina ez zen egoera hobetu.

Euskara, etxe xokoan funtzionatzeko baliagarria zen zerbait zen; handik kanpo ez zeukan inolako prestigio sozialik: Belateraino joateko bakarrik balio du, erratan zen.

Guzti hau horrela izanik...

1975. urtean Doneztebeko kontzentrazioak urte bat zeraman martxan, eta eskolarik gabe gelditu ziren inguruko zenbait herritako umetxoak kontuan hartuz, Nafarroako Diputazioak, Escuela de Temporada bilingüe bat ideki zuen, aipatu ditudan herri horietako 4 eta 5 urtetako neska-mutikoak ere eskolatuak izan zitezten.

Eta nik izan nuen gela horretako 1. irakaslea izateko zortea eta, ez hori bakarrik, euskal adarra hartu zuen lehendabiziko promozioarekin (25en bat) egin bainuen ia-ia OHO osoa, 3. mailatik 8.era horren ondotik OHOn zuzendari bezala eman nituen 3 urtek eta azkeneko 3 urteotan DBHko zuzendari izateak aukera ezin hobea eman dit euskeraren ibilpidearen lekuko hurbila izateko 23

urteotan, eta hori ikuspegi desberdinetatik: irakasle bezala, zuzendari bezala eta guraso bezala ere bai, nere seme gaztena bigarren promozio-idea izan baitzen.

Gela elebidun horren hasiera kontatuko dut:

Zenbait urte lehenagotik Donezteben bazen eskolaurrea (erderaz), eta kurtsu hartan, 75ean 4 eta 5 urtetako 53 haur zeuden matrikulaturik.

Irekitzeko zegoen gela elebidun hartarako, berriz, 28 haur zeuden guztira eskolak itxi zituzten herrien artean.

Bi eskolurreko gela haien arteko matrikulen desoreka haundia zen, eta kontzentrazioko zuzendariak nolabaiteko oreka aurkitu nahian. Doneztebeko gurasoak deitu zituen eskaera konkretu bat egiteko, eta hauxe izan zen: Hamar haur euskaldun eskatzen zituen gela elebidunera pasatzeko.

Hamar baino gehiago ziren guraso euskaldunak eta etxean euskaraz egiten zuten haurrak urte hartan hasten zirenean artean, baina bat bakarra izan zen pasatzeko borondatea agertu zuena.

Erantzun honen arrazoiak bazeuden, nire ustez ZEIN?

Ba, bertze batzuren artean...

— Lehen erran bezala. Euskarak ez zeukan inolako prestigio sozialik (erdaraz egitea zen dizdira ematen zuena...).

— Donezteben ez zegoen euskaraz eskolatzearen esperientziarik.

— Guraso batek baino gehiagok edo hurbilekoren batek esperientzi txar aunitz bizi izanak zituzten euskaraz erdaraz baino gehiago zekitelako, eta ez zuten horrelakorik nahi heren seme-alabendako.

Erran beharrik ez derrigorrez pasatzea izan zutela, ez baitzaiteken lanik egin bertzela 53ko taldearekin.

Horrelakoxea izan zen euskarazko irakaskuntzaren hasiera Doneztebe eta Malerrekan.

Hiru kurtsoz gela horrek bakarrik funtzionatu zuen eta oraintxe hogeitun urte, 78/79an jarri zen martxan OHoko 1. maila (bitartean 2 promoziotako haurrak erderazko EGBra pasatu ziren).

Eta geroztik euskaraz eskolatutako 10 promozio atera dira! (Hezkuntza Sistemaren aldaketaren ondorioz 2 urtetan ez baita talderik irten):

Urteak pasahala, gela bakar hori progresiboki haunditzen joan zen, gela bat izatetik bi izatera pasatuz eta azkeneko 5 urteak hartzen baditugu erreferentzi bezala. Donezteben matrikulatutako 129 haurretatik 123 euskaraz izan dira eta 6 erdaraz.

Aurtengo ikasturtea hartuz amaieratzat, erran behar da matrikula osoa, 1 ezik, euskaraz, egin dela Haur Eskolan: zehazki, 23 etatik 22.

Doneztebeko Eskolan 3 urterekin matrikulatzerakoan egiten dute ereduaren aukera eta eskolatze prozesu osoa kontutan hartuz, kontatuak dira hizkuntza aldaketa eskatzen dutenak.

Denok badakigu gauzak ez direla hain ximpleak izaten, tartean aunitz oztopo gainditu behar izan dira eta zenbait egoera ilun eta lainotsu samarrak jasan ere bai.

Gaur Doneztebeko eskolak batera hartuz, hau da, Haur, Lehen eta Bigarren Hezkuntza, 466ko matrikulatik, 413 Euskal ereduaren daude eta 53 gaztelera ereduaren.

Parean jartzen haditugu 23 urte hauetako 1.a eta azkena ikus dezakegu piramidearen itzilipurdia:

— 75.ean ia 600 haurretatik 4 eta 5 urtetako 40 inguru zeuden gela elebidunean

— Gaur, 98an 466 haurretatik, 3, 4 eta 5eko 3 haur daude erdal ereduaren.

Orain dela 23 urte arrazoiak baldin bazituzten euskaraz eskolatzea ez hain errez omartzeko, orain ere badaude arrazoiak, nola ez, egiten duten aukera egiteko.

— Egiatzatua dago euskaraz eskolatzea ere posible dela eta gainera ongi.

— Euskaraz eskolatzea da aposturik onena (euskaraz eskolatuak hainbat erdara ikasteaz gain, euskera ikasten baitute).

— Gaurko egunean badauka pretigio soziala eta naturaltasunez hartua izaten hasten da: erdal adarreko ikasleen guraso batzuk, adibidez, beren umeak, euskarazko taldetan sartuz aukeragai batzuk euskaraz egin ahal izatea eskatu dute inolako problemarik gabe.

Horrelako jarrerak laguntzen dute euskararen normalizazioan ikastetxeko esparruan...

... zeren euskararen normalizazio osoaz eta zabalaz aritzeko... administrazioarekin eta bertze zenbait esparrurekin sartu beharko litzateke, eta hau gaurko nere gaiatik kanpo gelditzen da...

EUSKARAREN EGOERA BAZTAN, BORTZERRI ETA MALERREKAN

Doneztebe, 1998-IX-25

*Pedro Mindegia,
Malerrekako Euskara batzordeburua*

Malerreka eta Bidasoa erreka honetako bertze eskualdeak ere, Bortzerri eta Baztanaldea, eskualde eskualdunak izan dira betetik. Eskuarak sortu ditu haien herriak, errekek, mendiak, parajeak, etxeak baita etxe horietako biztanleak ere, errateko izen eta hitzak. Hemen eskuarak bertze edonon tokiko hizkuntzak egin duena egin du mendeen joanean: gizatalde oso baten bizitza eta bizi-aukerak senetz bete. Eskuara hemengo gizon-emakumeen bizitza esperientziaren haria zen, lokarria. Bertze edonongo gizataldea bezala bizi ziren hemengo eskualdunak beraien herrian, beraien hizkuntzaz, nahiz eta afera jakin batzuetarako bertze hizkuntza arrotz bat ibili behar. Joan den mendea artio zen ohikoa.

Baina gaur egun egoera bertzelakoa da. Joan den mendetik hasi zen gure herririk handienetan (Donezteben, Beran, Lesakan, Elizondon eta Iruritan) egoera hori aldatzen eta eskuara, poliki-poliki, hasi zen bere-bereak zituen funtzioak galtzen: Estatuaren politika (ez bakarrik elebakarra, baizik eta bertze hizkuntza ttipiendako erasotzailea ere dena) ezarri zuten eskoletan, administrazioan, karriketean eta desberdintasunaren diskurtsoa (hizkuntza eta hiztunen artean desberdintasuna sortu eta legitimatu egiten duena) hedatu zen.

Diskurtso oker hori dago indarrean, gaur egun ere, gure herrietan, bai eta Euskal Herri osoan ere. Diskurtso horren kontra jo behar dugu lehenik gure hizkuntzarendako normaltasuna sortu nahi badugu.

Hori bertzerik ez da gure egoera, diskurtso berri bat hedatzen saiatzen gara: herrien arteko berdintasunaren diskurtsoa. Diskurtso honek Euskal Nazioaren autopertzepzio kultural egokia ahalbidetuko du. Eskualduna izatea gizon-emakumea izateko modu bat da, eta Eskual Herria —eskuaraz mintzatzen den Herria— munduan diren bertze herrien batera gizadiaren funtza eta aniztasunaren partaidea da. Berdintasunaren etika honetatik bakarrik ulertu eta baloratzen ahal da eskualdunon berezitasuna, giza mintzaireren artean gure eskuarak duen lekua.

Baina egoera da oraindik normaltasun-berdintasun horretatik urrun gaudela. Bertzenaz, nola ulertu aunitz zerbitzu oinarritzotan (mediku-erizainek;

Estatu, Foru eta Udal administrazioetako langileek ematen dituzten batzuetan) euskaldunak ezin hartuak izatea haien hizkuntzaz, eta erdaraz izan behar? Nola ulertu, adibidez, eskualde honetako medikuen artean, gehienek zerbitzua eskuaraz ezin eman izatea?

Nola ulertu, oraindik eskualde honetan eskuaraz ikasi nahi duten ikasleek beren ikaste prozesua ez edukitzea ziurtatuta eskuaraz, baina gaztelaniaz ikasi nahi dutenek, berriz, bai? Nola ulertu heziketa ziklo berrietan eskuaraz ikastea ezinezkoa izatea? Nola ulertu Berako Labiaga Ikastolako DBH legezstatugabe egotea?

Nola ulertu, Udal Euskaldunen Mankomunitatean sartuta dauden udaleei Estatu eta Foru Administrazioek traba baizik ez paratzea administratiboki eskuaraz funtzionatu nahi dutelako, eta gaztelania hutsean aritzen diren udalek inolako arazorik ez izatea, ez eta herritar eskualdunen hizkuntza eskubideak begiratzeko premiarik ere?

Nola ulertu hainbertze urte bertako berriak zabaltzen emanda, duela zenbait aste bakarrik Xorroxin Irratiak lizentzia lortu izana (Nafarroa osoan bakarra)? Urtez eta urtez aritu da alegaldade-ilegalidade osoan, Foru Administrazioak erdara hutsezko bertze irrati batzuei emititzeko lizentzia segidan ematen ziela ikusiz.

Nola ulertu gure euskaldeen dugun eskualdun zahar alfabetatugabe pila hori, beraien hizkuntzaz kulturizatu eta horren pertzepzio egoki eta landua izateko aukera izan ez dutenak, eta ikasi duten guti-askoa, nahitaez gaztelaniaz ikasi behar izan dutenak. Gure herritar aunitzi, dagoeneko gazte gazteak ez diren horiei, ukatu egin zaie eskualdun osoak izatea, desberdintasunaren diskurtso maltzur hori sartu diete buruan, eta aunitzek sinistu dute. Aunitz eskualdunek uste du eskuararen egoera naturala dela, eskuara berez gaztelera, frantsesa edo bertze edozein erdara baino guttiago dela, ez deus dela, mundu honetan eskualdun izatea deus ez izatea dela. Desberdintasunaren konplexua sartua dute.

Desberdintasuna garbia da, begi bistan dugu egunero, nonahi. Baina jakiñ badakigu desberdintasun hori ez dela naturala, ez dela berez eskuarari eta eskualdunoi dagokiguna. Eskualdun aunitz aritzen gara gure hizkuntzaren alde lanean, administrazioak ere neurriak hartzen hasiak dira. Aunitzetan, gure gogoz bertzera, urrats bat aitzin eta bi gibel egiten ditugu, baina guk garbi dugu gure nahiaren eta lanaren zulentasuna.

IV. AHOSKERA JARDUNALDIAK

Doneztebe, 1998-IX-25/26

AHOSKERA LANTALDEAREN ERRENDAPEN TXOSTENA (1)

Donostia, 1998-VII-30

*Miren Lourdes Oñederra,
euskaltzain urgazlea,
Ahoskera azpibatzerde arduraduna eta
Euskal Herriko Unibertsitateko
irakaslea, Gasteizen*

0. LANTALDEAREN NONDIK-NORAKOAK

Txosten honen helburu da Ahoskera Azpibatzerdearen Lantaldeak, 1995eko akabuan abiatu zenetik hona, egin duenaren berri ematea. Ahoskera Batzerdearen 1994ko txosten hartan bezala, hemen ere egindakoaren baldintza, arrazoi eta neurriak agertzen saiatuko naiz (2).

Esan genezake Lantaldearen lanak bi aro nagusi izan dituela. Batetik, 1995-1996 eta 1996-1997 ikasturteetan 1994an Leioako Biltzarrean plazaratu arau-proposamenen azterketa teoriko eta praktikoa egin zen lantaldekideen artean (aintzat hartu behar da irakaskuntza eta komunikabideetako ordezkari dagoe la osatuta taldea). Ikasturte honetan, 1997ko azken hiruhilabetekoan zehar, Lantaldetik kanporako mintegiei ekin diegu, oraingo Nafarroako IBIn eta Donostia, Bilbo eta Gasteizko IRALEn egin direlarik.

Gure iritzian, hemendik aurrerako Lantaldearen egitekoak lirateke datorren iraileko Ahoskera Jardunaldien prestaketa eta mintegiak komunikabideetara zein Iparraldera zabaltzea, Euskaltzaindiak asmo horiek ontzat ematen baditu.

---

(1) Donostian, 1998-I-30ean aurkeztua Euskaltzainen Osoko bilkuran. Nire esker zintzoena urteotan, bileraz-bilera, ahoskeraren korapiloez gehiago ikasteko indar eta gogo eman didaten lantaldekideei. P. Etxeberria, A. Kintana, J. Urrutia, J. Aurre, J.C. Hernández, J. Kortabarria eta I. Etxebarriaren lan eta denborei asko zor diete lerro hauek.

(2) Ikus testua Euskaltzaindiaren XIII. Biltzarari eskainiriko *Euskera* aldizkariaren alean (*Euskera* 39 (2. aldia), 1.589-1.605). Hemendik aurrera, Ahoskera Batzerdearen Txosten hori aipatzeko, ABT laburdura erabiliko da.

1. LANTALDEAREN EMAITZEZ, ALDEZ AURRETIKAKO GOGOETA OROKOR BATZUK

Lan praktiko, enpiriko, esperimentalaren ezaugarri da moteltasuna, kon-tatzeko berri gutxi eta poliki sortzen dela, ondorio diztiraturik apenas dagoela, alegia 1994kotik aldaketak ez direla nabarmenegi.

Gogoeta horren osagarri eta ozen esan beharrekoa da saiatu gabela ondratu izaten eta ez gure ustea eta nahia nola edo hala sartzen, saiatu gara hizkuntza-ren erabilera errealetan zer gertatzen den entzuten eta aztertzen. Gure beste ahalegin inportantea izan da taldelanaren bidez komunikazio-zubiak eraikitzea akademiako (*sensu lato*) araugile eta arauerabiltzaileen artean, azkenon jarrera pasiboa, kontsumitzailearena hausten saiatu garelarik mintegi eta bileretan. Zai-la da. Besterik gabe, aginduak edo aholkuak ematea baino zailago behintzat. Lehen urtea zenbait inertzia hausten joan zitzaigula uste dut neurri handian. Garrantzitsu iruditu zait gaur hau hemen esatea ahoskeraren arautzearekin da-torkigunaren neurria eman dezakeelako.

Baten batek galdutako balu zertarako sartu nahi izan dugun zailtasun ho-rietan, gogoraraziko nioke 1994ko aurkezpenaren azkena (ABT, 1.604-1.605). Onartu zuen Euskaltzaindiarekiko zorra eta gure buruarekiko zintzotasuna izan ditugu gidari. Izan ere, orduko gure usteen eta ondorioen gainean ekin zion lanari Lantaldeak, gogoan harturik:

a) Ahoskera ezin dela idatzia bezala arautu, baina horretaz luze aritu gi-nen 1994koan (ikus ABT, 1.954 orrialdekoa, besteak beste).

b) Araugintzaren arrakasta eta baita hizkuntzari egin diezaiokeen mese-de-kaltea ere zuzenean daudela loturik arauen nolakotasuna eta egokitasuna-rekin.

Egokitasun eta nolakotasun horiek, ahozkoan, bi aingura dituzte: hizkera-mailak eta prosodia. Hizkera mailak ulertu eta landu ahal izateko prosodia (ez azentua bakarrik) aintzat hartzea ezinbesteko da, prosodia delako hizketa eta hizkuntzaren arteko muga eta zubia den errealitatea. Hizketa, ahoskera arau-tzean arautu nahi den hori, prosodiaz jantziriko hizkuntza da. Prosodia ezber-dinak dira hizkera-maila ezberdinen oinarri eta bide. Oso presente izan dugu hori guztia gure lanetan. Sortzen diren zailtasun didaktikoak izan diren gure bilera eta iharduera askoren gai.

2. HIZKERA-MAILAK

Gure ustez, Euskaltzaindiari dagokio beste inori baino lehenago eta neurri handi batean, arauekin batera —oso batera edo lehenago, baina, batik bat, oso

argi— Euskara Batuaren erabilera-esparruak finkatzea (ikus ABT, 1.589, 1.oi-noharra ere).

Egia da zailtasuna dela hemen ere erraztasuna baino ugariago. Egia da gure arteko maila edo errejistro falta ez dela linguistikoa bakarrik. Euskaraz aritzen garenek gutxi(ago) eta ezagun(ago) gara edo izan gara behintzat. Dударik gabe orain hizkera jasoa justifikatuko luketen erabilera eremuak gehiago dira eta hiztun klaseak ere ugaltzea indartu beharreko kontua dela esango nuke. Guk aldagarritasunaren aukera linguistikoez arduratu beharko genuke behintzat (3). Hizkera jasorik ez bada, ez da ahoskera arau baturik behar.

Alde horretatik Batua, Euskara Batua, oso zaindu beharreko kontzeptua delakoan nago, *bere* onerako (euskalkiak babestu beharraz gehiago hitz egin dela dirudi): Ahoskera Lantaldean ahoskeraren funtzionamendua bideratzeko ezinbesteko izan zaigu Batuaren definizio edo berdefinizioaz jardutea.

Norbaitek esan beharko du Batua euskararen estandarra izatea nahi badugu (hizkera jasoaren euskarri, euskalkien arteko zubi, e.a.), zer den estandarra, nork eta zenbat erabili behar duen; beharbada, gainera, hiztun askori nahikoa zaiela estandarren ezagutza izatea, Batua arrotz ez gertatzea; % 100ean erabiltzea nori dagokion (badagokio), e.a. Ahoskera arauak ezin dira hori gabe eman (hemen luzeegi gertatuko litzatekeen ahoskera eta gramatikaren diferentzia garrantzitsua dago arautzeari dagokionean). Hizkera estandarren erabilera-neurri eta -esparruak finkatu aurretik ahoskera arauak eman eta eskatzeak ez lekarke euskal ahoskeraren babesa, izozte eta heriotza baizik.

3. PROSODIA

Erabiltzaile profesionalei, eredu moldatzaile eta zabaltzailei dagokie neurri haundi batean prosodiaren zaintza. Izan ere, irakasleei, bikoizleei, itzultzaileei, esatariei, antzezleei zuzentzen diegun mezua da: prosodia aintzat hartu behar da kontsonanteak eta bokalak bezainbat, kontsonante eta bokal horiei euskal ahoskera egokia (“sinesgarria”) eman nahi bazaie. Benetako hizketa ez da letraka gertatzen esaldika baizik, laburrena hitz bakarreko esaldia izanik (silaba bakarrekoa daitekeena <hi!> edo <ah!>, <ez> bezalako esaldietan). Ikasi behar dugu eta irakatsi behar dugu, beraz, hitz andanak erritmo, azentu eta entonazio eredueta txertatzen: benetako esaldi diren hitzak esaten. Bestela, hiztegi-gramatiketatik ateratako hitz hilez betetako esaldi baldarrak ahoskatuko ditugu.

---

(3) Nahasketa handia da: beren euskalkian egiten duten politikariak (irradi elkarrizketa batean, esaterako), irakasle eta euskaltzainak inolako aldaerarik egiten ez dutenak jendaurre ofizialek bazkalondo lasaira. Alderantziz, bestalde, i(r)akasle asko, intentzio onez beterik, Batuaren dogmak irentsi ditu eta etxekoa inoiz ez erabiltzen saiatzen dira.

Euskaraz ez dirudi gauzak azentuaren kokalekua aurkitzearekin konponzen direnik. Gero eta zehazkiago bilatu, erantzunak ugaldtu eta korapilatu egiten baitira. Gero eta azpisistema gehiago agertzen dituzte agian behar baino gehiago (gure kontu praktikoetarako) entzuten duten makinek. Euskal azentuaren kokalekuaz 1982az geroztik (gogora Azkoitiko Ahoskera Jardunaldiak) gutxienez bagabiltza eta *ad aeternum* ibil gintezke. Ikaskuntza kontuetarako, euskal azentua izan ez duen hiztun berriarentzat edo hizkuntza dotoretu nahian galdu duen zahararentzat, txarra da euskararen azentua oro har: ez da prosodikoki erregular izaten, lexiko-gramatikalki erabat sistematikoa ere ez da eta, denean, sintaktikoki aldakorregia da, akustikoki ez da nabarmenegia euskalki askotan (zabalduenetan agian) eta, ziurrenik horrekin lotua dena, aldagai akustikoak ez dabilta beti (inoiz ez?) batera (inguruko hizkuntzetan baino beregainago direla, esaterako, intentsitatea eta altuera). Honetaz luzeago arituko gara P. Etxeberria eta biok irailako Ahoskera Jardunaldietan.

Labur esanda, horrek guztiak oharrenaren aldetik iheskor gertatzen den azentua ematen digu: i(ra)kasteko orduan, azentu txarra dugu. Ez dut uste kasualitatea denik zenbat kostatzen zaigun antzematea, makinarik ez baina beldarra bazuten euskalari zenbaitek ez zegoela esatea eta, batez ere, Batuarekin gertatzen ari dena.

Prosodiazko arazoak zintzilik geratu ziren 1994an. Garbi dago eta fonetikarien datu akustikoez ziurtasun hori areagotzen dute (ik. urteotako Gaminde, Gandarias, Hualde eta besteren deskribapenak): euskal azentu-sistemak bat baino gehiago direla. Panorama nahasi horretan, dena den, bada euskaldun zaharri oso nabarmen gertatzen zaion banaketa, honako multzoetan jaso genezakeena (4):

- a) Euskalkiak eta bere sistemak.
- b) Batuak eta bere sistema (esango nuke sistema bat baino areago "tipo" bat dela) (5).

Gertatuaren historia posible bat asmatzen jarrita, aitortu behar dugu gutako askok Batua ikastea egin dugula hizkuntzaren ezagutza formala: ikasi dugu gramatika-arau jakin batzuen bidez egituratzen gure esaldiak eta gero eta lotuago datorrigun hiztegi baten bidez azaltzen gure kontzeptuak. Ahoskerazko arauen ezean letrak, ortografia aurkitu berria, hartu dugu nolabait gidari.

Horregatik edo bestela, ez dugu gure ahoskera baliatu euskara berria geureganatzeko... ez du norberak berea erabili. Nola, *det* esan beharrean, *dut* esan

(4) P. Goenaga irakasleari entzun nion, hitzaldi baten ondorengo eztabaidan, arazoaren formulazio gardena. Azkoitiko Jardunaldietan ere presente zen gogoeta.

(5) Ezaugarri orokorren zerrendan jarri beharko genuke, besteak beste, prosodikoki erregularra dela gehienegian eta fonetikoki —akustikoki (intentsitate eta maiztasunaren aldetik)— monolitikoa beti. Azentu-kokatze erregularra gazteleratikako eredu lexiko zenbaitek hausten dute (cf. *paténte*, *kompatíblea*, *ebidénte*a bezalako ez-paroxitonoak).

behar den eta, *neban* esan beharrean *nuen* esan behar den, doble-salto-mortallean, [esta] esaten zuenak [ezda] esaten du, *telefon[ua]* esaten zuenak *telefon[oa]* esaten du eta [estet] > [ezdut] bihurtu da.

Alegia, hizkuntza estandartzeko eman arau gramatikalak betetzear, ahoskerari lekua ukatu zaio Batuan. Aldaketa gramatikal hutsak esan nahiko luke [estet]-etik [estut]-era pasatzea, ez gehiago. Nik dakidala, honen aurrean zerbait esan zuen bakarra Txillardegia izan zen.

Prosodiaren kasuan agertzen dira gauzak garbien ziurrenik. Geure hotsak atera eta josteko modua utzi dugu. Batzuek gehiago besteek gutxiago, geure doinua utzi dugu. Baina, nola ezin den ebakera gabe hotsik atera, nola ezin den doinurik gabe hitz egin, beste zerbait erabili beharrean aurkitu gara. Azken batean hitz egitea hitzak musikan jartzea baita (David Stampe eta Patricia Doneganen eran esanda). Euskara berriak (batzuentzat beste batzuentzat baino berriago, ezberdinago) doinu berri bat hartu du, forma berriek, forma “h”dunek, “det” edo “dot”en ordezeko “dut” eta “gira”ren ordezeko “gara”k, musika berria ekarri digute: azentu erregularra, prosodia “on” bat, “erraz” bat. Non-nahi entzuten dira <joatén bagára kótxez>, <burúko mína dáwkat> eta antzekoak.

Eredu zabaldu xamarraren ezaugarri orokor dugu itxura trokaiko hori: funtsean azken aurreko silabaren indartze erregular eta nabarmen horietan gauzatzen dena (ikus goragoko 5. oinoharra ezaugarri fonetikoetz). Zentzuzko dirudi eredu horrek gaztelaren laguntza duela pentsatzeak. Bestalde, gogoratu behar da zenbait euskalkitan ere ez dela erabat arrotz (ez naiz zubereraz bakarrik ari, baina joera honetarako bilakaera beteenaren etxeko adibide dugu) eta edozein euskalkitikoa zenbait hiztunek gutxi-gehiago erabiltzen dutela modu ezberdinetan (6).

Hemen bi aukera ditugu: berritasun prosodiko emankor horri bide eman, gerta dadila, ala saiatu lehengo neurri eta doinuak gordetzen eta estandarra horiekin konpatible egiten. Lantaldeak bigarrenaren alde egin du apustu, pentsatuz prosodia dela gainerakoaren oinarri ahoskeran.

Gure lan eta eztabaiden ondorioen arabera, prosodia da hizkuntza baten fonologia ulertzeko giltza, behar bezala ahoskatzen ikasteko funts ezinbestekoa eta normaltze bilakabidean, arautze-egokieran, hortik hasi beharko genuke. Ikusi dugu, esate baterako, hitz neurriak direla ekialdeko euskalkien dipton-gatze ugariagoen oinarri, errazago dela gaztelarazko <z> horzkaria ez egitea esaldia prosodia egokiarekin esaten bada, e.a. Hori ikasgeletara eramateko ariketa bereziak prestatu beharko lirateke eta horien nondik-norakoak asmatzen ere saiatu gara. Nahiko genuke irakaskuntz metodoetan lan egiten dutenekin zenbait gauza eztabaidatzeko aukerak sortzea.

(6) Ez bide da halabehar hutsa prosodia eredu hauen oparotasunean enfasiak (zenbait hiztunek garatuago dituzten kode hiperbolikoak) bat etortzea berritasunekin (hiztun berriak, baina baita ere hiztegi berriak, hizkera-modu berriak hiztun zaharrentzat).

Oraingoz esan dezakeguna da, gure ustez hizkuntzaren prosodiaren ziria erritmoan duela euskarak eta hori behar genukeela ikaskuntzaren ardatz. Erritmoa, metrika sendo eta nabarmena ditu euskarak. Izan ere euskal ahoskeraren bereizgarri oinarrikoenak ziurrenik erritmoan daude sustraituak. Ziurrenik euskal fonologiak silaba egitura du bizkarrezur eta azentua horrek eskatzen duen erritmoaren menpeko.

Gainera, prosodia esandakoagatik beti bada garrantziko, ahoskeraren arautzeak areagotu egiten du prosodiaren garrantzia. Ahoskerarekiko sentiberatasuna handitzen du jakinaren gaineko arauak bete beharrak eta horrek ugaldu egin ditzake desegokitzat jo ditugun azentu-erak. Beraz, arautzeak behar bezalako irakaskuntza eskatuko luke: lehendabizi esaldiaren prosodia, kantua, funtsean eritmoa den horretaz jabetu; gero hor sartu, hor txertatu kontsonante eta bokal kateak.

4. 1994an AURKEZTU ARAU-PROPOSAMENEN BERRIKUSKETA

1993 eta 1994 urteetan Ahoskera Batzordearen lanean ere oso aintzat hartu zen *fortitio* (indartze)/*lenitio* (ahultze) ahoskera fenomenoaren sailkapenarekin jarraitu dugu lanean (7). Orduan bezala, sailkapen horretatik, indartze edo fortitioak hobetsi ditugu, oharrenaren mesedetan gertatzen direnak baitira eta, beraz, arautu nahi den hizkera maila eta erabilera esparruetarako aproposen. Fortitibo edo indartzaile direlako, uler daiteke guk zaintzea eta hobestea afrikatzeak, heskari hasperendunak, zistukariaren ondorengo ahoskabetzeak, hasperena, hiatoak diptongoen gaineratik, e.a. *Fortitio* dialektologikoki zatituegiak bakarrik baztertu dira orain ere orduan bezala (-*iya*, *ixa*, *ia*, bezalakoak).

Horrela, formulazio batzuetan atzera egin behar izan dugu, proposamenak zehaztu eta malgutu (esaterako, bokal solteena, [ü] gehituaz) eta zabaldu: goranzko diptongoena (ekialdeko euskalkien prosodiaren eskari), prosodiarekiko zailtasunaren aitormena, eta abar. Hau lanaren zintzotasunaren eta errealitatearen komplexutasunaren seinale da.

Irakaskuntz erraztasunari begira, eskatzen diren hots-bereizkuntzen artean mailak daudela ikusi dugu, hala nola, errazagotik zailagora ordenaturik: r/R (“erran”), s/z (“hasi”/“hazi”), ll/y (“silla”). Halaz ere eta *fortitio* edo kontrasteen indartzea hizkera zainduaren ezaugarri delako eta oraindik bereizten dituzten hiztunak nahikoak direla berretsirik, Ahoskera Batzordeak 1994an artamendatuaren bidetik ezberdintasunei eustea proposatzen dugu.

Beti ere hizkuntzaren errealitatea aintzat hartuta, gure arau-proposamenak honela sailkatuko genituzke:

(7) Ikus, zatiketa horren aurkezpenarako, M. Lourdes Oñederra, 1986, “Hizkuntzen fonologia”, *Euskera* XXXI (2), 327-332.

a) Aukera bakarra (“ez[t]akit”, “ez[t]u”).

b) Aukera zaindua.

b.1. Gutxienez hizkera maila horretan erabili beharko litzatekeena: “bio-
lo[g]ia” edo hasierako “j” [y] ahoskatzeko gomendioa “jan” bezalako hitzetan;
alegia, beste hizkera mailetan ere erabil daitezkeenak.

b.2. Gehienez hizkera maila horretan erabili beharko litzatekeena, hiz-
tunak bestelako aukerarik duenean bere euskalkian; alegia, gainerako ahoske-
rak ere bultzatu beharko lirateke: “ari” [aʔi], [ai], [aj]; “edan” [eðan], [eʔan],
[ean]; “esnea” [esnia], [esnie] eta horrelakoak).

c) Aukera askotarikoa (euskalkien araberakoa: esate baterako, palatali-
zazioa vs. despalatalizazioa; “garaje” edo “erlijio” bezalako hitzetan dauden “j”
horiek; <h> ahoskatuak eta isilak, eta abar.

5. MAILEGU ETA HITZ-ERAKETA EDO HITZ GAZTEAK ETA LE- TRAREKIKO MENPEKOTASUNA (EUSKALDUNAK IRAKURLE BERRIAK GARA)

Eremu honetakoak dira beste batzordeetatik eta kanpotik etorri zaizkigun
kezka guztiak. Garbi dago euskal hitzunez (erabiltzaile aktiboenek) irakurri eta
idazten ez zutenean, euskal fonologia osasuntsuago zela askoz. Saia gaitezen,
bada, gauzak bideratzen alfabetizazioaren zalantzarik gabeko abantaila handiei
etekina ateratzeak ez dezan hizkuntzaren ahoskera ahuldu. Mendez-mende eta
belaunaldiz-belaunaldi hiztunen belarri eta ahoak atondu ditu mailegu, kon-
posatu eta eratorriak euskal hiztegian sar zitezten, horrela gure aukera lexikoak
zabalduz eta aberastuz.

Orain gauzak konplikatu egin zaizkigu. Gure arbasoen espontaneitatea,
bat-batekotasuna, inozentzia galdu dugu (8). Alde batetik lexikoa zabaldu be-
harra handitu, larritu eta azkartu egin da. Bestetik, gure ziurtasunik eza, gure
kultura linguistiko falta dago: dena letretan jarri da, kasurik onenean, Batuaren
letretan, txarrean, erdarazkoetan (9).

Honek guztiak ahoskera arautu beharra indartzen du. Saiatu gara malgu-
tasunez jokatzeko (hizkuntzatik teorizatzen eta ez gure aurre-irizietatik) eta hiz-
kuntzaren errealitate historikoa (diakronikoa eta sinkronikoa) aintzat hartzen.
Hortik emandako erantzunen norabidea. Pentsatzen dugu idazkerak gardenta-

(8) Hori, gramatika ikasteko ona izan daiteke, baita batasunerako edo zatiketa ez areagotzeko
behintzat; ahoskera bizia izateko, ordea, txarra da oso.

(9) Euskaltzaindiak ere askotan joskera fonologikoaren kontra eta gardentasun morfologi-
koaren alde egin du (*batipat* > *batik bat*); ez beti, dena den (*bait gara* > *baikara*). Orain ikasi
behar duguna da aukera ortografiko ezberdinak egokiera bakoitzean behar bezala irakurtzen.

sun morfologikoaren alde egin dezakeela hitz-eraketan (hitz eratorri eta elkartuetan), baina, horrek euskal fonologiaren joeren bortxatzea bultzatzen ez dezan, ahoskera arauak beharrezko direla.

Gure eginahalaren mugen jakitun izan beharko genuke, gogoratuz ahoskera dela izaera fisiko tenporala duen hizkuntzaren alderdi bakarra eta berau dela gainerako hizkuntz osagaien iragazki eta gertaleku. Horregatik sortzen dira hitz elkarketa morfologikoan zailtasun fonologikoak, zenbait hitzen hurrenkerak edo berritasunak dakartzan erritmo arazoak, eta abar.

Hori dela-eta, arauak eskatzen ditugu, baina arau malguak eta askotarikoak. Uste dugu arauen formulazioan agertu behar lukeela hizkera zaindurako artamendatzen dena, baina baita gainerako hizkeretarako egoki diren ahoskeren adibideak ere. Hobe arauak gutxi, errealistak eta praktikokoak badira. Horrela eman eta horrela hartzea da kontua, noski.

Zenbaitetan gertatzen da, Euskara Batua aitzakia hartuta, irakasle eta aztertzaile batzuk Euskaltzaindia baino gogorrago eta estuago aritzea. Ahoskeraren kasuan arriskua handiagoa izan liteke, errazagoa baita debekuen bidez suspentitzea ahoskera irakastea baino. Uste dugu arauak behar duten malgutasun eta aniztasunaz formulatzeak azterketetako aitzakia ere kenduko lukeela ikasgeletatik. Irakasleek Euskaltzaindiaren babespean, erabileraren bidez, irakatsi ahal izango lukete ahoskeraren aldagarritasuna.

Beti ere gogoan izan beharko genuke hitz berriak (maileguz etorriak edo elkarketaz sortuak) euskaratzen lagunduko duten arauak lortuko baditugu, arau dinamikoak behar dutela izan: joerak, jomugak, norabideak. Ahoskera bizia arautzeko ez du balio hitz zerrendak emateak. Ezin dugu esan *ez da* [esta] bai, baina *noiz dator* [nojstator] ez... Agian gezurra delako eta hizkuntzaren emaitza posible bat (maiztasun txikiagokoa, noski) debekatzen ari garelako. Kontua da erritmoaren arabera elkartzeko maila, diptongo kontuetan bezala. Hori hizketa-gertakari bakoitzak emango du (cf. *nóiz # datór* (etenaz) vs [nójs'tàtòr] (batere etenik gabea)).

Kontua da *euskaltzinema* (10) bezalakoak ez debekatzea, zaildu ere ez egitea: "pertzepzio" edo "kontsentsua" gehiegi gertatzen zaizkionak berak blokatu du "tz" edo "ts" horietako bat (edo biak), baina guk bide irekiak eskaini behar ditugu, ez hesidunak. Aldakortasuna (mailak) posible egiten duten arauak behar ditugu. Arauek tresna izan behar dute, euskaraz ahoskatzeko trukoak, formula zailak baino areago.

Gainera, ahoskera arauak hizkera zainduagorako joeratzat hartu behar genituzke eta dinamikoki ulertu: gero eta arau gehiago hobeto bete, gero eta ja-soago gure hizkera (zentzu batean bortxatuago, artifizialago, noski).

(10) Nahigabe esan zuen gazte batek irratiko elkarrizketa batean. Garbi dago honelakoak urduritasunaren, argitasun nahiaren, hots baten mihi-mogimendua hurrengoarenarekin trabatzearen eta abarren emaitzak izaten direla. Baina zer bestek osatzen du, bada, hizkuntzaren fonologia?

Bestela, betiko jokoan eroriko gara, edozein proposameni aurki dakioko salbuespenen bat. Salbuespenena beti izan da eztabaidagi eta sarritan proposamenen oztopo gelditzaile. Nahikoa da zerbait proposatzea bakarren bat kontrako adibideren batekin ateratzeko. Gure erantzuna litzateke ahoskera joera biziak aurkitu eta hobetsi behar ditugula. Lantaldean hitzunen ahoskerak aztertu ditugu ikusteko zer ordezkatzeko bizirik dagoen eta erabiltzen den. Ez du horrenbeste axola hitzunik beti-beti egiten duen ala hitzen batean huts egiten duen. Beti ere, euskararen ordezkatzeko egitea hobetsi eta bultzatzea proposatzen dugu, nahikoa ari baitira galtzen erdararen eta idatziaren eraginez. Horregatik bultzatzen dugu, adibidez, afrikatzea “fanzinea” bezalakoetan (“fanzinea”), alegia, inor derrigortu gabe, hobetsi (ahoskeren norabidea euskaraz gutxieneko emankortasuna duten ordezkatzeko aldera zuzendu).

6. ONDORIOAK

Esandakoa debeku batean laburbiltzea zilegi bazait, esango nuke gure lanaren ondorio honako hau dela: hitz zerrendarik ez, hitzik ere ez ahoskera arautzeko. Arauak irakasteko orduan, berriz, esaldietan irakatsi, esaldietan hitz egiten baita. Ahoskera esalditan eta ez hitz solteka ikasteak zenbait arazo konponduko edo arinduko dizkigu: ez dira salbuespenez eta euskalkikako aldaerez josiak dauden singular-plural zerrendak ikasi beharko, ezta azenturik gabeko euskal hitzen zerrendak ere, galdera zuzenen entonazioz esaten diren galdera txertatuen arazoa ere ez legoke aparte, e.a. Alegia, funtsean, prosodia ikasten da eta prosodia ongi bereganatu duena hobeto moldatuko da behar bezalako kontsonanteak, bokalak eta kontsonante-bokal kateak ahoskatzeko.

Zaila da. Dударik gabe. Baina saiatzeak merezi duelakoan gaude. Orain artekoa ikusi dugu. Ez dut uste bakarrik geldituko nintzatekeenik esango banu orain arte proposatu diren araubidezko azentu irakasbideek ez dutela gauza askorik lortu. Azentu i(ra)kaslerik onenak musikari onak, belarri ona eta pazientzi handia duten irakasle, andereño, kantari, teatro-jendea da.

Ahoskera behar bezala arautuko badugu, dena den hemen ez da inor libratzen lan berrietatik. Ahoskera zaindu beharrak dakar orain arte ikastekoa izan ez den alorrean ere ikasi beharra eta asko dugu denok elkarrengandik ikasteko: euskaldun zaharrek emango dute eredu prosodikoa, kantua, doinua, erritmoa. Euskaldun berriek erakutsiko digute diziplina pixka bat izaten eta, “arraro” egiten bazaigu ere, *horiek* ‘r’ eta guzti ahoskatu behar dugula eta hobe dela *jan* aditzaren lehen kontsonantea ez ahoskatzea gaztelerazko *jamón* hitzaren lehenengoa bezala euskaldun guztientzako mikrofono aurreko saio batean, alegia euskara estandar batua erabili nahi dugunean. Horrelako eginahalak, alegia ahoskerarekin ahaleginak egitea, bertsolariak ezagutzen duten abilidada hori (silaba bat gehitzeko egiten dituzten diptongo haustea edo bokal luzatzeak, *horiek* hiru silabakoa izan dadin “gordetzen” duten “r” hori, e.a.), zergatik ez

besteok? Kontua, hemen ere, neurrira iristea da. Bakoitzak bere eginbeharrak eskatzen dionera iristen saiatu beharko du eta gehiago edo gutxiago ere ez egingen (11).

Azkenik: zentzuzko izaten saiatu gara: “jan” eta “garaje” ez dira gauza bera, “dialektolo[g]ia” zaila bada, areago “dialektolo[g]ikoki”. Hizkuntzaren errealitatearekiko begirunea ez galtzen ahalegindu gara, baina ezer ez daitekeela egin dioen derrotismorik gabe. Ahoskera neurri batean lotzen ez bada (horrek komunikabide eta irakaskuntzaren aldetik izan litzakeen arazoak aparte) euskalkien ugaltze, bereizte eta erdaratzea azkartu eta indartzea datorkigu. Hortik ahoskeraren zatirik berezien, propioen, funtsezkoen ziurrenik “ahoskeraren”, harrapagaitzen eta arautezinen den prosodiari eman diogun garrantzia.

---

(11) Alde bietatik zaindu beharreko neurriarena azpimarkatu behar da hemen: ez gaitezen ahoskera bakarraren tentazioan error. Ikus goragoko 3. oinoharra.

IV. AHOSKERA JARDUNALDIAK

Doneztebe, 1998-IX-25/26

Ahoskera azpibatzerdea / lantaldea:

Arduradun: Miren Lourdes Oñederra

Idazkaria: Pilartxo Etxebarria

EITBko aholkularia: Igone Etxebarria

Arabako IRALEko irakaslea: Jon Kortabarría

Bizkaiko IRALEko irakaslea: Jon Aurre

Gipuzkoako IRALEko irakaslea: Juan Carlos Hernández

Nafarroako IBiko irakaslea: Adelaida Kintana

Antolakizun taldea:

— Andres Iñigo, euskaltzain urgazlea eta Nafarroako Euskaltzaindiaren ordezkaria

— Jose Luis Lizundia, euskaltzain urgazlea eta Euskaltzaindiaren idazkariorde eta kudeatzailea

— Pello Telleria, Euskaltzaindiaren eragile teknikaria

— Ricardo Badiola Uriarte, euskaltzain urgazlea eta Euskaltzaindiaren argitalpen eragilea

— Gema Insausti, Euskaltzaindiaren Nafarroako Ordezkaritzako idazkaria

LA ESTANDARIZACION DE LA PRONUNCIACION Y LA VARIABILIDAD LINGÜÍSTICA

Santesteban/Donostia, 25-IX-1998

Dolors Poch Olivé,
Departamento de Filología Española,
Universidad Autónoma de Barcelona

1. LAS DESCRIPCIONES FONÉTICAS TRADICIONALES

La concepción imperante, hasta hace muy pocos años, del estudio del lenguaje arranca de Saussure (1916) y de su distinción entre *lengua* y *habla*. Para Saussure, el centro de interés de la lingüística lo constituye la lengua, el sistema en tanto producto social. En efecto, cuando este autor afirma que "*Le tout du langage est inconnaissable*" (1916, 1980: 38) lo que hace, en realidad, es dirigir el interés de la lingüística hacia la "*lengua*" negando, de forma explícita, la posibilidad de estudiar el "*habla*". El estudio del lenguaje se concibe así como un interés por su aspecto "colectivo", por aquello que es producto del "pacto" entre los hablantes o, dicho en otras palabras, por aquello que es "invariable" en las lenguas. Se suele aceptar, por tanto, que el objetivo de cada una de las diferentes ramas de la lingüística consiste en determinar la estructura de los diversos aspectos de las lenguas: fonética, fonológica, morfológica, sintáctica, semántica, etc., siempre desde el punto de vista del sistema. Las dos grandes escuelas lingüísticas del siglo XX, el estructuralismo y la gramática generativa, comparten este punto de vista aunque las soluciones que aporten y las perspectivas en las que se sitúan para llegar a alcanzar dicho objetivo sean muy diferentes. En ambos casos, los lingüistas no toman en cuenta el *habla* (en el sentido saussureano del término) sino que el interés de los diversos autores se centra en la lengua.

Este interés por la lengua y no por el habla ha condicionado fuertemente, durante casi todo el siglo XX, la metodología de trabajo de la lingüística, los corpus estudiados y el tipo de razonamiento efectuado a partir de los datos recogidos. Por lo que respecta a la fonética, el método de trabajo y el tipo de argumentación que podemos denominar "tradicional" consiste, en una primera etapa, en la preparación de una lista de sílabas, palabras o pequeñas frases que contienen aquel sonido o combinaciones de sonidos que constituyen el objetivo del estudio. A continuación, se pide a los informantes previamente seleccio-

nados que lean esa lista, en una habitación debidamente preparada por lo que a las condiciones acústicas se refiere, y “con naturalidad”, con vistas a obtener una lectura lo más parecida posible a las realizaciones “reales”. Esta forma de trabajar, es decir con corpus que podemos denominar “de laboratorio”, permite controlar cuántas veces van a leer los informantes los sonidos estudiados, en qué entorno fónico están situados dichos sonidos, en qué posición se encuentran con respecto al acento, etc. A partir de los datos así obtenidos y, obviamente después de proceder a su análisis —articulatorio y/o acústico—, y a aplicarles el tratamiento estadístico adecuado, el siguiente paso consiste en la elaboración de explicaciones o de modelos que, se supone, den cuenta del proceso de producción y percepción.

Dichos modelos tienen como objetivo común tratar de determinar los indicios acústicos de los fonemas, es decir, aquellas características de la onda sonora que serían supuestamente invariables, que estarían siempre presentes en ella y que los hablantes asociarían con las distintas unidades del sistema fonológico. La teoría de los rasgos distintivos de Jakobson-Fant-Halle (1952) constituye una manifestación clásica de los modelos de este tipo. La forma en que estos autores enfocan las relaciones entre la fonología y la fonética consiste en establecer de qué forma se manifiestan los rasgos distintivos en los espectrogramas y en los movimientos articulatorios que se realizan para la producción de los distintos sonidos. Así por ejemplo, un rasgo como *grave-agudo* se manifestaría acústicamente mediante una concentración de energía en las zonas bajas o altas del espectrograma (por lo que respecta a la caracterización acústica) y en una configuración articulatoria que favoreciera la producción de un tipo u otro de sonidos. El rasgo distintivo *consonántico-vocálico* se manifestaría articulatoriamente como existencia o no de una interrupción de la salida del aire por el canal fonatorio y acústicamente como presencia constante de ondas periódicas o aparición de interrupciones o de ruidos turbulentos (Jakobson-Fant-Halle, 1952). En cualquier caso, lo que aquí interesa destacar es que, como concepción de base, se considera que cada vez que se realiza un sonido determinado por parte de cualquier hablante y en cualquier situación de habla, los participantes en la conversación son supuestamente capaces de rastrear en la onda sonora los indicios así definidos.

Un planteamiento de este tipo asume que los datos obtenidos a partir de corpus “de laboratorio” son homologables a los que se obtendrían a partir de cualquier otra clase de muestras de lengua, de forma que una hipótesis sobre el funcionamiento del lenguaje elaborada a partir de dichos datos puede hacerse extensiva a la lengua en general. Este tipo de razonamiento es el corolario lógico de la concepción saussureana del estudio del lenguaje: si lo que interesa a la lingüística es la lengua y no el habla, si lo que se va a buscar es lo invariable, la mejor forma de proceder para alcanzar este objetivo consiste en elaborar un corpus ad hoc, recogerlo en las mejores condiciones posibles para

facilitar su posterior análisis y considerar que las conclusiones que se obtienen mediante este procedimiento son aplicables a la lengua en general.

Hay que señalar que, con el paso del tiempo, por lo menos en Fonética, la forma de concebir lo invariable va cambiando. Así por ejemplo, trabajos posteriores al modelo que hemos comentado, como son los de Stevens y Blumstein (1981), polemizan sobre cuáles son los indicios acústicos presentes en la onda sonora y la propuesta de estos autores es distinta a la de Jakobson-Fant-Halle, pero lo importante es que no se discute, en ningún momento, su existencia. Dicho en otras palabras, no cambia en absoluto la idea de que, en la onda sonora, están siempre presentes unos elementos invariables que los oyentes son capaces de detectar y los hablantes son capaces de emitir y que constituirían los indicios acústicos de los sonidos del habla.

2. LAS LIMITACIONES DE LAS DESCRIPCIONES FONÉTICAS TRADICIONALES

No obstante, el desarrollo de instrumentos de análisis de la señal acústica cada vez más precisos, ha provocado la confrontación del investigador con la realidad física de los sonidos del habla. Se ha puesto así de manifiesto una de las características fundamentales de dichos sonidos: su irreproductibilidad. Diversas realizaciones de un único corpus, incluso producidas por un mismo locutor, se manifiestan como fenómenos diferentes y, si dichas realizaciones proceden de locutores distintos, las diferencias son aún mayores. La existencia misma de estas variaciones es perturbadora puesto que parecen estar en contradicción con la existencia de invariantes, es decir, con la idea de *lengua* en el sentido saussureano del término.

En efecto, las fuentes de variación de la señal del habla, tradicionalmente aceptadas por la Lingüística, están relacionadas con el origen geográfico de los hablantes y/o con el origen social de los mismos. Se configuran así dos tipos distintos de variación que es posible, no obstante, relacionar con el modelo saussureano de *lengua / habla*. Según esta perspectiva, sería también posible establecer los invariantes de una determinada habla regional y también los invariantes de una determinada forma de hablar condicionada socialmente, pues se trataría de buscar las regularidades presentes en las mismas, de buscar lo "socialmente consensuado" en cada uno de estos casos. En cambio, las variaciones que se mencionan en el párrafo anterior, no parecen encontrar su lugar en un modelo de estas características.

En esta *confrontación con la realidad física de los sonidos del habla*, que mencionábamos más arriba, han jugado un papel fundamental las aplicaciones tecnológicas que implican la voz, desarrolladas especialmente en la segunda mitad del siglo XX. Dichas aplicaciones han estado ancladas durante muchos

años en los datos proporcionados por el análisis de corpus “de laboratorio”, es decir, de corpus como los presentados más arriba. Con respecto a la síntesis de habla se han obtenido resultados muy aceptables aunque, siempre, a estos sistemas, cuya inteligibilidad no se ve perturbada, “les falta naturalidad” o “suenan un poco raro”. En cambio, los sistemas que implican un proceso de reconocimiento automático del habla por parte de un programa informático plantean muchas más dificultades. La más importante de ellas consiste en el hecho de que la información que se suele suministrar a dichos sistemas, procedente del resultado del análisis de corpus “de laboratorio”, no se ajusta a los fenómenos con los que se enfrenta el sistema cuando debe reconocer una serie de frases realizadas de forma espontánea por un locutor cualquiera. El problema que aquí aparece de una manera tan clara es el de la variabilidad que, mediante un planteamiento simplista, puede formularse en los siguientes términos: un sistema de reconocimiento automático, basado en una información lingüística procedente de corpus “de laboratorio”, no puede relacionar el tipo de información acústica que le proporcionan los hablantes, cuando se expresan de forma espontánea, con la información acústica que dicho sistema tiene almacenada. Esta última, extraída de unas muestras de habla que se sitúan lejos de lo que es la forma habitual de hablar de los locutores, es difícil de relacionar con la información que se puede detectar en una onda sonora, que sí corresponde a las realizaciones “normales” de los hablantes. Ya en 1983, y a propósito de este problema, señalaba G. Fant que *“The bottleneck for the development of speech-based information systems is neither technological nor economic but is created mainly by the fact that our fundamental theoretical understanding of human speech processes is still limited”*.

3. EL ORIGEN DE LA VARIABILIDAD

Enfrentado, pues, con este problema, el investigador que necesita estudiar la señal de habla —sea con fines estrictamente lingüístico-teóricos, sea con vistas a las aplicaciones tecnológicas— debe comenzar a considerar que las características acústicas de la señal de habla son producto de dos fuentes de variación distintas:

1. La primera, de naturaleza fonológica, conduce al hablante a diferenciar los sonidos emitidos de tal manera que los contrastes que se produzcan entre ellos remitan a los contrastes que oponen entre sí las representaciones de dichos sonidos.

2. La segunda está relacionada con un importante número de factores difícilmente aislables tales como el efecto del contexto fónico, de la acentuación, de las características intrínsecas inherentes al individuo (sexo, edad, origen, etc.), etc. Parece natural considerar todo este conjunto de factores como un

bloque que comprende todo un conjunto aleatorio de variaciones de la señal de habla.

Desde una perspectiva epistemológica, las dos fuentes de variación poseen estatus comparables a los de los componentes saussureanos del lenguaje: la investigación en general procura alejarse de la segunda (del orden del *habla*) para tratar de comprender mejor la primera (del orden de la *lengua*).

Con el tiempo y de forma gradual, en el terreno de la Fonética, se han llevado a cabo experiencias sistemáticas focalizadas sobre el efecto de estas variables específicas, que ponen de manifiesto la dificultad de establecer invariantes. Algunos autores estudian, por ejemplo, la influencia de la prosodia (Delattre, 1969) sobre el timbre o la articulación de las vocales. Situado en esta perspectiva, hay que destacar el estudio que Lindblom (1963) consagra a la reducción vocálica ya que presenta un interés muy especial. La principal variable independiente cuyos efectos estudia es la duración. Lindblom demuestra que cuando la duración disminuye, el hablante, obligado a producir en menos tiempo los gestos articulatorios que necesita, no consigue realizarlos con la misma eficacia. En el plano acústico, los objetivos constituidos por los valores formánticos normales cuando la duración es relativamente larga, no pueden alcanzarse. Este fenómeno recibe el nombre de *undershoot*: el locutor no alcanza el objetivo que se ha propuesto.

En el plano epistemológico, el interés de esta experiencia reside sobre todo en la especificidad de la variable independiente. La propia variable sufre los efectos de la situación de comunicación. En el habla cotidiana, las condiciones de expresión influyen sobre la velocidad de elocución: el comentarista deportivo, por ejemplo, que está comentando, a través de un micrófono, un partido de cualquier deporte para hablantes que no están frente a él, habla a una velocidad muy distinta de la de una madre de familia que enseña a su hijo a recitar poesía.

La inferencia que puede extraerse de estas constataciones es la siguiente: está comprobado que la duración influye en el timbre, pero la duración misma depende de la situación de comunicación, por tanto la situación de comunicación influye en el timbre.

4. LA VARIABILIDAD Y LA SITUACION DE COMUNICACION

Esta idea de que las circunstancias influyen sobre las variables responsables de las modificaciones de las características de la señal se encuentra en la base de una cierta desconfianza hacia una situación ya mencionada más arriba: aquella en la que se encuentra el hablante sometido a una experiencia lingüística clásica, una experiencia en la que se utiliza el habla que hemos denominado "de laboratorio". Esta desconfianza, unida a las evidencias proporcionadas

das por las aplicaciones tecnológicas que se han mencionado anteriormente, ha dado lugar, entrada ya la década de 1980, a una serie de estudios que se interesan por el *habla continua* (*connected speech*) que intentan, de alguna forma, validar los resultados de las investigaciones anteriores (Barry, 1984). Así, en estos trabajos, los autores, en lugar de centrarse sobre producciones de sílabas sin sentido, de pseudo-palabras o de palabras aisladas, piden al locutor que realice secuencias contínuas similares a las que realizaría en la conversación normal.

La propia existencia de estas iniciativas consagra implícitamente la idea de que existe un *estilo de habla* propio a la producción de corpus destinados a los estudios lingüísticos, los corpus que antes hemos denominado *habla de laboratorio*. Los primeros trabajos sobre *habla continua* no buscan estudiar este *estilo de laboratorio*, sino que intentan neutralizar sus posibles efectos. Estudios posteriores, en cambio, utilizarán el estilo de laboratorio para estimar, por comparación con el habla espontánea, el grado de validez de las investigaciones realizadas anteriormente mediante métodos más clásicos (Harmegnies & Poch, 1992).

La bibliografía actual sobre estos temas presenta numerosas contribuciones basadas en el estudio de gran número de situaciones de comunicación que, en principio, exigen distintos estilos de habla: conversación de un adulto con un niño (Lindblom et al., 1992), solicitud de información telefónica (Eskénazi & Isard, 1991), descripción de un itinerario a partir de un mapa (Mc Allister et al., 1990), etc. Estos trabajos, en su conjunto, muestran una importante influencia de los estilos implicados sobre los diversos parámetros acústicos que dan cuenta de la señal del habla tales como la duración, la frecuencia fundamental o el timbre.

Desde un punto de vista estrictamente estadístico, tomar en cuenta los *estilos de habla* significa añadir a las dos fuentes de variación tradicionalmente consideradas (la geográfica y la social) una tercera, la *estilística*, hasta ahora incluida en el conjunto de factores de variación calificados como aleatorios. Este reconocimiento de la existencia de nuevos determinantes específicos de la señal vocal rompe de forma clara el modelo saussureano. Tal vez haya que entender en este sentido esta afirmación de Jakobson procedente de su trabajo "*Lingüística y poética*": *Mientras estemos interesados en invariantes fonológicas, las vocales inglesas /i/ e /i:/ se presentan como simples variantes de uno y del mismo fonema; pero si lo que nos preocupa son las unidades emotivas, la relación entre invariante y variante se revierte: la longitud y brevedad son invariantes ejecutadas por fonemas variables* (Jakobson, 1960, 1974: 132). Hay que señalar, además, que la consideración de la variación estilística deja, hoy por hoy, todavía muchas cuestiones abiertas, como por ejemplo, las diferencias entre estilos, los problemas que plantea la clasificación de los estilos, etc.

5. LA CUESTIÓN DE LA ESTANDARIZACIÓN

La operación de estandarizar una lengua determinada plantea el problema del establecimiento de modelos, el problema de la igualación. Y para efectuar dicha operación es necesario establecer criterios que permitan decidir cuáles son las formas que deben ser tomadas como modelo y ello en todos los aspectos de la lengua: morfológico, léxico, sintáctico y, obviamente, fonético. La cuestión de la pronunciación es extremadamente compleja porque, según las formas que se elijan como modelo, se corre el peligro de que los hablantes no se sientan reflejados en ellas y se produzca, por tanto, una reacción de rechazo frente a los modos de pronunciar que se quieren extender a toda la comunidad lingüística implicada. No es posible tampoco establecer, a priori, una lista de criterios que sirvan para determinar cuál debe ser la pronunciación estándar de una lengua determinada: cada comunidad lingüística, en función de sus características en el momento en que se lleva a cabo la operación de estandarización y también en función de factores de tipo histórico, necesita que dicha operación se realice pensando en la especificidad de cada caso. Las únicas directrices que es posible establecer, en lo referente al proceso de estandarización, están relacionadas con los diversos aspectos de la lengua que se deben tomar en cuenta en dicho proceso: no hay que olvidar en ningún momento que las lenguas son, por definición, variables y que, por tanto, cuando se deciden los modelos hay que sopesar previamente los factores de variación (geográficos, sociales y estilísticos) y decidir de qué manera deben ser considerados en dicha operación de estandarización.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- BARRY, M. (1984): "Connected speech: processes, motivations, models", *Cambridge Papers in Phonetics*, 3, 2: 1-16.
- DELATTRE, P. (1969): An acoustic and articulatory study of vowel reduction in four languages, *International Review Applied Linguistics*, 7: 295-325.
- ESKENAZI, M.; ISARD, A. (1991): "Characterising the change from casual to careful style in spontaneous speech", *JASA*, 90.4: 2363-2364.
- FANT, G. (1983): "Phonetics and speech technology", en van den Boriecke, M.; & Cohen, A. (eds.), *Proceedings of the tenth international congress of phonetic sciences*, Dordrecht-Foris, pp. 13-24.
- HARMEGNIES, B.; POCH-OLIVÉ, D. (1992): "A study of style-induced vowel variability: laboratory versus spontaneous speech in spanish", *Speech Communication*, 11: 429-437.
- JAKOBSON, R. (1960): "Linguistics and Poetics", en Sebeok, T. (eds.), *Style in Language*, Cambridge, MIT Press, 350-377.

- JAKOBSON, R.; FANT, G.; HALLE, M. (1952): *Preliminaries to Speech Analysis*, Cambridge, MIT Press.
- LINDBLOM, B. (1963): "Spectrographic study of vowel reduction", *JASA*, 35: 1771-1781.
- LINDBLOM, B.; BROWNLEE, S.; DAVIS, B.; MOON, S.J. (1992): "Speech Transforms", *Speech Communication*, 11, 4-5: 357-368.
- McALLISTER, J.; SOTILO, C.; BARD, E.G.; ANDERSON, A. (1990): *Using the map task to investigate variability in speech*, Dep. of Linguistics, Univ. of Edinburgh.
- SAUSSURE, F. de (1916): *Cours de Linguistique Générale*, Edición de 1980 a cargo de Tullio de Mauro, Paris, Payot.
- STEVENS, K.N.; BLUMSTEIN, S. (1981): "The search for invariant acoustic correlates of phonetic features", en Eimas, P.; Miller, J.L. (eds.), *Perspectives on the study of speech*, New Jersey, Earlbaum, pp. 1-38.

EUSKAL AZENTUA GAUR ETA BIHAR (1)

Doneztebe, 1998-IX-26

*Gorka Elordieta,
Euskal Herriko Unibertsitateko irakaslea, Gasteizen;
Iñaki Gaminde,
euskaltzain urgazlea eta Euskal Herriko Unibertsitateko irakaslea, Bilbon;
Jose Ignacio Hualde,
Urbana-Illinoisko Unibertsitateko irakaslea*

0. SARRERA

Gauza ezaguna da Euskal Herrian azentuera desberdin asko erabiltzen direla. Euskal azentuera desberdinen ezaugarriez eta hedadura geografikoaz gehiago jakin nahi duenak badu nora jo, eta, beraz, hemen ez gara saiatuko gai hau laburtzen. Nahikoa argi dago, bestalde, orain dela ez hain denbora luzea, Larramendiren garaian esate baterako, azentu aniztasuna askoz tipiagoa zela. Argi dago, era berean, etorkizunean ere batasun handiagoa aurkituko dugula azentu kontuetan, tokian tokiko hizkerak galtzen edo berdintzen diren neurrian.

Gaurregun nagusitzen ari den azentuera [+2] da (Txillardegik (1984) euskal azentuen ikerketan sartu zituen laburdurak erabiliz); edo, nahi bada, [+2, -1], azken silabako azentua bigarrenkaria delarik. Euskara batuaz azentuera honen aldeko joera garbia errezki baieztatu daitekeen gauza bat da, ikusiko dugunez. Azentuera honek prestigio berezia du euskara batua erabiltzen dutenen artean; behintzat, pisu demografikorik handiena duten eskualdeetan. Eta azentuera baturako egin diren proposamenek (hala nola, Txillardegi (1987) eta Hualde (1994)) funtsean errealitate hau onartu eta eredutzat hartu dute.

Hemen gure helburu nagusia gaurko, eta bereziki biharko, euskarari buruzko argibideak ematea da. Azentuaz arituko gara, beste batzuek bestela pentsatzen badute ere, gure ustez azentua eta prosodia ez baitira garrantzi guttiko alderdiak hizkuntza baten nortasuna eta bizitasuna neurtzeko, kontu hauetan neurtzerik badago.

Hortarako euskaldun gazteen azentuera aztertuko dugu, hiru hiztun mota bereiziz: (a) alde batetik, euskaldunberriak, euskara bigarren hizkuntza bezala

---

(1) Egileen erantzunkizuna honelaxe banatzen da: Sarrera eta hirugarren atala Hualdek idatzi ditu, lehen atala Gamindek eta bigarrena Elordietak.

ikasi dutenak, (b) bigarrenik, bakarrik batuaz edo 'etxekoa' eta batua nahasiz hitzegiten duten euskaldun zaharrak eta (c) hirugarrenik, bai 'etxeko euskara' eta bai euskara batua menperatzen dituzten euskaldun zahar kode-bi-dunak.

Jakina denez, eskualde euskaldun batzuetan (Bermeon, cf. Goikoetxea Arrieta 1996, Lekeition, Ondarroan) gazte gehienek herriko hizkera eta batua nahikoa ondo bereizten dituzten bitartean, beste leku batzuetan gazteen hizkera arrunta euskalkiaren eta batuaren arteko kode bat da (Deba Arroan, cf. Elexpuru 1996, Nafarroako zenbait lekutan, cf. Camino 1998, etab.). Elexpuruk (1996: 523) esaten digunez:

“Herri-euskara, adineko jendearen ahotan oraindik indartsu badago ere, gainbehera dator, eta ez gatz eta ez berakatz duen hizkera hibrido bat, ez batua ez euskalkia, nagusitzen ari da eskualde askotan, belaunaldi berrien artean.”

Noski, etorkizunari begira euskara hibrido hori aztertzea merezi du. Baina hirugarren talde edo multzoa interegarria da oso, gure ustez, hau da bereziki jatorriko hizkeran [+2] ez den azentuera bat erabiltzen duten hiztunen kasua. Egin dezakegun galdera da ea azentuaren eta prosodiaren arloan, zer nolako eragina duen hiztunaren ama-hizkerak erabiltzen duen euskara batuan. Ikusiko dugunez, hiztun askok ez dute, besterik gabe, beren ama-hizkeraren azentuera erabiltzen batuaz hitzegiten dutenean.

Esan dugu [+2] azentuera hedatzen ari dela euskara batuaz. Honen arrazoa erdialdeko eskualde zabal batean azentu molde nagusia dela izan daiteke. Antza denez, banaketa geografiko hau ez da hain zaharra. Azken mendeetan ere [+2] azentuera hedatuz joan da. Txostenaren gai nagusia oraingo eta gero euskal azentua bada ere, iragana aztertzea argigarria izan daiteke. Beraz, hirugarren eta azken atalean [+2] azentueraren jatorria hartuko dugu kontuan, hipotesi batzuk plazaratuz.

1. EUSKALDUNBERRIEN AZENTUAZ

Euskaldunberrien azentuerak deskribatzeko egin diren ahaleginak orain arte ez dira oso ugariak izan (Hualde 1997), beharba lehentasunak beste non-bait kokatu behar izan direlako; zelangura ere, aurrerantzean esparru honetan ikerketak egitea guztiz beharrezkoa dela uste dugu.

Euskara Batuaren sorrerak eta geroagoko garapenak, tradizioaren aldean, aldakuntza nabarmenak ekarri ditu euskal hiztunen komunitatera. Hauetan garrantzitsuen euskaldunberrien agerpena izan da; fenomeno hau artean ezaguna bazen ere, batuaren aurretik nahikoa bakana izan zen, geroztik, ostera, multzo esanguratsua osatzen dutenez gero, kuantitatiboki garrantzi handia hartu du eta pentsa daiteke etorkizunean, talde hau handituz eta sendotuz doan heinean, aldaketa kualitatiboak ere ekarriko dituela. Bestalde, ezin ahantzizkoa da berria-

goa den beste gertakari bat, hots, euskaldunberrien seme-alaba euskaldunzharrek osatzen duten geroago eta multzo handiago eta konpaktoagoa.

Euskaldunberriek ez dute hiztun talde homogenea osatzen, eman dezagun herri bateko hiztunek osatzen dutenaren antzera. Argi dago haien artean oso maila desberdinak aurki daitezkeena ezagutzaren arabera nola erabileraren arabera, ingurunearen egoera soziolinguistikoak ere mugatzen ditu, ezpairik gabe. Ezagutzari dagokionez, talde nagusi bi egin dezakegu; batetik euskara irakaskuntzaren bidez jaso dutenak txikitatik, eta bestetik, euskara nagusitan ikasi dutenak. Talde bi hauen arteko desberdintasunak, motibazioarekin hasita, oso handiak dira.

Beste aldagai garrantzitsu bat, erabilerari dagokionez, euskal hiztunen komunitatean euskaldunberriek daukaten integrazio maila ere bada.

Hemen euskaldunberriak osoro hartu ditugu eta horrenbestez joerez baino ezin mintzatuko gara, izan ere, aldagai soziolinguistikoak, datuen urritasunagatik beragatik, ezin kontutan hartu ditugu. Mugengatik ere, nahiko genuke geroko ikerketen eragingarri eta akuilagarri izan ledin.

Egileon esperientzian oinarrituta, uste dugu, bai umeen irakaskuntzan bai nagusien irakaskuntzan, azentuerari ez zaiola garrantzi handirik ematen; hau da, beren-beregi ez da irakasten eta esplizituki ez da lantzen. Egia da azken urteekin, arazo honekiko arregura sortu dela eta euskara batuaren azentua finkatzeko proposamen bi egin direla (Txillardegi 1984, Hualde 1994).

Txillardegiren proposamenak zelanbaiteko oiartzuna ere izan du helduen irakaskuntzan jarduten duten irakasleen artean, hala AEKren ELE aldizkarian Txillardegi (1987, 1992) eta HABEren ZUTABE aldizkarian Dieguez-en (1991) lanak agertu dira, besteak beste.

Hala eta guztiz ere, euskaldunberrien orain arteko azentuera ez da programazio sistematiko baten emaitza izan.

Atal hau zati bitan banatuta aurkeztuko dugu; lehen zatian, dauzkagun datuetan oinarrituta euskaldunberrien erabilera deskribatuko dugu. Bigarrenean berriaz, oharmenaren aldetik zeintzuk diren onetsi eta gaitzesten dituzten ereduak aztertuko ditugu.

1.1. Erabilera

Euskaldunberrien azentu erabileraren joerak irudikatzen egileon intuizioetan ezezik, Hualdek (1997), Urkijok (1996), Lafuentek eta Gómezek (1997) eta Martinezek eta lag. (1997) egindako lanetan ere oinarrituko gara.

Lan guztiok nahikoa desberdinak badira ere, joera bertsuak islatzen dituzte eta horretan datza euren interesgarritasuna. Hauetariko hiru argitaratu gabe daudenez gero, zilegi izan bekigu hemen euren deskripzio txiki bat egitea.

Hualderen lana Donostiako hiztun baten emaitzetan oinarritzen da (euskaldunzaharra, aita euskalduna baitu, baina batua besterik ezagutzen ez duena). Urkijoren lanaren oinarria Laudioko lau euskaldunberriren emaitzek osatzen dute. Lafuente eta Gómez-en lanaren ezaugarriei bagagozkie, esan beharra dago ezen, Gasteizen burutu zela. Informanteak zazpi izan ziren, hauekariko bost euskara irakasleak eta denek euskara nagusitan ikasi dute. Azkenik, Martinez eta lag.en lana Santurtzi eta Portugaleten burutu zen; informatzaileak hoge izan ziren.

Lan guztiok islatzen duten azentuera nahikoa sinplea dela esan dezakegu. Ez dago inolako marka lexikorik eta egitura bereko hitz edo hitz andana guztiak era berean azentuatzen dira. Laburbilduz Hualdek (1997) egindako eskema berria eman dezakegu:

Donostiako hiztun gazteen euskara batua

ó-o	<i>áte, méndi, lúrra, lúrrak</i>
o-ó	<i>gizón, atál, enbór</i>
o-ó-o	<i>mendía, basóa, gizóna, mutílla, mendíak, gizónak, lurré- ra, lurrétik</i>
ó-o-o	<i>lúrrari, árrari, béltzari, béltzena, béltzago</i>
o-ó-o-ò	<i>autóbusà, alárgunà, gizónenà, amárentzàt</i>
o-ó-o-o-ò	<i>txistúlerià, alárgunèñà, gizónarenà, lagúnarentzàt, lu- rrárentzakò</i>
o-ó-o-o-o-ò	<i>txistúleriari, alárgunenari, gizónarentzakò, lurrárentza- koà</i>
o-ó-o-o-o-o-ò	<i>txistúleriarenà, alárgunarenari, basérritarrarentzàt</i>

Azentu patroiak:

- [+1] a) bokalez bukatzen diren hitz bisilabadunetan: *méndi*
 b) kontsonantez bukatzen diren hitz bisilabadunetan, kontsonantea atzizkia bada (eta ez oinarriaren partea): *lúrrak, ázak*
 c) bi silaba baino gehiagoko hitzetan erroa silababakarra bada (aukerakoa): *béltzago ~ beltzágo*

[+2] beste kasu guztietan

1.2. Oharmena

Oharmenaren aldetik euskaldunberriek onetsi eta gaitzetsi egiten dituzten ereduak aztertu ahal izateko Martín de Vidales eta lag.en (1998) lanean oinarrituko gara.

Lan horren helburua bete ahal izateko oharmen-test bat prestatu zen 72 itemek osatua. Itemok ondoko erara sailkatuta agertzen ziren:

- a) Izen sintagmaren azentuera:
  - sustantiboa + artikulua
  - sustantiboa + deklinabidea
  - sustantiboa + beste zenbait klitiko
  - sustantiboa + adjektiboa
- b) Izen ordainen azentuera
- c) Aditzaren azentuera:
  - partizipioa
  - aditz jokatua
- d) Aditzondoak
- e) Klitikoak

Atal bakoitzeko zenbait adibide erabili ziren euskara baturako dauden azentuari buruzko proposamenak kontuan harturik. Entzule guztiak (14) Bilboko AEKren irakasleak izan ziren. Inkestatuek itemak entzun ahala, hitzak eta esaldiak oharmenaren arabera puntuatu behar zituzten.

Puntuatzeko orduan hiru maila egin ziren, alde batetik euren ustez erabat txarto zeuden azentuerei 0 puntu eman behar zieten; bestetik, nolana hiko onarpena zutenei 1etik 3rako puntuaketa; eta azkenik azentuera perfektua eta haien ustez erabat ona zuten esaldiei 4 puntu.

Goiko atalkaketaren araberrako emaitzei dagokionez, sustantiboetan gehien onartzen den moldea [+2, -1] da. Hala ere, silaba biko sustantiboetan **ó-o** aukera gaitzesteko joera nabarmentzen da, honetan kontraesana susmatzen da erabilera eta oharmenaren artean; gaitzespen honen zioa teoria eta usteetan aurki daiteke, izan ere, erdararen antza daukan gutzia baztertzeko joera dago. Hor-taz, azentu paroxitonoa erdarazkotzat jota hiper-zuzenketa egiten da eta erre- fuxatzen da, nahiz eta euren erabilerarekin kontraesana egon.

Izena + enklitiko aukerari dagokionez, izena silaba bikoa denean, aukera bi proposatu zitzaizkien; bata [+2,-1] eta bestea [+1,-1]. Desberdintasun han- dirik egon ez bada ere, [+2, -1] joeraren aldekoak gehiago izan ziren.

Izenordainen azentueran nahikoak adierazgarriak dira galdetegien emai- tzak, inkestatuek **o-ó** azentu-moldea hobesten dute **ó-o** azentuera gaitzetsiz. Sustantiboek buruz esan dugun zio berberagatik izan daiteke.

Aditz partizipioetan azentueran, alderik nabarmenena, berriz ere, silaba biko partizipioetan gertatzen da, izan ere, **o-ó** aukeraren aldekoak gehiago dira.

Aditz jokatueta, aditzondo eta talde klitikoek emaitzak aztertuta, [+2,-1] aukera ere bada aldeko gehien izan duena.

Ondoriotzat erabilera eta oharmenaren artean kontraesan handirik ez dagoela esan dezakegu, gehien onartzen den azentuera [+2] erakoa da. Arazoa silaba bikoetan gertatzen da, kasu honetan azentu paroxitonoa gaitzesteko joera guztiz nabarmena da, euren erabileretan berau arruntena izan arren.

2. EUSKALDUNZAHARREN AZENTUERA BATUERAZ

Euskal Herrian hainbat azentu eredu ezberdin izanda, interesgarria da jakitea euskaldunzaharrek zein eredu erabiltzen duten euskara batuaz hitz egiten dutenean. Orain arte euskara batuaren azentuerazko araurik ez dago proposatuta, erakunde ofizialetatik behintzat. Izan dira proposamen batzuk, Txillardegirenak (1984, 1992) eta Hualderenak (1994) hain zuzen ere, baina modu ofizialean zabaldutakoak ez. Gai honek euskararen normalizapenerako garrantzi handia daukalakoan gaude; batuaren normalizapena aspaldian lortuta hiztegi, morfologia eta joskera mailan, gutxienez jakin eta ezagutu erazi egin behar da zein den gaur egun batuaren azentuera euskaldun berri eta zaharren artean.

Printzipioz behintzat pentsatu daitekeena da euskaldunzaharrek euskara batuaz ari direnean euren jatorrizko euskalkietako azentu ereduak erabiltzen dituztela, batuerazko azentuera eredu baten faltan. Baina beste alde batera, kontutan hartu behar da euskaldunzahar batek euskara batua erabiltzen badu entzulea bere euskalkiko hiztuna ez delako edo inguru ofizial batetan dagoelako dela. Normalean, euskaldunzaharrek ondo dakite beste euskalki askok beste "doinu" bat daukatela, bere euskalkiarena ez bezalakoa. Elkar ulertzeko asmoak hiztunak bere jatorrizko euskalkiaren azentuera erabiltzea murriztu dezake euskara batuaz ari denean. Are gehiago, euskaldunzahar askorentzat (bizkaitarrentzat, hain zuzen ere) euskara batuaren ezaugarri batzuk euren jatorrizko euskalkien ezaugarriengandik urrun daude, aditz morfologia eta izen sintagmaren atzizki batzuen formak, esate baterako. Lexikoki ere euskara batuan erabiltzen diren hitz asko euskalki askotan ez dira erabiltzen. Beraz, hiztun askori euskara batua ez zaie euren euskalkiak bezain naturala egiten. Eta hau horrela izanik, gerta daiteke euskara batuaren ezaugarri askorengandik urrunen dauden euskalkietako hiztunei hain erraz ez egitea euren bizi-guztikoa ez den euskara batuari euren bizi-guztiko azentuera pasatzea.

Gu aspaldi ohartu ginen Bizkaiko iparraldeko euskaldunzaharrek behintzat ez zutela euren jatorrizko azentuera erabiltzen batueraz ari zirenean. Euskalki hauek doinu-azentu sistemakoak dira, eta azentuak normalean bereizkuntza lexikoa dauka: erro eta atzizki batzuk azentudunak dira eta beste batzuk ez. Lekeitioko euskalkian, adibidez, erro edo atzizki azentudun bat daukaten hitzek azkenurreko silaban daramate azentua. Beste hitz guztiak (hau da, hitz azentugabeak) azkenengoko silaban daramate azentua, aditzaren aurrean baldin badaoz edo soilean ahoskatzen badira; bestela, azentu gabe agertzen dira. Hitz

azentudun baten adibidea *lagunágas* da, *-gas* atzikia azentuduna delarik. *Liburuetátik* hitza azentuduna da erroa azentuduna delako eta atzizki biak ere azentudunak direlako. *Mutillentzakó*, *semiená*, *mendirá* hitz azentugabeak dira, erroak eta atzizkiak azentugabeak direlako. Soilik esanda, guk esan ditugun bezala oraintxe, azentua azken silaban daramate. Gernikaldean eta Getxo inguruko euskalkietan antzeko sistema daukagu, baina hemen atzizki azentudunaren aurreko silaban jartzen da azentua: *lagunágas*, *liburúetatik*. Hualde (1998)-k erakusten duenez, Markinan hitz azentudunak bukaeratik hirugarren silaban jasotzen dute azentua (*gíxonak* pl, *ménditxik*), eta hitz azentugabeak azkenaurreko silaban hartzen dute azentua aditzaren aurrean badoaz edo soilik esaten badira. Bestela, Lekeitio eta Gernikaldean bezala, ez dute azenturik hartzen. Euskalki hauetan, beraz, hitz bukaeratik hasita kalkulitzen da azentuaren kokagunea. Zeberio ta Arratian ere antzeko sistema erabiltzen da, diferentzia batzuekin. Bizkaiko euskalki hauetako hiztunek euren azentu eredia jarraituko balute batueraz, *lagunarékin*, *liburuetátik* edo *liburuétatik* (*liburuetatik*, Gernikakoek) *mutilarentzakó* edo *mutilarentzáko*, *semearená* edo *semearéna*, eta *mendirá* edo *mendíra* esango lukete.

Esan bezala, gure belarrietara behintzat eskualde hauetako hiztunek ez zuten euren azentuera erabiltzen batuaz. Ohartu ginen batzuk hitz hasierako bigarren silaban jartzen zutela azentua, eta beste batzuen portaera ez zein hain erraza asmatzen. Gure susmoa baieztatzeko, sei hiztun euskaldunzaharren batuerazko azentu eredia aztertu dugu. Sei bizkaitar dira, lau gizonetzkoak (12, 17, 33, eta 36 urtekoak) eta bi emakumeak (17 eta 30 urtekoak), euren jatorriko hizkerak Lekeitio, Markina, Gatika eta Arratzukoak izanik.

Lau hiztunen hizkera grabazioen bidez aztertu dira (gure eskerrik beroenak Esti Amorrorturi bere grabaketa bi eskaintzeagatik). Beste bi hiztunen joera ez genuen izan aukerarik grabatzeko baina gure belarrietara guztiz argi zegoen azentuaren kokagunea zein zen eta gure artean adostasun osoa geneukan. Grabatutako hizkera batzuetan hiztunek elkarrizketa batetan edo istorio kontaketa batean ari ziren, eta beste batzuetan hiztunei batuerazko hitz zerrenda bat eman genien irakurtzeko.

Gure hipotesiak eta susmoak baieztatu egin dira hiztunen jarrera aztertuz: sei hiztunetatik lauk ia sistematikoki bigarren silaban jartzen dute azentu nagusia, edo lehengo silaban hitza bisilabaduna bada eta bokalez bukatzen bada. Batzuk hitzaren azken silaban ere azentu bigarrenkaria jartzen dute. Jarraian lau hiztun hauek jatorrizko euskalkian eta batueraz erakusten dituen azentuera bien adibide batzuk erakutsiko ditugu:

1. LEKEITIO

Batuaz	Jatorrizkoan
ja.ná.ri.a dé.na el.ká.rii gé.ro gu.txí.ra á.ma ái.ta e.txé.ra na.gó.si.ei ko.mén.ta.tzen a.txú.rra.re.kin bi.tár.te.an mu.tí.lla ai.tá.ga.na	ja.na.rí.a da.ná al.ka.rre.rí ge.ró gi.txi.rá a.má ai.txá e.txe.ra na.gu.si.á.ri ko.men.tá.ten a.txu.rrá.gas bi.txar.tí.an mu.ti.llá ai.txa.ga.ná

2. MARKINA

Batuaz	Jatorrizkoan
se.mé.a.re.kin e.rá.ku.tsi i.tú.rii.a pa.lán.ka.ren e.tór.ki.zu.na di.ré.ne.an i.má.ji.na.tzen a.bé.ra.tza	se.mí.as e.ra.ku.tzí itxurrixe / i.txu.rrí.xe pa.lan.kin etor kixune / e.tor.ki.xú.ne disenin i.ma.ji.ná.ten abera tza / a.be.rá.tza

3. GATIKA

Batuaz	Jatorrizkoan
bél.tza gíl.tza a.lá.ba e.lú.rra e.gús.ki.a e.rré.ka a.bé.ra.tza a.tzá.ma.rra a.tzá.sa.la ai.tó.na a.mó.na in.txáu.rra	bal.tzá gil.tzé a.la.bé e.du.rré e.gús.ki e.rré.ke a.be.ra.tzá a.tza.ma.rrá a.tza.sa.lá ái.tti.tte á.mo.ma ín.txu.rre

Gatikako hiztunaren adibideak erakusten dutenez, batuerazko azentuera sistematikoki jartzen da bigarren silaban, etxeko hizkeran azentua hitz bukaeran nahiz hasieran jarri.

Sei hiztunetatik laurek bigarren silaban jartzen badute azentua batueraz gehienetan ere, hiztun bik ez dute portaera hau erakusten eta ez daukate patroir argirik. Lekeitieraz azentugabekoak diren hitzei batueraz azentua batzutan azken silaban jartzen die baina beste batzutan azkenaurreko silaban, edo askotan era biak ematen ditu aukerazkoak bezala:

Batuaz	Jatorrizkoan
a.má or.dú la.gu.ná i.lu.ná i.txa.so.á ra.dia.do.ré a.tza.ma.rre.án o.gi.á/o.gí.a ar.gi.á/ar.gí.a mu.ti.la.re.ná/mu.ti.la.ré.na	a.má or.dú la.gu.ná i.lu.ná i.txa.so.á ra.dia.do.ré a.tza.ma.rre.án o.gi.á ar.gi.á mu.ti.le.ná

Lekeitieraz markatuak direnak, hau da, azentua azkenaurreko silaban izango lukenak batueraz ere azkenaurreko silaban azentuatzen ditu:

Batuaz	Jatorrizkoan
bi.si.klé.ta ba.se.rrí.tá.rrak li.bu.rú.ak i.kas.tó.la kan.po.tá.rra	bi.xi.klé.ta ba.se.rrí.tá.rrak li.bu.rú.ak i.kas.tó.la kan.po.tá.rra

Baina aipagarriena da hiztun honek gutxitan jartzen duela azentua bigarren silaban, bizpahiru hitz luze izan ezik, eta beti aukerazko bezala, azkenaurreko silaban azentuatzeko aukerarekin batera (*lagúnarekin, aipágarria, tintarekin, beséoroarengandik*). Hitz bitan hirugarren silaban jartzen du azentua (*e.gu.rál.di.a, i.ra.kás.le.a.ri*). Beraz, hiztun honek ia ia lekeitierazko eredia erabiltzen du batueraz, zehazki ez bada ere. Ematen du euskalki ezberdin batean dagoelako antza emateko edo markatu egiten dituela lekeitieraz markatugabeak diren hitz batzuk. Baliteke arrazoia jarrera pertsonala izatea: behin baino gehiagotan hiztun honek esan du euskaldunberriek erabiltzen duten azentuera (hots, bigarren silabakoa) ez zaiola batera gustatzen. Nolanahi ere, argi dago ezin dezakegula esan Bizkaiko doinu-azentuko euskalkiko euskaldunzahar guztiek jartzen dutela azentua bigarren silaban euskera batuaz. Hiztun gehiago behar dira generalizazio bat eman orduko, eta hau hurrengo egin behar den lana da.

Aurreko atalean ikusi dugu euskaldunberriek gehien bat bigarren silaban jartzen dutela azentu nagusia (hau da, [+2] eredia), eta atal honetan erakutsi dugu Bizkaiko doinu-azentuko euskaldunzahar askok ere [+2] eredia erabiltzen dutela batipat, nahiz eta euren jatorriko azentuera nabarmenki ezberdina izan. Jarrera hauek bat datoz Txillardegik (1987, 1992) eta Hualdek (1994) eginiko proposamenekin euskara batuaren azentuerarako. Hau horrela izanik, orain sortzen den galdera da nola heldu garen egoera honetara, euskara batuaren azentuerarako gomendio edo arau ofizialik gabe, aipatutako salbuespenekin. Posibilitate bat irrati-telebistaren eragina da. Datu zehatzik eskuartearen izan gabe ere, jakin badakigu Euskal Telebistako esatari gehienak giputzak direla. Eta Gipuzkoako alderdirik haundienean (erdialdean hain zuzen ere) eta Nafarroako mendebaldean (Bidasoa haranean) [+2] eredia daukagu. Beraz, agian gertatu zena orain dela urte batzuk da euskal irrati-telebistako esatari gehienak euskalki hauetako hiztunak direla, eta euren azentuera erabiltzea erabaki dutela, beharbada batuaren ezaugarri gehienetatik gertu dauden euskalkietako hiztunak direlako, hau da, euren jatorriko euskalkiaren antzeko euskalki batetan ari direlako eta "eurenagoa" sentitzen dutelako. Ikusentzuleak prestigiotsu edo eredu bezala ikusten badu irrati-telebistan erabiltzen den euskara batua, normaltzat hartu dezakegu ikusentzuleak eredu hori imitatu nahi izatea. Gipuzkeraren ohiko prestigioaren eragina ere izan daiteke [+2] azentuera hobesteko arrazoi bat.

3. NONDIK [+2]?

Ikuspegi diakronikotik, Euskal Herria bi zatitan erdibi dezakegu azentua-ren aldetik, agian, isoglosa Bortziriak eta Baztanen artetik iragaten delarik (iparaldean isoglosa historikoa ez dago hain garbi). Isoglosaz mendebaldera, agian sistemarik zaharrena gaurregun Bizkaiko kostaldean aurkitzen duguna da, eta, bereziki, Gernika-Getxoko edo Gernikaldeko azentu-eredua deitua izan dena. Azentu-eredu honetan, hitz gehienek ez dute berez hitz-mailako azenturik. Kasu orokorrean azentua talde prosodikoaren azken silaban kokatzen da. Hau da, arau orokorra [-1] da. Badaude, dena den, azentuera berezia erakusten duten hitzak; hitz markatuak bezala ezagutzen ditugunak. Hitz hauek silaba azentu-dun bat daukate eta azentuera berberarekin agertzen dira ingurune guztietan. Esan bezala, badira arrazoi onak pentsatzeko azentu-sistema hau kontserbakorrena dela mendebaldeko eta erdialdeko azentueretan. Alde batetik, sistema honetatik hasiz besteak nola sortu ziren azaltzea errezagoa da, beste edozein sistematik hasita baino (ikus Hualde 1993, 1997, 8. kap.). Gainera, Larramendiren testigantza dugu. (Dena den, [+2] azentuera oso zaharra izan daiteke leku batzuetan, Bortzierietan, esate baterako).

Baina [-1] azentuera zaharrena bada ere, ez da gaurregun erabiliena, goian mugatu dugun eskualde zabalean. Erabiliena [+2] da. Gaurregun [+2] azentuera, arau orokor bezala, leku askotan aurkitzen dugu: Bortzirietan, Gipuzkoako leku gehienetan, Durangaldean, Araban, etab. (ikus Gaminde & Hualde 1995). Alderdi soziolinguistikotik ikusita ere, azentuera hau bereziki garrantzitsua da, esan dugunez.

[+2] azentuera ez da ezaguna ekialdeko euskalkietan. Aldiz, eskualde honetan azentuera erabiliena [-2] da. Hala ere, faktore demografiko eta soziolinguistikoak kontuan hartuz, ez litzateke harrigarria izango [+2] azentuera ekialdera ere zabaltzen bada belaunaldirik gasteenetan.

Hurrengoan [+2] azentueraren bilakaera diakronikoa aztertuko dugu, garai batean azentuera nagusia [-1] zela onartzen badugu. Bi bide ditugu [-1] > [+2] aldaketa azaltzeko, bata luzea eta bestea laburra. Antza denez biak erabili dira, leku desberdinetan, azentuera batetik bestera iragateko.

3.1. [-1] > [+2] aldaketa: Bide luzea

Gernikaldean, edo Gernika-Getxoko azentueran, esan dugunez, hitz markagabeekin osatutako taldeetan azentua azken silaban doa (zehazkiago, azentu hau galdegaiarena da). Tonua bigarren silaban gora doa eta goiko mailan mantentzen da bukaeraraino. Azken silaban beheko kontornua dugu eta azken silaba hau azentuduntzat har daiteke:

- (1) Gernikaldeko azentuera: hitz markagabeak [-1]

la | guné \
la | gune dá \
la | gune datór \
gu | re laguné \
gu | re lagune datór \
gu | re lagun aundidxé \
gu | re lagun aundidxe dá \
gu | re txistulari oná \
gu | re txistulari ona dá \

Hitz markatuak, aldiz, silaba jakin batean dute azentua eta azentu-osteko silaban tonu beherakada argia dugu:

- (2) Gernikaldeko azentuera: hitz markatuak (
- lagúnek, líbru, gerníkar*
-)

gu | re lagú | nek
gu | re lagú | nek direz
gu | re lí | bru aun | didxe dá \
gu | re gerní | kar o | ná \

1-8 irudietan esaldi batzuen Fø-zko kurbak ematen dira hitz markatuen eta markagabeako azentuera erakusteko (hiztuna Bermeokoa da). Ikus daitekenez, azentu baten ondoren beherakada garbia dugu beti:

- (3) Gernikaldeko azentuera (Bermeo): hitz markagabe eta markatuak, ikus irudiak.

1. nire lagun^{en} ama da (sg)
2. nire lagúnen ama da (pl)
3. nire lagun^{en} amúma da (sg)
4. nire lagúnen amúma da (pl)
5. súen lagun^{en} ama da (sg)
6. súen lagúnen ama da (pl)
7. súen lagun^{en} amúma da (sg)
8. súen lagúnen amúma da (pl)

Markinaldean hitz eta talde markagabeen azentua azken silabatik, azke-nurreko silabara mugitu da:

(4) Markina: talde markagabeak [-2]

la | gú | ne
la | guné | da
gu | re laguné | da
gu | re lagune dá | tor
gu | re lagun aundí | xe
gu | re lagun aundixé | da
gu | re txistulai ó | na
gu | re txistulai oná | da

Aldaketa honek motibazio akustiko/artikulatorio garbia du eta antzeko azentu aldaketak (azken silabatik azkenurrekora) beste hizkuntza askotan ere aurkitzen dira.

Hitz markatueta ere azentu lerraketak egon dira (adib. *lagúnek* > *lágune*) baina orain ez gara gai horretan sartuko, interesatzen zaiguna azentu arau nagusia baita (ikus Hualde 1998).

Antzuolan eta Bergaran esaldi mailako azentu hau hitz mailako azentu bihurtu da, prosodia erabat aldatuz. Eskualde honetan kasu orokorrean [-2] azentuera aurkitzen dugu:

(5) Antzuola: azentuera orokorra [-2]

ésku	mútil
eskúa	mutílla
eskuandáko	mutillandáko
eskuandakúa	mutillákiñ

Pluralean, aldiz, azentua atzizkia baino bi silaba lehenago ezartzen da: *mú-tillak*, *mútilendako*, eta, goiko azentu-sistemetan bezala, badira oinarri markatuak ere: *léngusua*, etab.

Azkoitian eta Urola ibarreko beste herri batzuetan, azentua hitzaren hirugarren silaban ezartzen da kasu orokorrean, [+3], hirugarrena ez bada azkena. [-2] > [+3] aldaketa nola gertatu zen asmatzea ez da zaila, kasu gehienetan bi arauk emaitzak berberak ematen baituzte. Desberdintasunak bakarrik hitz luze xamarretan agertzen zaizkigu (xehetasunetarako, ikus Hualde 1997):

(6) Antzuola [-2]	Azkoitia [+3], ez-oxitona
burúa =	burúe
gizóna =	gizóna
gizonái =	gizonái
alkatía =	alkatíe
alkatiái #	alkatíei

Azken pausua [+3] > [+2] da. Hau oso urrats txikia da. Gamindek aurkitu du Getarian zaharrek [+3] azentuera erabiltzen dutela, Azkoitian bezala, baina gazteen artean, aldiz, [+2] azentumoldea nagusitu dela.

Hipotesi honek hizkeren arteko lotura diakronikoa azaltzen du. Bitarteko etapa guztiak gaurko hizkeretan aurkitzen dugunez gero, [-1] > [+2] aldaketa bilakaera luze baten ondorio bezala ikus daiteke: [-1] > [-2] > [+3] > [+2].

1.2. Bide laburra

Badago, hala ere, bide laburrago bat [-1] > [+2] aldaketa azaltzeko. Bide labur hau da, antza denez, zenbait eskualdetan erabili dena.

Esan dugu Bizkaiko kostaldeko azentueran azentua tonu beherakadarekin lotuta dagoela. Hau da, hiztunek azentua sentitzen dute silaba batean hurrengo silaban tonu beherakada handia baldin badago.

Gaztelania bezalako hizkuntza batean gauzak nahikoa bestelakoak dira. Hizkuntza honetan ere tonua azentuaren ezaugarri nagusia da (ez, ordea, bakarra). Baina bi hizkuntzetan tonuaren eta azentuaren arteko lotura oso desberdina da. Hemen desberdintasun bakar bat hartuko dugu kontuan: tonu mugimenduak silaba azentudunen inguruan.

Gaztelaniaz, ingurune deklaratiboan, hitza esaldiaren bukaeran badago, silaba azentudunetan tonu gorakada izango dugu eta beherakada hurrengo silaban (hurrengorik badago):

(7) el | nú | mero la cala | bá | za

Esaldiaren erdian (edo zehazkiago, nukleourreko gunean), aldiz, azentudunetan gorakada izango dugu, baina tonu maila hitz bukaeraraino mantentzen da intonazio etenik ez badago. Ikus 9. irudia, intonazio kontornua honelaxe irudika dezakegu:

(8) le | dié ron | el | número | del | vué | lo

Fø-ko kurban ikusten denez, *dieron* eta *número* hitzetan, silaba azentuduna ez da altuena (lehen hitzean, adibidez, *-ron* silabak *die-* silabak baino tonu gairagoa erakusten du), baina, hori bai, tonu gorakadarik handiena silaba azentudunen gertatzen da.

Gaztelaniari buruz egindako ikerketa fonetikoak erakutsi du hitz paroxitonoetan tonuzko gailurra ez dagoela silaba azentudunetan, hurrengoan baizik, hitza nukleourreko gunean badago (Prieto, van Santen & Hirschberg 1995). Gaztelaniadunentzat psikologikoki azentuarekin lotzen dena tonu gorakada da (ez, nahitaciz gailurra).

Hau ikusi eta ikasita, itzul gaitezen Gernikaldeko azentuerara. Har ditza-gun hurrengo adibideak:

- (9) $\underline{ar}$ | $\overline{gittasune}$ \ $\underline{zaz}$ | $\overline{pi}$ | $\underline{garrena}$
 $\underline{la}$ | $\overline{gunena}$ \ (sg) $\underline{la}$ | $\overline{gu}$ | $\underline{nena}$ (pl)

Azentuera mota hau erabiltzen duen euskal hiztunak azentua silaba desberdinetan sentitzen du ezkerraldeko eta eskuinaldeko zutabeetako hitzetan. Eskuinaldeko hitzak, *zazpigarrena* eta *lagúnena* (pl), hitz markatuak dira eta azentua bigarren silaban dute (2). Ezkerraldeko zutabeko hitzak, aldiz, azentugabeak dira, eta esaldi bukaeran egonik, azentua azken silaban dute. Kasu guztietan tonu beherakadak esaten digu azentua non dagoen. Gaztelaniadun batek, aldiz, azentua bigarren silaban entzungo luke lau hitzotan, silaba honetan gertatzen baita tonu gorakada.

Ikusten badugu, Getxoko, Gatikako edo Urdulizko baserritar zaharrek [-1] azentuera erabiltzen dutela eta erakutsitako kontrasteak egiten dituztela (singularra eta plurala, hitz markatu eta markagabeak) eta, aldiz, Bilboko bertoko euskaldunek [+2] azentuera erabiltzen dutela (Gaminde 1998), honetan gaztelaniaren prosodiak eragin zuzena izan duela pentsatzea ez dirudi hain hipotesi zentzugabea. Bilboko euskararen [+2] azentuera nagusia [-1] azentueraren berreinterpretapenez sortu da, ziur asko, eta berreinterpretapenaren arrazoia gaztelaniaren fonetika izan bide da. Gauza bera esan daiteke (hipotesi bezala) beste leku batzuetako [+2] azentueren jatorriaz, Bizkaian, Araban edo Gipuzkoan.

AIPAMENAK

CAMINO, I., arg. 1998: *Nafarroako hizkerak. Nafarroako Euskal Dialektologiako Jardunaldietako Agiriak*. Bilbo: Udako Euskal Unibertsitatea.

DIEGUEZ BARAHONA, Kepa (1991): "Euskara Batua eta Ortoepia". *Zutabe* 26: 43-60. HABE.

ELEXPURU J.M. (1996): "Herri-euskararen eremua". *Euskera* 41: 511-529.

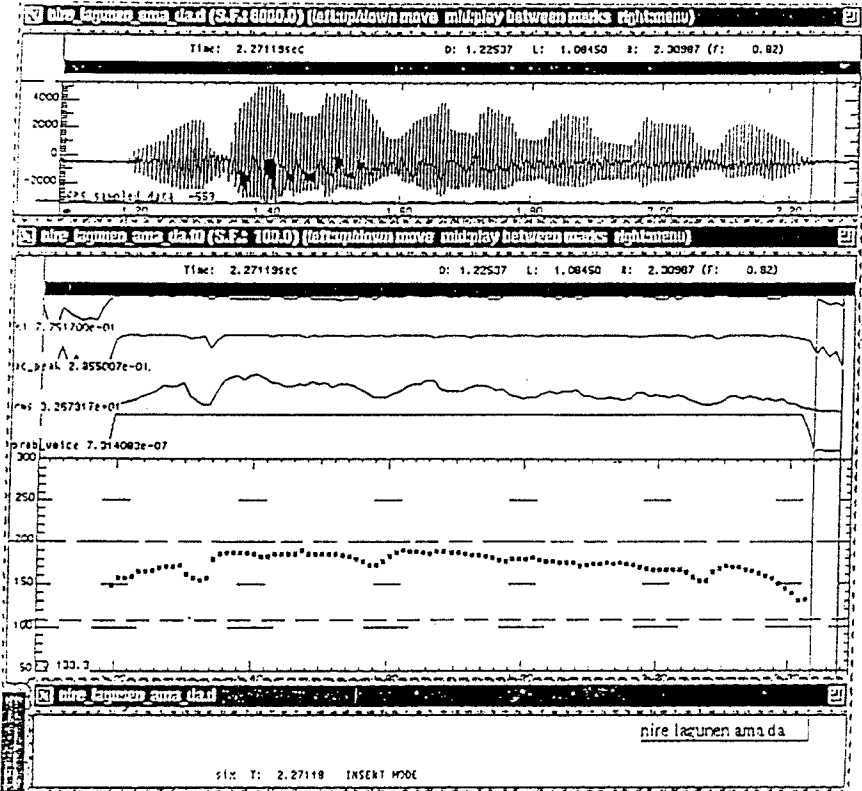
GAMINDE, I. (1998): "Bilbo eta euskara 700 urte geroago". In Rodríguez Bornaetxea, Fito & Imanol Esnaola Arbiza (arg.): *Euskara mintzatuaeren erronkak*, 103-115. Bilbo: EHU.

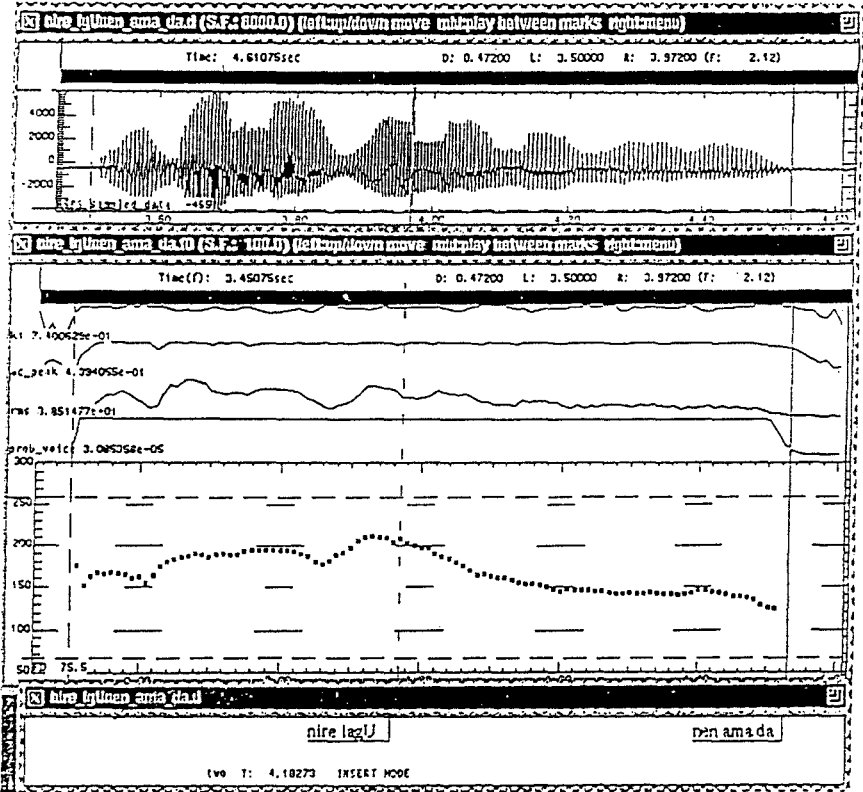
GAMINDE, I. & J.I. HUALDE (1995): "Euskal azentu-ereduen atlaserako: zenbait isoglosa". *ASJU* 29: 175-197.

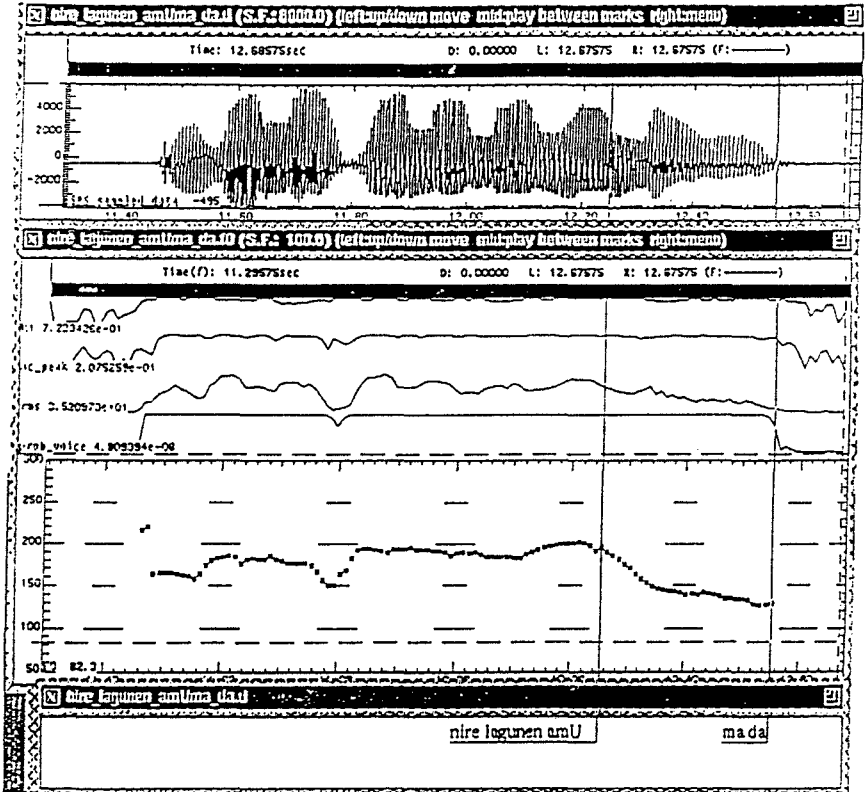
GOIKOETXEA ARRIETA, J.L. (1996): "Euskara batua eta bizkaiera ikasgelan". *Euskera* 41: 517-521.

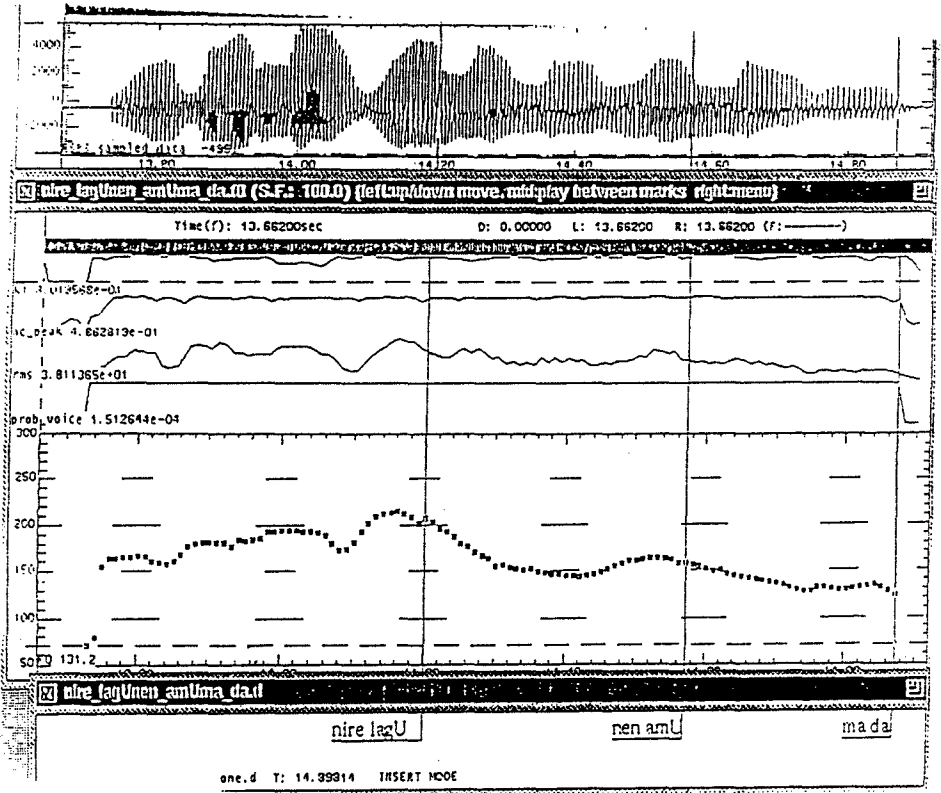
(2) Eskualde honetako hizkera batzuetan, Arratzun adibidez, *zazpigarrena* esaten da, hau da, azentua hirugarren silaban dago hitz honetan.

- HUALDE, J.I. (1993): "On the historical origin of Basque accentuation". *Diachronica* 10: 13-50.
- HUALDE, J.I. (1994): "Euskal Azentuak eta Euskara Batua". *Euskera* 39: 1549-1568.
- HUALDE, J.I. (1997): *Euskararen Azentuerak*. Bilbo & Donostia: EHU & Gipuzkoako Foru Aldundia (ASJU-ren Gehiagarriak, 42).
- HUALDE, J.I. (1998): "On system-driven sound change: accent shift in Markina Basque". Ezkuizkribu argitaragabea, Univ. of Illinois.
- LAFUENTE, E. & GOMEZ, S.: "Euskaldunberrion azentuazioa". Eskuizkribua, EHU.
- MARTIN de VIDALES, I.; GAMINDE, I. ARENAZA, L. & LOPEZ, G. (1998): "Euskal Azentuaren Pertzepzioa Irakasleen Artean". Eskuizkribua.
- MARTINEZ, R.; MATEO, I.; BARRUTIA, Z. & EGUSKIZA, A. (1997): "Ezkerraldeko euskaldunberrien Azentu-moldeak". Eskuizkribua, IV ikerketa jardunaldietan Psikodidaktikan aurkeztutako txostena.
- PRIETO, P., J. VAN SANTEN & J. HIRSCHBERG (1995): "Tonal alignment patterns in Spanish". *Journal of Phonetics* 23: 429-451.
- TXILLARDEGI (1984): *Euskal Azentuaz*. Elkar, Donostia.
- TXILLARDEGI. (1987): "Azentuari buruzko proposamen bat". *Ele* II: 5-21, AEK.
- TXILLARDEGI (1992): "Ahozkeren baturantz". *Ele* X, 47-73. AEK.
- URKIJU ORUETA, J.I. (1996): "Laudioko euskaldunberrien azentuaz (hurbilpen modukoa)". Eskuizkribua EHU.

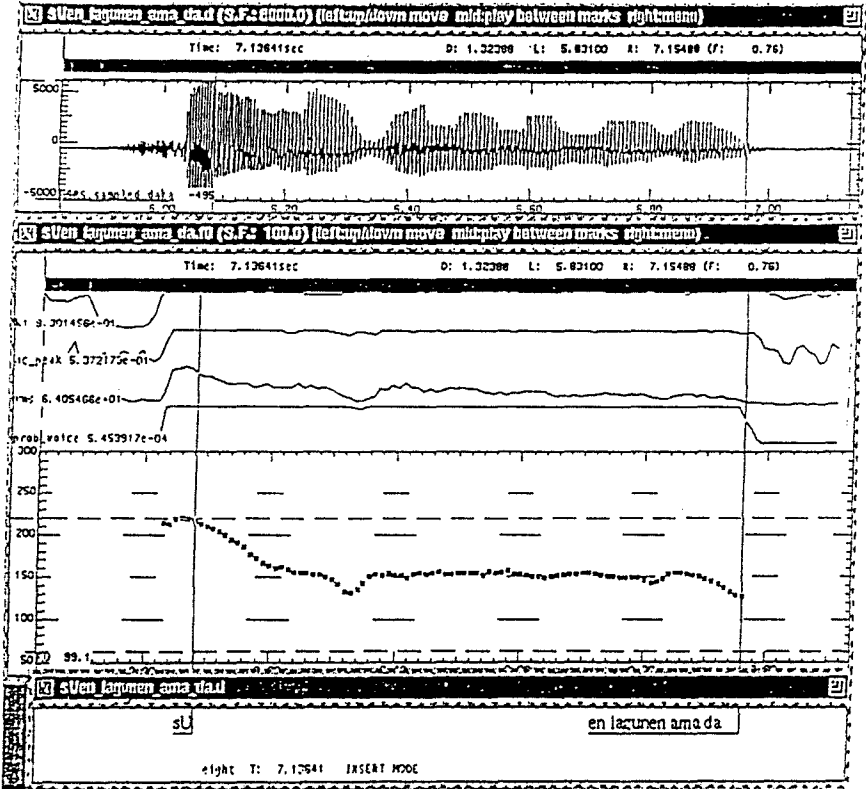

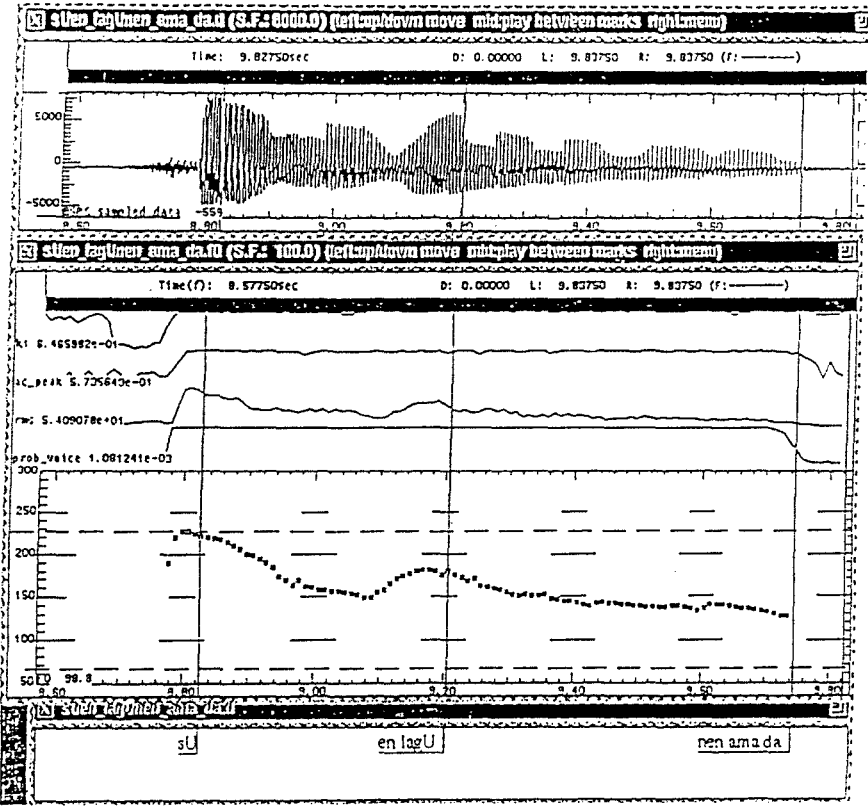

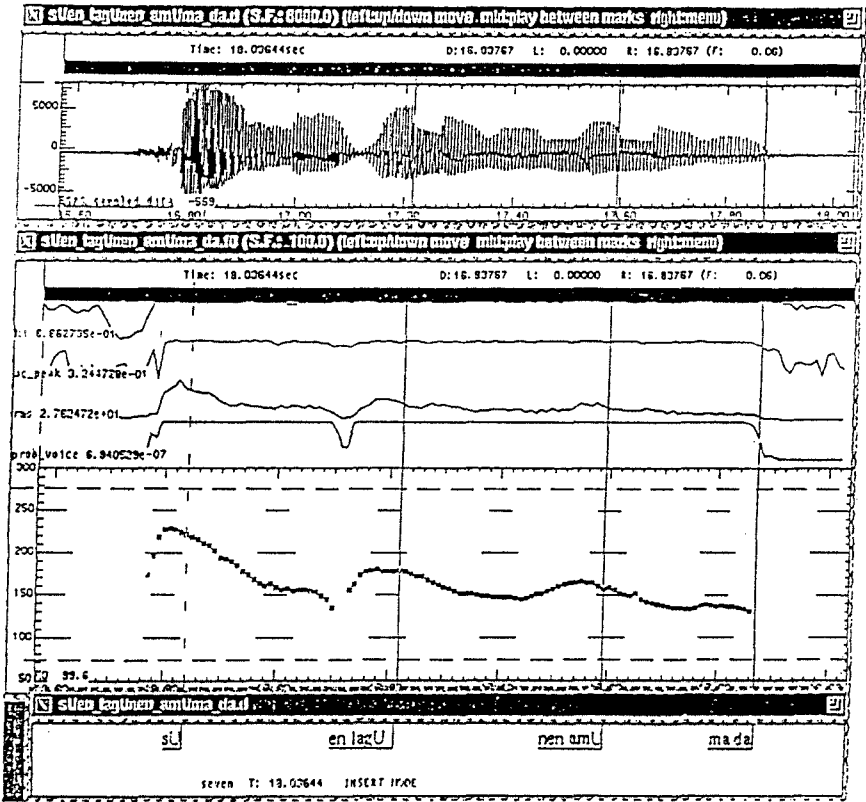

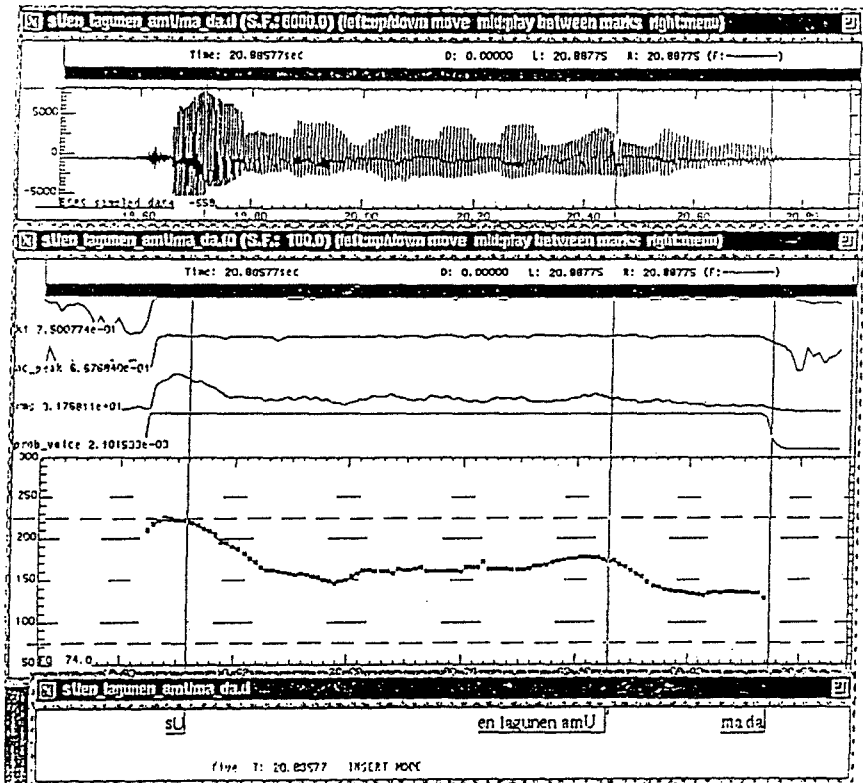

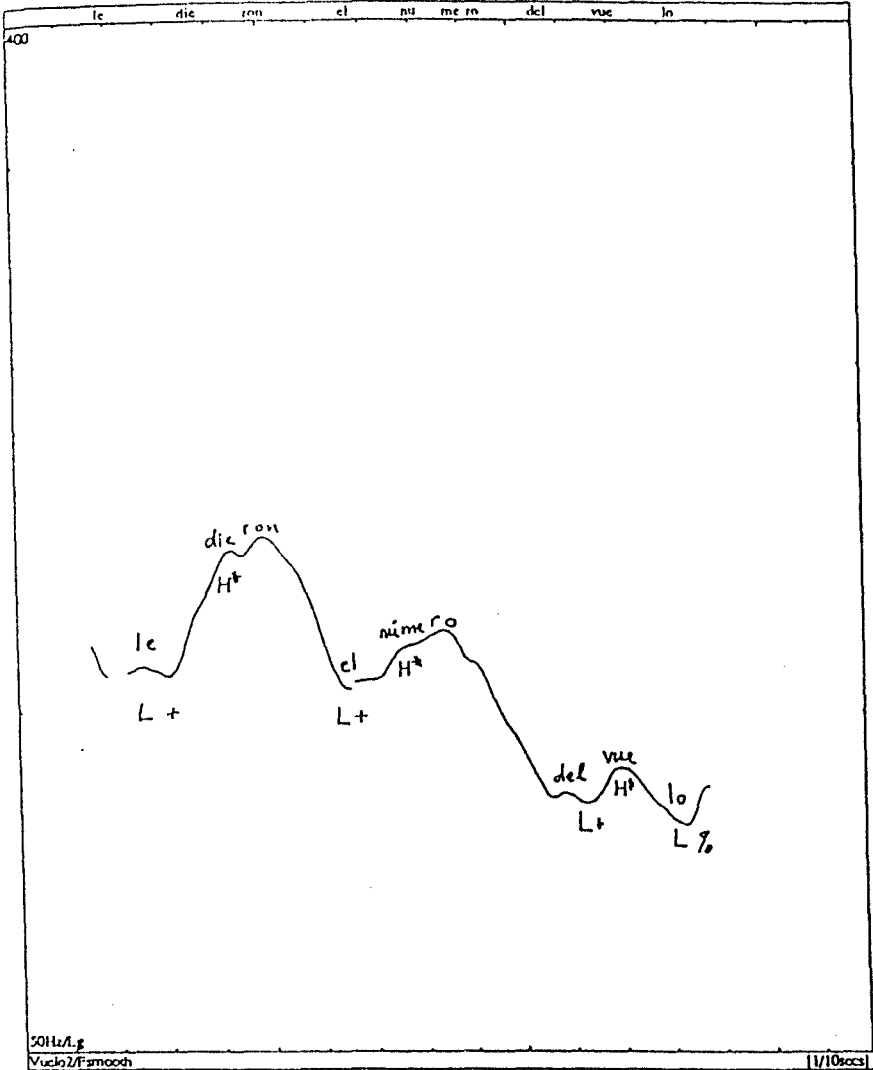

6. irud. le dieron el número del vuelo

MINTZAKANTUAREN OHARMENA

Doneztebe, 1998-IX-26

*Pilartxo Etxeberria Murua,
euskaltzain urgazlea, Ahoskera batzorde-idazkaria eta
Euskal Herriko Unibertsitateko irakaslea, Donostian*

Lan honen asmoa, zenbait azterketa-ildo iradokitzea da. Mintza-doinuaren edo mintzakatearen azterketak agortzen ez dituen bezala euskal prosodiaren atze-aurreak, nik hemen aurkeztutakoak ere ez du agortzen prosodiaren ohar-mena.

Hiztunon hizketaren prosodiarekin lotura izan dezaketen metrika eta bertsolaritza, azal azaletik, aipu bakan batzuen bitartez josi ditut. Aukera egin behar izan dut. Asko baita idatzia dagoena eta maixulanak gainera. Hona ekarri ez baditut ere, ezin aipatu gabe utzi, Manuel eta Juan Mari Lekuona, Patxi Altuna edo Karlos Otegiren azterketa bikainak.

1. Sarrera

Pertsona guztiok hizkuntz ahalmenak eta mugak beretsuak izan arren, hizkuntzak berak mugatzen gaitu ekoizpen-akustika-oharmen ekintzak molde jakinetan egitera, hiztunaren barne-barneko eta bere duen mintza-doinuari darion hitz-jarioa apainduz. Hizketa-kantua bide-erakusle harturik, egokitzen ditugu bidaide diren hotsak eta hots-kateak (1). Hau da, honek lagunduko digu bidelagun diren hotsak ateratzen, horiek egoki kateatzen, modu jakinean hitzak eratzen, hitzak bata besteekin modu batera edo bestera josten, bai eta, esanaldiak elkarrizketan, kontaktetan... zein-nahi hizketabidezko jardunetan, euskarak eskatzen duen neurkerara, zati ahoskatuetara moldatzen.

Ezagutzen ez dugun hizkuntza bat entzuten edo ikasten dugunean ere, euskal molda-molde horiek mugatzen gaituzte. Ezagunabea den hizkuntzako kantua eta hotsak entzun, entzuten baditugu ere, eta ahoskuntz organoak gauza izan ahoskatzeko, guretzat arrotz kopeta duten esaldiak ez ditugu berez diren

---

(1) Azken esaldi hau, 1996ko Eguberrietako oporretan Lourdes Oñederrak esan zidan kontu kontari ari ginela. Geroztik pentsabide eta ulerbide izan dut.

moduan intonatzen, kantatzen, eritmoak egiten... ahoskatzen. Geure moldatze-modu horren galbahetik pasarazten ditugu geurera ekarriz arrotz dena.

Ederki asko aditzera ematen digu H. Gavel-ek (*Grammaire Basque*, 1929, 26) kontatzen digunean 1921ean mezalaguntzailertan aritzen zen Atarratzeko multil kozkorren pasadizuan "*libera eas de ore leonis*" (atera itzazu lehoiaren ahotik) bere-bere zuen prosodiaz honela ahoskatzen omen zuen: (*libera eyas deyore leyonis*), Menditte apaizak ohartarazi arren ahoskera desegokia egiten zuela.

Fonetikak, hizketaren azal apain hori, hiztunak kanporatzen duen hori estudiatzen du: **ekoizpenari** lotutako alderdia, hau da, arnasketa-, ahoskuntza- eta artikulazio-prozesuen gora-beherak aztertzen ditu; kanporatutako uhinen **ezaugarri fisikoak** zorrotasunez kuantifikatzen ditu, (iraupena, oinarritzko maiztasuna, amplitudea eta formakin-egitura); **oharmenaren** estudioak berriz, hiztunak ahoskatutakoa hautemateko funtsezko diren parametro **fisiko** objektiboak (silaba-iraupena, silaba-intentsitatea ...) eta **psikologiko** subjektiboak (oharmen linguistiko subjektiboak) aintzat hartuko ditu zedarritu ahal izateko parametro fisiko bakoitzaren pisua eta garrantzia prosodia eta hizketa-hotsen oharmenean.

Euskal prosodiaren azterketa sakonak, arestian aditzera emandako aldagai horien guztien erlazioak, konpentsazioak eta mugak zorrottasunez istudiatzea eskatuko luke. Dena den, denborak eta ezagutzak mugatu naute aurkeztuko dudan lan honetan. Honela bada, batetik, nire herriko azpi-sisteman eta nire herriarren hizketan lur hartuko dut, hori delako gehien ezagutzen dudana eta datu akustikoak ere, horkoak baititut. Bestetik, esaldi bidez komunikatzen garenez, esaldia, zentzurik zabalenean, izango dut hizpide, honen baitako prosodiako gertakari nabarmeneak aztertzen hasteko asmotan eta azkenik, lan-ildo posible modura, metrika eta bertsogintzaren azalaren azala ere, aipatuko dut.

Euskaldunok kontu kontari, elkarrizketan, eskean, aginduak emanez edo barrenagoko sentipenak adierazten ditugunean, euskarak berak ematen digu bidea eta neurria horien guztien molda-moldeak egokituz ahoskatzeko eta ahoskatutako hori ulertzeko entzumen-organo eta oharmenaren eskutik. Oharmenak, badirudi, osotasunean, modu ez-diskretoan (2) hartzen dituela esaldietako ezaugarri prosodikoak (Renard 1979ko lanean eta aurrekoetan). Eta prosodiari esker gai gara alderdi linguistikoetz gain beste zenbait alderdiz ere jabetzeko (hau da, hizkuntz sistemaz gain, kultur gertakariak eta komunikazioarenak).

(2) Ebakinak ez bezala, izan ere, ebakinak kategoria linguistiko diskretoetan hartzen baititu.

2. Hizketa-oharmena eta ezaugarri akustikoak

Hiztunok uhin-akustiko mezudunak ekoizten ditugu, ekoitzi ahala entzun eta solaskidearengana heltzen dira beren baitan dituztela, besteak beste, maiztasun gora-beherak, indarra, iraupena, erritmoa, doinua ets intonazioa.

Ez da lineala akustikaren eta oharrenaren arteko harremana. Gauza bat baita emaitza akustiko objektiboek (3) erakusten dutena eta beste bat arras ezberdina emaitza koantitatibo horietarik oharren linguistikoak iragazten duena, beharrezkotzat jotzen duena, bereziz zahia eta irina, hiztunak esandakoa ulertzeko.

Esate baterako, *ahoskuntz tentsio-gradu* ezberdinek zerikusia dute oinarritzko maiztasunarekin, hotsen nolakotasunekin eta intentsitatearekin nahiz eta hiztunak alderdi fisiko horien kontzientziarik ez izan.

Ahoskeraren ezaugarri den *tentsio-gradua* [+entzungarri edo +ahu], arnas-indar eta gihar-tentsio handiagoz/apalagoz (4) artikulatuz burutzen dugu, mugitze-modu ezberdinak egiteaz, baina askotan hauek ez direla datu objektiboetan ispiatzen, norberak horiez duen oharrenean baino ez daude, oharrenak berebiziko sentiberatasuna baitu ahoskuntz tentsio-gradu horiek hartzeko.

Intentsitatea edo indarra (arnas-indarra, organoen teinkatze-gradua) *maiztasunaren* eta *anplitudearen* baitakoa da, baina anplitudea dena fisikan, oharrenak zenbaitetan iraupen modura jasotzen du) eta beste zenbaitetan berriz, oinarritzko maiztasunaren gora-behera modura (R. Renard, 1979 eta aurrekoetan: "on n'amplifie pas l'intensité sans augmenter au même temps la durée").

Iraupenak, esaldian zeharreko denbora-antolakuntzarekin eta hizkera-mailen araberrako hizketa abiadura ezberdinekin du lotura. h. da., iraupen hori nola eratzen eta ordezkutzen den esaldian zehar: esanahi- eta joskera-loturak dituzten singametan zer-nola egiten den, etenak noiz eta nolakoak diren... Dena den, oharrenenak fisikoki milisegunduak direnak, zenbaitetan *indartzat* (intentsitatetzat) jotzen ditu eta beste zenbaitetan *nolakotasun* modura (R. Renard: "On peut supprimer l'augmentation de durée et conserver l'impression d'accent"); gainera iraupenaren oharrena, intonazio, erritmo, hizketa-abiadura, hizkera-maila eta maiztasunen arteko erlazio konplexuek, baldintzatzen dute. Oinarritzko maiztasunaren goiera ezberdinak, maiztasunaren gora-behera lotua daude, baina gogoan izan behar dugu maiztasuna iraupen modura har dezakeela oharrenak (R. Renard: "On n'élève pas la hauteur musicale sans ajouter à la durée").

(3) Ezin ahantz uhin akustiko jarrai horietan informazioa gainjarria, estalia eta askotan ezabatua dela.

(4) Zenbat eta arduragabeagoa hizketa hainbat eta laxatuagoa organoen teinkatzea eta katea sintagmatikoan ere asimilatze, ezabatze, ... gehiago egiten ditu hiztunak.

Doinuak ahoskorden dardara-maiztasunekin du zerikusia; fisiologiaren aldetik arnaste-erritmoari lotua da; gloti-azpiko presioa arnas-beheraren hasierarekin batera gorantz egiten du beheartzeko (*breath group* (coup de souffle)) *arnasaldi?* honen amaieran. Goratze-beheratze horiek eragingo dute doinuek. Hizkuntza bakoitzak sistema propioa erabiltzen du doinua erabidetzeko (contours delakoen bidez).

Sintesiaren bidetik heldu zaizkigun oharmen-ohar batzuk

Sintesian lan egin dutenak bat datoz adieraziz silaba dela eta ez fonema, oharmenarentzat unitate ttikiena. Silaben edo segmentuen kateatze zuzena, hau da, ebakinak hizkuntzak eskatzen duen modura loturik egon arren, ez dela aski hizketa naturalera hurbiltzeko berebiziko garrantzia dutelako alderdi mikro eta makroprosodikoeak. Bide honetatik egindako entzumen frogetan, entzuleek diote, oharmenak hizketa hori “hachée, mécanique, non fluide” jasotzen duela eta gakoa alderdi prosodikoen zuzengabetasunean (jarraian doazen bokal eta konsonanteen iraupen okerretan, eten deslotuetan, maiztasun gora-behera desegokietan eta aldagai fisikoen konpentsazio konplexuetan) aurkitu behar dela horiek galerazten dutelako grabatutako esaldi horien ulergarritasuna (*La Parole et son Traitement Automatique*, 186).

Beste froga-modu baten eskutik, ikertzaileek diote oharmenarentzat silabaz gain, erritmo antolakuntzak duen garrantzia: “*la perception du rythme se base sur une mesure de distance entre des “Centres de gravité” temporels des segments de parole*” Ibid. 188, “Perceptual Centers”. Badirudi, iraupenaren baitako oharmenaren grabitate-gune horiek zehazteko esaldien itxuraketa orokorrak erabidetzen duela oinarritzko informazioa.

Hizketa oharmenean, prosodiaren funtzio nagusienetakoa: “*est d’organiser le signal acoustique émis par un locuteur donné en un objet auditif coherent, structuré, pouvant être identifié en tant que tel... même s’ils en disposent que de l’information fourni par l’évolution temporelle de l’amplitude d’un énoncé, les auditeurs sont capables de dénombrer correctement les syllabes, et donc de faire une estimation du débit de la parole*”.

Denboraren eta espektroaren antolatze-modua hizketa-abiadura motelagoak edo azkarragoak aldatzen badute ere, ikertzaileek diote: “*les auditeurs semblent compenser ces variations en ajustant leurs critères d’identification en fonction de cette vitesse*” (188). Hizketa oharmenaren eredu hezurdua, azken buruan, hizkuntza bakoitzaren ezaugarri tipologikoak kontutan hartuz, eredu analitiko eta psikologikoetan sustraitzen da gaur egun eta horien eskutik azaltzen dituzte ikertzaileek zatika aztertutako hainbat gertaera konplexuren gakoa.

3. Euskal prosodia-oharmenaren inguruko zenbait zertzelada

Ikertzaile gehienak bat datoz, adieraztean, oharmenak prosodiari atxikitzen zaizkion korrelato akustikoak modu erlatiboan (hau da, ez diskretoan) jasotzen dituela eta hizkuntza bakoitzak dituen molda-modu ezberdinen arabera, bereizten dituela hiztunak hizkuntza horretan bereizgarri direnak: *“Todo lo que percibe el oído humano es descodificado con criterios relativos. El oído no permite calcular el número absoluto de decibelios, ni de milisegundos o hercios, a pesar de que, paralelamente, pueda captar diferencias acústicas entre un volumen y otro, una duración y otra”* (Pamiers 1997, 25) Mintzadoinuaren oharmenaren hiztunontzat zein bereizgarri edo kontraste den pisuzko edo garrantziko zehaztea, hurbiltzea edo joerak bederen antzematea litzateke lan honen helburua. Azken buruan, hiztunok elkarriketan, kontaketan, irakurketan, ... nola eta zeren arabera erabidetzen ditugun *esaldiak* eta zer-nola egiten ditugun etenak denboran barrena erritmoaren eta kantuaren laguntzaz.

1986ko Durangoko jardunaldiez geroztik, azken 12 urteotan aurrerapen handiak egin dira euskal prosodiaren ikerkuntzan. Gero eta ugariagoak ditugu tresnabidezko datu akustikoak eta deskribapenak. Modu sistematikoan euskal prosodia ikuspegi fonologikotik deskribatu dutenak, Elordieta, Gaminde eta Hualde ditugu azken urteotan autore emankorrenetariakoak.

Badira, halaber, ikuspuntu fonetikoa erabiliz, hau da, fonetika esperimentalaren bideari atxikiz egindako tesiak eta artikuluak (R. Gandarias, 1996 *Isparterko Intonazioaren Deskribapena: Azterketa Fonetikoa*), edota idatzitik abiatuta, euskararen sintesia egiteko egindako deskribapenak (I. Hernaez, 1995, *Conversión de texto a voz para el euskara basada en un sintetizador de formantes*).

1991an I. Hernaezek eta P. Etxeberriak: “Zenbait euskal hitz homonimoren azterketa akustikoa”, euskal azentuaren izaera ezagutzeko burututako lan fonetiko esperimentalean euskal silaba-egitura hartu zen aintzat. Kalkulatzeko azentuaz soilik bereizten ziren homonimoen, oinarritzko maiztasuna, (aldaketa-kurba) iraupena eta indarra (indarraren aldaketa kurba). Esaldi horiek gipuzkoako eta bizkaiko unibertsitateko bi ikaslek ahoskatu zituzten.

Lan honetan lortutako emaitzak esanguratsuak dira: oinarritzko maiztasunaren aldaketak eta indarra lotutakoak silaba batetik bestera tikiak dira, gaztelaniazko edo ingelezkoekin alderatzen baditugu behintzat (ez dira gaztelaniazko < término eta terminó > hitzen parekoak. Iraupenak berriz, ia antzekoak, hau da, ez zen iraupen diferentzia nabarmenik aurkitu silaba batetik besterako iraupenetan.

Laburbilduz esan liteke, oharmen linguistikoak homonimo horiek bereizi arren, ez indarra, ez doinu-gora beheak direla nabarmen. Iraupenaren kontua izan da harrigarriena, silaben iraupen berdintsu horiek, silabaldiko joera horrek,

eraman nau pentsatzera, iraupen antolakuntza horren zergatian, esaldien eta esaldien barneko hitz andanen erritmoan eta arnasaldiko etenetan aurki ote dezakegun aztertzeko horren zail egiten zaigun euskal prosodiaren gakoetako bat. Eta planteatzera ea silabaz silabako iraupen-antolatze hori ote den garrantzizko gurean eta azentua, berriz antolatze horrek eskatzen duen erritmoaren menpe ote dagoen.

Galderak baino ez dira oraingoz nire buruari egiten dizkiodanak. Korapiloak eten beharrean askatzen hasteko, uste dut garrantzi handiko litzatekeela azterketa esaldietatik abiatzea ezagutzeko euskal silaba-egiturak eta horren baitako erritmoak duten betekizuna euskal prosodiaren oharmenean.

Hiztun-hartzaileok, silaba-kontaketa erraz egiten dugu, silabak berebiziko pisua du kantatzen ditugun bertsoetan (jakitunek diote erabat silabikoa dela gaurko bertsolaritza) eta beste horresbente jolaserako erabiltzen ditugun ahozko molde erritmikoetan (hauetan ere, silabak pisu handia du). Esaldiak kanporatzen eta jasotzean, bistan da maiztasun gora-beherez, indarrez eta iraupenez apaindurik egiten dugula, hala ere, aldagai akustikoak horren nabarmen ez izateak zailtzen du lana (ironia, malizia, enfasia... edo jartzen ez badugu bederen, ezen, orduan ohargarri egiten baitugu [*menu mun-dí-a-la*] ETBen iragarkietan) galdera-iturri nagusi bihurtuz.

Nire baitako galderak bultzatuta, eta argitasun bila jo dut Goierriko moldea aztertu zuen N. Tomás fonetikariaren lanetara, Mitxelena maisuaren ohar zorrotzetara, ahozkoan erroturik dauden euskal metrika eta bertsoetara eta azkenik, haur-jolasetan eskuarki erabiltzen diren ahozko egitura erritmiko kantatugabeetara.

Navarro Tomás-en oharrak:

Iraupenari buruz, silabaz silabako iraupen diferentzia eskasez ohartutik, ondorengo hauek aipa daitezke:

“Se ve, en suma, que el alargamiento de las sílabas no se ha producido propiamente en relación con la estructura de las mismas ni tampoco con arreglo a la colocación de cada una de ellas dentro del verso. El énfasis ha hecho, que las sílabas hayan resultado largas en cualquier posición, aún cuando, en efecto, dicho énfasis se haya manifestado con mayor insistencia, en la posición inicial y final del verso”. (“Pronunciación Guipuzcoana”, 1925, 638). Silabaren iraupenarekin jarraituz lerro batzuk beherago honela dio: *“Considerada la materia desde otro punto de vista, la cantidad desempeña, sin duda, un papel importante dentro de la estructura rítmica del verso... el valor rítmico de la cantidad se manifiesta, en fin, en el hecho de que cualquiera que haya sido la forma de dichas cláusulas, la duración total de cada una de ellas ha respondido, en la mayor parte de los casos, a una medida uniforme”* (Ibid., 638 or.,

azpimarratua nirea da) 2, 3 eta 4 silabetako hitzen **maitasun-gora-beherak** direla eta:

“La diferencia de altura entre las sílabas de cada palabra, dentro de los casos citados, no llega a pasar de un tono de la escala coordinada. En la mayor parte de los casos, la diferencia apenas llega a un semitono. Estos hechos contrastan con el marcado movimiento de la voz en la enunciación de las palabras españolas, donde la altura recorre ordinariamente intervalos de segunda y tercera de la escala musical en el paso ascendente de la sílaba débil a la fuerte, llegando hasta producir diferencias de sexta, séptima u octava en el descenso de la fuerte a la débil” (Ibid., 640).

“Las diferencias de altura señaladas por el quimógrafo entre las sílabas de una misma palabra fueron, cuando las hubo, tan minúsculas e insignificantes que, dado el ordinario alcance del oído y teniendo en cuenta la proporción de estas modificaciones en otros idiomas, no cabía atribuirles en el caso estudiado ningún valor prosódico” (RIEV, 1926, XVII, 405).

Hitz azentuaz:

“No hay indicio alguno de la existencia de un acento prosódico de colocación fija y regular, ... La vocal final se señala por ser algo más larga y alta que las demás vocales de la palabra. El oído percibe asimismo sobre dicha vocal un pequeño refuerzo de la intensidad articulatoria, ... En este sentido las palabras guipuzcoanas no pueden considerarse propiamente como graves, sino más bien como formas isotónicas, de sílabas igualmente acentuadas” (“Pronunciación Guipuzcoana”, 644 or., azpimarratua nirea da)

Esaldi azentuaz:

“En la frase, la acentuación de cada palabra se acomoda a la estructura prosódica del conjunto... estos resultados son un testimonio evidente contra la opinión (5) de que en vasco hay un acento tónico fijo que da una determinada estructura prosódica a las palabras” (Ibid., 645)

“Se ve en fin, que el guipuzcoano no tiene acento fijo, ni de tono ni de intensidad. En pronunciación no afectada las sílabas de cada palabra vienen a resultar todas igualmente acentuadas, ... hay un acento enfático que refuerza la intensidad y el tono de las sílabas y que se coloca libremente allí donde lo requiere en cada caso el carácter emocional de la expresión” (Ibid., 646)

Laburbilduz, esan liteke aztertu duen gipuzkoako azentuaz:

(5) Orixek egindako baieztapenari erantzunez dirudi.

- a) Bai arnas indarrez, bai maiztasun gora-beherez eta bai iraupenez ez dagoela alde handirik silaba batetik bestera.
- b) Enfasiak silabak luzarazten dituela
- c) Iraupenak (bertsoaren) erritmo-egituran, seguruenik, betekizun garrantzitsua duela. Eta hitz-andanen iraupen erregularrak egiteko joera ere nabarmentzen du.
- d) Sistema edo azpi-sistema honetan ez du aurkitzen hitz-azentu finko nabarmenik eta esaldian barrena, azentu leun hori, osotasunaren egitura prosodikora egokitzen da.

Mitxelenaren erdialdeko azentuari buruzko oharrak:

“No se puede hablar sin duda de uniformidad. Lo que es común es el hecho de que las diferencias de intensidad y de tono sean pequeñas y difíciles de percibir y que todavía se diluyen más en la frase” (FHV, 382)

“En guipuzcoano, pongamos por caso, las palabras apenas tienen individualidad en la frase. No hay acento claro que las individualice y las separe del contexto: son ante todo pausas las que sirven para separar las palabras y grupos de palabras. Se diría que aquí, usando la expresión de Martinet, “prácticamente es la sílaba la única realidad fonética mayor que el fonema menor que la frase” (Ibid., 380)

Eta beste horrenbeste dio Txillardegik:

“Tipo I bataiatutakoa da gaur erabiliena; eta azpimultzo batzutan zatiturik dago... Gaur zabalduena izanik ere, azentu laua da, berdinaire; eta ulertzen eta azaltzen ere zailena” (Euskal Azentuaz, 16,17).

Euskal metrikaren eta bertso-neurkeraren inguruko zenbait ohar

Euskal metrikaz ohar zenbait egiteko, funtsean, G. Etxeberriaren “Orixeren metrikaz” izeneko artikulu luzean (EGAN 1997-3/4) eta egile beraren 1996ko tesian *Orixeren metrikaz: Zehazketa deskriptiboak* izeneko lanetan oinarrituko naiz.

1925. urtean idatzitako “Imitaciones: el periodo latino” artikuluan, latinen periodoaz eta etenek erritmoaren baitan duten garrantziaz mintzo da. 1918. urtean Orixek egindako baieztapenak (“*En vasco hay un acento tónico fijo que da una determinada estructura prosódica a las palabras que siempre*

hace terminar la frase con elevación de tono en la última sílaba,” in RIEV, XVII, 1926, 260-268) iritzi hori aldatuko du esanez *“una cosa que afirmé de pasada y sin insistencia”* eta bat etorriko da N. Tomás-ek esandakoekin eta dio: *“Es decir, las palahras dentro de la frase pierden su personalidad (se entiendo tonal) y hacen un tono melódico”*.

Euskal mintzoa, herri-kanta eta erritmo-iritzia ezagutzeko interesgarria da Orixek 1920. urtean argitara eman zuen artikulua *“De la música y letra popular al acento”*, eta orobat horren inguruan Etxeberriak egiten duen iruzkina:

“Gure hizkuntza, bestalde ederki egokitzen da kantuari, azentuaren malgutasunari esker... malgutasun hori dela eta ulergarria da kantu gregoria-noaren eragina, bai modu, erritmo eta “neuma” delakoetan. Ederki atxikitzen zaio letra euskal kantuari” (1997, 12).

Orixek, 1958. urtean, Euskaltzaindian sartzerakoan eginzuen hitzaldian esaten duena ere aipagarria da: *“beste alderdi askotatik begiratuta harrigarria bada gure hizkuntza, doinuarengatik harrigarriago esan daiteke”* Erabilera harrigarri hau, zail gertatzen da azterketarako *“iheskorra baita inguruko hizkuntzetan ez bezala”* gure mintzoak ez baitu *“indarrezko azentu nabarmenik; gora-beherako mintzor (azentu) leuna du, eta hortatik heldu da kantarekin oztopo itsusirik ez egitea”*, in *Euskera* 3, 29-36 or.

Bertsoez mintzo da geroxeago eta egiten dituen oharretatik, hona zer dioten euskarari dagokionez: *“sei silaba oro etena ongi dator” horrela egindako bertsoa “ia prosan bezala irakur baitaiteke”* eta luzean **doinu berdin** inpresioa eman ez dezan *“lau silabakoa eta bostekoa sarrerazi daitezke mugimendu berean, sei silabakoa nabarixeago dela”*.

Euskal azentuaren tonikotasuna behin eta berriro aipatzen du adieraziz euskaraz letra eta musikaren artean dagoen harremana aztertzerakoan, izan ere, berdin baitzaio musikako atal markatua edozein silabari atxikitzea: *“en vascuence es indiferente aplicar las partes fuertes musicales a cualquier sílaba de la palabra”* In *“De la música...”*, 174 or.

Hori ezinezkoa da azentu intentsiboa duten hizkuntzetan, horietan silaba intentsiboak bat etorri behar baitu konpaseko denbora markatuekin.

“Euskal azentua aldabera da eta mintzakatearen barnean, posizioaren eraginez, bere nortasuna galtzen du osotasun melodikoa eginez” (Etxeberria, 1977, 11 or.)

Beraz, laburtuz esan daiteke:

1. Orixeren iritiz, euskal azentu malgu eta aldabera honen nolakotasuna garrantzitsua gertatzen da mintzakateren barnean. Izate malgu honen ondorioz hitzak beren nortasuna galtzen dute mintzakate horretan. Edozein delarik ere hitzaren azentua, esaldian barrena bere nortasun propioari amore ematen dio katemintzatuaren onurarako.

2. Euskarak ez du azentu intentsibo nabarmenik, ez hitzetan, ez esaldian, esaldi enfatikoetan izan ezik.

3. Erritmorako, askok hala uste izanik ere, ez da derrigorrezkoa azentu intentsiboa. Euskararen izate erritmikoa ez da azentu intentsiboan oinarritzen, azentu melodikoan baizik.

4. Etenak garrantzi berezia du euskal neurkeran eta horrek mugatzen ditu neurtitzetako mintzakateak. Dena den, komeni da erritmo bat baino gehiago nahastea, monotonia eta zurruntasuna hausteko.

5. Esan daiteke, Orixeren teoria metrikoa, hizkuntza inork gutxik bezain ongi ezagutzeaz gain, sena poetiko handia, entzumen sentibera eta formazio klasikoa duen poeta baten ikusmoldetik egina dagoela.

Bertsolariza

Bertsolaritza, (*Jakin*, 14/15) aldizkarian, J. A. Arana Martijak egindako artikulutik hartutakoak dira ondorengo aipuak:

“Doinua da testuaren gidaria. Bertsolaria ez da olerkaria, bertsolaria ez da musikoa; baina bietatik zeozer hartzen du bertsolariak: neurtutako testuak kantatzen ditu eta, gainera, berehala asmatutako bertsoak abesten ditu”.

“Bertsolarien doinuak estudiatzeko behar beharrezkoa da bertsoen metrika ezagutzea. Oraingo bertsolaritzaren metrikari hiru bertso mota nabaritzen dira: Zortziko nagusia, zortziko txikia (hauek zortzi lerroko bertsoak dira eta bien arteko aldea, silaba kopuruan dago: lehenean 10-8-10-8, ... eta bigarreanean, 7-6-7-6-7-6, ... eta pareak dira hoskide) eta bederatzi puntuko bertsoa”.

“Zortzikoek zortzi lerro behar dituzte, hamar silaba daramatzate lerro ez pareek eta zortzi silaba lerro pareek. Beste baldintza bat ere bete behar du: lerroaren barneko etena”.

Hamar eta zortzi silabako puntuak honela zatitzen dira:

5 / 5 = 10 silaba	5 / 3 = 8 silaba
<pe-llo-jo-se-pe / ta-ber-nan-da-la>	<u-rrun-dik / i-kus-ten-dut>
<hau-rra-ja-yo-da / la-rrau-len>	<i-kus-ten / men-di-a>
<e-txe-ra-jun-da / e-san-o-men-du>	<be-ra-ren / gi-be-li-an>
<ez-ta-ne-re-a / i-za-nen>	<i-kus-ten / he-rri-a>

Bertso-doinuen berezitasunak direla eta (J. A. Arana Martijak, 89) ba omen euskal musikak gregoriano kutsua, *“baina gregorianoa melismatikoa da (testuaren silaba bat abesteko, askotan hainbat nota kantatzen dira); euskal melodia, ostera, silabikoa da, silaba bakoitzari nota hat dagokio”.* Euskal mu-

berezitasun hau, oso ondo errespetatzen dute bertsolariek. Hamar silabako puntuak hamar nota eduki behar ditu eta zortzikoak zortzi.

Esan daiteke guztiz silabikoa dela gaur egungo bertsolaritza.

Jolaserako erritmo-egitura kantatugabeak:

Haurrek jolaserako erabiltzen dituzten ahozko egitura kantatugabeak ere, silabikoak dirudite. Silaba da bizkarrezur eta honen inguruan antolatzen diren hiz andanak errepikatzen dira erritmoa egituratzeko, silaba kopuru berdinak edo ezberdintsuak tartekatuz etenen artean:

- a. Hortz zaharra surtara botatzean esaten dena
<o-tsi-za-rra-ta / ka-tzu-berri-e> 5/5
- b. Amona mantan gorriari eguraldiaz galdetzeko
<a-mo-na-man-tan-go-rrri / ze-ru-an-ze-be-rrri> 7/6
<ze-ru-an-be-rrri-o-nak / o-rai-ñe-ta-be-ti> 7/6
- c. Atzean jarrita esku baten izkutatzen dena asmatzeko
<xa-xi-ma-xi-xa-xi-ma-xi> 8
<as-ko-jan-ta-gu-txi-ka-si> 8
- d. Behatzekin jolas egiteko
<o-nek / txo-txak-bil-du> 2/4
<o-nek / su-e-piz-tu> 2/4
<o-nek / a-rrau-tza-prei-ttu> 2/5
<o-nek / pix-kat-jan> 2/3
<o-nek / da-na-jan> 2/3
- e. Hitzen ordena etengabe aldatuz, jolas egiteko
<a-ke-rrak-o-ke-rrak / a-da-rrak-di-ttu> 6/5
<o-ke-rrak-a-da-rrak / ... 6/5
<a-da-rrak-o-ke-rrak / ... 6/5
<a-ke-rrak-a-da-rrak / ... 6/5
- e. Umea magalean hartuta silaba bakoitzeko kolpea emanez
<a-rre-a-rre-man-da-ko> 7
<bi-ar-to-lo-sa-ra-ko> 7
<e-tzi-pan-plo-na-ra-ko> 7
<an-dik-ze-e-ka-rrri-ko> 7
<za-pa-ta--ke-ta-ge-rrri-ko> 8
- f. Zenbait jolasi hasiera nork eman behar dion jakiteko
<do-na-do-na-ka-to-na> 7
<su-ton-do-an-ai-to-na> 7

4. Ondorioak

1. Euskal Herrian sitemak eta azpi-sitemak ditugu.
2. Aztertutako gipuzkeran, aldagai akustikoak ez dira oso nabarmenak oharmenarentzat.
3. Hurbildu naizen azpi-sistema honetan, enfasiatzen edo azpimarratu nahi ditugun egoera adierazgarrietan ez bada, ez dugu azentu nabarmenik.
4. Azentua leuna, malgua eta aldabera da. Izate honen ondorioz hitzak beren azentu-nortasuna galtzen dute mintzakatearen beharretara egokituz.
5. Hizkuntza bakoitzak denboran zeharreko erritmo-antolakuntza berezitua du. Zenbait hizkuntzatan, erritmoa silaba azentudun eta azentugabeen arabera joera erregularretan hauteman daiteke. Gurean, badirudi, neurkeran bezalaxe, silaben iraupen orekatuen baitako erritmo-joera erregularretan sustraitzen dela (6) eta azentu aldakor, leun hori silaba-egitura horrek eskatzen duen erritmoaren baitako dela. Esan liteke, silaba dugula erritmoaren oinarritzeko unitatea.
6. Oharmenarentzat iheskor eta irakasteko zail da euskal prosodia. Hizkera-maila zainduetako ahoskera arauak ikasi eta erabili beharrak, hau da, horiek prosodia egokian txertatzen irakasteak aregotzen du prosodiaren garrantzia.
7. Prosodia-irakaskuntza da lantalderen kezka: batetik nola irakatsi euskara ikastera doan euskaldun berriari, esaldian lur harturik hizkera-mailen arabera hizketa hotsen loturak prosodia egokiz egiten. Bestetik, maila arduragabeetako ezaugarri prosodiko egokiak erabiltzen dituen euskaldun zaharrari nola irakatsi hizkera-maila zaindu formaletara pasatzen denean dituen estrategia prosodikoak aldatu gabe gordetzen (hau da, etxelagun ditugun hizkuntzen eruedetara jo bage, alegia, gailur konfigurazioak egin gabe. R. Gandariasen esperimentua gogoan eta Lantaldean egindakoak).
8. Fenomeno fisikoa eta psikikoa da erritmoa; oharmenezkoa da eta pertsonon sustraizko izaerarekin bategiten duena (e.b., arnasketa erritmoa edo bihotz taupadana. A. Heusler-en hitzetan: "*sensación cinética, inherente a la naturaleza humana que consiste en la articulación del tiempo en partes sensorialmente perceptibles*" in Ritmo y Versificación, 1983, 114)

Alderatzen baditugu, esate baterako:

---

(6) BIPHG, XV. 1986. G. K.nopcinski-en hitzetan hizkuntza jakinetako erregularitasun erritmikoen existentzia igorlearen intentzian eta hartzailearen oharmenean omen datza. Hiztunaren barne-barnean egituratuak dira hizkuntza bakoitzak dituen ezaugarri linguistikoei baldintzatua (159 or.).

<pensán doen tí / sin-tí / pe-ro con-tí-go> esan liteke, 2., 4, 6., eta 10. silabetan kokatutako azentu nabarmenek ematen diotela azentualdiko erritmoa. Arras desberdina da nire oharmenerako ondoren datorrena:

<itxurakeriak / mozorrotutako / gezurrandia / da mundua> 6-6-5-4 silabamultzo horietan suma daiteke silabaldiko?erritmoa.

9. Dena den, prosodiaren azterketan aurrera egin dezagun, alor desberdinetako espezialistekin elkarlanean aritzea derrigorrezkoa da. Laboratorioko lanerako programa informatiko egokiaz gain, ahotsarekin lanean ari diren ingeniariak, oharmena aztergai duten psikologoak, musikariak eta bertsolariak, besteak beste, laguntza handiko lirateke.

Bibliografia

- Gandarias, R. (1996): *Isparterko Intonazioaren Describapena: Azterketa Fonetikoa*. Argitaratu gabeko tesia.
- Gavel, H. (1929): *Grammaire Basque*, Bayonne, Imprimerie de la Presse.
- Hernaez, I. (1995): *Conversión de Texto a Voz para el Euskara Basada en un Sintetizador de Formates*. Argitaratu gabeko tesia.
- Etxeberria, G. (1997): *Orixeren Metrikaz*, Egan, 3/4.
- (1966): *Orixeren Metrikaz: Zehazkita Deskriptiboak*. Argitaratu gabeko Tesia.
- Landercy, A. eta Renard, R. (1977): *Éléments de Phonétique*, Centre International de Phonétique Appliquée: Didier/Mons.
- Michelena, L. (1977): *Fonética Histórica Vasca*, San Sebastián: Imprenta de la Diputación de Guipúzcoa.
- Navarro Tomás, T. (1925): “Pronunciación guipuzcoana”, *Homenaje a Menéndez Pidal*, III, Madrid.
- Pamiers, A. (1997): “Consideraciones sobre la marca acústica del acento fonológico”, *Estudios de Fonética Experimental*, Barcelona. Laboratorio de Fonética. Universidad de Barcelona.
- Renard, R. (1970): “Sur le recours aux éléments prosodiques en phonétique corrective”, *Mémoires et publications de la Société des Sciences, des Arts et des Lettres du Hainault*, 83 (61-70)
- (1974): “Sur le recours à la tension en correction phonétique”, *Revue de Phonétique Appliquée*, 16 (45-63)
- (1979): *Introduction à la Méthode Verbo-Tonale de correction Phonétique*, Troisième édition entièrement refondue. Bruxelles. Centre International de Phonétique Appliquée: Didier/Mons.
- Spang, K. (1983): *Ritmo y Versificación: Teoría y Práctica del Análisis Métrico y Rítmico*, Universidad de Murcia.
- Txillardegui (1984): *Euskal Azentuaz*, Donostia, Elkar.

PROSODIAREN ORAINA ETA AHOSKERA ARAUAK

Doneztebe, 1998-IX-26

*Miren Lourdes Oñederra,
euskaltzain urgazlea, Ahoskera azpibatzorde arduraduna eta
Euskal Herriko Unibertsitateko irakaslea, Gasteizen*

Txosten honen helburu da, euskal ahoskeraren arautze garai honetan, ahoskeraren osagai funtsezko den prosodiari buruzko zenbait gauza argitzea. Horretarako, oraingo euskaran gertatzen denaz jabetzen lagun diezaguketen alderdi teoriko orokor batzuk ikusiko dira gure errealitateari buruzko gogoeta batzuen ondoan.

Izan ere, kontsonante-bokal kateak egitura eta baldintza prosodikoetan gauzatzen dira. Hori aintzat harturik ulertu behar dira Euskara Batuaren Ahoskera Zaindurako Arauak, ahoskeraren estandartzea hizkuntzaren onerako eta hitzunen aberastasunerako gertatuko bada.

Euskal prosodiaren oraina

Euskal ahoskera bat baino gehiago dago. Ahoskeraren oinarri den prosodiari bagagozkio ere, aniztasuna nabarmena da: euskal hitzak osatzen dituzten kontsonante-bokal kateak azentu-molde, neurri eta doinu desberdinetan txertatzen dituzte euskal hitzunek beren jatorriaren arabera, adinaren arabera, hizkuntz gaitasunaren arabera, alfabetizazio mailaren arabera, besteak beste.

Tresnabidezko ikerketa akustikoaren aurrerapenak direla-eta, lehenik ere (Mitxelena eta lehenago) ezaguna zen aniztasuna zehatzago neurtzen da orain eta zehatzago ezagutzen ditugu euskalki bakoitzaren datuak. Oraindik hizkuntzaren deskribapen osora iristeko asko falta bazaigu ere, gauza segurua da hizkeratik hizkerara diferentzia inportanteak aurki daitezkeela sistema prosodikoei dagokienean. Horrekin batera, bada, ordea, prosodiaren alor honetan hizkuntzaren garapenean bereziki garrantzizko gerta daitekeen fenomeno, gure belaunaldiotan jazioa, hizkuntzaren estandartze, ofizialtze eta beste zenbait gertakari soziolinguistikorekin lotua dena.

Delako horren nolakotasunaren ikerketa sakon eta luzeagoak eman behar-ko lizkigukeen datu sendoagoak izan bitartean, jaso dezagun fonetika askorik

jakin gabe ere euskaldun askoren esku dagoen gogoeta akustikoa. Nolabaiteko inpresioa hitzetan jartzen ausartuz honela azal liteke: euskara ahoskatzeko moduen artean, azentu-sistimen artean, bakoitzak gurea dugu, baina bada bat ez dena (1). Ahoskera hori berria da; diferente da; euskaldun berriena da; euskara batuarena da; irakurtzen eta idazten duen jendearena da; euskara berriarena; batzuei belarriko mina ematen diete eta beste batzuei erakargarri eta urbano gertatzen zaie; batzuek irrati-telebistetako gipuzkoarkeriari egozten diete; beste batzuk bilbokeraren zarpaikeriatzat jotzen dute.

Garbi dago zerrendatu horietan izkutatzen dena ez dela gauza sinplea eta kasuan kasukoak aztertu beharko ditugula, ziurrenik nahikoa konplexu denaren sailkapenera iristeko. Dena den, bakarren bat galdu balitz ere, <Joatén bagára kótxez?> bezalako hizketa-adibideetan antzematen den ahoskeraz ari naiz, besteak beste. Balio luke halaber irratiko esatari gazteak euskaldun zahar bati telefonoz deitu zioneko hura <Hori Institutó bat da? ez?> galdetuz eta besteak erantzun <Instítutò...? Ze Instítutò?>. Beherago, prosodia gaztea deitu duguari buruzko atalean itzuliko gara hizkera horien ezaugarrietara.

Azentu hitzaren esanahiak

Aurrera baino lehen, zilegi bekit azentu hitzaren esanahiaz ohar tekniko bat egitea, ondorengo eztabaidarako erabat beharrezko iruditzen zaidana. *Azentu* hitza bi erataria behintzat uler daiteke (2):

a) *Ad cantus*-etik datorrena, prosodia: hitzak ahots bihurtzean, hotsak denboran (horrela hitz egiten baitugu gizakiak) erritmikoki uztartzeko erabiltzen dugun "musika"; horretarako gertatzen dira doinu gorabeherak (altuera, maiztasuna), erritmo unitateak (silabak edo silaba multzoak), nabarmentasun-guneak (indar- edo altuera-azentua), hotsen iraupenak, e.a.

b) Silaba bat besteen gaineratik gailentzeko hizkuntzak erabiltzen duen altuera edo indar nabarmentasuna. Normalean, hizkuntzalarien jardun eta azterketa teknikoak bigarren adiera honetaz izaten dira.

Prosodia hitza erabiltzea, beraz, azentu hitzaren zentzu zabalena (a) adierazteko eta nahasteak sahisteko aukera da. Laburbilduz, prosodia ez da azentua bakarrik, azentua du bere osagaien artean, baina ez da azentua. Hemendik aurrera *prosodia* hitza erabiliko da hizketaren alderdi musikala osatzen duten

(1) Gero eta euskaldun-zaharrago izan (linguistikoki eta kronologikoki zahar diot) inpresio hori errazago delakoan nago. Behin baino gehiagotan esan izan dudán bezala, arazo honen formulaziorik gardenenak P. Goenaga lankideari zor dizkiot.

(2) Ez da hemen jasotzen hizkera arruntean *azentu* hitzak maiz izaten duen erabilera, atzeritar baten hizkeraren arrotasuna edo berezitasuna adierazten duena (<Halakok oso ongi egiten du euskaraz, baina azentu pixka bat du, igartzen da alemana dela> esaten dugunean, adibidez). Aipatzen direnetatik, dena den, (a) litzateke adiera arrunt horrekin zerikusi zuzenena lukeena.

elementuen bilduma adierazteko eta *azentu* hitzaz silabak nabarmentzeko erabiltzen dena (b) adieraziko da.

Euskal azentu zenbaiten harrapagaiztasunaz

Lantaldearen Errendapen Txostenean azaldu genuen bezala (3), euskaraz, gero eta zehazkiago bilatu azentuaren kokalekua, erantzunak areago ugaldtu eta korapilatzen dira. Gizakiok baino askoz gehiago entzuten duten laborategi-makinak gero eta azpisistema eta xehetasun akustiko gehiago agertzen dizkigute. Euskal azentuaren kokaleku zehatzaz 1982az geroztik (gogora Azkoitiko Ahoskera Jardunaldiak) gutxienez agertu dira galderak Euskaltzaindian.

Oro har, txarra da euskararen azentua ikaskuntza eta irakaskuntza kontuetarako. Txartasun horren osagaiak bilatzen hasita, zerrenda-modukoa hasenezake (oraindik asko landu, osatu, sakondu beharko dena). Kontuan izan behar da ezaugarri funtsezkoena, esan nahi baita hiztunaren oharmentean eragin handiena bide duena, ezaugarri hauek elkarrekin gertatzea dela. Bakoitzaren pisu erlatiboa zenbait aldagairen arabera alda daiteke ziurrenera (4):

— Azentuaren kokalekua ez da prosodikoki erregular izaten, alegia, ez du arau prosodikoak bakarrik finkatzen (cf., bi mutur aipatzeagatik, frantsesezko azentuaren araua azentua hitzaren azken silaban kokatzen duena eta txekierarena, lehenengoan eskatzen duena).

— Lexiko-gramatikalki ere ez da erabat sistematikoa, ez da behintzat sinplea (baldintza morfologikoak —singular-plural bereizkuntza, esaterako— ezaugarri fonikoekin gurutzatzen dira —hitzaren silaba kopurua, adibidez—) eta, horregatik agian, ez dio hizkuntzak etekin handiegirik ateratzen hiztegi edo gramatika bereizkuntzetarako ere (5).

— Lexiko edo gramatikalki bereizgarri denean ere (6), sintaktikoki aldakorregia da. Bestela esan, azentua ez da hitzaren menpeko; hitzak bereizteko

(3) Ik. testu osoa *Euskera* XLIII, 1998-1, 265-274.

(4) Euskalkiak bide dira aldagai horien artean funtsezkoenak.

(5) Gogora dezagun (L. Michelena, [1957-58] 1998, "À propos de l'accent basque", *Sobre Historia de la Lengua Vasca*, Anejos ASJU-10, 220): "«On dit souvent que le basque est une langue "sans accent": si l'on parle d'exceptions, c'est presque toujours le dialecte souletin qu'on cite. Cette façon de parler n'est pas sans justification. Dans les dialectes centraux et occidentaux, c'est-à-dire dans les variétés les plus connues et les plus prestigieuses de la langue, les différences d'intensité, de hauteur ou de durée dues à l'accent sont difficiles à saisir et leur rôle dans l'économie de la langue est très réduit: il y a des bonnes grammaires qui n'en parlent pas. La versification —et les vers basques sont inséparables du chant—, ne s'en soucie pas, même en souletin»".

(6) Ohikoa da *básua* (edateko ontzia) / *basúa* (zuhaitzek osatzen dutena) bezalako pareak aipatzea honelako eztabaidetan. Beherago, kontrasteaz hitz egitean, aipatuko diren arazoak direla eta, aintzat hartzekoa da horrelakoak beti horrela (pareetan, alegia) aipatzen direla.

gerta daitekeen ere. Txertatzen den esaldiaren arabera aldatzen da maiz eta errazegi.

— Akustikoki ez da nabarmenegia euskalki askotan (ezagun eta zabalduenetan agian).

— Ziurrenik horren azpian datza aldagai akustiko edo neurri fisikoak ez dabilzala beti batera. Esango nuke inguruko hizkuntzetan baino beregainago direla, esaterako, intentsitatea eta altuera; simple eta baldar esanda, ez direla, derrigorrez, silaba berean gailentzen biak. Honetarako azterketa zehatzak egin beharko dira, aldez aurretik erabaki gabe hizkuntzalariak zeri deituko dion *azentu*, aldez aurretik erabaki gabe alegia aztertzen den euskalkian maiztasun aldaketei, luzerari ala indarrari egotziko dion azentuaren gauzatzea. Izan ere baliteke aldagai akustiko bakar bat ez izatea euskaraz azentuaren ordain (esaldi honen bi irakurkera behintzat bururatzen zaizkit).

Oharmenez: kontrastea

Hona iritsita beharrezko da, badaezpadan ere, eszeptiko edo sinesgogorrenentzat ohar bat egitea oharmenez, ohar orokor, simple baina ezinbestekoa, hizkuntzalarion tranpetan eror ez gaitezen eta hizkuntzari buruzko gure diskusioak hizkuntzaren errealtatearekin nahas ez ditzagun: oharmena gehien errazten duen bidea kontrastea da. Zerbaiten oharmena bereziki zaila denean, kontrastera jotzen dugu. Bigarren hizkuntzako hotsak irakasteko bide usuena horixe izaten da: bereizten ez den hotsa beste baten ondoan (gertuen duenaren ondoan) entzun eta ahoskaraztea: esate baterako, *atzo/atso*, *iya/illa* pareetan. Horregatik euskarazko azentuaren lekuaz eztabaidan sartzen garenean edo hitzaren ahoskera zuzendu nahi diogunean euskaldun berriari, kontrasteak erabili eta neurritz kanpo egiten ditugu askotan (<*ez da Axúlar*, *Axulár baizik*> esaten dugu-nean) (7).

Ahoskeraren azterketa linguistikoak ere gehienetan kontrastea helburu duten hitz zerrendetan oinarritzen dira. Baina, berez eta bapatean, hizketa erreal eta lotuan gertatzen den azentua, iheskorra da oharmenaren aldetik euskaraz: ikasteko eta irakasteko orduan, azentu txarra dugu (8).

(7) Azentuaren kokalekua irakasteko formulak ere bilatu dira bide horretatik eta zenbait irakasle zuzentzaile eta hizkuntzalarik proposatu ere proposatu dituzte. Orain hedabide zenbaitetan bederen aski zabaldu den eredu batean azentua lehen silabara edo ahalik eta ezkerrenerantz eramaten da. Beste formula konplexuagoak ere badaude (esaten da, adibidez, zenbagarren silaban jarri behar den azentua hitzaren silaba kopuru edo eraketa morfologikoaren arabera).

Erdarazko azentua lekualdatzaren balioabetasunaren adibide on dira *ekonomía*, *kultúra*, *família* edo *prosódia* motako hitzen ahoskera desegokiak, horien zuzenketa ez baita hasi ere egiten azentuaren kokalekua aldatuz.

(8) Ez dut uste kasualitatea denik, kontraste edo enfasi ebakeretatik at, zenbat kostatzen zai-gun antzematea; halaber, makinari ez baina belarria bazuten euskalari zenbaitek euskaraz azen-turik ez zegoela esatea.

Tipologiatik

Ez da, bestalde, harritzekoa ere linguistikaren aldetik halako izatea euskara bezain hizkuntza aglutinatzaile batean. Tipologia deitzen den hizkuntzalaritzaren atalak erakusten digu hizkuntz tipo ezberdinak beren osagaien artean orekabide ezberdinak bilatzen dituztela. Ideia hori ahoskerara eramanda, zehazki prosodiaz erakusten diguna da azentua gero eta nabarmenago izan, azentugabeko silaben ahultzea handiagoa dela, azentua kontrastez nabarmentzen baita. Horrela hizkuntza askotan azentutik azenturako tartea da hizketa-erritmoaren unitatea, silaba kopuruak axola ez duelarik (adibiderik argienetakoa ingelesa, guretzat ezagun diren hizkuntzen artean).

Horren osagarri, nabarmentasun txikiko azentuak esan nahi du silaba azentugabeko eta azentudunen arteko diferentzia eraltiboki txikia dela eta gabeko silabak ere silaba indartsu eta beteak direla. Horrelako hizkuntzetan hizketa-erritmoak silaba du oinarri eta silabakako hitz-luzerak azentuaren kokalekuak baino garrantzi handiagoa du. Nere ustez, honi dagokionean, euskara ingelesaren beste muturrean dago. Silaba hizketa-erritmoaren oinarri izatearekin lotua dago silaben kalitatea ere eta hortik uler daiteke euskarak zein joera garbia agertzen duen CVCV kateak osatzeko.

Oharmenez: makinak eta gu

Beste ohar tekniko bat eztabaidaren mesederako eta esaten ari garenaren osagarri: desberdintasun akustikoak (makinek jasotzen dituztenak) objektiboak dira, fisikoki gertatzen dira eta neur daitezke. Oharmen linguistikoa, hiztunok entzuten duguna, subjektiboa da zentzu horretan. Badira gertatu eta entzuten ez ditugunak. Gure hizkuntzan axola duena antzematen dugu linguistikoki erabiltzeko moduan, alegia jakinaren gainean ikasi eta irakasteko moduan. Horregatik, euskaraz azentuak agian erritmoak baino gutxiago axola duela esaten dugunean, ez gara ari esaten euskarak azenturik ez duenik. Azentu horren nolotasun eta erabilgarritasun linguistikoaz ari gara.

Prosodia *gaztea*, ezaugarri fonetikoak eta bestelakoak

Batuarekin gertatzen ari denak erakusten digu ez dugula kode berrietan *erabiltzeko moduko* azentua, edo beste eredu bat baino ahulagotzat jo dugula behintzat: ez zegoela sendo presente gure hizkuntzaren oharmenean, gure hizkuntzaren barne-aurkezpenean, hizkuntzaren bertsio estandarrari ahoskeraz aurre egin behar izan diogunean. Hori ahoskera osoarekin gertatu da, baina azentuarekin kontsonante-bokalekin baino zailago ari zaigu gertatzen eredia irakaskuntzarako berreraikitzea.

Batuaz jabetzean ikasitako gramatika-erregelak, hitzak eta letrak, hizketa bihurtu behar izan ditugu. Orduan, nolabait esan, Batuak sortu digun behar berri horren aurrean, hizkuntza berriarentzat, eredu prosodiko berria hartu dugu. Euskara berriak (jatorrizko euskalkien arabera, batzuentzat beste batzuentzat baino berriago, ezberdinago denak) doinu berri bat hartu du askotan: azentu erregularra, prosodia txukun bat, azentu erraz eta nabarmena duena, ez gorago deskribatua bezalako azentu zail eta harrapagaitza.

Gazte dei geniezaioke prosodia horri, berria delako eta belaunaldi gaztea-goetan duelako maiztasunik handiena. Emankor da halaber, adinez ez horren gazte apika, baina bai euskal hiztun modura gazte diren euskaldun berriengan. Hizkuntzaren egokiera berrietan agertzen delako ere justifika liteke *gazte* deitzea. Ez dut uste, ordea, beti eta erabat berria denik.

Ezaugarri fonetikoak

Prosodia gazte horren eredu zabaldu xamarraren ezaugarri orokor dugu itxura trokaikoa: funtsean azken aurreko silabaren indartze erregular eta nabarmenean gauzatzen dena. Ezaugarri orokorren zerrenda osatuko lukete, besteak beste, prosodikoki erregular izateak gehienetan eta, batez ere, akustikoki beti nabarmena (intentsitate eta maiztasuna batera bide doazelako).

Azentuaren kokagune erregularra gazteleratikako eredu lexiko zenbaitek hausten dute (cf. *paténte*, *konpatíblea*, *ebidéntea* bezalako ez-paroxitonoak) (9). Esan behar da, dena den, oro har azentuaren kokalekua ez dela ezaugarririk garrantzitsuena. Batzuetan azkenaurrekoaren azentua ez da horren erregulari gertatzen. Silaba azentudunaren nabarmentasuna eta finkotasuna (hiztegitik esaldiraino) haatik, bai dira prosodia gazte horren ezaugarri garbiak.

Bestelako ezaugarriak, hiztun motak

Hiztunetik hiztunerako eta taldetik talderako diferentziak daude hemen euskalkiaren eta norberaren biografia linguistikoaren arabera. Gorago aipatu den bezala euskalki batzuetatik beste batzuetatik baino distantzia handiagoa dago Batura. Nere euskalkia eta Batuaren arteko aldea Gernika inguruko lagun batentzat baino txikiagoa da eta horrek ere badu bere garrantzia hiztun horren eginahalean eta bere islada hiztun horren ahoskeran. Honekin loturik ulertu be-

(9) Beste batzuetan gazteleratikako eredu lexikoeak indartu egiten dute noski azkenaurreko azentu hori, esaterako *erresidéntzia* bezalako hitzetan diptongoa ere mailegaraziz (cf. eredu prosodiko berari dagokion *indarkéria* hitzaren ahoskera paroxitonoa).

har litzateke Batuaren ahoskeraren kontua. Gainera hizkera, kode, errejistro arazoak daude (10).

Ziurrenik, gazte deitu dugun prosodia, azentu sistema zaharrak bezain zehatz aztertuko bagenu, eredu eta azpiero duari agertuko lizkiguke. Azterketa sistematiko eta zehatzak egin bitartean, ausartuko naiz lehen sailkapen bat proposatzen, hiztun tipologia modura irudikatua (11):

— A mota edo tipoa litzateke azentuera gaztea *konpatiblea* bezalako hitz solteetan erabiltzen dutenena (maileguetan batipat, baina ez bakarrik, ik. goragoko 9. oinoharra). Hitz batzuekin lexikoki loturiko azpiazentuera genuke hiztunon hizkeran.

— B motako hiztunak esaldi (esan-aldi) osoaren azken oinaren trokeoa markatzen du, bereziki nabarmentzen duelarik azken aurreko azentuaren bidez; alegia, azentu gazte hori esaldiaren azkenean egiten du.

Badira erabilera hauek (A eta B) errazten duten egokiera eta erabilera-baldintzak: enfasia eman nahia, ironia adierazteko gogoia, bestek esandakoa edo norberak besteri esandakoa errepikatzea, jendaurrean aritzea, maila goreneko hizkera eskatzen duen inguruan aritzea, hizkera estandarraren formak erabiltzea (batipat irakurtzea), e.a. Bere hizkera gertukoenean, bapatekoenean, inoiz azentu gaztea erabiltzen ez duen hiztun askok ere estilo honetara jo dezake, nahikoa baldintza betez gero bere hizketa emanaldirako (12). Esaldi osoak diren hitzetan, eten biren artean ahoskatzen diren hitz edo hitz andana ez oso luzeetan salatzen da batipat joera hau.

— C motako hiztunak dira prosodia gaztea beren hizketa osoan zehar erabiltzen dutenak ezinbestean, azentuera hori beren hizkuntza, beren euskara hizketa bihurtzeko estrategia bakarra dutenak.

Erabiltzaile motez gain, inportantea da kopurua. Asko dira, asko gara, batzuetan behintzat, prosodia gaztea erabiltzen dutenak, dugunak. Heda-erraztasuna, kutsakortasuna (ikasterraztasuna, azken batean), izan daiteke azentuera berriak bere alde duen ezaugarri inportanteenetakoa. Ezaugarri hori, noski, gorago aipatu ezaugarri fonetikoekin lotua dago neurri handi batean (nabar-

(10) Beren egituretan Batutik gertuen dauden euskalkiak dira ziurrenik azentuaren harrapagaiztasunaren adibiderik onenetakoak, irakasteko orduan eredu kaxkarrena dutenak, alegia. Hizkuntza erabiltzaile "ikusgarrienak" ere gipuzkera oinarri dutenak dira. Batuak beren eredutik gehien urrutiratzen dituen bizkaitar eta zuberotarrak ote umezurtzen eredu prosodikoari dagokionean? Azken batean, batzuek berearen harrapagaiztasunagatik, besteek jatorrizko euskalkia eta Batuaren distantziagatik, berrikuntza prosodikoaren tentaldian erortzeko joera izan dezakete Batua ahoskatzean.

(11) Tipoka azaltzen diren ezaugarriak batera gerta daitezke hiztun bakarrarengan (batez ere A eta B tipoetakoak).

(12) Alditik aldira eta hiztunetik hiztunerako diferentziak egon daitezke baldintzen eragin-ndarrari dagokionean.

mentasan eta erregulartasunarekin funtsean); baita gazteleraren ereduarekin ere ziurrenik.

Euskalkiei begira jarrita ere, bizkaiera zenbaitek eta batik bat zubererak (agian azentu prosodikoki erregular eta nabarmenena duen euskalkiak) erabiltzen dituzten eredu prosodikoen artean oinarrizkoen dirudiena azkenbigarreneko azentua dugu (azken trokeoa). Dena dela eta oro har prosodikoki (hizkuntza bakoitzaren ezaugarrietatik aparte esan nahi da), azkenbigarreneko eredu horren aldeko faktoreak asko dira. Ez da harritzekoa Batuaren musikatzat hori hartzea.

Azentuera horren jatorri eta erabileraz zenbait kontu

Egia da gazteleraz erabiltzen diren eredu prosodikoen artean oinarrizkoen dirudiena azkenbigarreneko azentua dugula (azken trokeoa). Itsu-itsuan horri egotzi diogu prosodia berriaren errua, baina ez dut uste hor agortzen denik prosodia gaztearen jatorria. Hizkuntza ezberdinen garabide paralelo baina beregainen kontrako jarrera gure artean ia dogma da, ez dago horretarako gipuzkerazko [x] hotzaren espainoltasunaz inolako zalantzarik gabe botatako iritziak ikustea baino.

Prosodiaz, hizkuntzen arteko ukitzeek erakusten dute ez dela horren erraz igarotzen sistema prosodiko oso bat hizkuntza batetik bestera. Esaterako, ingelesak erakusten duen azentu erromantze-antzekoa, oraindik ere hiztegi erromantze mailegatuaren ahoskeran erabiltzen da eta ez du ingelesaren prosodia osoa bereganatu inola ere: ez du hizkuntzaren egitura prosodikoa aldatu. Egia da agian hizkuntza menperatuaren bereizgarri izan daitekeela honetan ere ahultasun handiagoa izatea. Baina hipotesi guztiak irekita aztertu beharko genuke gertatzen ari dena, aldeztatik ezeri atea itxi gabe.

Prosodia gazte hori besterik gabe gazteleratikakoa dela esan aurretik pentsatu egin beharko genuke, gauzak azkarregi erabaki gabe. Posible da, hemen ere, hizkuntzen historietan beste askotan bezala, arrazoi eta jatorriak bide batetik baino gehiagotik etortzea, alegia azentu eredu berri hori hizkuntz barre-neko eta kanpokoa izatea: hizkuntzaren joera eta beharrei (prosodia berriaren beharra Batuaren kode berriak ekarria) kanpoko eredu nagusiak laguntzea.

Oso kontuan hartzekoa da hiztun zahar sendoenen hizkeran prosodia berria errazago gertatzen dela egoera indartzaileetan (mikrofonoa aurea, ironia edo enfasiak adierazteko orduan, e.a.). Hain zuzen ahoskera indartzea eskatzen duten egoera formaletarako ahoskera da orain aratutu nahi dena (Euskara Batuaren Ahoskera Zaindua), beraz, prosodia berriaren interferentzi aukerak handienak dituen euskara da arautu nahi dena.

Hemen bi aukera ditugu: berritasun prosodiko emankor horri bide eman, gerta dadila, ala saiatu lehengo neurri eta doinuak gordetzen eta estandarra ho-

riekin konpatible egiten. Lantaldeak bigarrenaren alde egin du apustu, pentsatuz prosodia dela gainerako osagaien oinarri ahoskeran. Hain zuzen ere, ahoskotasunarekiko prosodiaren funtsezkotasun horixe izan da gure proposamen honen ardatz, erdaratikako ereduai aurre egitea baino areago. Zentzugabekeria litzateke, hizkuntzaren osotasuna aintzat ez hartzea litzateke kontsonante eta bokalen ahoskeraren jatortasuna bilatzen duten arauak ematea eta hizkuntzak bere duen prosodia gordetzen ez saiatzea.

Ikusi dugu askok erabiltzen dugula noizpait azentuera gaztea deitu dugun hori. Ez dut uste erabat desagertarazi daitekeenik, ezta behar denik ere. Kontua da gauzak behar bezala analizatzea eta bereiztea. Azentu nabarmen finakoaren hiru gertatze-maila bereiz daitezke, gorago aipatu hiztun mota eta erabilerei jarraiki:

1. Enfasia emateko erabiltzea. Ez dago gaizki, hiztunaren baliabide da.

2. Mailegu berriak eta beste zenbait forma berezi “markatzeko” erabiltzea. Behinbehinekoa edo semantikoki kargatua bada (txantxa, ironia edo bestelako distantziak adierazteko), egitekoa du hizkuntzaren sistiman eta ez du berez murrizle izan behar (esaldia, oro har, modu egokian ahoskatzeko gai bada hitzuna).

3. Beti eredu erregular hori erabiltzea. Hori da erabateko inportazio, erdarakada edo nahi dena, baina orain arteko euskal prosodiaren suntsitaile eta zuzendu beharrekoa berehala: hiztunak inolako egitekorik gabe erabiltzen du, besterik ez duelako, euskal hitzak prosodia berri batean sartzen dituelako hizkuntza hizketa bihurtzeko, hitz egin ahal izateko (13).

Alderdi praktikotik, beraz, ez dago hitzen azentu on-txar bikoterik, esaldiak ongi (euskaraz)-gaizki (modu berri batez) “kantatzea” baino. Esaldiei euskal doinu, erritmoa ematen dakienak bere esku izango du hitz batzuk, esaldi puska batzuk, prosodia bereziz markatzeko baliabidea.

Horretarako, oraingoz esan dezakeguna da, gure ustez, hizkuntzaren prosodiaren ziria erritmoan duela euskarak eta hori behar genukeela ikaskuntzaren ardatz. Erritmoa, metrika sendo eta nabarmena ditu euskarak. Izan ere euskal ahoskeraren bereizgarri oinarrizkoenak ziurrenik erritmoan daude sustraituak. Ziurrenik euskal fonologiak silaba egitura du bizkarrezur eta azentua horrek eskatzen duen erritmoaren menpeko.

Laburbilduz, zenbait proposamen eta gogoeta

Ez ikusiarena egiteak (gauzak bere martxan segi dezaten uzteak) areagotu egiten du prosodia gaztearen ugaltzea. Prosodia, esandako eta ez esandakoen-

---

(13) Horregatik ematen du agian, oraingo Iparraldeko euskaldunen eta gure hizkera konparatuta, batzuk frantsesez eta beste batzuk gazteleraz ari garela.

gatik, beti bada garrantziko, orain gai dugun ahoskeraren arautzeak areagotu egiten du prosodiaren garrantzia. Jakinaren gaineko arauak bete beharrak ahoskerarekiko sentiberatasuna handitzen du eta horrek ugaldu egin ditzake desegokitzat jo ditugun azentu-erak. Beraz, ahoskera arautzeak behar bezalako irakaskuntza eskatuko luke: lehendabizi esaldiaren prosodia, kantua, funtsean erritmoa den horretaz jabetu; gero hor sartu, hor txertatu kontsonante eta bokal kateak.

Hartara:

1. Uste dut euskararen ahoskerak gorde eta indartu nahi baditugu, hobe dugula *azentu*-ren (a) esanahi zabalaren gainean aritu. Horretarako, silabaren garrantziaz jabetu (hizkuntzalariorik barne) eta erritmoaz ikasten hasi.

2. Estandartze berriekiak eta alfabetatze zatikako edo partzialak (letren ikasketan gelditu den horrek: *ez dot* [estot] → *ez dut* [ezdut] (eta ez [estut]) bihurtu duen horrek) sortu kaltearen zuzenketa prosodiaren irakaskuntzatik hasi behar da.

3. Beraz, ikasi behar dugu eta irakatsi behar dugu hitz andanak erritmo, azentu eta entonazio ereduetan txertatzen: benetako esaldi diren hitzak esaten. Bestela, hiztegi-gramatiketarik ateratako hitz hilez betetako esaldi baldarrak ahoskatuko ditugu. Edo erdarazko musikan uztartuko ditugu gure esaldiak. Horrek esan nahi du, agian, praktikan, lehenengo esaldia hitzik gabe esan behar dela eta gero sartu behar zaizkiola hitzak. Ez litzaiguke gaizki etorriko irakaskuntz metodoetan lan egiten dutenekin zenbait gauza eztabaidatzeko aukerak sortzea.

4. Nolakoa da beste azentua? Berria, Batua, gazteleratikakoa edo non-baitetikakoa ez dena, jatorra? Ez da bat, asko dira... euskalkika ikasi behar dira: hori izango da Batua euskalkiekin uztartzeko bidea, ongi egiteko gauza bagara; Batuari bizitza emateko, euskalkien eta Batuaren artean *continuum* bat eraikitzeke modua, Batua hiztunentzat arrotz gerta ez dadin. Gure ikuspuntutik ahozkoaren irakaskuntza arautua abian jartze honetan lortu beharko genuke Batua, euskara estandarra, euskalkiekin uztartzea, hizkera maila ezberdinak hizkuntz behar ezberdinetarako hiztunaren esku egon daitezen. Euskalki etxekoenetik hizkera estandar zainduenerainoko zubi hori hizketa-kantuan, prosodian legoke.

Irekita gelditzen da lana irakasle eta eredu-moldatzaileentzat, irakaskuntz metodoetan aditu direnentzat, ziurrenik bertsolari, antzerki-jende, musikari eta metrika-ezaguleentzat, filologilari eta hizkuntzalarientzat baino areago... Halaz ere, zein eredu, zein diskurtsutatik hartu, ikasi kantua galdutako baligute, galdera-markaz jositako aholku umila litzateke: zertarako den ikusi. Esaterako, Euskara Batuaren Ahoskera Zaindurako arauekin erabiltzeko bada, maila zainduko hizketak hartu beharko genituzke eredu (esateriak, literatur-irakurtaldiak,

apaizen predikuak, ahoskera zainduko kantu batzuk, e.a.). Elkarrizketa bizirako ereduak behar badira, euskaldun zaharren elkarrizketa bizietan bilatu.

Gure arau-proposamenak eta Euskaltzaindiak plazaratuko dituen arauak segmentalak dira, bestela esan, kontsonante-bokalen ahoskerari dagozkie. Horrek ez du esan nahi, ordea, prosodia aintzat hartu ez denik. Alderantziz, prosodia, euskararen prosodia, euskararen prosodiak aintzat hartu direlako eta errespetatu nahi direlako, ez da azentu-eredu BAT proposatzen.

Euskararen prosodiaren askotasuna gorde nahi horren ondorio da, esaterako, nafarren hizkera zainduan ere gipuzkoarron hizkeran baino diptongo gehiago onartzea (Naf. *men.dian* / Gip. *men.di.an*, biak izanik ahoskera zaindua). Bestalde, prosodiaren aniztasunaren alderdi estilistikoaren ispilu da arau batzuetan hizkera zaindutik kanpo onargarri diren ahoskerak ere aipatzea, erritmo aldaketak bizien hizkera maila aldaketekin datozelako (zainduan *egin, ezagutu* vs. arduragabeen *ein, ezautu*). Arauzale amorratuak esan lezake hori gauzak konplikatzea dela. Hizkuntza bere horretan aztertzen duenak edo bere buruaz fidatzen den hiztunak badaki hori dela benetako hizkuntzari, bizi dadin, bideak zabaltzeko modua (14). 1994ko txostenean esan bezala, idazkera bakarra izan daiteke, baina hizkera Batua ezin da bakarra izan: hizkera bakoitzarekin konpatiblea den Euskara Batua behar dugu, hiztunaren egoera eta behar ezberdinetarako balio duen euskara behar dugulako. Bestela azterketetarako eta sozialiak ateratzeko euskara aspergarria besterik ez dugu izango.

Ahoskera arautzea ez dadila izan arau zerrenden luzatzea, hizkuntza aberatsago bihurtzeko tresna baizik. Oraintxe dugu egokiera Euskara Batua hiztunen baliabide, euskalkien maila goren eta, horrela, errejistro zaindu baina bizi bihurtzeko. Guztion gogo on eta malgutsuna beharko da horretarako.

---

(14) Exkax izan ohi dira hitzun ziurrak egoera soziolinguistiko ahulean dagoen hizkuntzan. Ziurtasunik ezaren arrazoi garbiak begibistan dauzkagu oraingo euskararen unibertsoan: gaitasun linguistiko sendoeneko hitzunak alfabetatugabeak dira maizenik eta alfabetatuak, gaitasun txiki-koak, diglosikoagoak gara, salbuespenak salbuespen.

AHOSKERAREN ARAUGINTZA IRAKASKUNTZAN
Praktikan sortzen diren arazoak eta konponbideak.
Irakaskuntzaren aldetik.

Doneztebe, 1998-IX-26

Adelaida Kintana,
Nafarroako Irakasleen Birtziklatzeko Ikastegiko irakaslea;
Jon Aurre, Bilboko IRALEko irakaslea;
Juan Carlos Hernandez, Donostiako IRALEko irakaslea;
Jon Kortabarria, Gasteizko IRALEko irakaslea.

Gure kasuan, gu euskara irakasleak gara eta gure ikaslegoaren % 99 euskaldun berria da. Honekin adierazi nahi dut euskara 0 mailatik ikasi edo ikasten dutela, gramatika, estrukturak eta ahoskera ere. Ikas-prozesu horretan irakasleak ahoskerari emango dion garrantziaren arabera irakasleak ongi edo gaizki ahoskatuko du. Eta euskalduntze ikas-prozesuaren hasieran ez bada lantzen ahoskera, gero zailagoa da hainbat “bizio” kentzea. Alegia, behemaitatik hasita landu beharko dugun arloa izango da, zehar lerro gisa planteatuta.

Bestalde, ikasleari hizkera-maila ezberdinak daudela azalduko zaio, baina kontuan izan gure ikasleek, irakaskuntzan aritzen direnez, ahoskera zaindua erabili beharko dutela gehien bat. Benetako hizketa ez da letraka gertatzen, esaldika baizik, hortaz, gure ikasleei beti emango dizkiegu testu motzak irakurtzeko, kantatzeko, buruz ikasteko, antzerkia egiteko, e.a. Hortaz, ikasprozesuaren hasieratik bukaeraraino irakasleak erne egon behar du joera biziosoak ekiditeko eta ahoskera sistematikoki lantzeko.

Hizkuntzaren prosodiaren gakoak erritmoan dagoela garbi dago, orduan zergatik ez kantatu eta ikasi “Markesaren alaba” “Rap” soinuarekin? Hau izan daiteke truko bat esaldiaren erritmoa den horretaz jabetzeko.

Egia esan, gure ikasgeletako praktikan arazo batzuk sortzen direla eta, txosten honi nolabaiteko ordena emateko, Euskara Batuaren Ahoskera Zainduaren arauak hartuko ditugu, eta, banan banan, euskalduntze klaseetan sortzen diren arazoak ikusiko edo azalduko ditugu.

Bokalak

<a, e, i, o, u> Idatzi bezala ahoskatu. Bokalekin ez dago arazorik.

Bokal bilkurak

II.a. <ea>: *etxea, kafea...* Orokorrean ez dago arazorik.

<oa>: *geroago, telefonoa...* Orokorrean ez dago arazorik, baina bai beste bokal bilkura hau gertatzen denean:

<ioa> bokal bilkura dagoenean:

Hitz arruntetan: *olio, balio, Orio, Bakio...*

Baita maileguzko hitzetan ere: *Produkzioa, prezioa, kontaminazioa, populazioa, poluzioa, organizazioa, insumisioa, lekzioa, asoziazioa...*

Gazteleraren ereduari jarraitzen diote ikasleek bi silaba egin nahian (producción = **produkzio.ia*), eta maiz azpimarratu behar dugu hiru silaba direla: *Produkzi.o.a, prezi.o.a, kontaminazi.o.a, populazi.o.a, poluzi.o.a, organizazi.o.a, intsumisi.o.a, lekzi.o.a, asoziazi.o.a...*

Konponbideak: Hitz hauek dituen testu bat eman eta ozenki irakurtarazi ongi ahoskatu arte.

Edota testua entzungaia izanez gero, ahoskotasuna lantzeko teknika ezberdinak eman: errepikapenak, kantarazi, antzesprenak...

Ariketak, ikasleen mailaren arabera, ezberdinak izango dira. Datorrena, esaterako, goimailetan emango da:

EUSKAL SELEKZIOEN ALDEKO ZUZENKETA BAT HITZARTU DUTE EAJk, EAK, HBk, eta IUK.

“Euskal selekzioak lehiaketa estataletan nahiz nazioartekoetan ari daitezten bultzatzearen aldeko zuzenketa bat hitzartu dute EAJ, EA, HB eta IUK, Euskal Autonomia Erkidegoko Kirolaren lege-egitasmoari buruzko ponentzian. Halaber, euskal selekzioa izena hartzea hitzartu dute, eta ez, ordea, Euskaldiko selekzioa.

Zera dio hitzartutako zuzenketak: “Euskal Kirolen Federazioen Batasunak behar bezalako laguntza emango die Euskal Federazioei bultzatu ahal izan dezaten euskal selekzioen partaidetza lehiaketa estataletan eta nazioartekoetan ere”. Testuaren arabera, Federazioek beraiek aukeratu beharko dituzte selekzioetan aritzen direnak”.

Egunkaria, 98-V-19

II.b. <ia, ua>: *mendia, burua...* Bokal bilkura hauetan ez dago arazorik.

III.1. Bi bokal segidan daudenean, eta lehenengoa <i> edo <u> direnean bi silabatan ahoskatu: *abi.an, sozi.ala, mundi.ala, harreman komertzialak...*

Puntu honetan ere arazoak sortzen dira maileguak direnean, batez ere.

Konponbidea: termino hauek dituen testu bat eman eta antzestu. Edo ozenki irakurtarazi, adibidez:

JOKABIDE SOZIALA ETA INMUNITATE-SISTEMA.

“Antzintatik atzeman zen, emoziozko esperientziak nortasunak, estresari aurre egiteko moduak eta antzeko faktore psikosozialak, gaisotasunaren minberatasunean eta garapenean eragin zezaketela. Duela ehun urte, gaisotasun infekziosoen erantzuleak patoGenoak zirela aurkitu zenetik, **zientzia biomedikoen** helburu nagusia agente hauek nola kontrolatu eta eliminatu ikertzea izan zen eta, ondorioz, antibiotikoen garapen oso garrantzitsua sortu zen. Azken urteetan, aldiz, gaisotasunetan (minbizia, eritasun autoimmuneak eta gaisotasun infekziosoak barne dira) faktore psikosozialek duten eragina ikertzeko interesa berpiztu egin da. Ondorioz, lan asko egin da, bai animaliekin eta baita gizakiekin ere, estres-egoerek inmunitate-erreakzioan dituzten eraginak aztertzeko, eta garunak inmunitate-sistemaren aktibitatea zein mekanismo fisiologikoren bitartez kontrolatzen duen jakiteko”.

Elhuyar 133-134

III.2 <i> edo <u> beste bokalen aurrean: silaba bakarrean ahoskatzen dituzten euskalkietan hizkera zaindutat hartuko da. Ez dago arazorik.

IV. Bokal biren artean <h> idazten denean bokal bakoitza silaba batean ahoskatuko da: *za.harra, a.hula, be.hi*. Orokorrean ez dago arazorik.

Kontsonanteak

V. Idatzi bezala ahoskatu: <b, d, f, g, k, l, ll, m, n, ñ, p, r, rr, s, t, ts, tx, tz, z>

1. <g> <e> eta <i> Orokorrean ez dago arazorik, bakarrik: *geologia, psikologia, pedagogikoki, ikuspegi ekologikoak...*

Konponbidea: Termino hauek dituen testuak osenki irakurri.

BIOTEKNOLOGIA NEKAZARITZAN NOLA APLIKATU JO- RRATUKO DUTE IKASTARO BATEAN

“Nekazaritza produkzioa biologia molekularra bidez nola hobetu az-
tertuko dute egunotan Derioko Nekazaritza Eskolan eta AZTI Nekaza-
ritza eta Arrantza gaietarako ikerketa zerbitzuan egiten ari den ikastaroan.
Biologia molekularra aplikatzeko metodologiaren oinarritzko ezagutzak
eta teknologia berri horien erabilpena, besteak beste, dira ikastaroan jo-
rratuko dituzten gaiak”.

Egunkaria, 98-V-19

2. <s, z> eta <ts, tz>

Arazo gehiago sortzen dira maileguekin: *prezioa, kontzeptua, kontamina-
zioa, funtzionatzen, Frantzian, pertsona...* Hainbatetan gatzeleraz bezala ahos-
katzen dituzte.

Konponbidea: Ahokorapiloak buruz ikasi ongi ahoskatuz. Maileguak lan-
tzeko, berriz, letra horiek dituen testu bat eman ozenki irakurtzeko.

Sei sorgin sasian

Solasaldi soilean

Sasi baten gainean

Solasaldi soilean

Sei sorgin sasian.

- *Maria Goikoa*
- *Zer duzu, behekoa?*
- *Iturrira al zoaz?*
- *Ez.*
- *Zer duzu, ba?*
- *Senarra etorri.*
- *Zer ekarri?*
- *Zapata ta galtzerdi.*
- *Ze kolore?*
- *Zuri, gorri eta kikirriki!*

Tzanka tzenke tzankalon

Tzinki tzonko tzankalon

Tzanka tzenke tzinki tzonko

Tzunku tzanka tzankalon.

<ts> ahoskatzeko arazo handiak dituzte ikasleek.

Trukoak: ahoskatu behar dutenean ahoan listu asko hartu. Beste truko bat
aipatzearren, hitza errepikatu fonema hori bi silabatan ahoskatuz, azkenean bat
egiteko: *it-saso, it-saso, it-saso, itsaso.*

Otsoak mahatsa harrapatu nahirik

Jertsea puskatu hamaika lekutatik

Otsoak gaixoak dio:

“Nork konponduko dit?”

Atso itsuak, berriz:

“Bost axola zait neri!”

3. <b, d, g, r> bokal arteko kontsonanteak ahoskatu.

Euskalduntze prozesuan indar handia du paperak, hizkuntza idatziak alegia. Hortaz, orokorrean ez dago problemarik bokal arteko kontsonante hauek ahoskatzeko.

Baina ulermena lantzerakoan bestelako erregistroak badirela azaldu behar zaie ikasleei. Ez zaie eskatuko aldaketa fonetiko hauek, baizik eta, hala entzuz gero, uler eta ezagut ditzaten:

-G- bokale artekoa → Ø: *egon* [eon], *egin* [ein], *igo* [io] ...

-R- bokale artekoa → Ø: *ari* [ai], *dira* [dia], *gara* [ga] ...

Deklinabidean: -ERA → EA: *etxera* [etxea]

4. <r, rr> Kontsonante hauekin ez dago arazorik (Hegoaldean, behintzat).

VI. <h> Letra honekin ez dago arazorik (Hegoaldean, behintzat).

VII. <il, in> letra bilkura hauek bustikuntza eman dezekete: <(i)ll> eta <(i)ñ>.

Ahoskera zainduan <ll> eta ez <y>, eta bustidura ematen ez den euskalkien eremuan, ez da arazorik: *pilota*, *mina*, *bila*, *mila*...

Dena den, "yeismo" delako arazoa oso zabaldua dago

Konponbidea: <ll> duen ahokorapiloa edo kanta ikasi eta errepikatu ongi ahoskatuz.

Bestaldetik, hizkera samur eta adierazkorretan ematen diren aldaketa fonetikoak sartu beharko genituzke ikasprozesuan hasiera-hasieratik:

<l> → <ll> : [pollita]

<tmt> → <tt> : [ttiki]

<dmt> → <dd> : [Maddalen]

<s, z> → <x> : [xagu], [xaxtarrak], [xoxo] ...

Ariketa: testu arruntetik testu adierazkorretara pasatzea.

VIII. <j> ahoskera oinarrizkoa <y> da eta hizkera zaindurako hobesten dena, Nafarroan eremu zabalenean ahoskatzen dena, eta gure zentroan horren alde jotzen dugu.

VIII.1. [x] belarraz ere ahoska daitekeen hitzak, hitz hasieran: *jertse*, *jipoi*, *ja ere!*... Ez dago arazorik.

VIII.2. <j> hitz barruan: Orokorrean ez dago arazorik. *Ijitu*, *trajea*, *garajea*...

IX.1. <x>: *xagu*, *xoxo*, *Xabier*. Orokorrean ez dago arazorik, baina kantaren bat eman daiteke ahoskera hau hobetzeko:

Xoxoak galdu du moko,

Mokoa, xoxoa, gaixoak.

*Nola kanta, nola xirula,
Nola kanta xoxoak?...*

IX.2. <x> mailegutan <ks> ahoskatu: ez dago arazorik. *Taxi, sexi...*

Kontsonante bilkurak

X. <zb, zd, zg> (ezpada, ezta, ezkara)

Araza: Askotan ikasleek ez dakite hitzak lotzen, hortaz, garbi utzi behar zaie ez dela irakurtzen idazten den bezala. Hasiera hasieratik ohitu behar ditugu ikasleak nola ahoskatu eta nola irakurri.

Konponbidea: ozenki irakurtzen dutenean lotura hauek errespetatu behar dituzte, sistematikoki gainera. Zer esanik ez, entzungaietatik abiatutako ariketak ere jorra daitezkeela.

XI <zz> adberbio + aditza <tz> ebaki behar dugu.

Lehengo arazo bera dugu hemen eta konponbideari dagokionez berdin jokatuko dugu. Ariketaren (idatzia edo entzuna) zailtasuna neurtuko da ikasleen mailaren arabera. Entzungaia denean, adibidez: *Goen Kale, Jaun da jabe...*

Kontsonanteen bilkuretarako adibide bat:

ANTZERKIA: ANTONIO M.ª LABAYEN: *Teatrogintza eta Yakintza*

SOFIE: Eta... nola dago Ismaeltxo? Bazeukanan ikusteko gogoia.

AGAR: **Ez zenuke** ezagutuko. Beti hazten ari **da eta**. Baita gaiztakerian ere!

SOFIE: Gure Ismaeltxo!

AGAR: Ez hain... txo!... gizon eginik dago. Jesuiten ikastetxera eraman nuenez gero asko aldatu da. Hori bai, arropa, liburu, ta beste zernahi gauzatan neuzkan diru guztiak xahutu dizkit.

SOFIE: Sinesten dinat. Eta orain... nagusiarengana diru eske hatorrela ere bai.

AGAR: Zer erremedio!

SOFIE: Ondo egina! **Ez den** nahikoa nagusiak, hitzaz gozaturik haurra mundura ekarrarazi eta sasian uztea. Berak ere paga dezala larrutik...

AGAR: Horretan Don Abraham **ez duzu** batere zeken. Eskatzen diodana ematen dit.

SOFIE: Eskatu gabe eman behar liken... **Ez den** aspaldi hirengana biltzen. Ezta semea ikustera joaten ere. Bere-berea din, bada, Ismael koi-tadoa... gure laztana!

Bazeukanan ikusteko gogoia. Aitak baino gehiago apika!

XII. <nz, lz, rz> eta <ns, ls, rs> Kontsonante zistukaria afrikatu ahoskera zaindurako.

Euskalki guztietan ematen ez denez, ez dago arazorik. Baina ariketa bera izango genuke ahoskera hori lantzeko.

Baina, berriro diot, ulermena lantzerakoan bestelako erregistroak badirela azaldu behar zaie ikasleei. Ez zaie eskatuko aladaketa fonetiko hauek, baizik eta, hala entzunez gero, uler eta ezagut ditzaten:

EZ + N/L → Ø: [enaiz], [enago], [eluke], [elegoke]...

N/R/L + Z → TZ: [esantzion], [izantzen], [hortzegoen], [hiltzaitez]...

XIII. <zn, zl, zh>

Ikasleek idatzita dagoen bezala ahoskatzen ohi dute. Puntu honetan ez dugu arazorik: (*ez naiz: eznaiz edo enaiz*)

Zehar-galdera eta galdera-zuzenaren doinuak ezberdinak dira eta aniztatan ikasleek doinu horiek nahastu egiten dituzte. Adibidez:

Gaia: Eskolaurrean euskaraz ikasten den denbora eta haurren hizkuntza maila. Testua irakurri ondoren ikasleak honelaxe kontatzen zuen:

.../... Eskolaurreko urteak oso inportanteak dira haurrak lortuko duen euskara mailarako. Bai ume euskaldunek, bai erdaldunek, behar bezalako baldintzak behar dituzte eta O.H.O.ko maisu-maistrek, pedagogoen, eta abarrek kezka hau dute:

Nola lortzen da haurra euskaraz oso ongi mintzatzea? .../...

Ikasleak honelaxe esan zuen zehar-galderaren markarik gabe eta zehar-galderaren doinuarekin. Ohartarazi ondoren konturatu zen eta zuzendu.

Beraz, arazoa bakarkako azalpenean galdera-zuzena agertzen bada suertatzen da. Badirudi beren buruari egiten dioten galdera dela, baina beharrezko doinurik gabe.

Konponbidea: lotura batekin, esaterako *ETA kopulatiboarekin*, edo *Hona hemen kezka: ...*

Beste zehar galderetan ez dugu arazorik: “*Ez dakit noiz egin zuten eta nork egin zuen ere...*”, doinu egokia ematen batiete.

Honek erakutsiko luke prosodia bere osotasunean irakatsi beharko genukeela, fonetikaren irakaskuntzan esaldiak bere osotasunean ahoskatzen irakastea fonema jakinak ahoskatzen irakastea bezain garrantzitsua edo garrantzitsuago dela, akaso.

AHOSKERAREN ARAUGINTZA KOMUNIKABIDEETAN

Doneztebe, 1998-IX-26

*Asier Larrinaga Larrazabal,
EITBko Euskara Saileko burua*

TELEBISTA ZER DEN

Geometria euklidearrak dio puntu biren arteko distantziarik txikiena lerro zuzena dela, baina badakigu bestelako aldagai batzuk aintzat hartzen ditugunean gauzak ez direla beti horrela izaten. Hogeita hamar urte dira euskara batuaren prozesua abian ipini zenetik eta baten batek pentsatuko zuen morfologiari eta besteri buruzko arauekin batera Euskaltzaindiak ahoskeraren gainekoak ere emango zituela prozesuaren hasiera-hasieran. Euskara batua, baina, batik bat idatzizko ereduaren batasuna izan da. Gaurko gizarte modernoaren eskakizunek beste esparru batzuetara eraman dute eredu batua, hain zuzen ahazko komunikabideetara, irratira eta telebistara. Itzulinguruka, beraz, heldu da ahoskerari buruzko arauak emateko unea eta pozik esan dezaket Euskal Irratia eta Telebista aitzindari eta eredu izan direla maila zainduko euskarari Jardunaldion ostean markatuta utziko zaion bidean. Hitzaldi honetan ETBn orain arte egindako lanaren berri emango dudanez, nik ere lerro zuzenetik jo barik osteratxo bat egin nahi dut lehenago, garrantzitsua baita telebista zer den ulertzea zer egin dugun ondo ulertzeko.

Telebista bat-batekotasunaren kontrako muturrean dago. Ematen du botoi bat sakatu eta ez dela besterik behar etxeko leiho beltzean irudiak eta hotsak pizteko. Gure eguneroko bizimoduan keinu oso ohizkoa da botoiak sakatzea, igogailuan behera joateko, esnea mikroan berotzeko, arropa ikuzgailuan garbitzeko... eta oharu ere ez gara egiten botoiak zabaltzen digun atearen atzean ustegabeko errealitatea dagoela. Telebistaren errealitateak alderdi bi ditu: erlojua eta talde lana. Irudien etengabeko jarioa halakoa izan dadin, alegia, etengabea eta jario erakoa, ez tartekakoa eta ez oldar edo zurrunbilo erakoa, dena dena segundoko doitasunez planeatu eta neurtu behar da. Ondo egin ezean, elur antzekoa edo beltzuneak edo abiadura zoroko irudiak agertuko dira pantailan. Gero, inork ez jakin errua zeinena den: etxeko egongelan jesarrita dagoenak antenari egotzi ohi dio, aldian-aldian tramankuluak ere nekatzen, alfertzen edo zorutzen direlakoan. Baina programaren arduradunak laster jakiten du erruduna nor izan den: irudiak grabatu dituen kameraria, bideoa prestatu

duen kazetaria, zintaren ardura izan duen operadorea, grabazioa aineratu duen errealizadorea edo inguruan ibili den beste erredakzio laguntzaile, ingeniari, soinu nahasle, muntatzaile, grafista, artezle, artxibozain, makilatzaile eta abar. Beste hamar minutu egon naiteke telebistan betetzen diren zereginak zerrendatzen, baina ez nituzke denak aipatuko, pantailan azaltzen den hots-irudizko une bakoitza prestatzen eta jagoten langile mordoa ibiltzen da eta, tartean hizkuntzalaria.

Badirudi errazago imajinatzen dugula hizkuntzalaria orri horituetako letren artean edo hiztegi-tako hitz apainen artean, lente, kable, antena, magnetoskopio eta chromakey artean baino. Baina, horren guztiaren barruan betetzen duen lekua garrantzi handikoa da. Izan ere, telebista uhinen bidez zabaltzen denaren ehuneko berrogei, gutxi gorabehera, hitzezko berbakuntzak dira.

Gainera, norbaitek pentsatuko duenaren kontra, hizkuntzalariak ez du esklusibarik hizkuntzaren gaineko arduran. ETBko beharginak jakitun dira lehengai bi dituztela, irudia eta hitza, eta batari besteari adina arreta ematen diote. Kontuz ibiltzen dira produktua biribil irten dadin, oso sarri behingo produktuak izan arren —halakoak izan dira orain arte, behintzat, birziklatze programazioak asmatu dituzten arte—. Telebistako produktuak, gorabeherak gorabehera, erabili eta botatzekoak izaten dira, iraungikorrak, airean galdu eta lekukotasunik uzten ez dutenak, baina, hala eta guzti, helburu zehatza dute, komunikatzea, eta horregatik ahalegindu beharko du sortzaileak lehengai biez ondo baliatzen, irudia eta hitza ondo bilbatzen. Asmatzen badu, lana ondo beteta egongo da.

ZELAN KOMUNIKATU

Laburpen gisa, hitz bitan azalduko ditut telebistako produktuen ezaugarriak: iraungikorrak eta komunikagarriak izatea. Behingotasuna, produktua behin erabilia baliogabe bihurtzea, sortzailearengandik kanpoko ezaugarria da, batik bat edukiak erabakitzen baitu hala izatea. Sail dramatiko batean, esate baterako, bosgarren kapitulua airera irteten denean, laugarrena eta aurreko guztiak ezdeus bihurtzen dira, zakarrontzira bota litezke, ikuslea, zer edo zergatik bosgarrena baino lehenagoko kapituluak galdu arren, berehala jarriko baita istorioaren jakitun eta, hortaz, atzera barik telesailan aurrera egin nahiko du eta.

Besterik da komunikagarritasuna. Definizio modukoa ematearren, produktu komunikagarria komunikazio egoeraren araberkoa dena izango da. Jakina da komunikazio egoerak hainbat osagai dituela. Lehenengo, mezua. Telebistan, era guztietakoak izaten dira mezuak, baina sailkapen laburra egin dezakegu.

— Informatiboak: albisteak eta berriak ematen dituztenak.

— Jakingarriak: zientzietako, historiako, giza bizitzako eta abarretako gaiak eta gorabeherak azaltzen dituztenak.

— Entretienigarriak: gogoan hartzeko daturik ematen ez dituztenak.

Ondoren, mezuak lotzen dituen jarduleak daude.

— Igorlea: telebistaren kasuan kazetari, aktore, aurkezle edo bestelako profesionalen bat izaten da.

— Hartzaila: etxean egoten den teleikuslea. Ez da hartzaila bakarra, eza-guna ere ez da, eta nekez zehatz daitezke batez besteko ikuslearen ezaugarriak. Hortaz, telebistako produktuak sortzeko zama eraman behar du, honako zama, Manu Arrasateren hitzetan esanda (1): “Ikusentzule gehienek ulertu behar dute adierazitakoa”. Salvador Mendieta (2) hitz gehiagorekin baina gauza bera dio: “Telebistako erredaktoreak ez ditu entzuleak aukeratzen; ezagun ez dituen persona era guztietakoei zuzentzen zaie eta ahalegina egin behar du denek ulertzeko moduko hizkera erabiltzen”. Horren ondorio zuzena telebistan, gehien-gehienetan, hizkera estandarraz baliatzea da.

Hori izaten da, gainera, jokabiderik zuhurrena, igorlea ez baita egoten komunikazioaren zirkunstantzien jakitun. Beraz, hizkera estandarrak eskainiko dio, aldi berean, hartzailarekiko hurbiltasun gutxien eta urruntasun gutxien, hotsasun gutxien eta amultsutasun gutxien, seriotasun gutxien eta lagunartekotasun gutxien, alegia, erdibideko erdigunerik erdikoena.

Kanalari buruz ez dago asko esaterik, uhinak direla besterik ez. Kodeari buruz, ostera, asko. Lehendabizi, telebista bidezko komunikazioan ez dela kode bakarra erabiltzen. Guri, hizkuntzalari garen aldetik, hizkuntza kodea baino ez zaigu interesatzen, baina ez dezagun ahaztu badirela beste asko. Kolore kodea da horietako bat. Seriotasuna eta sinesgarritasuna aditzera eman nahi izanez gero, urdina izango da nagusi pantailan, albistegietako dekoratueta, esate baterako. Kode berak telebista kateak ezagutzeko balio digu: ETB-1en adierazgarria gorriaren inguruko su koloreen sorta da, ETB-2n urdina eta kolore hotzak dira nagusi, Canal Plusen partxiseko margoen jokoaz baliatzen dira, eta abar.

Hori dena hala da, baina telebista komunikazio interfazea den heinean bakarrik. Gehienetan, ostera, kuxkuxeatzeko leiho irekia izaten da, hain zuzen ere pelikulak, marrazki bizidunak, telesailak eta beste hainbat gauza aireratsen direnean. Horrelako kasuetan komunikazio egoera ikuslearengandik kanpokoa izaten da guztiz. Komunikazioa pantailaren alde batean gertatzen da eta beste aldean, teleikuslea dagoen aldean, ostera, behaketa.

Hizkuntza kodeari begira, beraz, funtsezkoa da komunikazio egoeren zelanbaiteko sailkapena egitea, kasuan-kasuan komeni den tratamendua zehazteko irizpideak finkatzen hasteko helburuz.

(1) ARRASATE, M.: *Euskarazko Albistegietarako Esku-Liburua*, 1992.

(2) MENDIETA, S.: *Manual de estilo de TVE*, 1993.

— Egoera neutroa edo eztabadakoa: Lehenago azalduko da. Hartzaila teleikuslea izanik, zor zaion adeitasuna aintzat hartuta eta tipo bat zehazterik ez dagoenez, nahitaezkoa da hizkera estandarraz baliatzea.

— Hurreko egoera: Honetan ere teleikuslea da hartzaila, baina, lehenagoaren aldean, ikusle tipoa mugatuta egoten da. Kasu honetan hizkera estandarra da oinarria, baina joera nabarmena egoten da ikuslearengana hurbiltzeko; modu bitan: hizkera adierazkorra erabiliz edo, tarteka, lagunarteko hizkerara jauzi eginez. Denon gogoan egongo dira egoera honen adibide ezagunak: kirol saioak eta umeei zuzendutako programak.

— Antzirudi egoera: Telebistan azaltzen diren antzekizunei dagokiena. Ezaugarria lehen esanda dago, alegia, egoera ikuslearengandik kanpokoak izatea. Baina hortik aurrera, antzekizunetako egoerak nekez bil daitezke eredu apur batzuetara. Batean zirujau bi ikusiko ditugu ebakuntza gelan, bihotzeko gaitz baten gainean hitz egiten. Bestean alproja talde bat, hiri handi bateko kalezulo batean, ahoberokerietan. Benetako bizitzan jazo daitezkeen egoera guztiak eta askoz ere gehiago gertatzen dira pantailan. Jakina, kodea modu batekoa edo bestekoa izango da, egoeran-egoeran.

Bada, oraindik ere, telebistako komunikazioari buruz ahaztu ezinako alderdia. Batzuetan, komunikazioa bat-batekoa izaten da: mezua sortu ahala hartzailari bidaltzen zaio besterik gabe. Telebistan nekez aurkituko dugu horrelakorik. Askozak ohikoagoa izaten da mezua asmatzen denetik igorri arte sortzaileak astia hartzea. Gehienetan egokitzen gertatzen da orduan.

Era askotakoak izaten dira egokitzen, kodearena adibidez. Hain zuzen, telebistako hizkuntzalarien lana, batez ere, sorkuntza prozesuaren atal horri lotuta egoten da. Baina komunikazio egoerako edozein osagarri egokitu daiteke. Adibide argigarria ematearren, har dezagun garbigarri marka baten iragarkia. Mezua honakoa izan daiteke: “Izara hori XXXekin zuriago garbituko duzu”. Asmatuiko komunikazio egoeran igorlea ama bat izan da eta hartzaila haren alaba. Gaur egungo publizista zorrotz batek horren egokitzena egin behar izanez gero, hartzaila aldatuko luke eta alabaren lekuan semea ipiniko luke.

Esan nahi dut, beraz, telebistan, komunikazio egoerak teleikusleari begira sortzen direla, nahiz eta ikusle horrengandik kanpokoak izan. Hartara, ia beti jarriko da helburutzat lehengo esaldia: “ikusentzule gehienek ulertu behar dute adierazitakoa”.

HIZKUNTZA MAILAK TELEBISTAN

Beste hedabideen aldean, telebista askozaz aberatsagoa da. Ez dut esan gura diru gehiago erabiltzen duela, hori ere egia izan arren, ezpadaze telebista bidez gertatzen den komunikazioa dibertsoagoa dela. Horrenbestez, kodea ere

hainbat erataraz erabiliko da, komunikazio egoera osatzen duten gainerako elementuen arabera. Komunikazioaren tonuari begiratzen badiogu, alegia, egoera bakoitzean zaindu beharreko adetasuna, azturak eta gizalegea aintzat hartuz gero, kodearen erabileran maila bi bereziko ditugu.

— Maila zaindua: Egoera neutro edo eztabadaoari dagokio. Formaltasun handiko harremani, komunikazio alor teknikoei eta mezua artegai bihurtzen duten egoerei ere maila zaindua dagokie, baina telebistan nekezago azalduko zaizkigu horrelakoak.

— Maila arrunta: Igorlearen eta hartzaillearen artean nolabaiteko kidea, hurbiltasuna edo harremana existitzen deneko egoerei dagokie.

Maila bakoitzaren barruan, gehiago sakondu nahi izanez gero, graduak banatu ditzakegu. Maila zainduan, esate baterako, harreman oso formalek, zientzien eta tekniken esparruak eta abarrek gradu jasoagoa dute. Hala ere, funtsean, horrelako egoeretan erabili beharreko hizkera hizkera estandarra da, bai batua bai euskalkietako norma estandarra. Hizkera estandarri kutsu jaso ematen dion elementua lexikoaren hautaketa izaten da beste barik. Zientzietako hizkeran, adibidez, nekez topatuko dugu beste elementu bereizgarririk; agian, egitura sintaktiko bereziren bat, baina gehienetan formula bihurtuta egoten dira.

Maila arruntari dagokionez, aukerak askozaz gehiago dira. Batetik, aldaera bizi batez baliabide gaitzke lagunarteko kutsua emateko edo etxe barruko bizitza girotzeko edo bestelako egoerak hitzez hornitzeko. Baina hizkera estandarretik aldentu gabe, baliabideak bat baino gehiago dira. Maila jaso gura dugunean gertatzen den legez, erraz-erraza da hizkera estandarra lexikoraren hautaketa eginez moldatzea. Hartara, “txapeletik eginda egon”, “aitzurra”, “kriston aitzurra”, “ospa egin”, “Aitarenekin egin orduko” eta horrelako hitz eta lokuzioen bitartez hizkera estandarra mozorrotu eta mailaz jaitsiko dugu. Morfosintaxia ere oso lagungarria izaten da, batik bat hizkako adizki alokutiboak erabiliz gero, berez lagunarteko eta kidea kutsuko harremani dagozkien eta. Badira beste baliabide morfosintaktiko batzuk, baina, gehienetan, ez doaz kodea murriztetik baino harago.

Azkenik, ahoskera moldatzea izan daiteke hizkuntza maila apalagoa adierazteko bidea. Moldaketa era askotara egin daiteke, bokalen arteko [ɣ] eta [δ] hotsak eraztetik edo harmonia bokalikotik hasi eta hitz laburketa eta amalgamataraino.

Telebistak hizkuntza baliabide horien guztien beharra du pantailan erakusten duena sinesgarri egiteko. Dena dela, benetakoa baino sinesgarriagorik ez dago eta, horregatik, oso garbi izan behar dugu hizkuntza maila bakoitzaren muga non dagoen. Zentzugabekeria izango litzateke, adibidez, albistegietako esatari guztiei, maila zainduan aritu behar duten aitzakiaz, /h/ ahoskatzeko eskatzen hasia, aspiraziodun ebakera aspiraziorik gabekoa bezain zaindua da eta.

Donostiako korrespontsalek, hortaz, Baionakoek ez bezalako ereduak izango dute, baina denak izango dira egokiak. Hari beretik, bai [maila] eta [baina] moduko ebakerak bai [maɫa] eta [ba ɲa] modukoak maila zainduari dagozkio eta nork bere erara ahoskatzea bultzatu behar dugu. Nahastea da eragotzi beharreko gauza bakarra. Hartara, [korapiɫo] esaten duenak ez luke [mutila] esan behar edo, ahal dela, pertsona beraren hizkeran [baina] eta [espa ɲ ola] agertzea saihestu egin beharko litzateke.

Maila zainduan, horrenbestez, bat baino gehiago dira ereduak, aspirazioa edo palatalizazioa edo beste zelan ebazten diren. Inportantea da horrelako gauzak aintzat hartzea. Are inportanteagoa da, ostera, ahoskerari buruz ari garela, hortik aurrerako urratsa, alegia, barbarik berbako ebakeratik harantzago doana. Dagoeneko, batzuk jakinak dira eta arauetan jasota daude, "bait" menderagai-luak eragindako kontsonante bilkuretako fenomenoak esate baterako. Beste arlo batzuetan lehen pausoak eginda daude, azentuaren gorabeheretan batik bat. Dena dela, oso gogoan izan behar dugu, telebistan eta oro har ahozko komunikabideetan, hitzak andanaka esaten ditugula, esaldien barruan sartuta. Horri arreta berezia eman behar diogu.

Behar bezalako erritmoa, azentua eta entonazioa erabili ezean, alferrik ari gara [jokalari] gora eta [xokalari] behera, telebistaz zabaltzen diren berbaldiak ez baitira sinesteko modukoak izango "euskarazkoak ez badira nekez sinetsiko baititu inork". Horregatik, hain zuzen, azken urteotan, Euskal Telebistako hizkuntzalarion ahaleginak arlo horretara bildu ditugu.

Orain arteko esperientziatik ondorio xume bi atera dugu. Lehena, errazagoa dela euskal prosodiaren araberkoa zer ez den esatea, zer den esatea baino. Bigarrena, euskal doinu jatortzat har ditzakegunen artean ez dugula arrazoirik aurkitu bat hobesteko edo beste bat gaitzesteko. Eta korolario gisakoa: zail baino zailagoa dela inori euskaraz ondo entonatzeko irakastea.

EGUNEROKO JARDUNA

Euskara batuak ez du orain arte arauzko ahoskerarik izan, baina horregatik ez da latinaren moduko hizkuntza mutua izan, euskalki bizien oinarria izan du eta. Hartara, batzuetan hobeto, beste batzuetan txarrago, gehienetan paperean idazten denari hurbiletik jarraituz, euskara batua mihi-ezpainetan ibili da ia hasieratik eta ahozko komunikabideetara ere heldu zen orain dela urte asko.

ETBn bide zabala utzi diegu euskararen berezko doinutzat har ditzakegun guztiei eta ebakera kontuetan oso murriztapen gutxi ezarri dugu. Konturatuta geunden maila zaindurako eredu baten premia zegoela eta murriztapen apurrak horri begira pentsatu ditugu. Ahoskeraren gaineko IV. Jardunaldion ostean,

Euskaltzaindiak erabakita utziko du maila zainduari dagokion ebakera. Arau berriak samur-samur hedatuko dira Euskal Telebistan, orain arte bultzatu dugun eredia ez baitabil oso urrun.

Gure esperientzia inori baliagarria bazaio, orain arte urratu dugun biderean berri eman gura dut labur-labur. Zehaztu ditugun jarraibideen artean badira batzuk batere zalantzarik egin gabe onartu direnak, /s/ eta /s/ edo /ts/ eta /ts/ bereizi beharra adibidez. Hala ere, nekeza da ohitura hartzea, batik bat bereizketa berez egiten ez dugunontzat. Arazorik handiena, dena dela, hizkuntzatik kanpoko eraginak sortzen digu. Oso zabal dabil euskal abizenak erdarazko moduan ematea eta ohartu ere egin gabe esatariek [arφaλus] eta horrelako bihurrikeriak ahoskatzen dituzte [arsaλus] behar den lekuan. Esan gabe doa eragin txar hori euskal abizenen azentuan ere nabari dela. Horren errua ezin zaio axolagabekeriari egotzi, esatariek jartzen duten arduraren adibideak ere asko dira eta: [gonsales] eta [barrjónwebð] esate baterako.

Beste kasu batzuetan aldez aurretik jakin dugu ohitura aldatzea gaitzagoa izango zela eta, horrenbestez, mailakako prozesua pentsatu dugu. Hori izan da /j/ hotsaren kasua. Batetik, albistegietako aurkezleei beti /j/ ahoskatzeko eskatu genien eta hala egin dute aspaldi honetan. Gainerako esatariei /jan/, /jo/ eta horrelako hitz hasieretan saiatu daitezela eskatu diegu eta dagoeneko nahiko errotuta dago ebakera hori, are haragoko kasuetan ere. ETBn sarri-sarri entzuten da, adibidez, [juštisia]. Honetara heltzeko, zalantza barik, aurkezleen ospez baliatu gara, bai baitakigu eredu direla beti. Oso lagungarria izan da, halaber, “ihardun”, “iadanik”, “Yerusalem” eta horrelako trikimailu grafikoak erabiltzea.

Izen berezietan, gainera, aparteko ahalegina egin dugu /j/ ebakera indartzen joateko, batik bat Euskaltzaindiak erabakitako toponimoen kasuan. Gehienetan, beraz, /aljeria/ eta /jamaika/ ahoskatzen dute ETBko esatariek. Hari beretik, oso ohizkoa izaten da /georgia/ eta /norbegia/ ahoskatzea ere.

Horrelako ebakerak bultzatzeko, esan dudan legez, trikimailu grafikoez baliatu gara askotan. Gauza jakina da nahi gabe idatzizko testura makurtzen dela ahozko hizkuntza sarritan. Gure kaltetan barik gure onerako aprobeixatu dugu begietatik sartzen denaren indarra eta, hartara, “Yaponia”, “eztuzu”, “batipat”, “egin ezker” eta beste hainbat grafia bitxi erabiltzen dugu hobesten ditugun ebakerei leku egiten joateko. Ez da jokabide sistematikoa, horrela idatzitako testua ernegarri izaten baitzaio ortografiara ohituta dagoenari, baina oso erabilgarria da zaindu beharreko ebakerei arreta emateko. “Ori-o” edo “Deri-o” ikusten duenak, esate baterako, nekez ahoskatuko du [órjo] edo [dérjo]; bai, ordea, [orio] edo [derio].

Sasoi batean sekulako iskanbila sortu zen ETBn /saraxebo/ esaten genuelako. Haatik, [órjo] edo [dérjo] entzuteagatik ez du inork ezer esan inoiz. Edonola ere, ebakera horiek erdarak eta erdal komunikabideek euskaldunengan du-

ten eraginaren adibide bat baino ez dira, baina euskal komunikabideetako beharginek ahalegin handia egiten dute uztarri hori gainetik kentzeko. Denbora asko ez dela, esate baterako, ETBn direnak eta ez direnak egin genituen /ben-xamin netanĵau/ ala /beniamin netanĵahu/ esan behar den argitzeko.

Dena dela, horiek eta antzeko beste hainbat banan-banako ahalegin apalak baino ez dira. Helburu nagusia handiagoa da: egunetik egunera euskara ego-kiagoa, zainduagoa eta egoeran-egoerakoagoa erabiltzea.

ARAUAK EGUNEROKOTASUNEAN

Doneztebe, 1998-IX-26

*Julian Beloki,
Euskadi Irratia/Euskadi Gaztea. Zuzendaria*

Euskarazko irratigintza ez da atzo goizekoa, beste batzuekiko gaztea bada ere. Esteban Irigoien Aranazko erretore zela, herritarrentzako irradi-emanaldiak euskaraz egiten hasi edo-ta *Loiola irratia-k* lehen saioak aideratu zituenetik eta orduko *La Voz de Guipúzcoa*-n baserri-giroko berriketaldi haiek entzun zitezkeen garaitik, urte asko joan dira eta ibilaldi luzea egin da. Gaur da eguna, euskarazko irratigintza inoiz baino indartsuago eta oparoago agertzen zaiguna.

Enpresa-egitura, lan-talde, zabalkunde-indar eta diru-baliapidez, Autonomia Erkidegoko irradi publikoak, *Euskadi Irratia* eta *Euskadi Gaztea* guztien buru, ia Euskal Herri osoan ez ezik, gure mugez gaindi ere entzun daitezkeela. Baina, beste izen nagusi asko dago gaurregun euskarazko irratigintzan, zein bere esparruan: Baionako *Gure Irratia*, *Irulegikoa*, *Xuberoko Boza* Maulen, Iruñako *Euskal Herria Irratia* eta, beste batzuk gogoratuz, *Bizkaia Irratia*, *Oñatiko Udal Irratia*, *Xorroxin Irratia*, *Arrate Irratia*, *Lekunberriko Udal Irratia*... Horiek guztiak behintzat bai —eta litekeena da bakarren bat ahaztu izana ere—, euskaraz baino egiten ez duten irratien artean.

Garai batean, Nemesio Etxaniz, Maria Dolores Agirre, Atxukarro, Iñaki Eizmendi “Basarri”, Jose Mari Iriondo, Zesareo Elgarresta, Juan Mari Iraola-goitia, Karmelo Otaegi, Eguzki, Ixiar Sagarzazu, Iñaki Zubizarreta, Jose Ramon Beloki eta, orotara ere, izen nagusi gutxi batzuk baino ez ziren lekuan, irradi idazle eta hizlari mordoak dabil gaurregun, modu askotako gai, albiste eta kontakizuen peskisan. Lantzen eta aideratzen diren irradi-generoak ere hein berean ugaldu direlarik.

Hori bai, lehen bezala gaurregun ere, galtzak bete lan izaten dugu, entzuleak erakartzen, entzulea gureganatzen, horretarako gaiak aukeratzen, informazio-iturriak lantzen, saioak itxura erakargarri jazten eta mikrofono aurreko emanaldiak txukuntzen. Ez baita entzulea batere kontentaeraza. Alderantziz: gauza iheskorra baita entzulea eta gero eta iheskorragoa gainera. Eta irratien arteko kompetentzia berriz, haundia. Eta, apenas, ia, inork, euskaraz aritze hutsagatik hautatzen gaituen.

Dena den, soziologoeok eta entzulegoari buruzko ikerketek diotenez, emaitzak, orohar, onak dira. Eman dezagun, bagarela seiehun mila euskaldun. Ba hirutik batek euskarazko irratiren bat entzuten du egunean zehar. Hori asko da, gure gizartean irratia entzuteko dauden bataz-besteoko ohiturak kontuan hartzen baldin baditugu. Egin kontu, entzule gehien biltzen den orduan, goizeko 11-ak inguru hortan, bataz beste 430 mila lagunek entzuten dutela irratia, Araba, Bizkaia, Gipuzkoa eta Nafarroan, eta horietatik 70 mila pasatxok euskarazko irratiren bat hautatzen dutela. Euskadi Irratiak berak bakarrik, 40.000 entzule elkartzen ditu goizeko ordu horretan, 11-ak inguru.

Esan gabe doha, beraz, gaurregun, gurasoen ahoz-ahokoak eta irakaskuntzak duten garrantzi eta indarraren osagarri, telebista eta gero, seguruenik, irratia dela hizkuntzaren zabalkunderako tresna edo baliapide haundietako bat. Hala ote, benetan? Erantzun-modu bat badago hor, Euskara Batuaren ahoskera zainduari buruzko arauak jasotzen dituen idatziaren atarikoan. Hitzez hitz: "Irrati eta telebista euskaldunak ditugunetik bereziki ahoskeran ere batasunerako irizpideak ematea beharrezko iruditzen zaio bati baino gehiagori. Eskari horri erantzunez ematen ditu ondoko arauak Euskaltzaindiak...".

Arauok, ekainean onartu eta udazkenarekin batera iritsi zaizkigu jendartera, aurten, beraz, 1998an. Hau da, Euskadi Irratia bera, ia hamasei urte betetzera doanean eta Euskadi Gazteak berak ere 8 urte badaramatzanean. Hau da, guk geuk bakarrik, bi irratiosk bakarrik, 180.000 irradi-ordutik gora bete eta gero, lau haizetara zabaldu eta gero. Ehundaka hizlari-erredaktore, aditu, laguntzaile, entzule eta gonbidaturen hitzak, urte guzti horietan, entzule izan ditugunen belarri-ertzetan utzi ditugunean. Eta honekin, hauxe baino ez dut esan nahi. Guk ibilian-ibilian, bide luzea egin dugula eta ibilaldi luze horretan, irratigintza bera bere osotasunean izan dugula kezka nagusi, halabeharrez, hizkuntzaren zuzentasun eta egokitasunak, ildo sakon, akademiko bakarretik bideratzen saiatzea baino areago. Eta ez lehen eta ez orain, ez ditugu beti ongi lotu izan irratilari edo kazetari-sena eta euskal sena, hau da, etxeko bular-altzoetan ikasi eta naturaltasun osoz eguneroko bizitza ia erabat euskaraz egin izan dutenek hain aberats gorde izan duten berezko sen hori. Eta, tamalez, esperientziak behintzat hala erakutsi digu, kazetaritza ikasketak egin eta EGA tituluaren jabe direnengan ere, hizkuntzarekiko begirunea, erabilerarako zuzentasuna eta egokitasuna ez dira beti gure belarrien gozagarri izan ohi.

Horregatik, Euskara Batuaren Ahoskera Zainduari buruzko arauon atarikoan irakurria gogoratu baino ez dut egin nahi: "Ahoskera kontuetan ohiturak aldatzea zein zaila den kontuan izanik, ohartzen gara, oraingo arau hauek denbora gehiago eskatuko dutela idatzirako ematen direnek baino".

Hori esanik, esan dezadan baitare, sentitzen eta pentsatzen dudana bezalaxe: ongietorri bitez arauok, karpeta eta CD-ROM-etan jasotzen ohituak gauden beste guztiak bezalaxe eta egin dezagun, orain, zubigintza, Euskaltzaindiaren —kasu honetan ahoskerari buruzko arauok landu dituen batzordearen— eta

irratietako hizlarien artean, hau da, araugintzaren eta erabilpenaren, hizlarien eta entzulegoaren artean. Eta esandakoak, nik hala uste, euskaraz diharduten irрати guztientzako balio beharko luke.

Arauei dagokionez, zenbait ataletan, gehienetan, hurbiltasun haundia dagoela esango nuke, proposatzen eta erabiltzen ari garenaren artean. Eta hemen bai Euskadi Irratiaz eta Euskadi Gazteaz ari naizela, horietxen ardura daukadanez. Gure esaterien artean, gehiengoak darabil ahoskera aski zaindua; alde horretatik, nahikoa arautua dagoela esan genezake. Baina, bestalde, badira atal edo arau batzuk, erabiltzen ari garenaren eta proposatzen denaren arteko alde haundiarekin; haundiegia ere bai, agian.

Ni gaiotan aditua ez naizenez —egia esan, ia hobe nuke ixilik egotea, baina, tira...—, antzeman ditudan gai batzuk aipatu besterik ez ditut egingo:

— Esatari batzuk, hezur-muinetan txertatua daukate “yeismoa”. “Autopis-tako bigarren *karriya* itxi dute”. “Juan Carlos Ayi, CDNko presidentek *biyera* izan du”. “*Makayaua* jaten hasi gara...”. Ezingo dugu ontzat eman, ez, baina, apenas, belar gaiztoaren antzera, sorotik erabat desagertazterik badagoen.

— *Behi, nahi, ahula... bei-nai-aula*, horiek diptongo egiteko joera haundia dago. “*Bei* euskaldun baten memoriak”, maizago esaten dugu horrela “*Behi* euskaldun baten memoriak” baino. Hortan utzi beharko al genuke?

— Pertsonak alditan *pertxona* izaten dira eta, gero, *personalitatea* ere izaten dute. Eta Felipe Gonzalez *socialista* da. *Ciudadea. Unibersitatea. Falsua. Z/S - TS-TZ-TX* bereizten, *tasia, sexua* eta antzekoetan, arazoak agertzen dira bai, baina, bakanago. Orohar, izen propien gorabehak kenduz gero, arrastoan gabiltzala esango nuke.

Egia esan, ez ditugu beti betetzen arauak aitatutako kasu horietan, baina, badago oraindik ere urrutiago daukagun araurik:

— Garcia Marquez-ek, hainbat zipristin harrotu zuen “*Botella al mar para el Dios de las palabras*”, artikulua ospetsu hartan, gazteleraren ortografiak ziharduela, besteak beste, zera zioen: “*Firmemos un tratado de límites entre la ge y la jota*”. Egia aitortu behar badizuet, ahoskerari dagokionez, horko *geologia, geografia* eta gainerakoak, den-denak jotaren erreinura eramango nituzke nik, neuregatik balitz, eta *joku, jokalaria, janari, jaun, jai, jarraipen* eta besteak ere talde berean utziko, *zijoan eta zijoazen* eta horiek bezala *jertse, jira, jipoi, ijito* eta abar horrelaxe esateko lizentzia eskertuz. Honekin adierazi nahi dudana, hortan, orohar, proposatzen den araubidetik urrunago gabiltzala, urrunegi ez esatearren.

Gainerakoan, *ezkara, ezpada, etzara, etzetozela, esantzuen, emantzion, enaiz* eta horrelakoak, hizlari bakoitzaren jatorriaren arabera dago asko, bai, baina, orohar eskuraerazago ikusten ditut erabilera horiek.

Baina, tira, ez nadin luza, bistakoa denez, nik baino irizpide zuzen eta zorrotzagoz aztertu dituzue eta kontuok. Ez dagokit niri, arau horien alderdi formalaz mintzatzea, hortaz jakin ere ez dakit eta.

Esan dizuet lehen ere. Gure eguneroko martxan, galtzak bete lan izaten dugula, hizkuntzaren egokitasun/zuzentasunak azken xehetasunetaraino zaintzen baino areago, beste betebeharrak batzutan. Eta, komunikabideok hizkuntzaz egiten dugun erabilpenaren kezka, ba egia esan, ez da gurea bakarrik.

Lazaro Carreter hizkuntzalari ospetsuak, adibidez, erredakzio guztietarako estilo liburu bakarra eskatzen zuen, oraindik orain, hizkuntzaren, gaztelaren egokitasun eta zuzentasunaren mesedetan. Bestalde, jakina da, Ipar Ameriketara, hizkuntzalari eta idazle asko eta askok hainbat gaitzesten duten *spainish*-aren oihartzun bilakatuak direla hainbat hedabide, entzun-ikusizko hedabide. Espainolaren erabiltzale jakitun askok gaitzesten dutenari, indar berriak eman eta entzuleen artean arrakasta lortuz gainera.

Quebec-eko Gobernuko Edith Bedard-en hitzok gogorarazi dizkit egunotako gogoetak:

“Depuis 25 ans, c’est l’oralisation du français qui marque, par le poids de son omniprésence dans les échanges, les normes usuelles de la langue”.

“Cette transformation répond assurément aux impératifs de la vie contemporaine et à la préoccupation constante de communiquer. La transmission orale s’est imposée pour traiter ‘à chaud’ et de façon immédiate les informations d’actualité... (...) Les nouveaux messages ont des caractères communs, ceux d’un français plus lâche, moins élaboré, plus pauvre au niveau de chaque locuteur, mais qui, globalement, autorise la multiplicité des variantes antérieurement écartées au titre de vulgarismes” (1).

Hor nonbait gabiltza ba, gu ere.

Gure eguneroko esperientziara itzuliz. Gero eta kazetari eta esatari gehiago dago, ume-umetatik hasita, ikasketa guztiak euskaraz egin dituenak, EGA tituluduna, baina, tamalez, sarri askotan, ez dira pareko izaten kazetari sena eta euskararen sena. Idatzizkoari lotuegia, prosodia eskasekoa, errejistrorik gabea... Eta hori ahoskerari dagokionean ere antzeman ohi da.

Nik baino hobeto izendatzen dituzte hizkuntzalariek, adituek, gure gabezia horiek. Eta hor daude. Baina, kalean ere, euskaldunon artean ere, hizkuntzaren erabilera xeberre asko entzuten da. Bazenekite neure etxean bertan 5 urteko alabari nolakoak entzuten dizkiodan! Eta hirugarren urtea aurten egunero ikastolara joanez!

(1) *La problématique de l'improvisation* 39. or. *La qualité de las langues: survol des préoccupations récentes* - Édith Bédard. Gouvernement du Québec. Conseil de la langue française 1979.

Arazo eta kezkabiderik ez da falta. Baina inoiz baino biziago ari gara. Horregatik, Euskaltzaindia argitaratzen ari den arau guztion inguruan, orain, bereziki Euskara Batuaren ahoskera zainduari buruzkootan, lehen aipatzen nuen zubigintza horretan saiatu beharko dugu. Baita euskarazko irration ikuspegitik ere. Eta arduradun naizenez, Euskadi Irratiaren eta Euskadi Gaztearen ikuspegitik ere bai, zehazki. Lehenik eta behin, gu geu, irrati euskaldunetako esatariok bide egokian jartzeko eta, gainera, entzuleekiko zubigintza modu egoki eta erosoan egiteko.

Irratilariorik, telebista aurkezle, pelikula bikoizle, errezzitzaile, ipuin kontalari, irakasle, sermolari, antzesle eta abarrekin batera, bitartekari egokiak izan gitezke, Nursiako San Benitok bere monastegiko fraideen artean ezarri zuen eta geuk ere ezagutu izan dugun hura, hau da, otorduetan ozen, boz-gora irakurtzearena gure egunotara egokitzeko. XIX. mendean Kubako zigarrögileen artean ere, fabriketan alegia, modan egon zen puruak egiten ari ziren bitartean kontu entretenigarriak entzunaraziko zizkien irakurle profesionalak edukitzea. Gaur mundu guztiak irratia edo telebista pizten du. Hor behar ditugu, beraz, Euskara Batuaren ahoskera zainduaren eredu izango diren irakurle onak. Zinez, diotzuet, Euskadi Irratiak badauzkala eredu on askoak, entzuten dituzuen guztiak erredugarri ez izan arren.

Arratsaldeon izan dezazuela!

IV. AHOSKERA JARDUNALDIAK:

Ondorioak

Doneztebe, 1998-IX-26

1. Ahoskera lantaldea hizkuntzalari, hedabide-ordezkarari eta lau probintzietako irakasleek osatu dute, 1994rako Ahoskera batzordeak proposatua denon artean landu delarik. Elkarlana benetan aberasgarri gertatu da eta emaitza hemen eskaini da. Hemendik aurrera ikertzaile, irakasle eta prentsa eremuko profesionalok lan-bilkura gehiago burutu behar genuke jardunaldiotan aipatu direnak ikertu eta sakontzeko.

2. Beraz, ahoskera lantalde hau bezalako beste asko sortu beharko lirake ahoskeraren inguruko lanak egin, ikertu eta bultzatzeko: Euskaltzaindiaren arauak nola erabili, zabaldu eta osatu tokian-tokiko eta kasuan-kasukoaren arabera. Triste izango litzateke arau-emaile, ikerlari eta erabiltzaileen arteko zubitusunaren abiapuntua izan gura izan duen lantalde honek bere lana bukatuta, besterik sortuko ez balitz.

3. Donezteben egindako jardunaldion antzekoak gehiago antolatu beharko litzuzke Euskaltzaindiak gerora ere, honelakoak besteon lanaren akuilu izan baitaitezke. Besteoi, ordea, lana gelditzen zaigu. Mundua ezin da arau-saltzaile eta arau-erosle taldeetan, besterik gabe, zatitu. Hemen hasitako eztabaidak jarraipena behar du. Ezin gara ezer egin gabe gelditu ea Euskaltzaindiak ahoskera arazoak nola konpontzen dizkigun. Denok dugu zeresana gai hauetan, ahoskera erabilera esparruen finkatzea, arauen irakaskuntzaren nondik-norakoan sakontzea, eta abar erabiltzaile profesionalen lana dira.

4. Aipatu puntuok kontuan izanik, on litzateke hurrengo jardunaldietan partaidetza aktibo handiagoa izatea bai esatari, kazetari, ikertzaile, ikasle eta irakasleen aldetik. Izan ere, eztabaidaren bidez arau daiteke ahoskera eta ez arau zerrenda itsuen bidez. Batetik, asko dugu denok honetan elkarrengandik ikasteko. Bestetik, ahoskeraren arautzea behar bezala egingo bada, beharrezko da arau-emaile eta hartzaileen arteko komunikazio garbi eta zuzena.

*Miren Lourdes Oñederra,
Ahoskera azpibatzaile arduraduna*

JUAN ANTONIO MOGELI OMENALDIA

JUAN ANTONIO MOGELI OROITARRIA ETA OMENALDIA

Markina, 1998-IX-29

Jose Antonio Arana Martija

Ordu batean egin zen Xiri Andonegi eskultoreak egindako oroitarriaren inaugurazioa. Berrogeita hamar harri-bloke dira zeinen gainean agertzen den Mogelen *Peru Abarkatik* hartutako testu bat, harri bakoitzean letra bat jarriz. Oroitarri hau Lea-Artibai Teknik-Ikastetxeko parkean jarri dute, Xemeingo elizaren aurrez aurre. Berezia da benetan eta laberinto eran jarriak direnez harriak, modu bitxian irakurri behar da testua.

Ikastetxeko zuzendaria den Juan Urrutia Txopiteak egin zuen eginkizunaren aurkezpena, eta Lauren Aretxabaleta Goikoetxea, Markinako alkateak ere hitz egin zuen markinarrei eta Euskal Herriari eskainiz oroitarria eta Mogelen mezua.

Hizlariak ordena honetan aritu izan ziren: Jose Antonio Arana Martija, Euskaltzaindiaren izenean “Juan Antonio Mogel eta Markinako euskara” gaia erabiliz. Xabier Elorriaga, eskultoreak eta EHUKo irakasleak azaldu zuen eskulturaren berezitasuna artearen aldetik. Gero mintzatu ziren Josune Ariztondo, Tomas Uribeetxebarria eta Eneko Oregi. Azkenean hitz egin zuen Xiri Andonegi eskultoreak.

Ahamen batekin bukatu zen ekitaldia. Hizlariak, aginteak eta beste aukeraturako batzuk (50 pertsona inguru) Itsas Lur izeneko jatetxean bazkaltzera gonbidatuak izan ziren.

Alboan doa euskaltzainak irakurri zuen hitzaldia.

Juan Antonio Mogel eta Markinako euskara

Duela hiru urte, 1995.eko abenduaren 22an, ospatu genuen hemen, Markinan, Juan Antonio Mogel Urkiza (1745-1804) jaio zenetik 250. urteurrena, Euskaltzaindiak antolatutako erakusketa batekin eta Mari Karmen Garmendiak emandako hitzaldiarekin. Segida ematen genion Eibar jaioerrian hil bereko 6an egindako ekitaldiari. Urteurrena ospakizun hori borobiltzeko, Labayru Ikastetxeak argitaratutako liburua kaleratu zen egun haietan: *Ipuinak*, non Xabier Al-

tzibar Aretxabaleta, euskaltzain urgazleak, Etxebarriko semeak bestalde, bildu zituen Mogelek idatziriko ipuinak, argitaratuak batzuk, baina sakabanatuak, eta argitaragabeak besteak. Gero esango dudanari aurrea hartzeko esan dezadan orain Altzibar adiskideak eman zizkigula 1992an hainbat datu eta xehetasun Mogelen bizitza, idazlan eta berarekiko bibliografiaz Bizkaiko Foru Aldundiak argitaratu zuen *Bizkaierazko idazle klasikoak* liburuan.

Mogeli buruzko ikerlanak asko izan direla aitortu behar da, baina bi aukeratu ditut, euskaltzainek idatzitakoak baitira eta eduki handikoak. Juan San Martinek, Juan Antonio bezala eibartarrak, kaleratu zuen 1959an *Juan Antonio Mogel eta Urkitza. Bere bizitza eta lanak* liburua. Hogeita hamalau urte lehenago, 1925.eko ekainaren 25ean, Karmelo Etxegaraik Euskaltzaindian sarre-ra hitzaldian, *Mogeldarrak eta euskera* erabili zuen aztergai. Eta izenburu honek ematen dit aukera, aurrera jo baino lehen, hiru idazle Mogeldarrak labor baino ez bada ere aipatzeko. Juan Antonio, abadea eta hurrengo osabaz ez naiz orain arituko. Lobak zituen Juan Jose eta Bizenta, nebarrebak. Lehena (1781-1849) Deban jaioa, osabarekin ikasketak egin zituena, hura bezala abade eta 1811tik aurrera Xemeingo parrokoa. Bigarrena, Bizenta (1782-1854) Azkoitian jaio zen, baina haurtzaroan osabarekin bizi izan zen Markinan. *Ipuionak* liburua argitaratu zuen Donostian 1804an, gehienak osabaren eskuizkribuetatik hartuak. Beraz, Mogeldarrak (osaba eta loba) izan ziren Euskal Herriko lehen ipuinlariak, Juan Antonio osaba idazterakoan eta Bizenta loba inprimatzerakoan. Markinatik sortzen zaigu bada euskal ipuinlaritza.

Markinan mintzatzen omen da bizkaieraren hizkerarik hoberena. Ez noa markinarren aurrean esate eta sineste hori ukatzen. Baina bai aitortu behar dut hemen sortu zela bizkaiera literario edo idatziaren gunea. Pedro Antonio Añibarro areatarra eta frantziskotarra (1748-1830) aparte utzita (aurten eskaini dio Euskaltzaindiak Areatza jaioterrian omenaldia, jaio zenetik 250 urte bete direnean), eta Mogeldarren iruzkinak gerorako utzita, esan dezagun hemen bizi izan zela eta idatzi zuela Etxebarriko Bartolome Madariagak (1768-1835), Prai Bartolome de Santa Teresa izenarekin, karmeldarren artean ohitura denez, ezagutua. Ama markinarra zelako, hemen bizi izan ziren eta Markinako euskara erabili zuten Pedro Astarloa frantziskotarrak (1751-1821) eta honen anaia zen Pedro Pablo Astarloa (1752-1806) apologistak. Ezin dugu ahaztu Jose Antonio Uriarte (1812-1869) Arrigorriagan jaioa, frantziskotarra hau ere, esklaustrazio garaian, hots, 1840an Markinara etorri zela eta hemen jardun zuela euskararekiko lanetan 1859an Bermeoko komentura joan arte. Bizkaiko zein herritan aurki dezakegu halako euskararen mintegi eta lorategia?

Wilhelm Humboldt hizkuntzalari alemana Euskal Herritik ibili zenean 1801ean, Markinako euskara garbiena zela eta, urte horren maiatzaren 4an Bizkaiko hiri honetara etorri zen, Muniberen jauregian ostatua hartuz. Juan Antonio Mogelek bilerak egin zituen eta gero gutunezko harremanak izan zituzten. Mogelek berak diosku Markinan ezagutu zuela eta luze mintzatu zirela euskarari buruz eta iberismoaz. Humboldten eta Mogelen arteko harremanak

Justo Garatek aztertu ziteun *La época de Pablo Astarloa y Juan Antonio Moguel* (1936) liburu ederrean. Louis-Lucien Bonaparte printzea ere, Markinako euskara garbiena zela eta hiri honetan agertu zen 1856.eko irailean. Han zegoen lehen aipatu Jose Antonio Uriarte eta idazle eta itzultzaile honetaz baliatu zen *San Mateoren Ebangelioa* (1857), *Salomonen Kantuen Kantua* (1858) eta *Asteteren Dotrina* (1862) Markinako euskararen Londresen argitaratzeko.

Euskaltzaindiak *Euskalzaleen Biltzarra* antolatu zuen Mogelen gorazarrez Eibarren 1959.eko azaroan. Hainbat euskaltzain eta euskalzale bildu eta mintzatu ziren, eta Arantzazuko bilera famatua baino lehen (1968koa) Euskaltzaindiaren eginkizun bati ekin zioten, euskara batuari noski, Mogelek honetaz izan zuen iritzia aztertuz. “Mogel arduratu zen —esan zuen Irigarai— idazteko tankeraz, maileguez eta euskalkien hurbiltzeaz. Berak jarritako bidea jarraitu bagenuen, ez ginen euskara idatziaren batasunetik hain urrun izango”. Euskal ortografiari dagokionetik Mogel, Añibarro eta Duhalde ditugu berriztatzailak XIX. mendearen hasieran. Martin Duhalde (1753-1804) lapurtarraren *Meditacioneac gei premiatsuen gainean* liburua bera hil ondoren (Mogel hil zen urte berean hila) 1809an argitaratu zen. *b, g, z, k* kontsonanteen erabilera proposatzen du. Mogelek, ostera, arrazoi pedagogikoengandik, ez ditu *k* eta iparraldekoen *h* onartzen; eta Markinako ahoskera eredutzat hartuz, *f* ere baztertzen du. Juan Antonio Mogel gehiago lotua zen Markinako euskararekin eta Pedro Antonio Añibarro -Villasantek dioenez- baturako bide hobean zebilen: markinarrak *betia, maitia, osua, ogija, eztija, buruba* idazten zituen, eta besteak, ordea, *betea, maitea, osoa, ogia, eztia, burua*. Euskara batura heltzeko bidean, Añibarro dugu eredu hobea, hain zuzen. Dena den, R. M. Azkuek biak hartu zituen eredutzat, eta Mogelen *Konfesiño ona* eta Añibarroren *Esku-Liburua* berargitaratuz. *Peru Abarca*-ren hitzaurrean dioskunez, Markinan, Lekeition eta Elorrioren bakarrik erabiltzen dira Bizkaian *-ia, -ja* eta *-ba*, baina Añibarroren formak hobeak diren arren, ez da ausartzen Markinako seme baten ahoan ahoskera arrunta jartzen.

Peru Abarca aipatu dut. Mogelen idaz-tankeraz, baseritarren mintzairan zeudela euskararen iturri gardenak baieztatzen zuela esan behar, idazterakoan ere hau zela oinarria sinesten zuen eta: Peru Abarka baseritarra da euskara ondo dakiena eta ez Maisu Juan bizargina, euskara traketsa darabilena. Hara hor Basarte Unibertsitateko irakasle eta ikaslea. Edozein gaiz idazteko euskararen aberastasuna erakutsi eta irakatsi nahi digu Mogelek, ez lexikoan bakarrik, beste hizkeraren arloetan ere. Bestalde garbizalea eta ez garbikeriazalea zen Mogel. Euskara ulergarri on bat nahi zuen, euskaldunak euskaraz hitz egi-tera eta idaztera bultzatuz. Euskaldunen alferkeria eta nagikeria astindu nahian zebilen idazkietan, eta horretan ziharduen eten gabe.

Peru Abarca ezagutzen zutenek gutxi ziren, 1881ean Durangon argitara eman arte bizpahiru eskuizkribu ibili ziren eskuz-esku eta. Kaleratu ondoren irakurriko zuen liburu hau Migel Unamunok, behar bada Gernikan, Concha Lizarraga emaztegaiaren etxean. Unamunoren hitzak dira hauek: “Peru Abarca

egundaino idatzi den libururik edo behintzat nobelarik onena da". Ez zuen irakurri Unamunok Domingo Agirre ondarrutarraren *Auñemendiko Lorea*, Azkueren *Euskalzale* aldizkarian saritua eta aurten argitaratu zenetik ehun urte betetzen dituen. Baina Unamuno aipatu badut, ez da euskal literaturan bere iritziak pisuzkoak direlako. Beste bide batetik dator aipua: Unamunok euskaraz idatzi zuen apurra Markinako euskaraz idatzia da. Arrazoiak? Mogel maite zuelako, Humboldt eta Bonaparteren iritziak, hizkuntzaren kalitateaz, onartzen zituelako, baina, gehien bat, emaztegai eta emaztearen etxean markineraz egiten zelako. Concha Lizarragaren ama Josefa Ezenarro zen, eta hau Markinan jaio-tako Balentin Ezenaroren alaba. Balentinek zeredozer euskaraz argitaratu omen zuen, eta euskal dantzen maisua izan zen. Concharen aitona hau Unamunorekin ezkondu baino urte bete lehenago hil zen Gernikan. Hara hor zein zen emaztegaiaren etxean zegoen giro euskalduna. Baina beste hipotesi bat ere atera dezakegu Ezenarrotarren jatorritik. Etxebarriko *Atzorin* etxeokak ziren. Pio Baroja, Zestoako sendagilea, eta Miguel Unamunorekin harremanak zituen Jose Martinez Ruiz idazle espainiarrak. Zestoa eta Urberuagako bainuetxeetara etorri zela badakigu, eta frogatu beharko dudan hipotesia da inoiz Atzorinen ostatua hartuko zuela bidaian, baita erabili zuen *Azorin* ezizena. Gera bedi oraingoz horretan nire susmoa.

Ehun urte lehenago, 1788an Xemeingo parroko izendatua izan zen Juan Antonio Mogel, bizkaierazko literaturari hasiera eman zion idazlea izan zen. Badu merezimenderik gaur eskaintzen diogun oroitarria eta omenaldia jasotzeko. Hala biz.

**EUSKALTZAINDIAREN ADIERAZPENAK
ETA AGIRIAK**

EUSKALTZAINDIAREN ARAUAK

EUSKARA BATUAREN AHOSKERA ZAINDUA

ATARIKOAK (1)

Batasuna zertarako

Arantzazuko Biltzarrerako prestatu zuen txostenean, Euskara Batua euskara idatzirako zela mugatu zuen Koldo Mitxelenak eta, euskara idatziaren barrutian, irakaste lanetarako. Irrati eta telebista euskaldunak ditugunetik bereziki ahoskeran ere batasunerako irizpideak ematea beharrezko iruditzen zaio bati baino gehiagori. Eskari horri erantzunez ematen ditu ondoko arauak Euskaltzaindiak, beti ere gogoan izanik hizkera zaindua, maila jasokoa, erabili behar denerako direla, irrati-telebistetako berri-emanaldietarako, jendaurreko hitzal dietarako, eskolako azalpenetarako eta horien antzeko egoeretarako.

Bestalde, ahoskera-kontuetan ohiturak aldatzea zein zaila den kontuan izanik, ohartzeko gara oraingo arau hauek denbora gehiago eskatuko dutela idatzirako ematen direnek baino.

Zer da Euskara Batuaren Ahoskera Zaindua

Euskararen Batuaren Ahoskera Zaindua (EBAZ) ahosko hizkuntza estandarra izango da, alegia hiztun orenen erreferentzia tresna, hizkuntzaren maila formaletan erabili beharko dena.

EBAZ ez da orain arteko hizkeren ordezkotzat hartu behar, osagarritzat baizik. Ez da Euskara Batua ahoskatzeko modu bakarra eta are gutxiago, noski, euskalkiak ahoskatzeko era.

Besteak beste, horrek esan nahi du EBAZ ingurukoaz edo irakaslearen ahoskera biziaz gainera irakatsi beharko dela eta ez haren ordezkari. Era berean, on da, komunikabideek ere askotariko ereduak edo eredu malguak ematea.

---

(1) Adibideetan hitzen forma ortografikoa letra etzanean agertzen dena da: *jateko* yateko. Bigarren formak ahoskera adierazten du. Batuaren ortografian ez dauden ikur batzuk erabili behar izan dira ahoskera islatzeko: <ç>: sabaiaurreko ahostuna (Lekeitioko *ogilça* azken kontsonante hori); <y>: <j> letraren ahoskera sabaikaria adierazteko gardentasunaren izenean eta askotan egiten den <j>-[x] belarrarekiko loturaren haustea grafikoki nabarmentzeko; [x] igurzkari belarra da (gazt. *jamón* hitzaren lehen kontsonantea).

Ahoskeraren amiztasuna eta arauen malgutasuna: Arauak nola ulertu behar diren

Arauak ematean, aintzat hartu dira:

1. Euskalki ezberdinetatik datorkigun nahitaezko aniztasuna eta, EBAZ erabiltzean, ezberdintasun minimoak izango direnak (<hau> esatean, <h> ahoskatzen dutenak eta ahoskatzen ez dutenak; <agian> esatean, <ia> silaba bakarrean ahoskatzeko erritmoan hitz egiten dutenak eta hitz hori hiru silabatan neurtzen dutenak; <garaje> esatean, <j> belarra egiten dutenak egungo gaztelaniaz bezala eta egungo frantsesaren erara egiten dutenak). Aniztasun hori gaindiezina da hizketa berri bat asmatzen ez bada behintzat eta ez da euskara berri bat asmatu nahi, duguna erabilera zaindurako baliabidez jantzi baizik.

Ahoskera arauak euskalki- edo hiztegi-eremuaren araberako gutxieneko aldakortasuna islatzen du. Ahoskera zaindurako artamendatuan aukera bat baino gehiago daudenean, aukera horiek adierazten dira (2).

2. Bada hizkuntzaren bizi-iturri den aniztasunaren beste alderdi garrantzitsu bat: hitzun bakoitzarengan gertatzen den. Hizkuntzaren funtsezko ezauzgarri da, izan ere, hizketa gertatzen den egoerara, gai duen edukiari, entzulearen ezaugarriari, hizketa-lagunen arteko distantziari eta abarri egokitzea. Horregatik, hizketa egokia hizketa malgua da: ahoskerari dagokionez oso garrantzitsu da (eta erabat beharrezko EBAZak euskara aberastuko badu) ongi ulertzea euskaraz ere, beste edozein hizkuntza osotan bezala, ez dela berdin ahoskatu behar testu akademiko baten jendaurreko irakurketan eta adiskide edo senideekiko elkarrizketan, berrien mikrofono aurreko aurkezpenean eta ama eta haurren arteko elkarrizketan. EBAZen lekua lehenengo erabilera horietan dago ez bigarrenetan.

Horrela, hizkuntza baten ahoskera behar bezala ezagutzea esaldi beraren ahoskera bat baino gehiago ezagutzea da. Esaldiak formaltasun mailari egokitzeko gaitasuna guztion esku egon dadin, beharrezko dirudi erabilera zaindurako arauekin batera, gainerako mailetarako proposamenak ere ematea (3). Oso da aintzat hartzekoa asko direla gure artean hizkuntza etxean ikasi edo ikasten ez dutenak eta, horretaz gainera, hizkuntza maila formal gehienetan lehen aldiz ari garela erabiltzen gure belaunaldietan.

Aniztasuna, dena den, ez da kasua eta hizkera zainduenetatik arduraga-beagoetarainoko mailak gauzak nahasi gabe egin behar dira. Horregatik arautan ematen diren adibideak lekuan-lekuko edo norberaren sistemaren arabera hartu behar dira. Esaterako, ahoskera zainduko *etxea etxea*, erabilera ardura-

(2) Arauaren zenbaki erromatarraren ondoan zenbaki arabiarrik ematen dira, ulerterraztasunagatik araua zatitu denean (esate baterako, III.1 eta III.2).

(3) Arauaren zenbakiari letrak gehitu zaizkio, ulerterraztasunagatik araua zatitu denean (II.a eta II.b).

gabeagoan **etxia** izango da **ea** > **ia** ordezkatzea egiten den euskara batean, bokal bilkura horretan ordezkatzetik egiten ez den euskaran **etxea etxea** izango da hizkera maila guztietan. Era berean *mila mila* eta *maila malla* esaten duen baztandarraren ahoskera bere horretan uzten du VII. arauak.

Beraz, ahoskera malgua eta askotarikoa dela esatean ez da esan nahi edozein nahaste egokitzat ematen dela. Hizkera zainduenetik (EBAZrako arauak erabiltzen dituenetik) informalogetarainoko mailaketa euskalkietan barrena egingo da. Adibidez, II.b) arauak ez dio inori baimenik ematen batzuetan **ogixa**, beste batzuetan **ogiya** nahasirik hitz egiteko hizketa arduragabearen aitzakian.

BOKALAK

I. <a, e, i, o, u> Idatzi bezala ahoskatu: [a, e, i, o, u]; sei bokaleko sistema duten Iparraldeko euskaretan <u>ren ahoskera biak onartzen dira ([u] eta [ü]) hala eskatzen duten hitzetan eta baita ere euskalkiaren erabilera zainduan.

Bokal bilkurak

II. Bokalak bokalen ondoan daudenean ere idatzi bezala ahoskatuko dira hizkera maila zainduetan:

etxea etxea, geroago geroago, mendia mendia, burua burua

Gainera aintzat hartu behar da:

II.a) <ea, oa> idazten direnen bestelako ahoskerak egoki eta zuzen dira gainerako hizkera mailetan (hala nola: **etxia**, **etxie**; **geruago**, **telefonua** eta kidekoak).

II.b) <ia, ua> idazten direnen bestelako ahoskerak egoki eta zuzen dira gainerako hizkera mailetan (hala nola, zerbait tartekatuz: **mendiya**, **mendixa**, **mendiça**; **buruba** eta kidekoak edo, bigarren bokala aldatuz edo kenduz: **mendie**, **mendi**, **burue**, **buru** eta kidekoak).

III.1. Bokal bi elkarren segidan daudenean, lehenengoa <i> edo <u> bada, bokal bilkura bi silabatan ahoskatuko da (hala nola: **abi·an**, **sozi·ala**, **zi·ur**). Dena den, badira hitz batzuetan **ui** diptongoak.

III.2. Bokal bilkura hauek silaba bakarrean (diptongoan) ahoskatzen dituzten Ekialde eta Iparraldeko euskalkietako hiztunengan hizkera zainduzat hartuko da ahoskera hori.

IV. Bokal biren artean <h> idazten denean, <h> ahoskatzen ez den euskalkietako hitzunek ere bokal bakoitza silaba batean ahoskatzera joko dute hizkera maila zainduan (hala nola: **za·harra**, **na·hi** du, **bi·hurturik**, **a·hula**, **be·hi**).

KONTSONANTEAK

V. Idatzi bezala ahoskatuko dira hizkera maila zainduan

<b, d, f, g, k, l, ll, m, n, ñ, p, r, rr, s, t, ts, tx, tz, z>

Beraz:

1. <g> <e> eta <i> bokalen aurrean beste bokalen aurrean bezalaxe ahoskatu behar da ahoskera zainduan behintzat (hala nola *geologia*). Azken orduko maileguetan, salbuespenak banan-bana markatuko dira. Esaterako, da-goeneko onartua dugun *gin* (edaria).

2. <s, z> eta <ts, tz> Hizkera zainduenatarako pare hauek bereiztea hobetsiko da. Bestalde <z> euskaraz beti (eta areago hizkera zainduetan) zistukaria da eta gaitzetsi egin behar da gaztelaniazko ahoskera hortzartekoa (gaztelerazko *zapato* hitzaren lehen kontsonantea, alegia). Beraz, *eskizofrenia* hitzaren lehen eta hirugarren kontsonanteak zistukariak dira (bata apikaria eta bestea bizkarkaria); halaber *soziologia* hitzaren lehena eta bigarrena.

3. <b, d, g, r> bokalartean gertatzen direnean, hurrenkera honetan handiagotzen den oparotasunaz desager edo alda daitezke hizketa arduragabeen (hala nola: *ari naiz* ai naiz, *horiek* (h)oiiek, *egon* eon, *edan* ean, eran, etab.). Ahoskera horiek erabat egoki eta bidezko dira gainerako hizkera mailetan, baina hizkera zainduan bokalarteko kontsonanteak ahoskatu egin behar dira.

4. <r, rr> euskaraz beti (eta areago hizkera zainduetan) hortzobikari dira eta gaitzetsi egin behar da frantsesezko ahoskera ubularra (frantsesezko *rue* hitzaren lehen kontsonantea, alegia).

VI. <h> Letra hau hostuna den Iparraldeko euskalkietako hitzunek idatzi bezala ahoskatuko dute hizkera zainduan. Letra hoshkabea den Hegoaldeko euskalkietako hitzunen ahoskera zainduan ere <h> ez da ahoskatuko. Letra horren mututasunaren salbuespen bakarra Hegoaldekoen ahoskeran *zihoan*, *zihoazen* bezalakoetan gertatzen da, hor <h> [x] belarraz ahoskatzen delarik (gaztelaniazko *jamón* hitzaren lehen kontsonanteaz, alegia).

<h>az esanak berdin balio du <ph, th, kh> ahoskeretarako: erabat egoki da ebakera hasperenduna halakoa duten Iparraldeko euskalkietako hitzunenagan (hala nola *eperra* epherra eta kidekoak).

VII. <il, in> letra bilkura hauek <(i)ll> eta <(i)ñ> (hala nola: *mila milla* edo *maihua* mallua, *bina biña* edo *baino baño*) ahoskatzen diren eus-

kalkietako hitzunengan bustikuntza hori ahoskera zainduan ere egoki da (ahoskera zaindua <ll> —milla— da eta ez <y> —miya—). Bustikuntza hori ez duten euskalkietako hitzunengan, noski, bustidurarik gabea izango da ahoskera zaindua ere (hala nola: *mila mila* edo *mailua mailua*, *bina bina* edo *baino baino*).

VIII. <j> letraren euskarazko ahoskera oinarritzkoa <y> da eta hori da hizkera zaindurako hobesten den ahoskera oro har. Halaz ere eta beraz:

VIII.1. <j> hitz hasieran <y> ahoskatuko da (hala nola *jateko* yateko, *jokalariak* yokalariak).

Badira <x> belarraz ere ahoska daitezkeen hitzak. Hitz horietako batzuk hizkera maila zainduetan gertakortasun urrikoak dira, beste batzuk (*Heg.* marka daramatenak) Hegoaldean erabiltzen dira (hala nola *jertse*, *jipoi*, *jira*).

VIII.2. <j> hitz barruan gertatzen denean, <y> izango litzateke ahoskera zainduena. Hala ere, gaurko egoera kontuan izanik, Hegoaldeko <x> belarra (gazt. *jamón*) eta Iparraldeko <ç> sabaiaurrekoa ere (fr. *jambon*) onartzen dira hizkera zainduan *garaje*, *ijito* bezalako hitzetan.

IX.1. <x> Ahoskera sabaikaria du lehengo euskal hitzetan: *xagu*, *xoxo*, *Xabier*.

IX.2. <x> Mailegutan bokalartekoa <ks> ahoskatzea hobesten da hizkera zainduan (hala nola: *sexua* seksua, *taxian* taksian, *faxe*z faksez). Hitz amaieran oso gutxitan agertzen da eta hitz bereziak dira. Horietan ere <ks> ahoskera egin daiteke.

Kontsonante bilkurak

X. <zb, zd, zg> Ahoskera zaindurako ere ez adberbioaren ondoren ondorengo <d> kontsonantea (aditz formen hasieran agertuko dena) ahoskabe ebaki behar da (hala nola *ez da: ezta*). Ez adberbioaren ondorengo <b, g> kontsonanteak ere ahoskabe ebakitzea hobesten da (hala nola: *ez gara: ezkara; ez bada: ezpada*). Hortik kanpo ere <z> eta <b, d, g> ahoskeran biltzen diren gutzietan ahoskabetzea onargarria da hizkera maila zainduan ere.

XI. <zz> Ahoskera zaindurako ere ez adberbioaren azkeneko <z> kontsonantea eta ondorengo <z> (aditz formen hasieran agertuko dena) batera ebaki behar dira afrikatua osatuz (hala nola: *ez zara: etzara; ez zetozela: etzetozela; ez zenion: etzenion; ez zuen: etzuen*).

XII. <nz, lz, rz> eta <ns, ls, rs> Letra bilkura horietako zistukaria (<z, s>) afrikatu (<tz, ts>) egin ohi da euskaraz (hala nola unibertsitate, Frantzia, faltsua). Hitz mugan ere ordezkatzeko hori egiten den euskaretan afri-

katzea onartzen da ahoskera zainduan (hala nola *esan zuen*: *esantzuen*; *eman zion*: *emantzion*).

XIII. <**zn, zl, zh**> Ahoskera zaindurako ere *ez* adberbioaren ondoren <n, l, h> kontsonantez hasitako aditz formak agertzen direnean, euskara batzuetan <z> ez da ahoskatzen. Ahoskera zaindutat hartuko da horrelakoetan <z> ahoskatzea eta baita ez ahoskatzea ere (alegia, *ez naiz*: *ezaiz* edo *enaiz*; *ez luke*: *ezluke* edo *eluke*; *ez haiz*: *ezaiz* edo *ehaiz*).

(Euskaltzaindiak, Donostian, 1998ko ekainaren 26an onartua)

88

HIZTEGI BATUA

lubaki - makina

- lubaki**
luberri
luberritu, luberri(tu), luberritzen, *du* ad.
ludi 'lurbira, mundua'
lugin
lugintza
lugarri
luhartz: *Gryllotalpa gryllotalpa*
luizi
lukainka
luki *Bizk.* 'azeria'
luki(-)buztan 'azeri(-)belarra, azeri(-)buztana'
lukru* e. **lukuru**
lukur h. **lukurari**
lukurantz h. **lukurreria**
lukurari
lukurreria
lukurreru *Heg.* h. **lukurari**
lukuru
luma
lumaberritu, lumaberri, lumaberritzen, *da* ad.
lumadi = **lumaje**
lumadun
lumagabe
lumaje = **lumadi**
lumatsu
lumatu, luma(tu), lumatzen, 1 'lumaz gabetu'; 2 'lumaz hornitu'
lumatxa
lumatxo
lumera 'baleen eta arrainen koipea'
lumbago
lupa
lupetz *Bizk.* 'basa, lohia, lokatza'
lupetza *Bizk.* 'basatza, lokatzia, lokatza dagoen tokia'
lupia: *Dicentrarchus labrax*
lupu 1 'eritasun kutsakorra'
lupu 2 'animalia txiki pozoitsua'
lur
lur eman
lur-lan
lur jo
Lurra mug. *Astron.:* *gure planeta, Lurra da*
lurbira
lurburu 'Lurraren poloa'
lurgerr* e. **ekuatore**

- lurkapa* e. (**lur**) geruza
lurkoi
lurmen 'elurra urtu den lur(-)zattia'
lurmendu, lurmen(du), lurmentzen, *da/du* ad.
lurmutur
lurpe
 lurpebide* e. **azpibide**
lurperatu, lurpera(tu), lurperatzen, *da/du* ad.
lurpetu, lurpe(tu), lurpetzen, h. **lurperatu**
lurraldatu, lurralda, lurraldatzen, *du* ad.
lurralde
lurrazal
lurrerarazi, lurreraraz, lurrerarazten, *du* ad.
lurreratu, lurrera(tu), lurreratzen, *da/du* ad.
lurreztatu, lurrezta, lurreztatzen, *du* ad.
lurrikara
lurrin 1 'usain gozoa'; 2* e. **lurrin**
lurrontzi
lurrontzigintza
lurrin 'gasa'
     lurrin(-)makina
lurrundu, lurrin(du), lurruntzen, *da/du* ad.
lurrunkor
lursagar batez ere *Ipar.* 'patata'
lurtar
lurtu, lur(tu), lurtzen, *da* ad.
lusull
luteranismo
luterano
luto *Heg.* iz. h. **dolu**
lutxo: *Esocidae*
luzabide
luzaezin
luzagarri
luzakeria
luzakin
luzakor
luzamen
luzamendu *Ipar.*
luzanga
luzapen
luzara adlag. 'luzarora': *ihintz handiak luzara kalte egiten dio ardiari*
luzaran izond.: *begi luzaranak dituzte ekialdekoek*
luzarazi, luzaraz, luzarazten, *du* ad.
luzaro
     luzaro gabe
     luzaroan
     luzaroko
     luzarora
luzarotxo
luzatu, luza, luzatzen, *da/du* ad.
luzaz

luze

luze-labur
luze-zaballuzeki *Ipar.* 'luzaro, luzaz'

luzera

luzerna: *Medicago sativa subsp. sativa*

luzetasun

luzetsi, luzets, luzesten, *dio ad.:* *luzetsi dio hitzaldiari*

luzetxo

luzexko

luzoker = pepino (*Heg.*): *Cucumis sativus*

* * *

M

m 'metro'ren nazioarteko sinboloa

madari

madari-dantza

madarikatu, madarika, madarikatzen, *du ad.*

madarikazio

madariondo: *Pyrus communis*madura batez ere *Bizk.* 'padura'mafrundi *Ipar* 'buruko hotzeria'mafrunditu, mafrundi(tu), mafrunditzen; *Ipar. du ad.*

magal

magalpe

magia

magiko

magina *Zah.* 'ezpata eta antzeko armak gordetzen diren zorroa'magisteritza* e. 1 **Irakasle (-) ikasketak:** *magisteritza ikasi zuen** e. *irakasle ikasketak egin zituen;*2 *Magisteritza-eskola** e. *Irakasle-eskola*

magistratu

magnesio

magnetiko

magnetismo

magnetita

magnetofono

magnitude *Fis.*magnolia: *Magnolia sp.*mago: *Errege magoak*magurio = karrakela: *Littorina littorea*

mahai

gau(-)mahai

mahai(-)inguru

mahai(-)futbol

mahaiburu

mahaiburuko

mahaikide

mahaiko *iz.*mahairatu, mahaira(tu), mahairatzen, *da/du ad.*

mahaitxo

mahasgintza

mahaspasa

mahasti

mahastizain

mahats

mahatsardo *Zah.* 'ardoa'

mahatsondo: *Vitis vinifera subsp. vinifera*

mahel* e. **urmael**

mahuka

mahuka-hutsik

mahunga *Ipar*: 'mahuka'

mahunga-has *Ipar*:

maiatz

maiestate

mail* e. **maila**

maila

mailaka

mailadi = **mailak**

mailaka

mailakatu, mailaka(tu), mailakatzen, *du* ad.

mailaketa

mailakide

mailasto *Bizk.*: 'artoaren lastoa'

mailatu, maila(tu), mailatzen; 1 *da/du* ad.: *fruta mailatua*; 2 era burutua iz.: *gisa mailatuak egin dizkiote gure autoari*

mailatune *Bizk.*

mailegatu, mailega, mailegaten, *du* ad.

mailegu

mailu

mailu-arrain: *Sphyrna sp.*

mailuka 1 adlag.

mailuka 2 *Bizk.* iz. 'mailu txikia'

mailukada

mailukari

mailukatu, mailuka(tu), mailukatzen, *du* ad.

mailuki *Bizk.*: 'marrubia'

mailutzar

mailuxka

maina 1: 'amarrua'; 2 *Ipar*: 'arta'; 3 'haurraren negar-zotinak'

mainatu 1 maina(tu), mainatzen, *du* ad. *Ipar. Zah.*: 'mainak, xerak egin'

mainatu* 2 e. **bainatu**

maindire = **mihise**, **izara**

maingu = **herren**

maingueri

mainguka

mainontzi izond.: *ume mainontzia*

mainu* e. **bainu**

maionesa

maiorazko

maiordomo *Heg.*

maira g. er. 'azpila, aska'

mairu

maiseaketa

maiseatu, maisca, maiscatzen, *du* ad.

maiseatzaille

maiseo

maistra

maisu

maisukeria

maisuki

maisulan

maisutasun

maisutza

maitabera**maitagarri****maitagarriki****maitagarritasun****maitakeria**maitakor* e. **maitekor****maitale****maitarazi**, maitaraz, maitarazten ad.**maitasun****maitatu**, maita, maitatzen ad.**maitatzaile****maite****maite egin****maite-maite egin****maite izan** (geroaldian, *maiteko* nahiz *maite izango*)**maiteki****maitekor**: *Jainko maitekorra***maitemin****maitemindu**, maitemin(du), maitemintzen, *da* ad.**maitño****maitetsu****maitetsu****maitez** adlag. 'maitasunez'**maiuskula = letra larri****maiz****maizenik****maizko** izlag.: *maizko erabilera***maiztasun****maizter****maiztertza****maiztu**, maiz(tu), maizten *da/du* ad: 1 *Bizk.* batez ere '(arropa) hondatu, higatu'; 2 '(zerbait) maiz egin'**maiztxo****majo** *Heg Lgart.* adlag.makailao* e. **bakailao****makako**: *Macaca sp.***makakorro** 'abere nagusien orroa'**makal 1** iz.: *Populus sp.***makal 2** izond. 'ahula': *ez zen hura lan makala!***makalaldi****makaldu**, makal(du), makaltzen, *da/du* ad.**makalik****makaltasun****makar 1** iz. 'betazal-ertzetan pilatzen den malko lehortua'**makar 2** *Bizk.* g. er. izond. 'txikia, ahula'**makarro****makatu**, maka(tu), makatzen, *da/du* ad. *Ipar.* 'mailatu'**makatz 1** iz. 'fruitu-zuhaitz txertatu gabea, eta horrelakoan fruitua (batez ere madaria)'; 2 izond. 'txertatu gabea'**makestu**, makets/makestu, makesten, *du* ad.**maketa****maketo** *Heg.* (mespreziozko hitza)**makets** izond. 'kamutsa'**makila****makil dantza****makilada****makiladaka** adlag. 'makilaka'**makiladun**

makilaia* e. **makillaje**

makilaka

makilakada

makilakari 'makila-kolpeka ari dena'

makilakatu, makilaka(tu), makilakatzen, *du* ad

makilari 'makilekin jolasean ari dena'

makilatu, makila(tu), makilatzen, *du* ad.

makilazo *Heg. Lgart.*

makillaje

makillatu, makilla, makillatzen, *da/du* ad.

makina

makina bat: *makina bat lagun gixotu zen bidean; makina bat gizagaixok galdu du hor bizia*

makina-erreminta *Heg. h.* **makina(-)tresna**

makina(-)tresna

(Euskaltzaindiak, Donostian, 1998ko ekainaren 26an onartua)

HIZTEGI BATUA
makineria - matrikulatu

- makineria**
makinista *Heg.*
mako
makodun
makola *Ipar. h. makulu*
makotu, mako(tu), makotzen, *da/du* ad.
makulu
makur 1 izond.
makur 2 batez ere *Ipar. iz. 'ezbeharra, istripua'*
makurbide
makurdura
makurgaitz
makurka
makurkeria
makurki
makurraldi
makurrarazi, makurraraz, makurrarazten, *du* ad.
makurrera
makurtasun
makurtu, makur(tu), makurtzen, *da* ad.
makutsik* e. **mahuka-hutsik**
malapartatu, malaparta, malapartatzen: 1 *du* ad. *Ipar. 'barreiatu, hondatu'*; 2 izond. *Heg. Lgart. 'madarikatua'*
malaria
malatu 'erretena'
malba
malba zuri: *Malva sp. + althaea sp.*
malda 1 'aldapa': *malda(n) gora* (egin, joan, etab.); *malda(n) behera* (abiatu, amildu, etab.); 2 *Ipar. 'baba, besa, geriza'*: *haize-maldan*
maldatsu 'aldapatsua'
maldatu, malda(tu), maldatzen, *du* ad. 'babestu': *bere burua maldatzeko*
maldizio = birao
malenkonia *Liter.*
malenkoniatsu *Liter.*
malenkoniatu, malenkonia(tu), malenkoniatzten, *da* ad. *Liter.*
malerus *Zub. h. malurus*
malet *Ipar. 'ahula'*
maleta
malezia
maleziatsu
malgu
malguki 1 *adlag. 'malgutasunez'*
malguki 2 *iz. 'gorputz edo gailu elastikoa'*
malgutasun

- malgutu**, malgu(tu), malgutzen, *da/du* ad.
malizia* e. **malezia**
malkar 1 iz. 'aldapa'; 2 izond. 'aldapatsua'
malkartsu
malkartu, malkar(tu), malkartzen, *da/du* ad. 'amildu'
malko
malmutz 'maltzurra'
malta
maltso* e. **mantso**
maltzur
maltzurkeria
maltzurki
maltzurtasun
maltzurtu, maltzur(tu), maltzurtzen, *da* ad.
malur *Ipar.* batez ere 'zorigaitza'; *oi ene malurra!*
malurtu, malur(tu), malurtzen, *da/du* ad. *Ipar.* 'kaltetu; kalte egin'
malurus
maluruski
maluta
mama *Haur.* 'edaria'
mamala *Herr.* (emakumeez mintzatuz) 'memeloa'
mami 1 iz.: *ogiaren mamia*; 2 iz. *Gip.* 'gatzatua, gaztanbera'; 3 izond.: *adiskide mamia*
mamidun
mamigabe
mamitsu
mamitu, mami(tu), mamitzen, *da/du* ad.
mamorro *Gip.* 'zomorroa'
mamu
mamurtu, mamur, mamurtzen, *du* ad. *Bizk.* 1 'mastekatu'; 2 'hausnartu, gogoan erabili'
mamut: *Mammut sp.*
mamutxa 'zomorroa'
mana 'Jainkoak israeldarrei basamortuan igorri zien janari miragarria'
manaerraz
manaiatu* e. **maneiatu / maneatu**
manak pl. *Ipar.* '(Eliz) deiak'
manamendu *Ipar.* 'agindua'
manatu, mana, manatzen, *du* ad. *Ipar.* eta *Naf.*
manatzaille *Ipar.*
mandako iz. 'mando gaztea'
mandarin
mandarina
mandarinondo: *Citrus deliciosa*
mandatari
mandataritza
mandatu
mandazain
mandeuli: *Hippobosca equina*
mandil *Ipar.* 'bidelapurra; gizatzarra'
mandio
mando
mandotegi
mandragora: *Mandragora officinarum*
mandrain *Ipar.* 'nagia, alferra'
maneatu 1 'atundu, prestatu'; 2 '(janaria) prestatu, ondu'; 3 '(lurra) landu'
maneatzaile
maneiatu, maneia, maneiatzen, 'erabili': *armak maneiatu*
manera *Ipar.* eta *Naf.*

manex *Zub.*
manganeso
mangolino *Bizk.* = *karrakela*
manierismo
manierista
manifestatu
manifestazio = (kale) *agerraldi*
manifestu
manikeismo
manikeo
maniura (musika(-)tresna)
manta *Heg.* ‘burusia, tapakia’
mantal 1 ‘jantziak ez zikintzeko, horien gainean jartzen den soinekoa’; 2 ‘gorputzaren aurreko aldea ba-
besteko, gainerako jantzien gainean ezartzen den janzkia’
mantar 1 *Ipar.* ‘emakumeen atorra’; 2: *abarka-mantarrak*
mantar 2 ‘enplastua’
mantelina
mantendu, *manten*, *mantentzen*, *da/du* ad.: 1 ‘(abereak) elikatu’; 2 ‘iraun edo iraunarazi, atxiki’
mantenimendu* e. **mantentze**
mantentzaile
mantentze: *mantentze(-)lanak*
mantenu: *mantenua eta soldata*
mantsu
mantsoki
mantsotasun
mantsotu, *mantsotu(tu)*, *mantsotzen*, *da/du* ad.
mantu *Heg.*
mantxa *Heg. Herr.* ‘orbana’
mantxu *Heg. Herr.* ‘besomotza’
manu
manupeko *Ipar.*
maoismo
maoista
mapa
mapatxe: *Procyon rotor*
mara-mara adlag.: *elurra mara-mara ari*
marabedi
maradikatu* e. **madarikatu**
marapilo *Bizk.* ‘korapiloa’
marasma *Bizk.* ‘armiarma’
maratila
maratz
maraztasun
marbre *Ipar. g. er. h. marmol, haitzurdin*
mardo *Bizk.* ‘mardula’
mardotasun *Bizk.*
mardotu, *mardo(tu)*, *mardotzen*, *da/du* ad. *Bizk.*
mardul *izond. eta adlag.*
marduldu, *mardul(du)*, *mardultzen*, *da/du* ad.
mardulik adlag. ‘mardul’
mardultasun
mare
mareabehera ‘itsasbehera’
mareagora ‘itsasgora’
marexal 1 *Ipar.* ‘albaitaria’
marexal 2 *Ipar. h. mariskal*
marfil h. *boli*

- margarina**
margo = pintura
margolan
margolari
margotu, margo(tu), margotzen = pintatu
margul
marguldu, margul(du), margultzen, da/du ad.
margultasun
mari (elkartuen lehen osagai gisa erabilia; erdeinuzkoa da): *mari-maistra; mari-maisu; mari-matraka; mari-mutil; mari-mutiko; mari-motrailu; mari-gizon; marizikin*
marian adlag.: *marian berotu; marian egosarazi; marian egosi*
mariburduntzi
marigorri(ngo) = katalingorri, amona mantangorri: Coccinellidae
marihuana
marijesi Pl. 'Gernikaldeko gabon-kantak'
marina
marinel
marioneta* e. txotxongilo
mariorratz: Libellula
maripulis Ipar.
mariskal
marisorgin: Mantis religiosa
maritzar 'emagaldua': *maritzar adinbat manestzar bada munduan*
marka 1 'seinalea, ezaugarria'
marka 2 (kiroletakoa): *marka hautsi, marka berdindu; 2 (merkataritzakoa): industri(-)marka*
marka 3 'golde-mota'
markatu, marka(tu), markatzen, du ad.
markes
markesa
markets
marko
marloi
marmalo Ipar. 'zomorroa'
marmar
     marmarrean
     marmarka
marmario Gip. 'marmarra'
marmarti
marmelada = konfitura
marmita
marmitako
marmoka: Kl. Scyphozoa
marmol
marmola* e. marmol
marmolari
marmota: Marmota sp.
marmuka* e. marmoka
marmutxa Ipar. 'zomorroa'
marra
marraga* e. marrega
marraka 'ardien, ahuntzen,... orroa'
     marraka egin
marrakaldi
marrakari
marraketa
marrano
marranta 1 'eztarri latza'; 2 *Ipar.* 'buruko hotzeria'

marraska batez ere *Ipar.* 'orhoa': *nigar-marraskak*
marraskari
marraskatu, marraska(tu), marraskatzen, *du ad.*
marraskilo* e. **barraskilo**
marratu, marra(tu), marratzen, *du ad.*
marratxo
marratzaile
marraza *Ipar.* 'ganibet handia'
marrazketa
marrazki
marrazkigile
marrazkilari
marrazo: *Lamnidae*
marraztu, marraz(tu), marrazten, *du ad.*
marrega 'artilezko oihal arrunta'
marro
marroi
marru
     marruka
marrubi: *Fragaria vesca*
marruma
     marrumaka
marrumalari
marruskaldi
marruskatu, marruska, marruskatzen, *du ad.*
marrusketa 'zurginaren lanabesa'
marteilu *Ipar.* 'mailu, mailuxka'
marti *Bizk. h.* **martxo**
martin: *Uris sp.* + *Cepphus sp.*
martin arrantzale: *Alcedo atthis*
martineta h. **martin arrantzale**
martinsalto *Ipar. eta Naf. h.* **matxinsalto**
martir *Ipar. h.* **martiri**
martiri
martirio
martiritza 1 'martirioa'; 2 'martiri izatea'
martiritzatu, martiriza, martiritzatzen
martitzen *Bizk. h.* **astearte**
martopil
martxa
martxandiza *Ipar. h.* **salgai**
martxo
martxuka *Ipar.* 'masusta'
martzal *Heg.* 'sendoa, indartsua'
maruga *Zub.* 'arbolako masusta'
marugatze *Zub.* 'masustondoa'
marxismo
marxista
masa
masaia* e. **masaje**
masail
masaileko
masailekoka
masailezur
masaje
masakratu, masakra, masakratzen, *du ad.*
masakre *Ipar.* 'sarraskia'

maska *Ipar. h.* **maskara**
maskal
maskaldu, maskal(du), maskaltzen
maskara 'mozorroa'
maskarada
maskor
maskordun
maskur 'eskuetako gogorrunea'
maskuri 1 'germu-zorroa'; 2 *Ipar.* 'maskurra'
maskurtu, maskur(tu), maskurtzen, *da/du* ad.
masoi *Heg.*
masokismo
masokista
masoneria *Heg.*
 masopa* e. **mazopa**
maspil 'mailatua, akatsa'
maspildu, maspil(du), maspiltzen, *da/du* ad.
maspildura
masta
mastadi = mastak
mastekatu, masteka, mastekatzen, *du* ad.
mastodonte
masusta: *Rubus sp. + Mora sp.*
masustondo: *Mora sp.*
matalaz *Ipar. h.* **lastaira**
mataza
matela *Ipar.* 'masaila'
matelezur
matematika
matematikari iz.
matematiko izond.: *kalkulu matematikoak*
matematikoki
materia 1 'gaia'
     materiazko
materia 2 *Herr.* 'zornea'
materiadun
materiagabe
material iz. eta izond.
 materiale* e. **material**
materialismo
materialista
mato *Ipar.* 'makila lodia'
matoi 'gatzatu bildua gazta egiteko'
matrail 'masaila'
matraileko
matrailezur
matraka *Bizk. Herr.* 'istilua, iskanbila'
matrikula
matrikulatu, matrikula(tu), matrikulatzen, *da/du* ad. *Heg.*

(Euskaltzaindiak, Areatzan, 1998ko uztailaren 24an eta Donezteben, 1998ko irailaren 25ean onartua)

HIZTEGI BATUA

matrize - mintzura

- matrize** *Mat.*
matutia *pl.*
 matxet* e. **matxete**
matxete 'aihotz(-)mota'
matxinada
matxinatu, *matxina*, *matxinatzen*
matxingorri *Bizk.*
matxino
matxinsalto *Saltatoria*
 matxite* e. **matxete**
matxura
mau h. *miau*
 mauka* 1 e. **mahuka**
mauka 2 'aukera aparta'
mauka-mauka (janari buruz mintzatuz)
maukari h. *miaulari*
mausoleo
maximo *Mat.*
mazal *izond.*
mazapan
mazela *Ipar.*
mazelako *Ipar.*
mazi
mazopa: *Phocaena phocaena*
mazpil 'fruitua': *Sorbus torminalis*
mea
meategi
meatoki
meatzari
meatzarritza
meatze
medaila 'domina'
mediku *iz.*
medikuntza
medio *Postpos.: hori dela medio*
 -ren **medioz** *Ipar.*
meditatu, *medita*, *meditatzen*: *Erl.* 'meditazioa egin'
meditazio
medium
medizina h. *sendagai*
medusa 'marmoka'
megafono
mehaka 1 'bide meharra'

- mehaka 2** 'aldaka, gorputz-alboa'
mehaka(-)hezur
mehar
mehargune
mehartasun
mehartu, mehar(tu), mehartzen, *da/du* ad.
mehastu *Ipar.* 'mehetu'
mehats *Ipar.* 'mehea'
mehatu *Ipar.* h. mehetu
mehatxagarri
mehatxari
mehatxatu, mehatxa, mehatxatzen, *du* ad.
mehatxatzaile
mehatxu
mehatxu egin
mehatxuka
 mehatz(e)* e. **meatze**
mehazketa
mehaztu, mehaz(tu), mehazten, *Bizk. da/du* ad. 'bakandu'
mehe
mehe egin
meheki
mehetasun
mehetu, mehe(tu), mehetzen, *da/du* ad.
mekanika 1 *Ipar.* 'tresna, makina'
mekanika 2 'Fisikaren atala'
mekanikari iz. 'makinak muntatzen edo konpontzen dituen langilea'
mekaniko izond.
mekanikoki
mekanismo
mekano 'jostailua'
mekanografia
mela-mela egin
melankolia 'malenkonía'
melatu, mela, melatzen, ad.: *fruitu melatuak*
melodia
melodrama
melei: *Cucumis melo*
melokotoi *Heg.* h. **mertxika**
memelo *Herr.*
memento
memoria h. 1 **oroimen**; 2 **oroitzapen**
memorio *Ipar.* h. **oroimen**
men
men egin
menda: *Mentha species*
mendabeltz: *Mentha spicata*
mendafin: *Mentha piperita*
mendate
mende 1 'ehun urteko denbora-bitartea'
mende 2 = menpe
-ren mende '-ren mendean'
mendean: *etsaien mendean erori ziren*
mendean hartu
mendera
mendetik

mendebal**mendebal-haize****mendebal alde****mendebalde** 'mendebal alde'**mendekari****mendekatu****mendekatzaille****mendekio** *Ipar. h. mendeku***mendeko****Mendekoste****mendekotasun** 'mendetasuna'**mendeku****mendel****menderaezin****menderagailu** *Gram.***menderakaitz****menderakuntza****menderarazi**, menderaraz, menderarazten, *dio ad.***menderatu**, mendera(tu), menderatzen, *du ad.***menderatzaille****mendetasun****mendeurren****mendemuga****mendi****mendialde****mendiarte****mendigoizale****mendigoizaletasun****mendigune**: *erdialdeko mendigune***mendikate****mendilerro****mendipe****menditar****menditsu****menditzar****mendixka****mendizain****mendizale****mendizaletasun****mendratu**, mendra, mendratzen, batez ere *Ipar.* 'gutxitu; ahuldu'**mendre** batez ere *Ipar.***den mendrena****mendretasun****meneko** *Ipar.***meneratu**, menera(tu), meneratzen, *du ad. Ipar.***mengel** 'ahula, erkina'**mengeldu**, mengel(du), mengeltzen, *da/du ad.* 'ahuldu, erkindu'**menhir****meninge****meningitis****menpe** = **mende 2****menstu**, ments/menstu, mensten, *Ipar. zaio ad.* 1 'ments izan, falta izan'; 2 *da/du ad.* 'ergeldu, zozotu'**menta*** 1 e. **benta****menta 2** 'arrakasta'**menta izan** *du ad. Ipar.* 'arrakasta izan'**ments** 1 *Ipar.* izond.; 2 *Zub.* iz. 'eskasia, hutsa'**ments izan** *Zub.* 'falta izan, eskas izan'

mentu 'txertoa'

mentura

menturan

menturaz 'beharbada'

menturazko

menturatu, mentura(tu), menturatzen, *da ad.*

menu

mera h. alkate, auzapez

merezi iz.

merezi onez

merezi izan, merezi, mereziko, *du ad.*: *merezi du nolakoa den adieraztea; bere saria merezi du langile zintzoak*

merezidun

merezimendu

merezitu, merezi(tu), merezitzen, *du ad.*

meridiano

merindade

merio

meritu *Herr.*

merkaldi* e. **merkealdi**

merkantzia *Heg.* h. salgai, gai

merkatalgo = merkataritza

merkatar

merkataritza = merkatalgo

merkatu 1 iz.

merkatu 2, merka, merkatzen, *du ad.*

merkaturatu, merkatura(tu), merkaturatzen, *Ekon., du ad.*

merke

merkealdi

merketu* e. **merkatu 2**

merketxo

merkurio 'zilarbizia'

merla *Ipar.* 'tupa'

merlatu* e. **melatu**

mero: *Epinephelus guaza* + *Polyprion americanus*

mertxika

mertxikondo: *Prunus persica*

mertzenario

mesede

mesede egin

mesedez

mesedegarri

mesedegile

mesfidantza

mesfidatu, mesfida, mesfidatzen, *da ad.*

mesianismo

mesias

mespretxatu, mespretxa, mespretxatzen, *Ipar.* 'gutxietsi' *du ad.*

mespretxu *Ipar.* 'gutxiespena'

meta

metaka

metafisika

metafisiko izond.

metafora

metagailu

metahizkuntza

metaketa

metal

metal(-)ur
metal(-)iturri

metalezko**metalgintza****metaliko****metalurgia****metalurgiko****metamorfosi****metano****metanol****metatu**, *meta(tu)*, *metatzen*, *du* ad.**metatzaile****meteorito****meteorologia****metodo****metodologia****metodologiko****metraila****metrailadore****metrailatu**, *metraila(tu)*, *metrailatzen*, *du* ad.**metraileta****metrika****metriko****metro****metro karratu** 'metro koadroa'**metro koadro****metro kubiko****metropoli****metxa****meza****meza atera****meza eman****meza entzun****meza lagundu****meza nagusi****mezalagun****mezenas****mezerdi****mezprezatu*** e. **mespretxatu****mezu****mezulari****mezularitza****mezutu**, *mezu(tu)*, *mezutzen*, *Ipar*. 1 *du* ad. 'agindu, manatu'; 2 *dio* ad. 'mezua igorri'**mg** 'miligramo'ren sinbolo nazioartekoa'**miaka** *Ipar*. 'miatuz'**miaketa****miatu**, *mia*, *miatzen***miatzaile****miau****miauka****miaulari****miazkatu**, *miazka(tu)*, *miazkatzen*, *du* ad.**miaztu**, *miaz*, *miazten*, *du* ad.**midiku*** e. **mediku****midikuntza*** e. **medikuntza****mih**

mihí-arrain: *Fam. Soleidae*

mihidun

mihigabe

mihilu: *Foeniculum vulgare subsp. Vulgare var. Azoricum.*

mihimen

mihipeko

mihise = izara, maindire

mihise(-)denda

mihiseria

mihura: *Viscum album*

mihuri *Ipar. g. er.*

mika (*Izendegia*): *mika: Cyanopica + Haematopus + Pica sp.; mika (arrunt): Pica pica*

mikatz 'mingotsa'

mikaztasun 'mingostasuna'

mikaztu, mikatz/mikaztu, mikazten: 'mingostu'

mikelete

miko

mikologia

mikologiko

mikra h. mikroi

mikrobio

mikrobiologia

mikrobus

mikrofilm

mikrofono

mikroi

mikrokosmo* e. mikrokosmos

mikrokosmos

mikrometro

mikroskopia

mila: *bosna mila pezeta zor dizkigute*

mila bana: *mila bana pezeta ordaindu dugu bazkaria*

milatan = miletan

mila esker

milagarren

milagro h. mirari, mirakulu

milaka

milako

milaren

milesker *Ipar. mila esker*

miletan = milatan

milía

miliari 'mila milioi'

miliarka

miligramo

milika batez ere *Ipar.:* 1 iz. *bildotsak, sortu delarik, behar du amaren milika;* 2 adlag.: *milika ari da*

milikarazi, milikaraz, milikarazten

milikari

milikatu, milika(tu), milikatzen, du ad.

mililitro

milimetro

milioi

milioika

militante

militantzia

militar

militarismo

miliziamilu* e. **mihilu****mimosa**: *Acacia dealbata***min 1** 1 iz.; 2 izond.: *piper mina*; *edari mina***min egin****min eman****min hartu****min izan****min hori.****min 2** *Bizk.* 'mihia'**minagre** *Ipar.* h. **ozpin****minbera 1** izond.**minbera 2** iz.: *Mimosa pudica***minberakaitz****minberatasun****minberatsu****minberatu**, minbera(tu), minberatzen, *da/du* ad.**minbizi****minbizidun**mindegi* e. **mintegi****mindu**, min(du), mintzen, *da/du* ad.**mindura****minduri** *Ipar* 'erostaria, hiletaria'**mineral****mineralogia****mingain** 'mihia'**mingar** *Zub.* 'mingotsa, garratza'**mingarratz**: *Rumex acetosa***mingarri****mingor**: *Gallinago gallinago***mingorri** 'elgorria'**mingostasun****mingostu**, mingots/mingostu, mingosten, *da/du* ad.**mingots****mingrana****mingranondo**: *Punica granatum***minigona****minimo** *Mat.*ministergoa* e. **ministerio****ministerio**ministeritza* e. **ministerio**ministrari* e. **ministro**ministraritza* e. **ministerio****ministro****minki****minkor**minoria* e. **gutxiengo****mintasun****mintegi****mintsu**mintu* e. **mindu****mintz****mintzabide****mintzaera 1** 'mintzatzeko modua'mintzaera* 2 e. **mintzaira****mintzagai**

mintzaide
mintzaira
mintzalari
mintzaldi
mintzaleku
mintzamen
mintzamolde
mintzarazi, mintzaraz, mintzarazten, *du* ad.
mintzategi
mintzatu, mintza, mintzatzen, *da* ad.
mintzatzaile
mintzo iz.   **mintzo** izan
mintzura

(Euskaltzaindiak, Donezteben, 1998ko irailaren 25ean eta Donostian, 1998ko urriaren 30ean, onartua)

HIZTEGI BATUA

*minuet - nahastura***minuet****minus** *Mat.***minuskula** = letra xehe**minutu****miñoi****miokardio****miopia****mira** iz. 'mirespena'**mira egin:** 1 'harritu'; 2 'norbaiten edo zerbaiten falta nabaritu'**miraz** (egon, gelditu, jarri,...)**mirabe****mirabetu**, mirabe(tu), mirabetzen, *da/du* ad.**mirabetza****miragarri****miragarrizko****miragarriki** *Ipar.***miragarriro****miragarritasun****mirail** *Ipar.* 'ispilua'**mirakulu** batez ere *Ipar.* = **mirari****mirakuluz****mirakuluzko****mirari****mirariz****mirarizko****mirarigile****miraritsu****miraritu**, mirari(tu), miraritzen: 1 *da/du* ad. 'harritu'; 2 *du* ad. 'miretsi'**miratu**, mira(tu), miratzen, batez ere *Ipar. da/du* ad.**miresgarri****miresle****mirespen****miretsarazi**, miretsaraz, miretsarazten, *dio* ad.**miretsi**, mirets, miresten: 1 *du* ad.: *haren bertutea miretsi zuten paganoek*; 2 *da* ad.: *han ikusi zuenaz miretsi zen***mirotz** 'gabiraia'**mirra****mirrin****mirrindu**, mirrin(du), mirrintzen, *da/du* ad.**mirto:** *Myrtus communis***miru:** *Milvus milvus***misanthropo****misera:** *Homarus gammarus***miseria****miserikordia** *Zah.* 'errukia'

miserikordios(o) *Zah.* 'errukiorra'

misio *Erl.:* *misioetara joan*

misiolari

misiolaritza

misionest *Ipar. h.* **misiolari**

misterio

misteriozko

misteriotsu

mistika

mistiko

miter: *Juniperus sabina*

mitiko

mitin

mitinlari

mito

mitologia

mitologiko

mitra

mitradun: *abade mitraduna*

mitrailus* e. **metrailadore**

mitxa* e. **metxa**

mitxeleta h. **tximeleta**

mitxirrika *Gip. h.* **tximeleta**

mitxoleta: *Papaver rhoeas*

mixkandi *Zub.* 'morroia, zerbitzaria'

mizkin

mizpira

mizpirondo: *Mespilus germanica*

Japoniako mizpirondo: *Eriobotrya japonica*

mizto iz. 'suge eta muskerren mihia'

ml 'mililitro'ren sinbolo nazioartekoa'

mm 'milimetro'ren sinbolo nazioartekoa'

mobitu* e. **mugitu**

moda

modan egon

modan izan

modan jarri

modal

modelo

modernismo

moderno

modestia *Zah.* 1 'apaltasuna'; 2 'lotsa, modu ona (janzkeran)'

modu

modu onean: *modu onean* (edo) *modu txarrean erantzun;* *modu onean erositako tresna*

moduko (izen baten ondoren): *han ikusi genuen etxe moduko bat, handia*

modulu

moduzko izond.: *izan gaitezen apalak, moduzkoak, baketsuak*

moduzkotasun: *moduzkotasunez jantzi*

moduztatu, moduzta, moduztatzen, *Bizk. da/du* ad. 'zerbaiti itxura ona edo egokia eman'

moeta* e. **moita**

mogitu* e. **mugitu**

moila 'kaia'

moja

mojagai

mojategi

mokadu

mokanes *Ipar.* 'musuzapia'

- mokasin**
moketa
mokil *Bizk.* ‘mokorra, zokila’
moko
     moko-zuri *Ipar.*
mokodun
mokofin
mokoka
mokokada
mokokatu, mokoka(tu), mokokatzen, *da/du* ad.
mokor
mokordo
mokortu, mokor(tu), mokortzen, *da/du* ad.
mol *Kim.*
moldaera
moldekaizt
moldekaizki
moldekaiztasun
moldeketa
moldekuntza
moldarazi, moldaraz, moldarazten, *du* ad.
moldatu, molda, moldatzen, *da/du* ad.
moldatzaile
molde
moldegabe
moldeztegi
molekula
molekular
molestatu *Heg., Herr.* h. eragotzi
molestia *Heg., Herr.* h. eragozpen
molokot egin *Bizk.* ‘porrot egin’
moltsa *Ipar.* ‘diru(-)zorroa’
moltsu *Bizk.* ‘multzo nahasia’
moltsotu, moltsu(tu), moltsotzen, *Bizk. da/du* ad.
momentu 1 *Heg. Lgart.* h. **memento**
momentu 2 *Fis.*
momia
monarka
monarkia
monarkiko = erregetiar
monastegi* e. **monasterio**
monasterio
moneda* e. **moneta**
moneta 1 h. **diru, dibisa**: *Europako moneta(-)batasuna* h. *Europako diru(-)batasuna*; *dirua bi moneta-tan daukat* h. *dirua bi dibisatan daukar*; *lira Italiako moneta da* h. *lira Italiako dirua da*; 2* e. **txanpon, xehe**: *hiru moneda** e. *hiru txanpon*
monje *Heg. Zah.*
monogamia
monografia
monolito
monopolio
monopolizatu, monopoliza, monopolizatzen, *du* ad.
monoteismo
monoteista
monotonia
monotono
monstru(o)* e. **munstro**

monumentu
moral
moralismo
moralista
moralitate 'moralitasuna'
moralitasun
mordo
mordoilo
mordoilokeria
mordoilotu, mordoilo(tu), mordoilotzen, *du* ad.
mordoilozale
mordoka
mordoxka
mordoxkaka
more
moretu, more(tu), moretzen, *da/du* ad.
morfema
morfina
morfologia
morfologiko
morko* e. **murko**
morkots
moro h. **mairu**
morokil
moropilo *Bizk.* h. **korapilo**
morroi
morroilo 'zerraila'
morroin h. **borraja**
morrontza
morrosko
mortero 1 'kareorea'; 2 'arma'
mortsa: *Odobenus rosmarus*
mortu *g. er.* 'basamortua'
mosaiko
moskete
mosketoi
mostaza *Heg.* h. **ziape**
mosu* e. **musu**
mota
motel 1 izond.
motel 2 *Lgart.* (dei-hitz gisa erabilia): *bai, motel!*
motel 3 'hotel-mota'
motelaldi
moteldu, motel(du), moteltzen, *da/du* ad.
motelgarri
motelki
moteltasun
motibazio
motibo
motin* e. **mutin**
moto 1 *Ipar.* 'mototsa'
moto 2 'motozikleta, motorra'
motodun
motor 1 'makina'; 2 'motozikleta'
motordun
motore* e. **motor**
motots

motozikleta**motrailu** 'aleak kolpeka apurtzeko tresna'**motroilo** *Bizk.* '1 izond.'potoloa'; 2 iz.'multzo nahasia'**motxaile** 'ijitoa, buhamea'**motxila** *Heg.* 'bizkar(-)zorroa'**motz****motzaldi****motzarazi**, motzaraz, motzarazten, *dio* ad.**motzondo****moxal****mozarabiar****mozarabiera****mozkeria****mozketa****mozki** *Ipar.:* *mozki eta idorki erantzun zioten***mozkin** 'etekina'**mozkindu**, mozkin(du), mozkitzen, *Ipar. du* ad. 'murriztu'**mozkor****mozkorgarri****mozkorkeria****mozkorraldi****mozkorrarazi**, mozkorraraz, mozkorrarazten, *du* ad.**mozkorrondo****mozkorti****mozkortu**, mozkor(tu), mozkortzen, *da/du* ad.**mozle** *Ipar.***mozolo** 1: *Athene noctua*; 2 (irain hitza)**mozolokeria****mozorro****mozorrotu**, mozorrotu(tu), mozorrotzen, *da/du* ad.**moztaile****moztasun****moztu**, motz/moztu, mozten, *du* ad.muble* e. **altzari****mudakor****mudakortasun****mudantza****mudarazi**, mudaraz, mudarazten, *du* ad.**mudatu**, muda, mudatzen, *da/du* ad.mueta* e. **mota****muga****mugaezin****mugagabe****mugagabetasun****mugagaitz****mugagarri****mugaketa****mugakide****mugakidetasun****mugako****mugalde****mugarri****mugarritzatu**, mugarritza, mugarritzatzen, *du* ad.**mugatu**, muga(tu), mugatzen, *da/du* ad.**mugatzaile****mugazain****mugazaingo**

mugazaintza**muger** 1 *Ipar.* izond.; 2 *Bizk.* 'legarra'**mugertasun** *Ipar.***mugertu**, muger(tu), mugertzen, *Ipar. da/du* ad. 'zaildu, lastu, gogortu'**mugiarazi**, mugiaraz, mugiarazten, *du* ad.**mugida****mugjezin****mugigaitz****mugikor****mugikortasun****mugimendu****mugita**: *Arrhenaterum elatius***mugitu**, mugi, mugitzen, *da/du* ad.**mugon** *g. er.* 'aukera'**mugonean** 'ordu onean'**mugonez** 'ordu onez'**muilatu**, muila, muilatzen, *Ipar. Zah.* 'aingura bota' *da/du* ad.**muin 1** 'hezurren barneko gaia; zerbaiten zatirik barnekoena'**muin 2** 'musua, aurpegitik at ematen dena'**muin egin****muin eragin****muin eman****muindun****muinetaratu**, muinetara(tu), muinetarazten, *da/du* ad.**muinkatu**, muinka, muinkatzen**muino****muinotxo****muker****mukerkeria****mukertasun****mukertu**, muker(tu), mukertzen, *da/du* ad.**muki****mukieri****mukitsu****mukizu**: *ume mukizua.***mukur** *Bizk.* 'enborra'mukurru* e. **mukuru****mukuru** 1 adlag.; 2: *hau da zorakeriaren mukuru!***mukurutu**, mukuru(tu), mukurutzen**mulko** *Ipar.* 'multzoa'**mulkoka****mufta** h. **isun****multiple** *Mat.* 'anizkoitza'**multzo****multzoka****multzokari****multzokatu**, multzoka(tu), multzokatzen, *da/du* ad.**multzotasun****multzotu**, multzo(tu), multzotzen, *da/du* ad.multzu* e. **multzo**mun* e. **muin****mundu****munduratu**, mundura(tu), mundurazten, *da/du* ad.**mundutar****munduzale****munizio****muniziotegi**

muno* e. **muino**

munstro

munstrokeria

munta: *munta handiko gertakaria*

munta izan: *zer munta du horrek?*

muntatu, munta(tu), muntatzen: 'antolatu', *du* ad.

mur-mur *adlag.*

muraila *Zah.* 'harresia, murrua'

murde *Ipar. Zah.:* *Murde Etxepareren liburua*

murgil

murgil egin

murgilaldi

murgilarazi, murgilaraz, murgilarazten, *du* ad.

murgilari

murgildu, murgil(du), murgiltzen, *da/du* ad.

murko 'suila'

murmur *iz. h. marmar*

murmuratu, murmura, murmuratzen, *Zah. h. marmar egin, marmarka jardun*

murmurazio *Zah. h. marmar*

murmurikatu, murmurika, murmurikatzen, *Ipar.*

murriz

murrizgarri 'murrizten duena'

murrizketa

murriztasun

murrizte

murriztu, murriz/murriztu, murrizten, *da/du* ad.

murru

murrutzar

murtik *Bizk.* 'tutik'

murtxatu, murtxa, murtxatzen, *Ipar. du* ad.

murtxikatu, murtxika, murtxikatzen, *Ipar. du* ad. = **mamurtu, mastekatu; txikitu**

mus

musa

musde *Ipar. Zah.*

muselina

museo

musika *musika(-)terapia*

musikagile

musikaldi

musikari

musikatu 1 musika(tu), musikatzen *Ipar.* 'iseka egin' *du* ad.

musikatu 2 musika(tu), musikatzen, 'musika jarri' *du* ad.

musikazale

musker 1 *iz. Lacertidae;* 2 *izond. Jas.* 'berdea'

muskertu 1 musker(tu), muskertzen, *Ipar.* 'haserretu', *da* ad.

muskertu 2 musker(tu), muskertzen, 'berdatu', *da/du* ad.

usketa

uskete* e. **moskete**

uskil 'kimua'

uskildu, uskil(du), uskiltzen, *da* ad.

uskiltsu

uskuilu: *Mytilus edulis*

uskulo* e. **uskulu**

uskulu 'giharra'

uslari

mustarda *Ipar. h. ziape*

mustio* e. **muztio**

mustra *Ipar.* 'itxura'

mustro* e. **munstro**

mustupil *Ipar.* 'muturra, aurpegia'

mustupilka *Ipar.* 'ahoz behera'

mustupilkatu, mustupilka(tu), mustupilkatzen, *Ipar.:* 1 'mustupilka erori' *da ad.*; 2 'muturrekoa hartu edo eman' *du ad.*

mustur* e. **mutur**

musu 1 'laztana, muina, pota'; 2 'aurpegia, begitartea'

musu eman

musu-huts

musu(-)truk

musuka

musukatu, musuka(tu), musukatzen, *du ad.*

musulman

musuri *Ipar.*

musurika *Ipar.*

musurikatu, musurika(tu), musurikatzen, *Ipar.* 'lardaskatu'

musuzapi

mutazio *Biol.*

mutiko

mutil

mutil(-)dantza

mutildu, mutil(du), mutiltzen, *da ad.*

mutilgo *Ipar.* eta *Naf.* 'morrontza'

mutilzahar

mutilzahartu, mutilzahar(tu), mutilzahartzen, *da ad.*

mutilzale

mutin

mutinatu, mutina, mutinatzen, *da ad.*

mutiri *Ipar.*

mutiritasun *Ipar.*

mutiritu, mutiri(tu), mutiritzen, *Ipar., da ad.*

mutu

muturik

mutualdi

mutualitate

mutuarazi, mutuaraz, mutuarazten, *du ad.*

mutur

muturka

muturkatu, muturka(tu), muturkatzen, *du ad.*

muturreko

muturrekoka

muturtu, mutur(tu), muturtzen, *da/du ad.*

mututasun

mututu, mutu(tu), mututzen, *da/du ad.*

mututurik

mutxi *Ipar.*

mutxidura *Ipar.*

mutxikin

mutxiko 'dantza(-)mota'

mutxitu, mutxi(tu), mutxitzen, *Ipar., da/du ad.*

mutxurdin

mutzitu* e. **mutxitu**

muxar: *Diplodus sp.*

muxika

muxurka

muzin

muzin egin

muzinaldi

muzindu, muzin(du), muzintzen, *da/du* ad.

muzinka

muzinkeria

muztio

* * *

N

naba 1 *G. er.* 'laua, zelaia'; 2 *Zub.* 'ibarra'nabala *Ipar.* h. labana

nabar 1 izond. 'kolore askotakoa'

nabar 2 iz. 'goldearen zatia, hortza'

nabari

nabari izan *da/zaio/du* ad.: nabari da zer gertatzen zaigun; nabari zaio ez dela hemengo; ez dut uste nabari ez dugun hutsa huts dei daitekeenik

nabarigaitz

nabarigarri

nabaritu, nabari(tu), nabaritzen, *du* ad.

nabarmen

nabarmen izan: *da/du* ad.: udaberrian zantzu garbiak nabarmen zirenean; giro eta joera baten ezaugarriak nabarmen dituzte aurpegian.nabarmendu, nabarmen(du), nabarmentzen, *da/du* ad.

nabarmengarri

nabarmenkeria

nabarmenki

nabarmentasun

nabarmentxo adlag.

nabarri

nabartasun

nabartu, nabar(tu), nabartzen, *da/du* ad.nabasai *Bizk.* 'lau hortzeko golde(-)mota'nabasi *Zub.* izond.

nabigari* e. nabigatzaile

nabigatu, nabiga, nabigatzen, *da/du* ad.

nabigatzaile

nabigazio = itsasketa

nafar

nafarrera

nafarreri

nafartasun

nafta

naftaleno *Kim.*

naftalina

nagi

nagiak atera

nagialdi

nagiarazi, nagiaraz, nagiarazten, *du* ad.

nagikeria

nagiki

nagitasun

nagitu, nagi(tu), nagitzen, *da/du* ad.

nagusi

nagusiarazi, nagusiaraz, nagusiarazten, *du* ad.

nagusigo

nagusikeria**nagusiki****nagusiorde****nagusitasun****nagusitu**, nagusi(tu), nagusitzen, *da* ad.**nagusitza**naharo* e. **naro****nahas-mahas** 1 adlag. 'nahasirik'; 2 iz. 'nahastea, nahaspila'**nahasarazi**, nahasaraz, nahasarazten, *du* ad.**nahasbide****nahasdura** *Ipar.* 'nahasmendua, batez ere burukoa'**nahasgarri****nahasi** 1 nahas, nahasten, *da/du* ad.**nahasian****nahasi** 2 izond.: *arazo nahasia da hori***nahasi-mahasi** iz.**nahasialdi****nahaskeria****nahasketa****nahasle****nahasmendu****nahaspila****nahaspilatu**, nahaspila(tu), nahaspilatzen, *du* ad.**nahastaille** h. **nahasle****nahastatu**, nahasta, nahastatzen, batez ere *Bizk.* 'nahasi'**nahaste** 1 iz.; 2 adlag.: *gizon eta emakume nahaste dantzan ibiltzea***nahastean****nahaste-borraste****nahasteka** 1 adlag. 'nahasian'; 2 iz. 'nahastea'**nahastu**, nahas, nahasten, h. **nahasi****nahastura** 'zenbait gai nahasiz sortzen den gaia'

(Euskaltzaindiak, Donostian, 1998ko urriaren 30ean, onartua)

BATZAR AGIRIAK

Donostian, 1998ko ekainaren 26an

J. Haritschelhar, euskaltzainburua
H. Knörr, buruordea,
P. Goenaga, idazkaria,
J. A. Arana, diruzaina,
P. Altuna,
M. Azkarate,
P. Charritton,
J. L. Davant,
X. Diharce,
X. Kintana,
E. Larre,
J. M. Lekuona,
B. Oihartzabal,
P. Ondarra,
Tx. Peillen,
J. San Martin,
I. Sarasola
eta A. Urrutia
euskaltzainak
eta
J. L. Lizundia, idazkariorde-kudeatzailea,
J. J. Zearreta, ekonomia eragilea (3.
gaian),
L. Oñederra eta P. Etxeberria,
Ahoskera batzordeko kideak (1. gaian).

Donostian, Gipuzkoako Foru Diputazioan, 1998ko ekainaren 26an, goizeko hamarrak eta laurdenetan, eman dio hasiera Euskaltzaindiak hileroko batzarrari. Ondoko zutabeetan jaso dira bilduen izenak. Ezin etorria adierazi dute F. Krutwigek eta P. Salaburuk. Honek M. Azkarateri eman dio bere boza.

Aurreko bilera agiriak onartzea.

Euskaltzainetarik inork ez du oharrrik ekarri. Horrenbestez, ontzat eman dira bere horretan aurreko hileko bi bileren aktak.

Euskaltzainburuaren hitzak.

Ondoren, euskaltzainburuak J. L. Davant euskaltzainaren amaren heriotzaren berri eman die euskaltzainei eta doluminak eman denen izenean.

P. Ondarrari, berriaz, zorionak eta eskerrak eman dizkio atera berri duen Polikarpo Iraizozkoaren *Hitz neurtuzko lanak* liburugatik.

1. Hizkuntza arauak.

1.1. "Ahoskera batuaz" delako txostena onartzea.

Euskaltzainburuak Ahoskera lantaldeko Lourdes Oñederrari eman dio hitza. Honek esan du aurreko hilean aurkeztutako txostenari egin zaizkion oharrak aztertzeko Euskara Batuko batzordearekin egin dutela bilera. Aurkeztutako testuari bi euskaltzainek egin dizkiote oharrak: X. Kintanak eta H. Knörrek. Ahal izan den neurrian oharrok jasotzen saiatu direla adierazi du. X. Kintanak esan du ongi finkatu beharko litzatekeela delako eredu zaindua noiz erabili behar den. "Pertsona ezezagunekin mintzatzeko" dela gehitu behar omen litzaioke testuari arauaren eremua finkatzeko. Ildo honetatik, euskaldun berriak aintzat hartu behar direla uste du.

Ibon Sarasolak, ostera, arriskugarria dela dio hemen euskaldun berriei erreferentzia egitea. Testuan aski zehaztua dagoela zein den ahoskera zaindu horren eremua: “arauak (...) hizkera zaindua, maila jasokoa, erabili behar denerako direla, irrati-telebistetako berri-emanaldietarako, jendeurreko hitzaldietarako, eskolako azalpenetarako, eta horien antzeko egoerentarako”.

Batzordearen proposamena bozkatu da eta aldeko 13 boto izan dituenek, onartua gelditu da txostenaren lehen paragrafoa.

Ondoren, EBAZ (Euskara Batuaren Ahoskera Zaindua) delakoa zer datekeen dioen paragrafoaz izan da eztabaida. Ahoskera biziak gainera irakatsi beharreko eredu izango litzateke. Kintana jauna ez dago ados, kontraesana ikusten du eta azken hiru lerroak ezabatzeke eskatzen du. Sarasolak gogorarazi dio testuak ahoskera biziak “gainera” dioela eta ez, “ordez”. Hor dagoela kontua. Hortaz, EBAZ-ek ez luke ezer ordezkatu.

Azkenean batzordearen proposamena onartu da.

Ondoren, arauetara beretara eraman da eztabaida. Bokaletan [ü] ahoskeraren auzia izan da eztabaidagai. Araua euskara batuari dagokiola gogorarazi da. Eztabaidagarri den hots hori euskalki batekoa da. L. Oñederrak esan du arauaren asmoa hots hori erabiltzen dutenei ez kentzea dela. Hori dela eta, testua apur bat aldatu da: [ü] ahoskera zilegitzat emateko, I. ataleko lehen bi lerroen ondoren, “hala eskatzen duten hitzetan eta baita ere euskalkiaren erabilera zainduan” erantsi da.

Aho batez onartu da proposamen hau.

Bokal bilkurei buruzko testua dagoen-dagoenean onartu da, hamalau botorekin.

Kontsonanteei dagokienez, VII. atalean <(i)ll> eta <(i)ñ> ahoskera zainduan ere egoki direla erantsi da eta, hain zuzen, ahoskera zaindua <lla> dela eta ez <ya>.

Proposamen honek hamabi boto izan ditu bere alde eta, horrenbestez, onartu da.

Kontsonante bilkurek ere eztabaida ekarri dute. X-XI paragrafoen idazkera leundu egin da, eta onartu da ez-en ondoren <d> ahoskabe gisa ebaki beharra. Eta d<b<g mailakatzea gertatzen denez, maila zainduan b eta g ahoskabetzea ere onartzen da. Bestela ere, <z>-ren ondoren goiko hots horien ahoskabetzea hobesten da.

Azkenik, onartutako aldaketekin, testu osoa bozkatu da. Hamazazpi euskaltzainek eman dute aldeko botoa. Beraz, onartua gelditu da.

Euskaltzainburuak eskerrak eman dizkie ahoskera lantaldeko kideei, egin duten lanagatik.

1.2. Hiztegi batua.

1.2.1. *Loeri eta lorrin hitzei buruzko erabakia.*

Aurreko batzarrean “zintzilik” gelditu zen *loeria/loeri* auzia, *-eri/-eria* amaierari buruzko erabaki orokorrako baten zain. Batzordeak informazio gehiago ekarri du eta badirudi *-eri* bukaera dela nagusi. Salbuespenen bat izatekotan, Iparraldeko hitz solteren bat izango da. Arau orokorra, hortaz, *-eri* izango litzateke. Bozkatu da eta hamalau boto agertu dira batzordearen proposamenaren alde. Beraz, *loeri* forman emango da sarrera hori.

Lorrin hitzari buruzko informazioa ere ekartzekotan zen batzordea. Ez omen du eskuratu baina arratsaldean izango omen da.

1.2.2. *Hiztegi Batuko lubaki - makina zerrenda onartzea.*

Ondoren, A. Urrutiak zerrenda honi egindako oharrak hartu dira hizketa gai.

Luditu hitza bigarren itzulirako uztea proposatzen du batzordeak eta hala onartzen da.

Luki-ren sarreran *luki-buztan* onartu da azpisarrera gisa, 'azeri belarra, azeri buz-tana' dela esanez.

Lunbago sartzea onartu da.

Lupertu, bigarren itzulirako utzi da.

Lursail, *lurzati*, *lurzoru* sartzea eskatzen du ohargileak. Batzordea ados da, baina datuak aztertu ondoren erantsiko lirateke hitz horiek, geroago.

Luzara sarreran adibideak sartzea eskatzen da. Onartu da. Honela geldituko da sarrera hori: **luzara**, adlg., luzarora, *lhintz handiak luzara kalte egiten dio ardiari*.

Madari sarreran *madari-makatz* sartzea ez da onartu, bai *madari*-k, bai *makatz*-ek bakoitzak bere sarrera baitu, eta hori aski dela irizten dio batzordeak.

Mahai hitzaren azpian *mahai(-)futbol* sartzea onartu da. *Mahai(-)tenis*, ostera, bigarren itzulirako utzi da.

Mahometano/mahometar hitzei ere leku egitea eskatzen du Urrutia jaunak. Eztabaida luzearen ondoren, kontu hau Onomastika batzordera eramatea onartu da. Gero hartuko litzateke dagokion erabakia.

Mailasio hitza sartzea onartu da.

Azkenik, eztabaidatzeko markatuak ziren hitzen azterketari ekin dio batzarrak.

Lubaki/luebaki auzia dela eta, lehenbizikoa omen litzateke hedatuena. Hori diote datuek. Botoetara jo da eta hamaika euskaltzainek eman dute *lubaki*-ren aldeko botoa. Forma hau onartu da, horrenbestez.

Luizi/lubizi eztabaidarako datuak arratsaldeko saiorako ekartzea agindu du Sarasola jaunak. Erabakia zintzilik geratu da, hortaz.

Lurrun/lurrin hautua aurkeztu zaie ondoren euskaltzainei. Oso kontu nahasia dela agerian gelditu da. Hala ere, ongi ikusi da bi formen arteko banaketa egitea. Eztabaidaren ondoren, honela gelditu da kontua: *lurruna* 'gasa' izango da. Horrenbestez, *lurrun* hitzak, azpisarrera gisa, *lurrun(-)makina* izango du. *Lurrin*-en sarreran, berriz, honako hau esango da: 1. usain gozoa; 2. e. lurrin.

Luto/lutu-ren arteko hautua egiteko behar diren datuak arratsaldean eskuratzekotan geratu da.

Magia/majia bikotearen inguruan eztabaida luzea izan da ondoren. Ahoskerari eman nagusitasuna ala grafiari. Azkenean botoetara jo da. Honako hau izan da emaitza:

magia formaren alde, 10 boto. *Majia* hitzaren alde, berriz, 4. Horrenbestez, *magia* forma onartu da.

Mahai gainean dauden gaiak zein diren gogoan harturik, euskaltzainburuak proposatzen du goizeko bilkura behar den guztia luzatzea eta arratsaldean ez biltzea. Proposamen horren arabera, arratsaldean ekarri behar ziren argibideak hurrengo bilerarako izango dira. Erabakiaren zai gelditzen diren hitzak honako hauek dira: *lorrin*, *luizi* eta *luto*. Hauei buruzko erabakia, hortaz, hurrengo bileran hartuko da.

1.2.3. *Makineria - matrikulatu zerrenda aurkeztea.*

Zerrenda hau hurrengo bileran eztabaidatuko da. Oharrak egiteko epea, ohikoa. Dena dela, orrialde batzuk falta ditu emandako zerrendak, *makineria* hitzean hasi beharrean *maldizio* hitzean hasten baita. Arazo hau zuzentzekotan geratu da.

1.3. *Onomastika: Albacete izenaren idazkera.*

Albacete exonimoari buruzko galdera bat egin zaio Onomastika batzordeari. Bere garaian onartutako zerrendan ez da agertzen izen hau. Onomastika batzordearen orain arteko irizpideen arabera, *Albacete* onartzea proposatzen du Euskara Batuko batzordeak. Hala onartu da eta dagokion zerrendari itsatsiko zaio.

2. *Bosgarren Gramatika Jardunaldiak.*

Areatzan, uztailaren 23 eta 24an egingo diren jardunaldien berri eman du J. L. Lizundia jaunak. Ondoren, zenbait xehetasun eman ditu P. Goenagak, hilaren 24ko egutegiari buruz. Euskaltzainen hileroko batzarra ostegunean izango da, goiz eta arratsalde. Ostiralean, berriz, gramatika jardunaldiak.

3. *1999ko aurrekontuak.*

Datorren urteko aurrekontuen aurkezpena egin du J. J. Zearreta ekonomi eragileak. Irteak bakarrik jaso dira aurkeztutako aurrekontuan. Sarrerak ezin dira ezarri Eusko Jaurlaritzarekin hitz egin arte.

Datorren hileko bilera arteko epea du edonork aurrekontu zirriborro honi aldaketa proposamenak egiteko.

4. *Eskuartekoak: Euskaltzainburuaren gutunak Frantziako agintariei.*

Frantziako Konstituzioa aldatzeko Kongresuak Versaillesen egingo duen bilkura dela eta, euskaltzainburuak bidali dituen hiru gutunen berri eman da: bata, Nicole Pery andre ministroari, bigarrena, F. Bayrou jaunari eta hirugarrena, J. Grenet jaunari. Frantziar mintzatzen diren eremu urriko hizkuntzei zor zaien aitortpena bideratzeko lau proposamen eskaintzen zaizkie aipatu politikari horiei, ahulenetik bortitzenera mailakatuak, ongi baderitzate Frantziako Konstituzioan sarrarazi ditzaten.

5. *Azken ordukoak.*

5.1. *P. Salaburu eta P. Goenagarekiko elkartasuna.*

Azkenaldi honetan Salaburu eta Goenaga jaun euskaltzainek unibertsitatean jasan dituzten eraso eta irainak direla eta, Euskaltzaindiaren zuzendaritzak egindako elkar-

tasun adierazpenaren berri izan duela aipatu du J. San Martin jaunak. Euskaltzain osoek adierazpen horrekin bat egin dezatela proposatzen du. P. Goenagak xehetasun gehiago eman ditu eta Euskaltzaindiak aho batez bere egin du zuzendaritzaren idatzia.

5.2. *Jan Braun jaunaren bisita.*

Azkenik, Jan Braun hizkuntzalariaren bisita izan dute euskaltzainek. Euskaltzainburuak agurtu du eta honek ere agur hitz labur batzuk egin dizkie euskaltzainei.

Ordu bietan amaitutzat eman da bilkura.

Euskaltzainburuak
Jean Haritschelhar

Idazkariak
Patxi Goenaga

Areatan, 1998ko uztailearen 23an

J. Haritschelhar, euskaltzainburua
H. Knörr, buruordea,
P. Goenaga, idazkaria,
J. A. Arana, diruzaina,
P. Altuna,
P. Charritton,
J. L. Davant,
X. Diharce,
X. Kintana,
E. Larre,
J. M. Lekuona,
B. Oihartzabal,
P. Ondarra,
J. San Martin,
I. Sarasola,
J. M. Satrustegi
eta L. Villasante
euskaltzainak
eta
J. L. Lizundia, idazkariorde-kudeatzailea,
J. J. Zearreta, ekonomia eragilea (3. gaian)
eta R. Badiola, argitalpen eragilea (5. gaian)

Areatan, Udaletxeko batzar gelan bildu da Euskaltzaindia 1998ko uztailearen 23an, goizeko hamar eta erdietan, hileroko batzarra egiteko. Ezkerreko zutabearen jaso dira bilduen izenak. Ezin etorria adierazi dute M. Azkaratek, F. Krutwigek, Tx. Peillenek, P. Salaburuk eta A. Urrutiak.

Aurreko bilerako agiria onartzea.

Ekaineko agiriari ez dio inork oharrik egin. Horrenbestez, ontzat eman da.

Hala ere, hilero banatzen den "Azken batzarreko hizkuntz arauak" delakoan huts larria somatu da. Izan ere, banatu den "Euskara batuaren ahoskera zaindua" testua, onartutako zuzenketarik gabe banatu zaie euskaltzainei. Arauok, berez, agiria-ren parte direnez, ongi begiratu beharko lirateke beti. Oraingoan, ezin onartuzkoak gertatu dira. Hurrengo bilerarako testu egokia ekarriko da eta orduan onartuko.

Euskaltzainburuaren hitzak.

Ondoren, euskaltzainburuak Jon Etxaide, euskaltzain ohorezkoaren heriotzaren berri eman du. Hileta elizkizunetan Euskaltzaindiaren ordezkari-tza on bat izan zen. Hilberri txostena J. San Martin jaunak egingo du.

Bestalde, zorionak eman dizkio Satrustegi jaunari, egoitza Moskun duen Nazioarteko Hizkuntza Akademiako kide izendatua izan baita.

Zorionak eman dizkio, halaber, Charritton jaunari, Labayru elkarteak Derion eskaini dion omenaldia dela eta.

1. Hizkuntza arauak.

1.1. Hiztegi Batuko lorrin, luizi eta luto hitzei buruzko erabakia.

Hirukote horretako lehenbiziko hitzari buruz Sarasola jaunak *corpuseko* datuak ekarri ditu. Hitz horren esanahia argitzeko, adibide egokiak nahi zituen Euskaltzaindiak.

Ugari omen dira adibideak. Azkenean, honako argitasun hauek ematea erabaki da: **Lorrin Bizk.** izond. *Eguraldi lorrina*; 2. Iz. *Satorrak soroan lorrinak egin ditu*.

Luizi/lubizi arazoan datuak erdibana ageri omen dira. Euskaltzainen iritziak ere bai. Azkenean, bozkatu da eta honako hau izan da emaitza: *luizi* formaren alde, 7 boto. *Lubizi*-ren alde, 4. Bost euskaltzainek ez dute iritzirik. Hortaz, *luizi* forma onartu da.

Luto/lutu eztabaida etorri da ondoren. Gutxi gorabehera, *luto* Gipuzkoa aldekoa dela ematen du eta *lutu*, Bizkai aldekoa. X. Kintanaren iritziz, *lutu*-k fonetika jatorragoa erakusten du. Eta gipuzkeraz gehiago ageri bada, euskalki horretan gehiago idatzi delako da. Nolanahi ere, botoetara jo da. Hona hemen emaitza: *luto*-ren alde, 10 boto; *lutu*-k, berriz, bi boto izan ditu alde. Beraz, *luto* forma hobetsi da.

1.2. *Maldizio - matrikulatu zerrenda.*

Zerrenda honi dagozkion oharrak, nonbait, ez zituen Euskara Batuko batzordeak tratatu. Hala ere, astia denez, bileran bertan aztertzea proposatu du Sarasola jaunak.

Lehenbizi, X. Kintanak egindako oharrak hartu dira aztergai.

Malerus/malurus auziaz, Kintana jaunak Iparraldeko euskaltzainei galdetzea proposatzen du. Hauen arabera, lehenbizi, *malurus/maluros* bikotea genuke. Bikote honetan lehenbiziko aldakia gehiago ageri da bigarrena baino. *Malerus* forma, berriz, zubererazkoa litzateke. Gauzak horrela, zerrendan ageri dena izango litzateke zuzena: *malurus* forma nagusitzat hartu da aho batez. *Malerus*-en sarreran, berriz, *Zub.* h. **malurus** agertuko litzateke.

Margolari = *pintore* delako azalpenak *pintore/pintatzaile* eztabaida dakar. Dena dela, *margolari* hitzak inongo argitasunik ez duela behar erabaki da. Horrenbestez, *margolari* sarrera soila emango da. Bide batez, *margolan* hitza ere eranstea erabaki da.

Kintana jaunak *mari*-ren sarreran beste zenbait azpisarrera eranstea eskatzen du. Idatzizko lekukotasun gutxi omen dago. Dena den, zerrendan ematen direnei *mari-zikin* eta *mari-matraka* gehitzea onartu da. Baina azpisarrera gisa eman beharrean, adibide gisa emango dira, kurtsibaz, bata bestearen segidan eta puntu eta komak tartekatuz.

Bestalde, *maritzar* hitza ere sartuko da bere lekuan, 'emagaldua' adierarekin. Adibide gisa, honako hau emango da: *maritzar adinbat manestzar bada munduan*.

Mastadi hitza, ohargilearen ustez, berria da. Nolanahi ere, *mastadi* = *mastak* jarri beharko litzateke. Onartu da, nahiz eta *mailadi*-rekin modu berean jokatu ote zen ziurtatu behar den.

Matematiko/matematikari sarreretan ohargileak eskatzen dituen oharrak ezartzea onartu da. Horrela, **matematiko** izond. *kalkulu matematikoak*. **Matematikari**, iz. agertuko da.

H. Knörr-en oharrak hartu dira ondoren eztabaidagai.

Lehenbiziko oharra *maleta* sarrerari dagokio: 'baliza txikia' esan nahi omen luke. Erabaki da *maleta* hitza soil soilik ematea, *baliza* hitzari erreferentziarik egin gabe. Baina zerrendaren azterketa amaitzen denean, B letran *baliza* sarrera ikusi eta han honako oharrok ezarriko dira: **baliza**, 1. 'maleta'; 2. 'estropadetako zera'.

Mamala sarrerari "Herr." oharra eranstea onartu da.

Mami sarrera osatzea onartu da.: **Mami** 1. iz. *ogiaren mamia*; 2. Gip. iz. 'gatzatua, gaztanbera'; 3. izond. *adiskide mamia*.

Mamarro hitza bigarren itzulirako utzi da.

Mamurtu sarreran 'hausnartu, gogoeta egin' adiera ere baduela esango da. Bestalde, *mamutu* sartzea ez da onartu.

Mandil sartzea onartu da. **Mandil**, *Ipar*. 'bide lapurra, gizatxarra'.

Manifestatu hitzak eztabaida gogorra sortu da. Azkenean botoetara jo da. Hamaika euskaltzain agertu dira *manifestatu*, dagoen dagoenean uztearen aldeko. Baina *manifestari* hitza kendu egingo da. Bestalde, *manifestazio*-ren sarrera honela osatua geldituko da: **manifestazio** = (kale)agerraldi.

Mantartu hitza bigarren itzulirako utzi da. *Mantar* hitzari "zah." oharra ezabatzea onartu da.

Mantso-ri oharrak ez gehitzea erabaki da. *Mantxot* eta *mari-aker*-i buruzko oharrak ere ez dira onartu.

Marrega hitza sartzea onartu da: **Marrega** 'artilezko oihal arrunta'. Hain zuzen, forma honi emango zaio lehentasuna. Horrenbestez, *marraga*-ren sarrera honela utziko da: **marraga*** e. **marrega**.

Masaje hitzak *-aia* bukaeraren arazoa dakar berekin. Hitz hori zerrendatik kentzea onartu da. Hamaika boto izan dira kentzearen alde eta bi, gordetzearen alde.

Masoi hitzari ezer ez zaio gehituko.

Mato hitza sartzea onartu da: **mato** *Ipar*. 'makila lodia'.

Matoi ere sartuko da 'gazta egiteko gatzatu bildua' adierarekin.

Matraila sarrera dela eta, zenbait aldaketa onartu dira. Batetik, **matela** *Ipar*. 'masaila'. Gero, **matrail**, 'masaila'. Eta azkenik, **matraileko** (ez *matrailako*).

Ondoren, A. Urrutiaren oharrak ekarri dira mahaira.

Malmutz hitza sartzea onartu da: **malmutz**, 'maltzurra'.

Malta hitzari ere leku egingo zaio zerrendan.

Malur-en azken kontsonantearen balioaz egiten duen oharra ez da kontuan hartu.

Managaitz zerrendara biltzea ez da onartu.

Manipulatu hitza sartu ala ez eztabaidatu da. Azkenean hamahiru euskaltzainen botoz ez sartzea erabaki da.

Mara-mara sarreran honako adibide hau ezartzea onartu da: *elurra mara-mara ari*.

Marapilo bizkaierazko hitza sartzea onartu da: **marapilo**, *Bizk*. 'korapiloa'.

Maratz sarrerari zenbait argibide eranstea nahi du ohargileak. Ez da onartu.

Marijesi sarrera osatzea onartu da: **Marijesi** pl. 'Gernika aldeko gabon kantak'.

Marisa/marixu sartzea bigarren itzulirako uztea egokiagotzat eman da. *Marketing* hitza ere bigarren itzulirako utzi da.

Marraskari eta *marraskatu* hitzen ondoan *marraska* izena ere sartu beharra ikusten du ohargilak. Onartu da. Honako argibide honekin: batez ere *Ipar*. 'orroa' *nigar* (-) *marraskak*.

Azkenik, eztabaidarako markatuak ziren hitzak aztertu dira.

Maneiatu/manaiatu/maneatu hitzen inguruko auzian, *manaiatu* hitza ezabatzea onartu da. Beste biak zerrendan jasoak dauden bezala utziko dira.

Mantenimendu-ren inguruko eztabaidaren ondoren honela geratu da sarrera hori: **Mantenimendu*** e. **mantentze**.

Bestalde, *mantentze* hitza ere sartuko da: **mantentze**, *mantentze(-)lanak*.

Mantenu-ren sarreran, berriz, *mantenua eta soldata* bezalako adibide bat erantsiko da.

Horrenbestez, onartutzat eman da *maldizio-matrikulatu* zerrenda.

1.3. Onomastika.

Ontzat eman da Onomastika batzordeak uztailaren 3an hartutako erabakia Herberetako bigarren hiriburuaren euskal exanimotzat *Haga* izena eskaintzen zuena.

2.1. Doneztebeko jardunaldiak.

Lizundia jaunak eman du Euskaltzaindiren II. Euskalegunen 75. urteurrena ospatzeko Donezteben irailean egingo diren ekitaldien berri. Euskaltzaindiaren hileroko bilkuraz gainera IV. Ahoskera Jardunaldiak ere bertan izango dira.

3. 1999ko Aurrekontuen onarpena.

Zearreta jaunak eman ditu zenbait xehetasun. Alde batetik, informatizatze plangintzaren kostua gehitu zaio aurrekontuari. 6. atalerako ere beste aldaketa bat egitea eskatu da: hain zuzen, Euskaltzaindiak maiz prentsara agertu beharko duenez ordaindutako iragarkien bidez, honetarako diru bat ezartzea. Horretarako bi milioi ezarri dira.

M. Azkaratek 750.000 gehitzea eskatu du Jagon sailerako, Euskaltzaindiak bere sorreratik hartutako hizkuntz erabakiak biltzen hasteko.

Gehiketa hauekin bozkatu da aurrekontua. Charritton jaunak bere desadostasuna erakusten du, Gramatika batzordearen lanei zor zaien lehenetasuna ematen ez zaielakoan. P. Goenagak eta J. L. Lizundiak erantzun diote: aurrekontu hau herri aginteei aurkezteko da. Hortik aparte, bada beste asmo bat, zeinentzat kanpora joan baita diru bila Euskaltzaindia.

Bozketaren emaitza honako hau izan da: hamalau boto alde, kontra bat ere ez eta hiru, zuri.

4. *Eskuartekoak.*

4.1. *Euskararen Aholku batzordearen berritzea dela eta.*

EAE-ko Euskararen Aholku batzordearen Batzorde Osoko eta Toponimia Batzorde-ataleko bokalen kargualdia amaitzen denez, Mª Karmen Garmendia kontseilari andreak Euskaltzaindiak bere ordezkariak izendatzeko eskatu du. Zuzendaritzak orain arte aritu direnek berek (J. Haritschelharrek eta H. Knörrek) jarraitzea proposatzen du. Aho batez onartu dute euskaltzainek proposamen hau.

5. *Azken ordukoak.*

5.1. *J. San Martinen Giro gori liburuko huts zuzenketak.*

San Martin jaunak bere *Giro gori* liburuan gertatu diren inprimaketa hutsegiteak zuzenduz zerrenda bat banatu die euskaltzainei.

5.2. *Euskalerrria irratia.*

H. Knörrek Nafarroako *Euskalerrria* irratitari FM lizentziarik eman ez zaiola eta proposamen bat aurkeztu du batzarrak onar dezan. Hala onartu da.

Nolanahi ere, Charritton jaunak arazoa zabalagoa dela uste du eta bihotzak besteaz ere zerbait esatea eskatzen diola: berrikitan beste irratia bat isalarazi dute eta Euskaltzaindiak ere, behar bada, zerbait esan beharko luke. Ondoren Satrustegi jaunak hartu du hitza. Lehen, irratia baimenak banatu zirenean, Nafarroako Euskararen Aholku batzordean dimisioa aurkeztu zuen. Orain Euskaltzaindiaren izenean dagoenez, bere ordezkariak izendatzea eskatzen du. Erantzun zaio lehenbizi presidenteari adierazi beharko liokeela eta gero Euskaltzaindiak proposatuko lukeela ordezkoa. Horretan geratu da kontua.

5.3. *Azkenik, argitara berri den Euskal Deituren Izendegia izeneko liburua eta Oroitidazkiaren zirriborroa banatu zaizkie euskaltzainei.*

Ordu bi eta erdietan amaitutzat eman da bilera.

Euskaltzainburuak
Jean Haritschelhar

Idazkariak
Patxi Goenaga

Areatzan, 1998ko uztailaren 23an
Ageriko batzarra

Areatzako udaletxean, 1998ko uztailaren 23an, arratsaldeko 7etan, hasi da Euskaltzaindiak Pedro Antonio Añibarroren 250. urteurrena dela eta antolatu duen batzar irekia. Batzarra baino lehen, sei eta erdietan, Areatzako plazan euskal idazlearen oroigarri bat ezarri da.

Mahaian J. Haritschelhar euskaltzainburua eta Enrike Etxebarria, herriko alkatea exeri dira. Aipatuez gainera, honako jaun-andre hauek bildu dira aretoan: H. Knörr, P. Goenaga, J. A. Arana, P. Altuna, P. Charritton, J. M. Lekuona, B. Oihartzabal, F. Ondarra, J. San Martin, J. M. Satrustegi eta L. Villasante, euskaltzainak, Rudolf de Rijk, euskaltzain ohorezkoa, eta G. Aurrekoetxea, A. Eguzkitza, R. Badiola, I. Etxebarria, J. L. Goikoetxea, J. L. Lizundia, A. Muniategi, R. M. Pagola eta J. J. Zearreta, euskaltzain urgazleak, Bizkaiko Kultura diputatu den Tomas Uribeetxebarria jauna eta herritar ugari.

Lehenbizi, E. Etxebarria alkatea mintzatu da bilduei ongi etorria egiteko. Ondoren, euskaltzainburua mintzatu da, bilkuraren zioa azalduz eta Añibarroren nortasuna gorai-patuz.

Sarrera hitzaldi hauen ondoren, L. Villasante jaunak hartu du hitza Añibarroren bizitza eta obra erakutsiz.

Ekitaldiaren muina Blanca Urgell andreak eskaini duen hitzaldia izan da. Xehetasun handiz eta modu atseginean areatar idazlearen lana aztertu du: *Pedro Antonio Añibarro euskalari: hiztegitile, gramatikalari eta beste.*

Eta arratsaldeko zortzietan amaitu da ekitaldia, alkate jaunaren hitz labur batzuekin. Ondoren, bilduek solaserako aukera izan dute ahogoxagarriren bat dastatzen zuten bitartean.

Jean Haritschelhar,
euskaltzainburua

Patxi Goenaga,
idazkaria

Donezteben, 1998ko irailaren 25ean

J. Haritschelhar, euskaltzainburua
 H. Knörr, buruordea,
 P. Goenaga, idazkaria,
 J. A. Arana, diruzaina,
 M. Azkarate,
 P. Charritton,
 J. L. Davant,
 X. Diharce,
 X. Kintana,
 E. Larre,
 J. M. Lekuona,
 B. Oihartzabal,
 P. Ondarra,
 Tx. Peillen,
 P. Salaburu,
 J. San Martin,
 I. Sarasola,
 J. M. Satrustegi,
 A. Urrutia
 eta P. Zabaleta
 euskaltzainak
 eta
 J. L. Lizundia, idazkariorde-kudeatzailea,
 J. J. Zearreta, ekonomia eragilea eta
 R. Badiola, argitalpen Eragilea (gai zerrendako azken puntuan)

Donezteben, Udaletxeko batzar gelan, 1998ko irailaren 25ean egin du Euskaltzaindiak hileko bilkura. Bilera goizeko hamarrak eta hogeian hasi da. Ezkerreko zutabeen jaso dira bilduen izenak. Ezin etorria adierazi dute P. Altunak eta F. Krutwigek.

Aurreko agiriak onartzea.

Uztaileko bi agiriak onartu dira huts txiki batzuk zuzendu ondoren.

Euskaltzainburuaren hitzak.

Lehenbizi, zorionak eman dizkio euskaltzainburuak X. Kintanari aita izan baita berrikitan.

Bestalde, J. Kerexeta jaunaren heriotzaren berri eman die euskaltzainei. Elorrioren egindako hileta elizkizunean Euskaltzaindia ongi ordezkaturik egon zela esan du. Hilberri txostenaz denaz bezainbatean, K. Etxenagusia ohorezko euskaltzainari eskatu zaió egitea. Bilbon izango den hurrengo bilera irakurriko da. J. Etxaide zena ere han irakurriko da.

Etxaideren familiak Euskaltzaindiari gutun bat igorri diola jakitera eman du Haritschelhar jaunak, hilaren artxiboa Euskaltzaindiaren esku uzteko asmoa dutela esaten duena. Gai hau behar bezala kudeatzeko modua egingo dela esan du.

1. Hizkuntza arauak.

*1.1.1. Hiztegi Batuko **makineria** - maldatu arteko hitzak onartzea.*

Zerrenda eztabaidatzen hasi aurretik, ohar bat ekarri du batzordeak. *Mortero* hitzaren definizio gisa -hurrengo bilera aztertzeke zerrendakoa berau- *kare-ore* ematen da. Horrenbestez, *kare-ore* hitza ere dagokion zerrendan sartu beharko litzateke, *josi* - *koala* zerrendan, hain zuzen. Onartu da.

Ondoren *makineria* - *maldatu* zerrenda hartu da aztergai. Hitz hauek, okerren bategatik, aurreko zerrendetan ez ziren ageri. H. Knörrek eta A. Urrutiak ekarri dituzte oharrak.

Knörr jaunaren eskariz, *makur-2* sarrera pitin bat zehaztea onartu da: “batez ere *Ipar*.” dela esango da.

Malurusi eta *maluta* hitzak falta direla dio ohargileak, baina lehen onartutako zerrendan ageri ziren.

A. Urrutia jaunak zenbait tipografiatzeko hutsegite (puntuak falta zenbait laburduratan) hauteman ditu. Zuzenduko dira.

Malatu hitza sartzea onartu da, ‘erretena’ adiera emanaz.

Malmuts hitzari buruzko oharra ez da kontuan hartu, aurreko zerrendan jadanik onartua izan baitzen *malmutz* forma.

1.1.2. *Hiztegi Batuko matrize - mintzura zerrenda.*

Zerrenda honi buruz X. Kintana jaunak aurkeztutako oharrak hartu dira lehenbizi aztergai.

Lehenbiziko eztabaida *medikamentu* eta *medizina* hitzei buruzkoa izan da. Azkeanean, *medikamentu* zerrendatik ateratzea onartu da, bigarren itzulirako utziz. *Medizina*, berriz, dagoen bezala uztea onartu da.

Melokotoi, *mertxika* eta antzekoek eman dute hizpidea ondoren. Gauzak nahiko nahasturik dabiltzala dirudi. Oraingoz, badirudi *mertxika* dela *melokotoi* hitzak izan lezakeen ordainik argiena. Beraz, hori gordeko da *melokotoi* esateko. Gainerakoak (*alberrexiko*, *muxika*, *mixurka* eta abar) hurrengo itzulian argitezketan utzi dira.

Mendabeltz-en ondoren tarte zuri bat behar denez, hori zuzenduko da.

Mendu/mentu eztabaidaren ondorioz, lehenbizikoa gutxi erabilia omen denez, zerrendatik kentzea onartu da.

Merindade sarrera dagoen bezala uztea erabaki da, batzordearen proposamenaren arabera. Orobat, *merkantzia* sarrera ere.

Merkaturatu sarreran aditz horren erregimena markatzea eskatzen du ohargileak. Batzordearen proposamena *du* gisa markatzea da, *Ekon.* arlokoa dela markatuz. *Merkaturatu naiz* (cf. *etxeratu naiz*) modukoak ez dira oso erabiliak, nahiz eta zilegi diratekeen.

Mertzenario hitzaren ondoren ageri den F marka kentzea onartu da.

Mesias/Mesiah auzia aurkezten du ohargileak. Testuetan lehenbiziko forma da nagusi. Horrenbestez, dagoen dagoenean uztea erabaki da.

Mesprexatu aditzaren erregimena markatu gabe dago. *Du* erregimenekoa dela adieraziko da.

Mikra/mikroi bikotean ohargileak zalantza ageri du: *mikron* nazioarteko hitzak azentua azken silaban ote duen. Hala bada, ongi legoke *mikroi* forma. Baina *mikron*

bada hitza, orduan gauzak beste modu batera izango lirateke. Dena dela, frantsesez hitzak azentua azken silaban omen du. Horrenbestez, zerrendan jasotzen dena ongi jasoa legoke. Dagoen bezala utzi da, horrenbestez.

Miliarka-ri aparteko hitz bati dagokion sarrera ematea onartu da.

Ordoren, H. Knörren oharrak jarri dira mahai gainean.

Matxete hitza ez litzateke, Knörr jaunaren aburuz, *aihotz*-en pareko. Eztabaida luzea izan da. Azkenean, 'aihotz mota' dela esango da.

Megafonia ez omen da gaztelaniatik aparte inon erabiltzen. Onartu da zerrendatik ateratzea. Hala ere, ordainetan, *megafono* hitza sartzea onartu da.

Mehaztu hitzari adiera eranstea eskatzen da. Honek ere eztabaida gogorra ekarri du. Hor ageri den *h* letrak sortu du zalantza nagusia. Azkenean, batzordearen proposamena gauzak dauden bezala uztea da. Hala ere, botoetara jo da: 11 boto izan dira *h* eta guzti idaztearen aldekoak.

Eztabaidan hitz horren adiera zein datekeen ere harrotu denez, eta, dirudienez, gauzak zenbaitentzat argiegi ez daudenez, J. San Martin jaunak eskatu du bere iritzia agerian agerraraztea: ez du botoa eman, zer esan nahi duen argi ez delakoan.

Mekano hitza dagoen bezala uztea erabaki da.

Memelo sarrerari *Herr.* oharra ezarriko zaio, *mamala*-ri ezarri zitzaion bezala.

Meneko, ohargilearen iritziaren kontra, ageri da jadanik zerrendan. Beraz, ez da oharra kontuan hartzen.

Mendean hartu sartzea onartu da.

Ments bigarren itzulirako uztea erabaki da.

Meritu hitzari ez dio ohargileak *merezimendu*-ren maila aitortu nahi. Hala ere *Maileguen* zerrendatik datorkigunez, *Herr.* marka ezarri ematea onartzen da.

Merkaldi-k ere bere sarrera izango du, baina 'e. *merkealdi*' oharra alboan duela.

Merelu bigarren itzulirako uztea onartu da.

Metafisikari zerrendatik kentzea onartu da.

Mezalari sartzea eskatzen du Knörr jaunak. Baina testuetan ez da ageri. Beraz, bigarren itzulirako, izatekotan.

Mihipeko sartzea onartu da.

Milatan miletan-ekin berdintzea ez du gustuko ohargileak. Hala ere, Iparraldean hala erabiltzen omen denez, dagoen dagoenean uztea erabakitzen da.

Minkorkeria hurrengorako uztea egokiago ikusi da.

Mintu sartzea onartu da, baina *mindu*-ri emango zaio lehentasuna: **mintu*** e. *mindu* ezarriko da ohar gisa.

A. Urrutia jaunaren oharrei dagokienez, *matutia* hitza sartzea onartu da. Baita *matxingorri* ere.

Ondoren, *matxuratu* hitzaz izan da eztabaida. Aditz honen erregimenak ere zalan-tzak sortarazten ditu. Azkenean botoetara eramán da sartu ala hurrengo itzulirako utzi. Bederatzi euskaltzain hurrengo itzulirako uztearen alde agertu dira, zazpi orain sartzearen alde eta hiruk zuriz bozkatu dute. Horrenbestez, hurrengorako uztea erabaki da.

Maula/maula egin hurrengo itzulirako uztea hobetsi da.

Mausoleo eta *menu* hitzak sartzea onartu da.

Medeatu bigarren itzulirako utzi da.

Menekotasun-i buruzko lekukotasunik ez omen da testuetan. Horrenbestez, ez da onartu zerrendan sartzea.

Mespretxatu-ri buruzko oharra dela eta, onartzea proposatzen du batzordeak. Honela geratuko da, hortaz: **mesprezatu*** e. **mespretxatu**.

Metamorfosi, *meteorito* eta *mezalagun* hitzak sartzea onartu da.

Miletan lehenago eztabaidatutzat eman da.

Milika hitzari sarrera egitea ontzat eman da. Honela geldituko litzateke: **milika** batez ere Ipar. iz. eta adlg. *bildotsak amaren milika behar du; milika ari da*.

Mineri sartzea ohargileak ongi ikusiko lukeen arren, ez da onartu. Baina *mineralogia* sartzea proposatzen du batzordeak, *kristal* sarreran hitz horren erabilere-mua mugatzeko sartua baita. Onartu da. *Mikrofilm* hitzari ere sarrera egin behar zaiola ikusi da, *filMOTEKA* sarreran agertzen baita hitz hau ere.

Ondoren, eztabaidarako utziak ziren hitzez izan da solasa.

Mehetu ala *mehatu* behar duen eztabaidatu da lehenbizi. Lekukotasunen aldetik nahiko berdinduak ageri omen dira. Agian, *mehetu* gehixeago ageri da. Horrenbestez, honi eman zaio lehentasuna, honela utziz sarrera: **mehatu** Ipar. h. **mehetu**.

Menderatu eta *kidekoez* izan da hurrengo eztabaida luzea. Zenbaiten ustez, *menderatu/meneratu/menperatu* hirukotean bati eman behar litzaioke lehentasuna, batasunaren izenean. Beste zenbaitek adiera desberdintasunik ikusten ditu hitz horietan. Beste zenbaiten ustez, berriz, hiru hitz desberdin izango lirateke, nolabait sinonimoak eta, horrenbestez, batu beharrik ez litzateke izango hor. Azkenean, hurrengorako uztea erabaki da. Bakoitzak egin dezala gogoeta eta ikus ditzala balizko diferentziak. Horren arabera hartuko da erabakia.

Mertxikaondo/mertxikondo bikotean bigarreña onartu da.

Metraila eta *kidekoez* gauzak zerrendan ematen diren bezala uztea erabaki da. Hala ere, *mitrailus* hitza hurrengo zerrendatik ezabatu egingo da.

Metro karratu/metro kuadro eztabaida ere luzea izan da. Ikastoletan eta abarretan *karratu* dirudi dela kurritzen duena. Aurreko zerrendan *koadro*-ri eman zaio lehentasuna. Kontsulta egin ondoren, bi formak dabiltzala ematen du. Horrenbestez, eta batera edo bestera lerratzeko argudio sendoegirik ezean, oraingoz gauzak erabaki gabe uztea onartu da. Denborak erabakiko du.

Zerrendan bizkaierazko *min* hitzaren ondoan *mihi* ageri da, hau hobesten dela. Eztabaidatu ondoren, bozkatu egin da eta hamabi euskaltzainen botoei esker, sarrera ho-

rretan "h." oharra kentzea erabaki da, "mihi" hitza adiera azaltzeko erabiliz: **min-2** 'mi-hia'.

Minagre sarrera dagoen bezala utziko da.

1.1.3. *Hiztegi Batuko minuet - nahastura zerrenda aurkeztea.*

Hurrengo bileran eztabaidagai izango den zerrenda hau banatu zaie euskaltzainei. Beti bezala, oharrak egiteko epea hilaren 20an ezarri da.

2. *Eskuartekoak.*

Duela gutxi Euskaltzaindiak argitara eman duen Arauen CD-ROM-a banatu zaie euskaltzainei.

Bestalde, W. A. Douglass jaunak gutun bat egin dio euskaltzainburuari eskerrak emanaz euskaltzain ohorezko izendatzeagatik. Gutun honen kopia bana eman zaie euskaltzainei.

Eta ordu biak eta bostean amaitu da goizeko bilkura.

Euskaltzainburuak
Jean Haritschelhar

Idazkariak
Patxi Goenaga

Donezteben, 1998ko irailaren 25ean Ageriko batzarra

Doneztebeko *Leku Eder* zinetokian, 1998ko irailaren 25ean, arratsaldeko zortzietan, eman dio hasiera Euskaltzaindiak ageriko bilera-ospakizunari. Bilera honen xedea Euskaltzaindiak herri honetan 1923an egin zituen II. Euskalegunen 75. urteurrena ospatzea zen.

Mahaian J. Haritschelhar euskaltzainburua, Miguel San Miguel herriko alkatea, Andres Iñigo, Euskaltzaindiaren Nafarroako ordezkaria, Fernando Pérez de Viñaspre, Nafar Gobernuak hizkuntz politika arduraduna, M.ª Jesus Perurena, udal zinegotzia eta Pedro Mindegia, Malerrekako Euskara batzordearen burua exeri dira.

Aipatuez gainera, honako jaun-andre hauek bildu dira aretoan: H. Knörr, P. Goenaga, J. A. Arana, M. Azkarate, P. Charriton, X. Diharce, X. Kintana, J. M. Lekuona, F. Ondarra, Tx. Peillen eta J. M. Satrustegi euskaltzainak eta R. Badiola, Pilartxo Etxeberria, J. M. Larrarte, J. L. Lizundia, L. Oñederra, M. M. Ruiz Urrestarazu eta J. J. Zearreta, euskaltzain urgazleak alde batetik eta herritar ugari.

Herriko alkateak eman dio hasiera ekitaldiari ongi etorria eginez Euskaltzaindiari eta gainerako entzule guztiei.

Sarrera hitz hauen ondoren, Andres Iñigo euskaltzain urgazleak hartu du hitza honako mintzaldi hau eskainiz: “1923. urteko II. Euskalegunen oroimenez”.

Ondoren, M.ª Jesus Perurena andrea mintzatu da. Gaia honako hau zuen: “Euskara irakaskuntzan azken 23 urteotan Doneztebe eta Malerrekan”. Hasierako garai zailak eta euskararen urtez urteko bilakaera azaldu dizkie hizlariak entzuleei. Gaia hurbiletik bizi izan duenak bezala, azalpen hunkigarria eta interes handikoa eskaini du.

Gero, Pedro Mindegia jaunak bere lana irakurri du: “Euskararen egoera Malerreka, Baztan eta Bortzerrietan”.

Ondoren, euskaltzainburua mintzatu da, eskerrak emanez eta bilkuraren zergatia eta Euskaltzaindiaren garai bateko Euskalegunak zer ziren azalduz.

Azkenik, herriko abesbatzak eta musika taldeak euskal kanta ezagunetz osatutako saioa eskaini die bilduei, eta ondoren, pilotalekuan, herriko dantza taldeak bere ekitaldia oparitu die euriaren bildurrik gabe ikustera bildu diren guztiei.

Bederatzi eta erdiak inguruan amaitutzat eman da ospakizuna.

Euskaltzainburuak
Jean Haritschelhar

Idazkariak
Patxi Goenaga,

Donostian, 1998ko urriaren 30ean

J. Haritschelhar, euskaltzainburua
H. Knörr, buruordea,
P. Goenaga, idazkaria,
J. A. Arana, diruzaina,
P. Altuna,
M. Azkarate,
P. Charritton,
J. L. Davant,
X. Diharce,
X. Kintana,
E. Larre,
J. M. Lekuona,
B. Oihartzabal,
P. Ondarra,
Tx. Peillen,
J. San Martin,
I. Sarasola,
J. M. Satrustegi eta
A. Urrutia
euskaltzainak
eta
J. L. Lizundia, idazkariorde-kudeatzailea,
J. J. Zearreta, ekonomia eragilea,
R. Badiola, argitalpen eragilea (4. gaian) eta
M. Gorrotxategi, Onomastika batzorde
idazkaria (2. gaian)

Aurreko agiriak onartzea.

Aurreko batzar-agiria onartu da. Patxi Altunak galdera bat egin du eta Jean Haritschelharrek adierazten du, bestalde, Doneztebeko bilkura-agiriaren ordena aldatu behar dela, bera azkenik mintzatu baitzen. Hala onartu da.

Eskuartekoak.

Eskuartekoetan, idazkariorde-kudeatzaileak Antonio Maria Labaien euskaltzainaren mendeurrenkari, Tolosan, azaroaren 13 eta 14an antolatuko diren V. Herri Literatura Jardunaldien egitaraua banatuaz batera, euskaltzainen jakingarri, antolakizuneko zenbait xehetasun eman ditu.

Donostian, Euskal Herriko Unibertsitateko Villa Asunción-en, 1998ko urriaren 30ean bildu da Euskaltzaindia. Bilera goizeko hamarretan hasi da. Bilduen izenak ezkerreko zutabearen jaso dira. Ezin etorria adierazi dute F. Krutwigek, P. Salaburuk eta L. Villasantek.

Euskaltzainburuaren hitzak.

Jean Haritschelhar euskaltzainburuak bilkuraren hasieran Jose Luis de la Cuesta EHUKo Gipuzkoako campuseko errektoreordea agurtu du eta eskerrak eman dizkio, etxe honetan, "Villa Asunción"-en, alegia, Euskal Herriko Hizkuntz Atlaserako Euskaltzaindiari lekua uzteagatik. Orobat gaurko bilkura egiteko. Lehengo asteen ere Jagon Sailak bere jardunaldia Ibaetako eraikuntzan egin zuen, gainera.

Bestalde, euskaltzainburuak zorionak eman dizkio, Euskaltzaindiaren izenean, Ibon Sarasola euskaltzainari, EHUKo katedra lortu duelako.

Onomastika: Zuberoako udal izendegi berriztatua aurkeztea.

Jarraian, *Zuberoako Udal Izendegia* aurkeztu da. Jean Louis Davant zuberotar euskaltzainak hartu du hitza eta, zenbait xehetasun eman ondoren, Mikel Gorrotxategi Onomastika batzorde idazkariari pasatzen dio. Honek, batzordeak egoitzan, Iruñeko ordezkarietan eta Maulen, Zuberoako euskaltzain oso, urgazle eta aditu batzuekin egindako bilkuren berri ematen du eta batzordeak onartutako zerrenda aurkezten. Zazpi eztabaida puntu berezi ditu batzordeak onartze prozeduran: 1. Kontsonante ondoko *h-a*, 2. *ñ* grafema, 3. marratxoaren erabilera, 4. amaierako artikulua, 5. izen zaharrak berreskuratzea, 6. amaierako *e*, eta 7. idazkera tradizionalen berreskurapena. Euskaltzainek datorren hilaren 20a arte dute epea, iradokizunak nahiz oharrak egiteko. Horrela, zerrenda azaroan hasi eta abenduan onartzeko moduan egongo litzateke.

Hiztegi Batuko matrize-mintzura zerrendaren onarpena amaitzea.

Aurreko bileran zintzilik utzi zen *mende/menpe* eta hauetatik eratorritakoen eztabaida. Era askotako iritziak entzun dira, baina testuetatik atera daitekeen baino argi gehiagorik ez. *Mende* forma omen da tradizioan oinarrituena, baina *menpe* gero eta indar handiagoa hartuz joan da. Batzordearen proposamena, azkenean, biak baliokidetzat ematea izan da. Bozkatu da eta batzordearen proposamenaren alde agertu dira hamahiru euskaltzain. Horrenbestez, zerrendan *mende* hitza eta honen gainean eraikitako eratorriak eskainiko dira eta baita *menpe* ere: **menpe = mende**.

Honenbestez, zerrenda hau onartutzat eman da.

Hiztegi Batuko minuet-nahastura zerrenda.

Lehendabizi, X. Kintana jaunaren oharrak aztertzeari ekin diote euskaltzainek.

Minus sarrera dagoen bezala uztea erabaki da.

Mosu sartzea onartu da: *mosu** e. **musu**.

Murmurio hitza sartzeko eskatzen du ohargileak. Ez da onartu oraingoan. Bigarren itzulirako uztea erabaki da.

Mustur hitza ere zerrendan sartzea onartu da: *mustur** e. **mutur**.

Mutazio hitza sartzea onartu da. Biol. marka ezarriko zaio. *Mutatu* aditza sartzea, berriz, bigarren itzulirako uztea erabaki da.

Mutxurdin hitzari lagunartekoa delako oharra ezartzea ez da onartu. Dagoen bezala utzi da, hortaz.

Nabo sarreraz ere eztabaida izan da. Azkenean, zerrendatik kentzea onartu da.

Ondoren, H. Knörr-en oharrak aztertu dira.

Mira sarreran izen kategoriakoa dela adieraztea eskatzen du ohargileak. Onartu da: **mira**, iz. 'mirespena' gisa agertuko da.

Miratu-ren sarreran puntuazioa behar bezala ezarriko da.

Mirakulu-ren kasuan, ohargileak eskatu bezala, "batez ere Ipar." oharra jarriko da.

Ohargileak galdezen du ea seguru den *tximeleta* hobetsi behar dela *mitxeleta* hitzaren kaltean. Baietz erantzun zaio, dudarik gabe. *Mitxirrika* hitzarekin ere gauza bera. Zerrenda dagoen bezala gelditu da, hortaz.

Mizkatu-k bizkaieraz duen adiera berezia (hots: 'bizimodu erosoari emana') jasotzea nahi du ohargileak. Izatekotan, bigarren itzulirako uztea proposatu da.

Modelo sarrerari ez zaio inolako oharrik ezarriko, Knörr jaunak eskatuaren kontra.

Moja sarreran *serora* hitzarekin berdintzea eskatzen du ohargileak. Ez da onartu oharra. Oraingoz, dagoen bezala uztea erabaki da. Gero gerokoak.

Moila hitzari "Bizk." oharra gehitzea ez da onartu.

Monarkiko sarreran hitz hau *erregetiar*-en baliokide dela adieraztea onartu da.

Morkotu hitza sartzea bigarren itzulirako uztea erabaki da.

Mostaza-ren sarreran "h. ziape" aditzera emango da.

Mozkin sarreran 'etekina' dela adieraztea onartu da.

Mozolo-ri buruzko oharra onartu da. Horrela, hegaztiari erreferentzia egiteko ez ezik, bigarren adiera ere jasoko da: "2. irain hitza".

Mugarritzatu aditzari zerrendan leku egitea onartu da.

Mundutar sarrera aldatzea ez da onartu.

Musker sarreran kolorea ere badela esatea onartu da: **musker** 1. iz. *Lacertidae*; 2. izond. jas. 'berdea'.

Mutiri zerrendan ageri den bezala uztea erabaki da.

Mutxiko hitza sartzea onartu da, dantza mota bat dela esanaz.

Muzinka, alfabetoz dagokion lekura eramango da.

Nabas, bigarren itzulirako utzi da.

Nahasi izenondo ere izan daitekeela esango da, adibide eta guzti: "2. izond. *arazo nahasia da hori*."

Nahaste hitza izen eta adizlagun, biak, izan daitekeela adieraziko da. Bigarren honetarako adibide hau proposatu da: *gizon eta emakume nahaste dantzan ibiltzea*.

Hirugarren ohargilea A. Urrutia jauna izan da.

Honako hitz hauek zerrendaratzea onartu da: *miokardio*, *miopia*, *misanthropo* eta *mitiko*.

Mitra hitzaren azpisarrera gisa *mitradun* ere sartzea onartu da.

Misto, 'pospolo' adierarekin, bigarren itzulirako utzi da.

Modernismo hitza sartzea onartu da.

Mokil ere sartzea onartu da, Bizk. dela esanaz eta 'mokorra', 'zokila' adiera duela azalduz.

Molestatu hitzaren adiera eta erabilera-maila hobeki zehaztea eskatzen du ohargileak. Dagoen bezala uztea erabaki da.

Monogamia eta *monolito* hitzei ere sarrera eskaintzea onartu da.

Bestalde, *more* izenondoaren parean *moretu* aditza ere sartzea eskatzen du ohargileak. Ontzat eman da: **moretu**, more(tu), moretzen *da-du* ad.

Moskatel bigarren itzulirako utzi da.

Motz egin aditzari sarrera ematea bigarren itzulirako utzi da. Erabaki bera hartu da *mugaegun*, *mugape* eta *nabaritasun* hitzei buruz.

Hortaz aparte, puntuazio oker batzuk badira *muin eman* eta *murmurazio* sarreretan. Horiek zuzenduko dira.

Azkenik, eztabaidarako utziak ziren hitzak hartu dira aztergai.

Misionest hitzari buruz, zalantza dago ea *misiolari* hobetsi behar den ala ez. Iritzi desberdinak entzun ondoren, zerrendan hitz hori dagoen bezala uztea erabaki da.

Ondorengo eztabaida luzea *moneda/moneta*-ri buruzkoa izan da. Ekonomia kon-tuetan aritzen direnek behar duten hitza omen da. Ez omen da aski *diru* hitzarekin, nahiz eta hau izan den gehien erabili izan dena. Azkenean berdindu dira iritziak eta hona hemen hartutako erabakia: *moneda** e. **moneta** batetik. Eta bestetik, berriz, **moneta**, 1. h. **diru**, **dibisa**; 2. * e. **txanpon**, **xeha**. *Dirua bi monetatan daukat*, h. *dirua bi dibisatan daukat*; *Europako moneta batasuna*, h. *Europako diru batasuna*.

Moropil(o) hitza “begiratzeko” bezala markaturik ageri da zerrendan. *Moropilo* erabaki da.

Motor/motore eztabaida etorri da ondoren. Eztabaidan motorrak ongi berotu ondoren, bozetara jo da. *Motor* formaren alde agertu dira hamahiru boto. Beraz, forma hau onartu da: **motor** 1. makina; 2. motozikleta.

Muin/mun ere eztabaidarako jarria zetorren. *Muin* forma onartu da. Bide batez, mahai gainean jarri da *muna* hitza ere eta sartzea ongi ikusi da. Adibideak hurrengo bilera ekarriko dira.

Nabal(a) sarreraz ere zalantza zegoen. Azkenean *nabala* forma eman da ontzat.

Naharo/naro auzian tradizio ugariagoa du bigarrenak. Gaurko lekukotasunak kon-tuan hartuz gero, berriz, erdi bana dabiltzala dirudi. Horrenbestez, *naro* forma onartzea erabaki da. Zerrendan ageri den bezala, hortaz.

Azkenik, *nabarmen izan* aditzari buruzko informazioa osatzeko utzi zen zerrendan. Berrir begiratuko du batzordeak.

Santu, san, done eta ingurukoak txostenaren aurkezpena.

Santu izendegia onartu ondoren, Euskaltzaindiak izen horien lagun ageri diren izenondoaren forma arautzea beharrezko ikusi du. Hori dela eta Onomastika batzordearen txostena jarri zaie euskaltzainei eskuetan hurrengo batzarrean eztabaidatzeko.

Zuzendaritza berritzea.

Oraingo zuzendaritzak arauzko epea bete duelarik hauteskundeak iragarri ditu euskaltzainburuak. Datorren hileko bilkura ohikoaren ondoren izango den batzar berezian egingo dira hauteskunde horiek. Deia behar bezala eta behar den epean helaraziko zaie euskaltzinei.

Azken ordukoak.

Satrustegi jaunak Armeniatik egin duen bidaiaren berri eman du. Baskologia hemendik aurrera bere nortasunarekin agertuko omen da hango unibertsitatean, Hispanistikatik bereiziko baitute. Mahai inguru bat ere izan zela azaldu du eta galdetu du ea zertan den Euskaltzaindiaren eta hango euskalarien arteko lotura. Euskaltzaindiak errekonozimendu idatzi bat agindu omen zien. H. Knörrek erantzun dio esanaz bere garaian bidali zela gutun bat baina ez zela, nonbait, bere helburura iritsi. Berrito egingo zaiela.

Ordu biak laurden gutxiagotan amaitu da bilkura.

Euskaltzainburuak
Jean Haritschelhar

Idazkariak
Patxi Goenaga

**EUSKALTZAINDIA ETA IBERDROLA-REN
ARTEKO ELKARLANERAKO *HITZARMENA***

EUSKALTZAINDIA ETA IBERDROLA-REN ARTEKO ELKARLANERAKO *HITZARMENA*

Bilbo, 1998-VI-12

BILDURIK

Alde batetik, Jean Haritschelhar euskaltzainburuak EUSKALTZAINDIAren izenean eta berau ordezkaturik, lanbide-helbidea Bilbon, Plaza Barria 15ean duena, eta NIF G48-091961 izanik, zera ziurtatzen du:

Buru den Erakundea Euskal Herriko Fundazioetako 12/1994 ekainaren 17ko Legeak erregulatua dela, eta beronen betebeharra Bizkaiko Foru Aldundiko 9/95-05-12ko Foru Arauaren 5.1. artikulua erregulatzen duenaren barruan batzen dela.

Eta bestetik, Joaquin Ochoa jauna, IBERDROLA, E.A.ren izenean eta beronen Ordezkoa Euskal Herrirako izanik, helbidea Bilbon, Gardoqui, 8, eta A-48-010615 Entitate Juridikoaren Fiskal Identifikazio-Kodea izanik,

ZERA AZALTZEN DUTE:

EUSKALTZAINDIA dirurik irabazteko asmorik gabeko Erakundea izanik, beste helburu batzuren artean, Euskeraren ikerketa eta jagotea dela. Eta honekin guztionekin lotuta, Euskaltzaindiak Bilboko egoitza eta Euskal Herriko beste hiribuetan dauzkan ordezkarietzako informatizazioa aurrera eramateko asmoa daukala.

IBERDROLA, E.A. enpresak EUSKALTZAINDIArekin Elkar Lanerako *Hitzarmena* izenpetzeko asmoa daukala, lehen aipaturiko 9/95 Foru Arauaren 26.1.C artik. aurrikusitakoaren arabera. Eta honen guztionen helburua lehen adierazitako informatizazioa aurrera eramatea dela.

Honela ba, *Hitzarmena* alde biek sinatzen dute, berau jarraian adierazten denarekin zuzenduko delarik, alegia:

ESTIPULAZIOAK

Lehena.—IBERDROLA, E.A. enpresak EUSKALTZAINDIA/EUSKARAREN ERRET AKADEMIA diruz lagunduko du lau milioi lauhun eta zortzi mila pezetaz (4.408.000 pta.).

Bigarrena.—EUSKALTZAINDIA/EUSKARAREN ERRET AKADEMIAK zera aldarrikatuko du, alegia, IBERDROLA, E.A. enpresak aipatu informatizazio ekintzan parte hartzen duela.

Eta goian aipaturikoa onartzen dutela adieraziz *Hitzarmen* hau sinatzen dute bikoiztuz adierazitako toki eta datan.

EUSKALTZAINDIA

Jean Haritschelhar,
euskaltzainburua

IBERDROLA

Joaquin Ochoa,
Iberdrola-ren ordezkaria

**CONVENIO DE COLABORACION ENTRE
EUSKALTZAINDIA E IBERDROLA**

En Bilbao, a 12 de junio de 1998

REUNIDOS

De una parte Jean Haritschelhar, en nombre y representación de la REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA / EUSKALTZAINDIA, como Presidente de la misma, con domicilio en Bilbao, Plaza Barria, 15 y NIF G48-091961, quien certifica que:

Es una entidad regulada por la Ley 12/1994 de 17 de junio de Fundaciones del País Vasco, cuya actividad se recoge dentro de las que regula el artículo 5.1 de la Norma Foral 9/95 del 05.12 de la Diputación Foral de Bizkaia.

Y de otra D. Joaquín Ochoa, en nombre y representación de IBERDROLA, S.A., como Delegado de la misma para el País Vasco, con domicilio en Bilbao, Gardoqui, n.º 8, y con Código de Identificación Fiscal de Entidades Jurídicas A-48-010615.

EXPONEN:

Que EUSKALTZAINDIA es una Institución sin ánimo de lucro y cuyo objetivo consiste, entre otros fines, en investigar y tutelar el Euskera. Y que

va a llevar a cabo la informatización de su sede de Bilbao y de las delegaciones establecidas en las otras capitales vascas.

Que IBERDROLA, S.A. está interesada en suscribir con EUSKALTZAINDIA, un *Convenio* de Colaboración Empresarial, de acuerdo con lo previsto en el art. 26.1.C de la Norma Foral 9/95, antes mencionada, cuyo objeto es realizar la informatización antes mencionada.

Por lo que ambas partes suscriben el presente *Convenio* que se registrá por las siguientes:

ESTIPULACIONES

Primera.—Que IBERDROLA, S.A., se obliga a ayudar económicamente a la REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA / EUSKALTZAINDIA, con la cantidad de CUATRO MILLONES CUATROCIENTAS OCHO MIL PRESETAS (4.408.000,- ptas.).

Segunda.—Que la REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA / EUSKALTZAINDIA, se compromete a difundir la participación de IBERDROLA, S.A., en esta actividad.

Y en prueba de conformidad y aceptación firman el presente ejemplar, por duplicado en lugar y fecha arriba indicado.

EUSKALTZAINDIA

Jean Haritschelhar,
presidente

IBERDROLA

Joaquín Ochoa,
representante de Iberdrola

BESTE TXOSTEN BATZUK

AZKUE BIBLIOTEKA:

Liburuak mailegatzeari buruzko arau osagarriak

Barne Erregela Nagusien arabera *“Euskaltzainek, Herri Aginteen eta Euskal Herriko unibertsitateek eskubidea izango dute, zuzendariaren iritziz utz daitezkeen liburuak maileguz eramateko, hilabeteko epean itzuli beharko dituztelarik”* (9. Art., 1993-9-30). Hortik ondorioztatzen dugu aipaturikoez eskubidea badute, beste guztiak ez dutela. Interpretazio hori berretsi zuten bi urte geroago onartu ziren Barne Arauek, zeinen arabera: *“Ez dago mailegu zerbitzurik eta ezin da ezer kanpora atera”* (Barne arauak, 3. Art., 1995-2-2), alegia, Erregela Nagusietan aipaturikoez gain inork ez du ezer ateratzeko eskubiderik.

Baina mailegu zerbitzua bere osotasunean horrela nahiko ondo mugatuta gelditzen bada ere, beharrezkoa da liburuak ateratzeko eskubidea dutenei buruzkoa apur bat gehiago zehaztea, ezen, idatzita dagoen bezala, 9. artikulua orokorregia da eta nahasketarako bidea eman dezake. Horretara datoz ondoko arauak.

1. Maileguari dagokionez, euskaltzain osoek lehentasuna dute. Mailegu-baldintzak hauexek dira: nahi beste liburu hilabetez.

2. Ohorezko euskaltzainek eta urgazleek ere mailegu eskubidea dute. Mailegu-baldintzak hauexek dira: hamar liburu hilabetez.

3. Euskaltzaindiko batzordeek ere mailegu-eskubidea dute, alegia, hamar liburu hilabetez. Honek esan nahi du batzorde bateko edozein kidek edo languntzailek duela mailegu-eskubidea, beti ere bere batzordean egiten diren lanetan baliatzeko.

4. Euskaltzaindiko batzordeek eskatu ahal izango dute mailegu bereziak egitea bere lanak aurrera eramanez ahal izateko. Mailegu berezi hauek eskuartean izan beharreko liburu multzoek osatuko dute, eta baldintza hauetan emango dira:

4.1. Batzordeburuak egingo du eskaera.

4.2. Kopuruz ez da mugarik izango.

4.3. Maileguaren iraupena gehienez urtebetekoa izango da, ondoren liburuak itzuli beharko direlarik, edo beste eskari idatzi bat egin.

4.4. Liburuen gaineko erantzukizuna batzordeburuarena izango da.

5. Euskaltzaindiko langileek ere mailegu-eskubidea izango dute, alegia, hamar liburu hilabetez, beti ere Euskaltzaindiko lanetan baliatzeko helburuz.

6. Herri Aginteei dagokienez, mailegu-eskariak erakunde bakoitzean horretarako ahala duenak egingo ditu. Bereziki erakusketei dagokienez, erakusketaren katalogoa eskatuko zaie antolatzaileei. Kontuan hartuko da delako erakundeak Euskaltzaindiarekin duen ohiko harremana.

7. Unibertsitatei dagokienez, mailegu-eskaria horretarako ahala duenak egingo du. Kontuan hartuko da delako erakundeak Euskaltzaindiarekin duen ohiko harremana.

8. Eskari guztiak, salbuespenik gabe, idatziz egingo dira, sinatzailea izango delarik maileguaren erantzule.

9. Kasu guztietan, Azkue Bibliotekako zuzendariaren esku dago liburuen mailegua ukatzea. Liburu bitxi eta bereziak kasu berezietan baino ez dira maileguan utziko. Era berean, zuzendariaren esku dago mailegu-epea pasatu aurretik erreklamatzeko, gorago zehaztu denaren arabera.

10. Liburuak berandu itzultzea, bereziki erreklamazioak jaso ondoren, arduragabekeria larritzat hartuko da, behin eta berriro errepikatuz gero mailegu-eskubidea galtzea ekar dezakeelarik.

Azkue Biblioteka batzordeak 98-6-19ko bileran onartua.

EUSKO LEGEBILTZARRA - EUSKALTZAINDIA

Eusko Legebiltzarrari egindako bisitaldi ofiziala

1998ko uztailaren 28an Euskaltzaindiaren Zuzendaritzak bisitaldi ofiziala egin zion Eusko Legebiltzarrari, Parlamentu Mahaiak, Leizaola jauna buru, hartu zuelarik. Bisitaldiaren helburua bi erakundeon arteko harremana eta elkar-laguntza bultzatzea zen. Horretarako, ekitaldi horren baitan, Euskaltzaindiak proposamen zehatz bat luzatu zion Legebiltzarrari, bi erakundeon biblioteketan zaintzen den ondare zahar edo berezia hitzarmen baten bidez digitalizatzeko, bildutako guztion arreta eta begirunea jasoz. Bereziki Leizaola jaunak atsegin handiz jaso zuen proposamena, haren alde garbiki mintzatu zelarik. Edonola ere, gaiari dagokion segida ematea erabaki zen.

ONOMASTIKA

Mikel Gorrotxategi Nieto, Licenciado en Filología Vasca y Secretario de la Comisión de Onomástica de esta Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia,

CERTIFICA:

Que el nombre euskérico de la Junta Administrativa de *Hijona*, del municipio de Burgelu / El Burgo, es según acuerdo de esta comisión académica: *Ixona*.

El nombre aparece en la historia con distintas formas, principalmente:

Iscona, año 1205.

Excona, años 1257.

Ixona, en diversos documentos.

Hizona, año 1602.

Ijona, año 1798.

No es cuestión de entenderse sobre el origen del nombre, que no es claro. La forma oficial castellana viene provista de una hache sin valor alguno en la pronunciación.

Por lo que respecta a la adecuación del nombre a la actual legislación bilingüe, parece aconsejable, al existir cierta distancia entre ambas, una doble forma, a saber:

Ixona / Hijona

Ha de recordarse que la denominación *Ixona* fue la recomendada años atrás por esta Real Academia, y así figura en el libro preparado por la Comisión de Onomástica de la Institución, y editado por el Gobierno Vasco, *Relación de las poblaciones de la Comunidad Autónoma del País Vasco / Euskal Herriko Autonomi Elkarteko herrien izenak*, Vitoria/Gasteiz 1986.

Cabe añadir que el gentilicio es en lengua vasca *ixonar*.

Y para que conste y surta efectos, se expide el presente Dictamen, en Bilbao, a doce de junio de mil novecientos noventa y ocho.

H. Knörr,
presidente de la Comisión de
Onomástica

Mikel Gorrotxategi,
secretario de la Comisión de
Onomástica

BIZKAIKO ERREPIDEEN MAPA BERRIA/ NUEVO MAPA DE CARRETERAS DE BIZKAIA

Bilbo, 1998-VII-15
Mikel Gorrotxategi, Nieto,
Onomastika batzordeko idazkaria

Gaur hemen aurkezten den Bizkaiko Errepideen mapa berria Erakunde biren arteko elkarlanaren emaitza da: Bizkaiko Foru Aldundia, maparen egilea eta Euskaltzaindia, onomastika alorrean aholku emalea dena, eta alde horretatik aipagarria eta aintzindaria. Arrazoa argia da Aldundiak baitu legez errepideen ardura eta Akademiak onomastikarena, hau da izenen normalizazioa.

Normalizatze lan hau ez da edonola eta irizpiderik gabe egiten den zerbait, arau linguistiko zehatzak segituz eta legea betez gauzatzen den lana baizik. Legea, kasu honetan Euskararen Legearen 10. Artikulua. Irizpideak ez dira lan honetarako bereziki paratu, amankomuneko irizpideak Euskal Herri osorako baliogarriak baitira, Nafarroan zein Bizkaian erabili izan direnak, tokian tokiko berezitasueni so eginez. Arau zehatzetan sartu gabe ere, hainbat puntu azpimarratu behar dugula uste dut.

Lehengo irizpidea jatorrizko izenak jatorrizko hizkuntzaren idazkeraz ematea dugu (euskaraz euskarazkoak, eta gaztelaniaz gaztelaniazkoak) nahiz eta zalantzazkoak ere badiren. Irizpide honek hiritarren bizitza errazteaz gain hizkuntzei bere duintasuna ematen die, inolako funtzionaltasunik ez duten bikote zentzugabeak saihestu, hori bailitzateke kasu guztietan izen biak eman beharra, izan ere *Aldeakueba* euskal idazkeraz ematea gaitzesgarria bada maila berean dago *Ametzola* zeta hutsez (*Amezola*) ematea; gogora dezagun *Ametzola* dela ofiziala, nahiz eta batzuek jakin ez.

Hori dela eta *Artatza* eta ez *Artaza* jarri da erabat gardena den izen hau finkatzean hori baita bertako jaiotako euskaldunek darabiltena. *Artaza* gaztelaniazko ahoskera dugu z-rekin gaztelaniak aspaldi galdu baitzuen soinu afrikaria. Gogoratu, bestaldetik, hori dela Leioako Udalak onartutako izen ofizial bakarra, Onomastika Batzordeari eskatutako ikerketa hobetsiz. Arrazoi beragatik *Cadagua*, ez hain aspaldi *Salcedon* ere deitu izan zen ibaia, hobetsi zen eta ez azken urteotan zabaldutako *Kadagua*, erabat erromantzezkoa den izen honentzat desegokia baita.

Hala ere honek ez du inondik inora egungo ahozko laburdurak onatzen direnik esan nahi, *Arguia*, *Arrigorriaga*-ren orde, esatareko. Era berean de-

klinatzean sortutako *-gane* moduko amaierak, bestaldetik tradizio laburrekoak direnak, bere forma osotara eraman dira, horren adibidea *Autzagana* dugularik.

Izen osoak onartuko dira, baina ez da etimologikerietan ibili, izenak zuzendu direnean ongi frogatutako datuen gainean lan egin da, eta puntu honetan aipagarria da *Arrontegi*. Bere garaian Herri Aginteez ebazpena eskatu zutenean batzordeak ez zuen gaur egun beste daturik eta euskaraz hasieran *r-rik* ez dela onartzen jakin arren, ez zuen etimologikerietan sartu nahi izan (eta egokiena *Arrontegi* irudi arren) eta itxaron zuen datu gehiago izan arte. Geroago egindako ikerketek frogatu dute *Arrontegi* zela izena eta ondorioz hori izan da arestian proposatu duena.

Etengabeko ikerketa honen beste adibide bat *Atxuriaga/La Aceña* dugu. Bere garaian Euskaltzaindiak ez zuen itzulpen edo moldaketarik egin eta ez zuela euskal kiderik aitortu zuen. Geroago egindako ikerketek ongi frogatu zuten bertako izen jatorra *Atxuriaga* zela eta hori da bertan egin zen parkea izendatzeko hobetsi zena.

Azkenik bada bere garrantziagatik aipatu behar den izen bat, Bizkaiko ibai handiarena, eta zehatzago Basauritik Abrarainoko tartearena. Gauza ezaguna da azken mende honetan *Nervión* izena eta geroago horren euskal izena *Nerbioi* erabili dela, baina hala eta guztiz ere izen jatorra eta etimologia aldetik inolako zalantzarik ematen ez duena, eta Bilbo sortu zenetik ezaguna, erabat baztertu gabe *Ibaizabal* da. Aldaketa honen historia laburra da eta joan den mendean egindako geografia hiztegieta ikus daiteke, bertan nahiz eta izen jatorra *Ibaizabal* zela aitortu ez zuten inolako lotsarik izena aldatzeko eta Real Academia de la Historiarenean, esaterako, honako hau irakur daiteke: *Nerva, río el más considerable del señorío llamado también por algunos Nervión y más generalmente Ibaizabal*.

* * *

He de resaltar brevemente que este Mapa de carreteras es el fruto de la colaboración de dos instituciones: la DFB y la RALV. Es un proyecto pionero y un ejemplo de la labor a seguir, en el que la institución foral recabó la colaboración de la Academia como órgano consultivo en la normalización de topónimos.

Esta normalización, en cuyo detalle no entraremos pues sería largo y tedioso, se fundamenta en la legislación de la Comunidad Autónoma y los criterios desarrollados por la Comisión, que respetando las particularidades locales, son válidos para todo Euskal Herria.

El primero y fundamental criterio es el respeto a la grafía propia de la lengua del topónimo (en euskera los euskéricos y en castellano los romances), aunque en algunos casos puedan surgir dudas. Este criterio, en mi opinión sín-

toma de sentido común, es de gran utilidad para el ciudadano, al evitar costosas y molestas dobles denominaciones, puesto que si sería reprobable una grafía como *Aldeakueba*, también lo debe ser *Amézola* por *Ametzola*, grafía oficial pese a que algunos no se deben de haber enterado.

Por esta misma razón se ha oficializado *Artatza*, pues esta forma es la que utilizan los vascófonos de la zona para un topónimo, diáfano, en el que *Artaza* sería la grafía castellana. Por otra parte, hay que recordar que dicha forma fue la oficializada por el ayuntamiento de Leioa de acuerdo con el informe sollicitado a la RALV. Por esto mismo es *Cadagua* y no *Kadagua*, como se ha difundido en los últimos años la grafía apropiada para dicho río, que no hay que olvidar se llamó también *Salcedón*.

De todas formas, esto no significa que se dé preferencia a la forma oral. Tal proceder nos llevaría a formas como *Arguia*, en lugar de *Arrigorriaga*. Del mismo modo, las terminaciones acabadas en *-gane*, producto de la declinación vasca y en general de escasa tradición, han sido repuestos a su forma correcta; tal sería el caso de *Autzagana*.

Pero la normalización no es un trabajo de etimología, y para la realización de propuestas la comisión no entra en ese campo, realizando reconstrucciones, sino sobre datos fehacientes. De esta forma, cuando la institución pertinente solicitó, hace unos cuantos años, el dictamen sobre *Rontegi*, pese a ser obvia la incorrección de este nombre puesto que en euskera no existen palabras empezadas por *r-*, la comisión no quiso realizar juicios aventurados. Posteriores estudios han demostrado que *Arrontegi* es la forma correcta y como tal se informó a las instituciones correspondientes, fundamentalmente la Diputación de Bizkaia, que lógicamente ha procedido a su oficialización.

Otro ejemplo de este trabajo de investigación es *Atxuriaga/La Aceña*. En su momento Euskaltzaindia no realizó ningún intento de traducir o adaptar un nombre tan diáfano y lo catalogó como carente de equivalente euskérico conocido. Afortunadamente los estudios actuales nos han descubierto su nombre original, que no es otro que *Atxuriaga*, oficializado hace unos años para el parque allí creado.

Finalmente, hay que mencionar un nombre que por su repercusión en Bizkaia tiene especial relevancia, el de su principal río, y más concretamente el tramo comprendido entre Basauri y el Abra. Es conocido que en los últimos años ha sido conocido como *Nervión*, en euskera *Nerbioi*, aunque su nombre original, registrado ya en la fundación de la villa de Bilbao, *Ibaizabal*, no ha desaparecido. La historia de este cambio no se puede ignorar y así los diccionarios geográficos del siglo pasado, a pesar de reconocer que el nombre de dicho río es *Ibaizabal*, no dudan en cambiárselo por el de *Nervión*. Un ejemplo lo tenemos en el Diccionario de la Real Academia de la Historia (1802): *Nerva, río el más considerable del señorío llamado también por algunos Nervión y más generalmente Ibaizabal*.

ARCE / ARTZIBAR

Andres Iñigo Ariztegi, Delegado de la Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia en Navarra y vocal de su Comisión de Onomástica,

CERTIFICA

Que la Comisión académica de Onomástica, reunida el día 3 de julio en esta Delegación de Navarra, aprobó entre otros el siguiente dictamen, que traducido al castellano sería:

“2.3.2. Denominaciones del Ayuntamiento, Concejos y lugares del Valle de Arce/Artzibar.”

En euskara

Arce (Valle)	Artzibar
Arce (Pueblo)	Artzi
Arizcuren	Arizkuren
Arrieta	Arrieta
Artozqui	Artozki
Asnoz	Asnotz
Azparren	Azparren
Equieta	Ekieta
Equiza	Ekiza
Espoz	Espotz
Gorraiz	Gorraitz
Gurpegui	Gurpegi
Imizcoz	Imizkotz
Lacabe	Lakabe
Lusarreta	Lusarreta
Muniáin	Muniain
Muniáin de Arce	Muniain-Artzibar
Nagore	Nagore
Olóriz Alto	Olorizgoiti
Olóriz Bajo	Olorizbeiti
Osa	Otsa
Saragüeta	Saragueta

Uloci	Olozi
Uli Alto	Uliberri
Urdíroz	Urdirutz
Uriz	Uritz
Urrobi	Urrobi
Usoz	Usotz
Villanueva	Hiriberri
Villanueva de Arce	Hiriberri-Artzibar
Zandueta	Zandueta
Zazpe	Zazpe

Y para que conste y surta efecto, expido la presente en Pamplona, a cuatro de julio de mil novecientos noventa y ocho.

Andres Iñigo,
Delegado en Navarra

GRAMATIKA

HAUSGARRI eta HAUSKOR-EN ERABILERA DELA ETA

Gasteizen, 1998ko urriaren 21ean.

Diego Tobarri erantzuna

Gramatika batzordearen ustez, *hauskor* erabili beharko litzateke gutunean ematen den adibidean (*kontuz edalontziarekin, hausgarria / hauskorra da eta*).

Baliteke zenbait hiztegitan (batez ere oinarritzat eta abiapuntuztat euskal testuak izan ez dituztenetan) *hausgarri* ere agertzea, erraz hausten den edo hauts daitekeen zerbait adierazteko; izan ere, hori ere bada *-garri* atzizkiaren erabileretako bat (gaztelaniazko *-ble*-ren ordain izan daitekeena). Hala ere, ez da balio hori *-garri* atzizkiak duen bakarra ez eta ere nagusia. Horretaz jabetuko gara literatur tradizioko datuak aztertzen baditugu. Ohartuko gara ez dagoela erabilera horren lekukotasun bat bera ere *hautsi* aditzarekin; beti agertzen da *-kor* (34 agerraldi *Orotariko Euskal Hiztegiaren* corpusean) atzizkia duela. Adibidez:

- *Txirula hauskor.*
- *Ontzi hauskor.*
- *Kristala baino hauskorragoa den Jainkosa ...*
- *Bid(e)ria baino hauskorragoak gara ...*
- eta abar

Hausgarri forma, aldiz, bi alditan bakarrik agertzen da literaturan; beste erabilera batekoak biak, ordea. Kasu hauetan ez du esan 'erraz hausten dena', baizik eta 'hautsi egiten dena', balio eragilea duena. Hori da, hain zuzen ere, *-garri* atzizkiaren erabilera nagusia, aktiboa (hautsi egiten du) eta ez pasiboa (hautsi egiten da). Ikus ditzagun horren adierazgarri literaturako bi adibideak:

— *Enetzat bihotz-hausgarri da ikhustea asko laborari ardirik gabe txarki bizitzen, izan letzazketelarik, berak nor balira, ongi bizitzeko behar bezenbat.* (J. Duvoisin, *Laborantzako liburua*, 268).

— *Erromako gortetik, Aita Saindua ganik, Jin dire berriak Pontifo berrientzat, Apez zin egilentzat, bihotz hautsgarriak eta latzgarriak.* (S. Monho, *Poemak*, 26).

Bi adibide hauetan bihotzak ez dira “hausten errazak” edo “hauts daitezkeenak”; “laborariak ardirik gabe ikusteak” hausten du bihotza lehen adibidean eta “Pontifo berrientzat jin diren berriek” hausten dute eta lazten bihotza, bigarren adibidean.

Jesus Mari Makatzaga,
Gramatika batzordeko idazkaria

ZERTAN OINARRITZEN ZARA HORI ESATEKO?

Gasteizen, 1998ko urriaren 21ean.

Galdera dela eta, Gramatika batzordearen erantzuna Ramiro de Maeztu Batxilergo Institutuko Euskara mintegikoei.

“Zertan oinarritzen zara hori esateko? Nola erantzun behar zaio galdera hori aditz batez?”.

Gramatika batzordearen ustez, galdera horri erantzuteko bide arruntena eta erabiliena inesiboko kasu-marka duen izen sintagma bat erabiltzea da.

Adibidez: “*Liburu horretan* oinarritzen naiz esan dizudana esateko”.

Aditz bat erabili behar izanez gero (beti ere gogoraziz ez dela bide ohikoena) nominalizazioa erabili beharko genuke, inesiboko kasu-markarekin ere.

Adibidez: “*Esatean, entzutean, egitean ...*”.

Hala ere, goiko galderari aditz edo perpausen baten bidez erantzun nahi edo behar izanez gero, hizkuntzaren baliabideak ongi ezagutzen dituen hiztunak izango ditu aukeran egitura arruntagoak eta naturalagoak erantzuna emateko (beti ere gaztelaniazko egiturei hertsiki jarraitzeak dakarzkien kalkoak alde batera utziz). Hona hemen horietako bat:

— Zertan oinarritzen zara azterketa gaizki egin duzula esateko?

— Ikasteko astirik izan ez dudala.

Jesus Mari Makatzaga,
Gramatika batzordeko idazkaria

GRAMATIKA BATZORDEAREN ERANTZUNA UZEI-KO LEIRE ZENARRUZABEITIRI, EPAITEGIETAKO INPRIMAKI BATZUETARAKO EUSKAL EGITURA BATZUEZ

Gasteizen, 1998ko azaroaren 2an.

Bi ezeztapen dituen egitura baten itzulpenaz egiten diguzue galdera: “de no comparecer ni alegar causa justa que se lo impida...”.

Egia da perpaus batean bi ezeztapen ditugunean esanahia ez dugula ongi ulertzen kasu asko eta askotan (adibidez, “*dirurik gabe etortzen ez bazara, ez duzu liburua erosiko*”; azkenean ez da erraza izaten zer esan nahi izan den jakitea). Hala ere, kontsultan eman duzuen kasuan ez dirudi zailtasun berezirik dagoenik ongi ulertzeko (ulergarriak eta egokiak lirateke zuek egindako itzulpena bezalakoak, “*eta bidezko arrazoirik eman gabe judizioan agertzen ez bazara*”).

Arazo hori saihesteko ematen duzuen egitura (“*agertu ezean bidezko arrazoirik alegatzen ez bada*”) baino errazagoa da gure ustez goian eman dugun lehena. Hori bai, agian ordena aldatuta erraztu liteke kontua (“*judizioan agertzen ez bada bidezko arrazoirik eman gabe*”).

Bestalde, Gramatika batzordearen ustez, beste egitura batzuk ere izan litezke kasu honetarako baliagarri. Hala nola,

— “*judizioan agertzen ez bazara bidezko arrazoirik ematen ez duzula*”, edo

— koordinazioaren bidez, “*bidezko arrazoirik (eman) ez eta judizioan agertzen ez bazara*”.

Adeitasunez, agur.

Jesus Mari Makatzaga,
Gramatika batzordeko idazkaria

BERRIAK

AURKEZPENAK / PRESENTACIONES

DEITURA IZENDEGIAZ

Bilbo, 1998-VII-13

Mikel Gorrotxategi Nieto,
Onomastika batzordeko idazkaria

Gaur hemen aurkezten dugun liburu hau Euskaltzaindiaren Onomastika Batzordearen urteetako lana da, baina inondik inora amaitutzat eman daitekeena lehenengo aurrera pausoa, handia, baina lehengoa baino ez. Argi utzi behar dugu puntu hau liburuan agertzen diren deitura guztiak euskal deiturak izan arren ez baitira dauden guztiak.

Lege aldaketak deiturak euskaraz jartzeko bidea zabaldu zuenean hasi ziren banakako eskaerak etortzen eta batzordeak ikertu behar izaten zuen banan-banan zein zen idazkera egokia jakiteko, baina eskaeren kopurua etengabe handitu eta ondorioz banakako lana ezinezkoa izan zenez bi lagun lan horretan aritzea erabaki zen, eraz eta egoki erantzuteko.

Ikerketa lan horrek lau alderditan banatu behar izan zen, deituren *corpus* zabaldua lortzea, deitura horien jatorria zehaztea, bertako ahoskera ezagutzeta, eta normalizazio proposamena egitea, Batzordeak hala bazeritzon bere onikusia emateko. Lan hori gauzatzeko bi alde jorratu behar zirela ikusi zen, batetik, historikoa, erroldak eta sutegiak ikertzeko, horiek ematen baitigute jatorria ezagutzeko bidea. Lan hori Txema Fernandez Anakabe historialariari egoki zitzaien. Bestetik, filologikoa, idazkera proposamena gauzatzeko, neuk burutu nuena, hain zuzen ere.

Baina bilketa lan honek oinarrizko arazo bat zuen, hain zuzen euskal deitura zer den argi zehaztea, Euskal Herrian hiru hizkuntza nagusi (euskara, gaztelania eta gaskoiera) elkartzan baitira, onomastikan nahas-mahas handia sortuz. Beraz, argi utzi behar da ez dela gauza bera euskal deitura, hots, euskaraz sortu izan dena, eta Euskal Herriko deitura. Izan ere, euskal deitura ia guztiak Euskal Herrikoak izan arren Euskal Herriko guztiak ez baitira euskarazko eremukoak. Gauzak horrela, *Arguedas*, *Espronceda*, *Salcedo* edo *Llantada* erromantzearen esparruko deiturak, *Gorrotxategi*, *Salaberri* edo *Ariztegi* bezain baskoak dira, nahiz eta euskal deiturak (hots euskarazkoak) ez izan.

Tamalez, begibistakoa den irizpide hau uste baino askoz ere ilunagoa da, zenbait kasutan hizkuntzen arteko harremanengatik maileguak egon direlako (*kamino*, edo *palazio*, jatorragoak diren *bide* eta *jauregi* ondoan), edo eta esa-

nahi desberdina izan arren itxura bera izan dezaketelako deitura bik. Horren adibide *Duarte* abizena dugu, jatorria E.H.an eta Portugalen duena, gure kasuan *Uharte* deitura gehi erromantzezko preposizioa eta Portugalekoan *Eduardo* izenaren aldaketa dena.

Aurreko horrengatik euskal deiturak izan arren nahasgarriak izan daitezkeenak alde batera utzi dira jendea ez nahasteko.

Normalizatze lana burutzeko lehenengo eta behin deituren jatorria finkatu behar zen, geroago bertako ahoskera ezagutu eta proposamena finkatzeko. Itxuraz erraza den lan honek berebiziko oztopoak zituen bereziki gaztelaniaz ez dauden soinuak bereiztean. Ezbairik gabe normalizatzean zailenak *afrikariak* ditugu (*ts* eta *tz*) kasu gehienetan soinu afrikatuarekin bat egin arren (*Eguzqui*za edo *Pikaza*, jatorrizko *Eguzkitza* eta *Pikatza*), batzuetan gaztelaniazko *ch* erabiliz ere ordezkatuak izan zirelako; horren adibide *Muntsaratz* dugu, egun *Muntzaatz*, baina gaztelaniaz *Muncharaz*. Holakoetan egungo testigantza ezinbestekoa izan zaigu.

Baina batzuetan euskararen barneko arauak ere izan daitezke arazo emaleak eta gaztelaniaz itxura bera duen deitura batek euskaraz bi ahoskera izan, eta ondorioz idazkera bi izan dezakeela ikusi genuen, *Arzubiaga/ Artzubiaga* ren kasuan bezala. Holakoetan bi aukerak dira egokiak eta biak proposatu dira, nahiz eta hedatuenari lehentasuna heman.

Tamalez, egungo ahoskera askotan erabat desitxuratuta zegoen edo base-rria galduta eta holakoetan arazo larriak izan ditugu, eta inoiz normalizatze proposamena hurrengo argitalpenerako utzi.

Ezin ditugu banan banan arazo guztiak azaldu, baina bada beste bat, jendearengan duen eraginagatik plazaratu behar dena, gaztelaniazko *j* grafemarena. Idazkeran, eta berez egungo ahoskeran, idatziaren eragina euskal deituren kasuan erabatekoa baita, grafema honek jatorrizko euskal soinu desberdinak islatzen ditugu, batzuetan *x* (*ixa*) eta besteetan *jota*. Gogoratu behar da gaztelaniaz ere bazela *x* soinua eta *j*-ra pasatu zena, horra hor *Quixote*. Kasu horretan *Muxika* deitura dugu eta besteetan *jota*, *Oianguren* edo *Goienola* deituretan bezala. Batzordeak argi ikusi zuen normalitze honetan ez zegoela erromantze hizkuntzek sortutako aldaketak onartzerik eta horrengatik ez zuen erdibideko moldaketa izango zen *Mujika* (*jota* eta *kaz*) onartu. Gogoan izan, bestaldetik, deitura honek iturburu zituen etxe izenetan erabateko adostasuna dagolea *Muxika* ahoskatzean. Antzeko kasua da *Gogenola* deiturarena; berez euskaraz *Goienola* eta ez *Gojenola* dena.

Arreko adibide horiek argi erakusten dute normalizatze prozesu honek dituen arazoak, batetik erromantzeen eragina aztertu, eta bestetik, arazo soziologikoak; zenbait kasutan jendeak gaztelaniarekiko morroitzaz gorde nahi izaten du deiturari euskal itxura emanez, baina azken finean erdaraz utziz. Gorago aipatutako *Mujika* eta *Eguzkiza* deiturak edo *Garzia* lirarteke jarrera horren adi-

bide argiak, baina hizkuntza guztiak duintasuna dute eta ez dago horrelako sai-hesbiderik onartzerik. Bide batez gogoratu behar da *Gartzia* berez euskal deitura dela, Nafarroakoa hain zuzen ere, geroago gaztelaniaz izen eta deitura moduan zabaldu zena.

Normalizazioa ez da norberaren gustura gauzatzen den zerbait, hizkuntza baten sistemaren zati bat baizik, eta aldaketak erabat onargarriak badira ere ezin da eskatzailearen gogara egin. Bestaldetik, gogoratu behar da deiturak ez direla mendeen zehar inolako aldaketarik gabe datozkigun izenak, batik bat idazkerari dagokionez, eta normalizazio prozesu hau gaztelaniak ere egin duela Espainiako erresumako deitura guztiekin, baita kanpotik etorritakoekin ere, gaztelaniaren arauetara makurtuz edo arauak aldatzen zirenean (ç desagertaraztean, esaterako) aldatuz.

Berez egin den lana idatzia bada ere ezin dugu alde batera ahoskera kontua utzi. Euskarak ofizialtasunik ez izateak ahoskatze okerrak sortu zituen, berezirik deitura sorlekutik kanpo joatean, etxea eta deituraren arteko harremana hausten baitzen. Honek lehenago aipatutako erromantzearekiko morroitzua sortu zuen deiturak erdaraz erabiliz, baina argi dago ahoskatze hori ezin dela euskara besterik gabe bihurtu, askoz ere sakonago desitxuratuko bailituzke deiturak, zentzugabeko izenak sortuz.

Hori da labur esanda orain arte egindako lana, baina lan hau ez da oraindik amaitu. Lehen liburu honetan egoitzan izandako eskaeren arabera maiztasun handienekoak sartu dira, eta bide batez saiatu gara beste asko sartzan, nahiz eta askok aldaketarik behar ez, jabeei laguntza ematearren. Hala ere liburu osatua izan arren ez daude euskal deitura guztiak eta hori da Onomastika batzordearen lana osatzea, eta datu falta edo dena delagatik alde batera utzitako guztiak sartzeari, beti ere euskara eta euskal herritarren mesedetan.

Amaitu aurretik eskerrak eman behar dizkiet lankideei, agintariei, bai Eusko Jaurlaritzari eta Madrilgo Justizia Ministerioari eta ezin aipatu gabe utzi Santurtziko Udal Euskaltegia lan honetan aritu ahal izateko emandako erraztasunengatik.

Mikel Gorrotxategi Nieto,
Onomastika batzorde-idazkaria

DEITURA IZENDEGIAREN AURKEZTEAN

Bilbo, 1998-VII-13

*Henrike Knörr,
Onomastika batzordeburua*

Sabin Intxaurraga Justizia sailburu jaun txit argia;
Manuel M.ª Zorrilla Euskal Herriko Epaitegi Gorenaren presidente jaun txit argia;
Jaun-andreak, agur.

Biziro pozten nau gaurko aurkezpen honek. Testua gure eskuetatik aspaldixko jalgi ondoren, hemen dugu azkenean liburua, *Euskal deituren izendegia*, Euskal Autonomia Erkidegoko Justizia, Ekonomia, Lan eta Gizarte Segurantzza Sailak eta Justitizia Ministerioak argitaratua.

Ez da oraingoa hiritarren eskaria, deiturak paper ofizialetan euskal grafiarekin izateko. Azken urteotan nabarmen-nabarmena izan da eskari eta irriki honen gorakada. Eta ezin gintezkeen mutu egon. Horregatik jo genuen agintarietara, eta bai haiek asmoari begitarte ona egin ere.

Deituren alorra ez da, ez, lur segurua. Aitzitik, irristakorra da, iluna da, maiz zaila da jakiten oina non pausatu. Baina egin beharra zen, herabetu gabe, eta egin dugu.

Langintza honetan luzaro aritu da Euskaltzaindiaren Onomastika batzordea. Hauxe izan du egiteko nagusia bi urtez. Giza- eta diru-baliabide urriekin, dena esateko, baina gogoz jarduten genuelarik, izen-zerrendak aztertuz eta eztabaidatuz, beti lekukotasunen bila, beren ebakerekin, han eta hemen, eta asmakeria guztietatik ihesi. Asmakeria eta Urkixo aztoratzen zuten *berreraikuntza* guztietatik.

Badateke agian esango duenik iraganaren, bestela esan: tradizioaren aurka ari gara, orrialde hauetan idazkera berriak proposatzen baitira. Halakoek beharko lukete jakin korritzen duten idazkerek ere badutela beren sorrera-data, eta deitura horiek beste soineko bat izan dutela aurreko mendeetan, aldiari aldiko soinekoa.

Gainerakoan, garbi dago ez dela inor ere behartzen bere euskal deitura grafiaz aldatzeko. Norberaren esku dago, norberaren eskubidea denez gero. Ez da aiantzi behar, bestalde, grafia aldatuek grafia aldatugabekoek bezainbeste balio dutela eta izango dutela aurrerantzean epaitegietan eta justiziaren eremuan, oinordeko izateko, demagun.

Jakina, ez da hemen gelditzen gure lana. Liburuan ageri direnak baino anitzez gehiago dira euskal deiturak. Gehiago bildu eta aztertu ditugu dagoeneko, eta ugari dira azterkizun. Bihoa liburu hau aitzindari gisa, Urdazubikoak zioen bezala, nor nola mintzo den abisu eman diezagun.

En la presentación del *Nomenclátor de apellidos vascos*

No puedo ocultar la alegría con que la Comisión de Onomástica de Euskaltzaindia presenta hoy este *Nomenclátor de Apellidos Vascos*, obra de cuya utilidad nadie dudará.

Hay que temer, desde luego, los dardos que pueden llegar. El escritor catalán Quim Monzó, hablando de este mismo asunto, es decir, de la grafía de los apellidos, mencionaba hace poco lo que con gracia llamaba la —“División Brunete político-massmediática”—, refiriéndose a quienes están dispuestos a cargar contra iniciativas como la presente. Y sin embargo, a pesar de los agoreros y de los inmovilistas, hay que decir bien claro que los apellidos también han estado y están sometidos a los usos (orto)gráficos de las diferentes épocas, por no hablar de los diferentes lugares. Probablemente nos dirán que con esto se rompe España y no sé qué otras cosas. Lo único que hay es el derecho del ciudadano vasco a que su apellido esté en la grafía correspondiente de la lengua.

Aprovechando esta oportunidad, no estará de más volver a indicar que Euskaltzaindia no es una sociedad de genealogía y heráldica. Guardamos, desde luego, la mayor consideración para estas ciencias auxiliares, pero la Academia no puede atender a peticiones de esa índole, para las cuales, dicho sea de paso, en los últimos años parecen haber surgido cantidad de Petrikillos. Y recordaremos también que no es función de Euskaltzaindia traducir apellidos de naturaleza romance (u otra) ni vestir con traje vasco apellidos que no pertenecen a nuestro acervo lingüístico, si bien la frontera no es siempre fácil de fijar. El mismo respeto que solicitamos para nuestros apellidos lo pedimos para los apellidos no vascos, a los cuales debe asignarse su grafía. En este punto nuestro País, abierto como ha estado y está a influjos diferentes, debe mostrar esa misma personalidad diversa, sin ocultarla en modo alguno, pues es parte de su patrimonio.

En este libro no se toca una materia del máximo interés, a saber: la pronunciación de estos apellidos. Un buen amigo, natural de Areatza (Villaro), me suele decir que él no es *Onaindía*, sino *Onáindia*. Y tiene toda la razón. Más crudas son las pronunciaciones del tipo *Hiriguán*, para quien se llama *Hirigoïn*.

Terminaré reiterando el agradecimiento de Euskaltzaindia al Departamento de Justicia, Economía, Trabajo y Seguridad Social del Gobierno Vasco y al Ministerio de Justicia. Sin su comprensión y ayuda este libro no se habría publicado.

NOMENCLATOR DE APELLIDOS VASCOS EUSKAL DEITUREN IZENDEGIA

Bilbo, 1998-07-13

*Sabin Intxaurreaga,
Consejero de Justicia, Economía, Trabajo
y Seguridad Social del Gobierno Vasco/
Eusko Jaularitzako Justizia,
Ekonomia, Lan eta Gizarte Segurantza sailburua*

PRESENTACION DEL NOMENCLATOR DE APELLIDOS VASCOS

Excmas. e Ilmas. autoridades académicas, autoridades de la administración de Justicia y de los organismos relacionados con la misma:

Es un honor para quien les habla que el primer acto en el que participa como Consejero de Justicia, lo sea en esta ilustre casa y en un acto de promoción del euskara en este ámbito.

El derecho de todo ciudadano a poseer un nombre es un derecho personalísimo contemplado por el Pacto Internacional de Derechos Civiles y Políticos de 19 de diciembre de 1966, y que reconoce la actual Ley de Registro Civil al disponer en su artículo 53 que “las personas son designadas por su nombre y apellidos, paterno y materno, que la Ley ampara frente a todos”.

Según el texto de la Ley Básica de Normalización del Uso del Euskara, se trata de reconocer la lengua propia del pueblo vasco como el signo más visible y objetivo de identidad de la comunidad de Euskal Herria, y un instrumento de integración plena del individuo en ella a través de su conocimiento y uso, siendo obligación de los poderes públicos impulsar y garantizar de forma progresiva el ejercicio de ese derecho, reconocido en el artículo 6.º, y en el artículo 9 para el ámbito de la Administración de Justicia.

Se trata, por tanto, de dar cumplimiento al régimen de cooficialidad lingüística del euskara consagrado en el Estatuto de Autonomía y del derecho de los habitantes del País Vasco a utilizar dicha lengua en sus relaciones con la Administración, arbitrando las medidas y medios necesarios para asegurar dichos derechos lingüísticos.

Ciertamente, si algo contribuye a la normalización del euskara, a su reconocimiento como signo visible de la identidad colectiva e instrumento de

integración del individuo en la comunidad, es el derecho de los ciudadanos vascos a utilizar su lengua propia en la determinación de su nombre y de sus apellidos.

Por lo que atañe directamente a los nombres propios, hay que convenir que la normalización de la lengua vasca es hoy una pacífica realidad entre nosotros. Nada dificulta el que los padres elijan para sus hijos onomásticos consignados en euskara, ni existe traba alguna para que una persona cambie su nombre propio sustituyendo aquél con el que fue inscrito en el Registro Civil por otro vasco.

En lo tocante a los apellidos, la necesaria normalización de euskera pasa por recuperar la correcta grafía de los apellidos de origen euskérico.

Como es fácilmente comprensible, tanto el principio de seguridad jurídica en la imposición y cambio de los apellidos de las personas, como el propio respeto a la lengua vasca, aconsejan que estos expedientes de adaptación gráfica de los apellidos al euskara se resuelvan atendiendo no sólo a la voluntad, que puede ser en ocasiones arbitraria, del solicitante, sino al previo informe favorable de la Real Academia de la Lengua Vasca.

Hasta el momento presente, cuando un ciudadano pretendía modificar la grafía euskaldun de su apellido, al amparo del artículo 206 del Reglamento de la Ley de Registro Civil, además de iniciar el oportuno expediente en el Registro Civil, había de procurarse el oportuno certificado expedido por Euskaltzaindia que acreditaba la corrección del cambio. A partir de esta publicación, únicamente será preciso que dicho cambio figure amparado por la compilación realizada en este nomenclator.

El precedente que ya abría la puerta a esa posibilidad, que permite un mejor y más ágil servicio a nuestros ciudadanos, parte de una resolución del Director General de los Registros y del Notariado de fecha 23 de abril de 1996, que declaraba con carácter general que en la tramitación de los expedientes de cambio de apellidos vascos, no será necesario aportar el certificado de la Real Academia de Lengua Vasca / Euskaltzaindia, cuando, por estar incluido el apellido en el Nomenclátor elaborado por aquélla, ya queda justificado por este medio la ortografía correcta del apellido solicitado.

Bien es verdad, que por causas absolutamente ajenas a la voluntad del Departamento de Justicia y de Euskaltzaindia, ese proceso de publicación ha sido algo más lento del deseado.

Consecuencia de esa voluntad inequívoca de procurar a los ciudadanos este instrumento, el Ministerio de Justicia y el Departamento de Justicia, Economía, Trabajo y Seguridad Social del Gobierno Vasco decidieron la publicación de

esta obra a través de la propia imprenta del Boletín Oficial del Estado, al considerar que su difusión y su uso contribuirán a la normalización del euskara.

Nos encontramos, finalmente ante una obra que pretende la normalización de los apellidos, corrigiendo las alteraciones que otros sistemas gráficos introdujeron en ellos al amparo de la no oficialidad del euskera.

La formación de este primer nomenclátor de apellidos vascos supone una obra relevante de la Real Academia de la Lengua Vasca, desarrollada por la Comisión de Onomástica de Euskaltzaindia, siendo dicho esfuerzo merecedor de todo nuestro reconocimiento y felicitación por el acierto, en sintonía con una demanda de nuestros ciudadanos.

Su publicación facilitará a todos los ciudadanos vascos deseosos de cambiar los apellidos que resulten tener origen euskérico el adecuarlos a la expresión de su grafía fijada por Euskaltzaindia. Para los jueces miembros de la Carrera Fiscal y funcionarios públicos que hayan de intervenir en los expedientes de cambio de apellidos, el nomenclátor elaborado por la Real Academia de la Lengua Vasca constituirá sin lugar a dudas el referente que permita acompañar la necesidad de seguridad jurídica con el respeto a la lengua vasca. Y ya en los próximos días será remitida a todos los Registros Civiles de la Comunidad Autónoma y a todos los Juzgados de Paz para su utilización.

Aprovecho, al tiempo, esta oportunidad para solicitar la intervención de todos Ustedes, representantes de todos los colectivos en los que este Nomenclátor ha de resultar de interés para nuestros ciudadanos, para que procuren la difusión y el conocimiento del mismo en sus respectivos ámbitos, ya que esa es la verdadera garantía de su efectividad.

Para finalizar, me van a permitir que haga una pequeña referencia a la conveniencia de que se sigan apoyando las iniciativas de varios grupos parlamentarios en el Parlamento Español, para que dentro de un horizonte, esperemos cercano, se modifiquen el artículo 57 de la Ley de Registro Civil y 209 de su Reglamento para que dichos expedientes de cambio de apellido, puedan sustanciarse por completo en los Juzgados de Primera Instancia encargados del Registro Civil correspondientes al domicilio del solicitante, en lugar de precisar su remisión posterior al Ministerio de Justicia, para posibilitar, precisamente, ese mayor acercamiento de la administración de justicia a nuestros ciudadanos y un mejor servicio público.

Muchas gracias, y reitero mi felicitación a Euskaltzaindia por este magnífico trabajo.

* * *

EUSKAL DEITUREN IZENDEGIAREN AURKEZPENA

Euskaltzain jaun-andere agurgarriok, eta Justizia administrazioko eta era-kundeetako agintariok:

Ohorea da niretzat Justizi sailburu gisa egiten dudan lehenengo hitzaldia etxe gailen honetan egitea; are gehiago, euskara Justiziaren arloan sustatzeko ekitaldi batean.

Herritar orok izen bat izateko duen eskubidea oso eskubide pertsonala da, eta horrelaxe dago jasota Eskubide Zibilei eta Politikoei buruzko 1966ko abenduaren 19ko Nazioarteko Itunean. Egungo Erregistro Zibilaren Legeak ere eskubide hori aitortzen du, 53. artikuluan honako hau esaten baitu: “Pertsonak beren izenaz eta aita-amen deiturez izendatzen dira, eta izen-deitura horiek Legeak babesten ditu denen aurrean”.

Euskararen Erabilpena Arauzkatzeko Onarrizko Legearen testuak dioenez, euskal herriaren ama-hizkuntza Euskal Herriko komunitatearen adierazgarrikeri agerikoena eta objektiboena da, eta, hizkuntza hori ezagutuz eta erabiliz, gizabanakoa komunitatean erabat integratzeko tresna. Beraz, herri-aginteez eskubide hau arian-arian bultzatu eta bermatu behar dute, Legearen 6. artikulua eta 9. artikulua Justizi Administrazioarentzat agintzen duena kontuan izanik.

Kontua, beraz, honako hau dugu: Autonomia Estatutuan euskarari aitortzen zaion ofizialkidetasuna betearazi egin behar da, eta euskal herritarrek Administrazioarekin dituzten harremanetan euskara erabiltzeko daukaten eskubidea bermatu behar da, hizkuntz eskubideak ziurtatzeko beharrezko neurriak eta baliabideak ezarriz.

Euskal herritarrek beren izen-deiturak erabakitzerakoan ama-hizkuntza erabiltzeko daukaten eskubideak laguntzen dio —ezerk laguntzekotan— euskararen normalizazioari, bai eta euskara nortasun kolektiboaren adierazgarri dela eta gizabanakoa komunitatean integratzeko tresna dela aitortzeari ere.

Izen bereziei dagokienez, euskararen normalizazioa errealitate baketsua da gurean. Izan ere, gurasoek ez dute eragozpenik beren seme-alabentzat euskarazko onomastikoa aukeratzeko, eta ez dago inolako trabarik edonork Erregistro Zibilean zeukan izena euskarazko izenaz aldatzeko.

Deiturei dagokienean, ordea, euskal jatorriko deituren grafia zuzena berreskuratu beharra dago, euskararen normalizazioa osoagoa izan dadin.

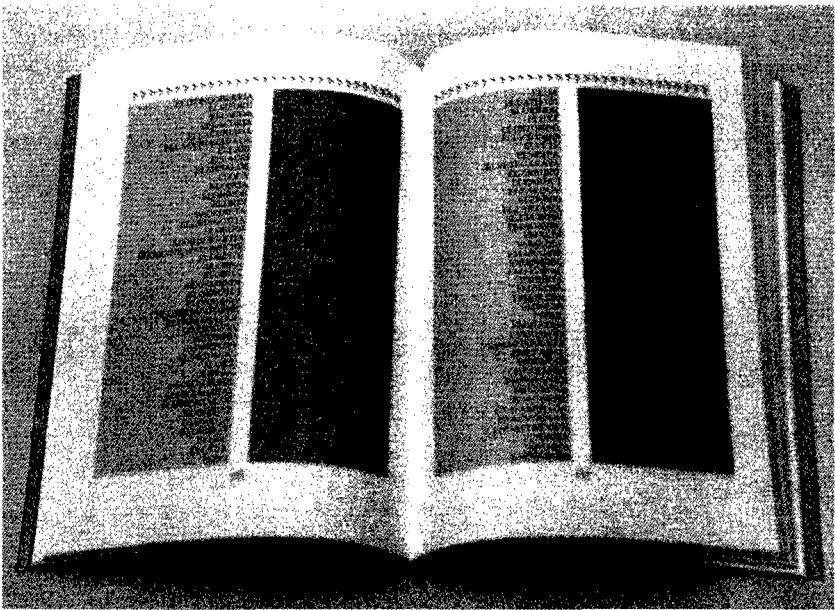
Erraz adi daitekeenez, pertsonen deiturak euskarazko grafia egokitzeko egiten diren espedienteak erabakitzerakoan, ez da eskatzailearen borondatea kontuan izan behar soilik —borondatea batzuetan arbitrarioa izan baitaiteke—, baizik eta Euskaltzaindiak aurretiaz egindako aldeko txostena ere komeni da, pertsonen deiturak ezartzeko eta aldatzeko segurtasun juridikoaren printzipioa, eta euskarari zor zaion errespetua, aintzat harturik.

Orain arte, herritar batek, Erregistro Zibilaren Legearen Araudiko 206. artikuluan oinarri hartuta, bere deituraren grafia euskalduna aldatu nahi bazuen, Erregistro Zibilean espediente bat hasi beharra zeukan, eta, gainera, Euskaltzaindiak egindako egiaztagiria aurkeztu beharra zeukan, aldaketa zuzena zela erakusteko. Oraingoan, ordea, nahikoa izango da aldaketa hori izendegi honetan bildutako deiturekin bat etortzea.

Erregistroen eta Notariotzaren zuzendari nagusiak 1996ko apirilaren 23an emandako erabaki batek ireki zion atea aukera horri, gure herritarrei zerbitzu hobea eta bizkorragoa eskaintzeko bide ematen baitu. Erabaki hartan, hain zuzen, honako hau esan zen: euskal deiturak aldatzeko espedienteak bideratzerakoan, ez da Euskaltzaindiaren egiaztagiria aurkeztu beharrik izango; izan ere, Euskaltzaindiak prestatutako izendegian jasota egoteak egiaztatzen baitu eskatutako deituraren ortografla zuzena dela.

Egia esan, Justizia Sailak eta Euskaltzaindiak nahi baino motelago burutu da lan hau argitaratzeko prozesua.

Dudarik gabe, herritarrei deiturak taxuz egokitzeko tresna eskaintzea zen gure asmoa. Hori dela-eta, Justizia Ministerioak eta Eusko Jaurlaritzako Justizi, Ekonomia, Lan eta Gizarte Segurantzza Sailak Estatuko Aldizkari Ofizialaren inprimategian argitaratzea erabaki zuten, euskara normalizatzeko tresna ezin-hobea zelakoan.

Azken finean, lan honek deiturak normalizatzea du helburu, eta, horretarako, euskara ofiziala ez zenean grafia-sistema arrotzek gure hizkuntzan eragindako aldaketak zuzendu ditu.

Euskal deituren lehenengo izendegia Euskaltzaindiaren Onomastika batzordeak burututako lan aipagarria dugu, eta, horrenbestez, egindako ahaleginak gure eskerrona merezi du, herritarren eskaerari bete-betean erantzun baitio.

Izan ere, argitalpen honi esker, euskal jatorrizko deiturak Euskaltzaindiak finkatutako grafiara egokitzeko irrikitan dauden euskal herritar guztiek aukera izango dute nahi hori asebetetzeko. Bestetik, deiturak aldatzeko espedienteetan esku hartu behar duten epaile, fiskal eta funtzionario publikoek, berriz, segurtasun juridikoa eta euskara uztartzeko erreferente izango dute Euskaltzaindiaren izendegia. Horregatik, datozen egunotan Euskal Autonomia Erkidegoko erregistro zibil eta bake-epaitegi guztietara bidaliko da, erabil dezaten.

Era berean, aukera aprobetxatu nahi dut zuek guztiek ere (gure herritarren taldeen ordezkariak zaretenez) parte har dezazuen eskatzeko. Hortaz, saia zaitzte zuen arloetan izendegia hedatzen eta ezagutarazten, horixe izango baita bere eraginkortasuna bermatzeko bide bakarra.

Amaitzeko, beste aipamen bat egin nahi nuke. Komenigarria dirudit Espainako Parlamentuko hainbat taldek, epe jakin baten barruan (luzea ez izatea espero dut), Erregistro Zibileko Legearen 57. artikulua eta haren Araudiaren 209.a aldatzeko izandako ekimenak bultzatzen jarraitzea, deiturak aldatzeko espedienteak eskatzailearen bizilekuari dagokion Lehen Auzialdiko Epaitegietan erabat gauzatu ahal izateko. Hori guztia, jakina, justizia-administrazioa gure herritarrengana gerturatzeko eta, era berean, zerbitzu publiko hobea eskaintzeko asmoz.

Eskerririk asko, eta berriro ere nire eskerrona Euskaltzaindiari, egin duen lan bikainagatik.

ARAUAK: I. KARPETA: CD-ROM:

**(ARAUAK 1-75): 1994-1997eko UZTAILERA ARTEAN EUSKALTZAINEK
ONARTURIKOAK CD-ROM INTERAKTIBOAN**

Bilbo, egoitza, 1998-IX-15

*Ricardo Badiola Uriarte,
argitalpen eragilea(*)*

AURKEZPENA

CD-ROM honetako edukia jarraiko oharretan azaltzea gura genuke, alegia, euskarri informatiko honetan zer nolako materiala azaltzen den hizkuntzari lotua. Beraz, CD-ROM-aren laburpena, punturik garrantzitsuenak azpimarratuz, jarraikoa dugu, hots:

1. Gaia: Euskaltzaindiaren *ARAUAK I.* karpetakako materiala, CD-ROM interaktiboan.

2. MAC OS ordenadorearen INGURUNEAN ERABILTEKO GUTXIENeko BETEKIZUNAK:

2.1. Macintosh edo Power Macintosh ordenagailua, 68020 prozesadorea edo modernoagoa behar du izan.

2.2. MAC OS 7.0 edo modernoagoa.

2.3. 3.300 Kbyteko RAM memoria daukana, Macintosh 680 x 0 edo Power Macintosh ordenagailuetarako, memoria birtuala indarrean dela; 5 227 Kbyte, Power Macintosh ordenagailuetarako, memoria birtuala indargabetua dela.

2.4. 8 Mbyteko lekua duen disko gogorrek eta 4.4 Mbyteko lekuak izan behar du, instalazioa egiten den garaian.

2.5. CD-ROM irakurgailua.

3. WINDOWS INGURUNEAN ERABILTEKO GUTXIENeko BETEKIZUNAK:

3.1. Ordenagailu pertsonala x 86 prozesadorea daukana (386, gutxienez; baina 486, Pentium, Pentium Pro edo Pentium II gomendatzen dira).

3.2. Microsoft Windows 3.1 taldean lan egiteko Microsoft Windows, Microsoft Windows 95 edo Microsoft Windows NT 3.51 edo 4.0.

3.3. Instalazioan 4 Mbyteko RAM memoria daukana izan behar du.

3.4. Instalazioa egitean 5 Mbyteko lekua daukan disko gogorrek edo eta 7 Mbyteko tokia daukana izan behar du.

3.5. CD-ROM irakurgailua.

(*) *Oharra:* Joseba de Franciscok ARAUAK: I. karpeta-ren CD-ROM-aren prestatzaile-teknikiariak bai entzule eta bai kazetariei erabilera-azalpenak eskaini dizkie.

4. Erabilitako sistema: 'Acrobat Reader 3.0 artxiboa' deritzana dugu.
5. PC edo Macintosh ordenagiluetarako balio du.
6. NOLA ERABILI BEHAR DEN:
  - 6.1. Laguntza deritzan pantailara jo eta berton agertzen zaizkigu sisteman aritzeko —nabigatzeko— oharrak.
  - 6.2. Bi aukibide dauzka:
    - a) Aukibide kronologikoa, alegia, ARAUAK onartu diren arabera, hilabetez hilabete, lehen/1. Aurutik 75 punturaino.
    - b) AURKIBIDE ALFABETIKOA.
    - c) 'Euskaltzainburuaren hitzak', alegia, Jean Haritschelhar-ek idatziriko berbak ARAUAK direla eta.
  7. Eskuetan dugun CD-ROM honek *'laguntza'* deritzan pantaila dauka eta bertan programa erabili eta instalatzeari buruzko informazio edo argibide jakingarria aurkitzen dugu. Goian adierazitako pantailetatik sail bakoitzera jo ahal dugu. Sail edo eremu bakoitzaren hasieran 'aukibideetara' itzul gaitzke goian azaltzen den botoietan sakatu edo jo ondoren. Beraz, edozein orrialdetatik 'ARAUAK' pantailara itzuli ahal dugu behe aldeko botoiari emanaz gero, eta edozein seinaletera zuzenki jo ezker aldean aurkitzen diren markadoreetan joz gero. Aipatu markadoreok triangeluetan jo ondoren narbarmetzen zaizkigu.

8. Jarraian CD-ROM sistemako lanabesen azalpena datorkigu.

9. ARAUAK CD-ROM honetako bilaketa indexatuak ditugu ondoren, alegia, 'Search' edo 'buscar / explorar' komandoa deritzanak ARAUen testu osoa bilatzeko balio du indexatuta dauden Acrobat agirietan edo agiri multzoetan. Eta berauen aurki-bidea-datutegia da, hots, agiri horien testua duena.

* * *

Fitxa teknikoa:

ARAUAK: 1. karpeta: CD-ROM
EUSKALTZAINDIA / R.A.L.V. / A. L. B.

Eskabideak egiteko:

Euskaltzaindia / R.A.L.V.
Argitalpen zerbitzua

Plaza Barria, 15
48005 BILBO

Tlf. 94. 415 81 55

Fax: 94. 415 81 44

e-mail: euskalbilbo @ jet.es

Salneurria:

ARAUAK karpeta harpidedunentzat: 1500 pta.

Bestelakoentzat: 8.000 pta.

* * *

NORMATIVA EN CD-ROM DE LA REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA / EUSKALTZAINDIA

**PERIODO COMPRENDIDO: OCTUBRE DE 1994-
-JULIO DE 1997**

CARPETA 1.ª: 1-75 DE LA NORMATIVA DE LA LENGUA VASCA

Bilbao, 15-09-1998

*Ricardo Badiola Uriarte,
ejecutivo del Servicio de Publicaciones*

Partes comprendidas en el CD-ROM:

- a) Índice cronológico de la NORMATIVA impresa y publicada en la Carpeta 1.ª titulada ARAUAK-1.
- b) Índice alfabético de la NORMATIVA.
- c) Introducción del Presidente de la Real Academia de la Lengua Vasca/ Euskaltzaindia Jean Haritschelhar Duhalde.

Aparte de estos tres apartados el CD-ROM *ARAUAK-1* posee un apartado denominado 'Laguntza / Ayuda' con unos índices generales que aparecen en la pantalla cuando se consulta una NORMA de la Lengua Vasca.

Disciplinas principales del CD-ROM:

1. Gramática: uso del partitivo, régimen de ciertos verbos: GONBIDATU, ITXOIN, LAGUNDU...
2. Diccionario unificado desde la letra A hasta la I: A... ALKOHOL... BEGIRALE... DENDARI... ESLEIPEN... FORU... GIDARI... HARPIDEDUN, HANTURA, HARRIDURA...IGUZKI.
3. Declinación: v.g. posesivos: NI, NIRI, NIREKIN...; singular cercano: HAU GUZ(T)IA...
4. Ortografía-Morfología: (ARRAIN y no *arrai*, ARTZAIN y no *artzai*...; Graffía del prefijo BA- y de la preposición GABE, etc.).
5. Composición de vocablos y su graffía: BENETAKO, OHIKO, BETIKO...
6. Formas alocutivas del verbo: DUK / DUN... LIEKEK / LIEKEN... ZAIOK/ ZAION... LEZAKEK / LEZAKEN... GABILTZAK / GABILTZAN... ZIOTSEK / ZIOTSEN...
7. Graffía de la raíz de ciertos verbos: IKAS, IBIL, JAIKI, BETE, EKAR...

8. Onomástica:

a) Nombres de las diferentes provincias y comarcas de España y de Francia: AN-DALUZIA, MADRIL, ALACANT, ERRIOXA, EIVISSA, VALENTZIA, SIBILIA...; ALSAZIA, LORRENA, PIKARDIA...; ALPE GARAIK, BORDELE, ARROXELA, MARTINIKA, AKIZE, TARBE, SAVOIA, TOLOSA...

b) Denominación de los nombres propios de los diferentes estados del mundo, capitales y gentilicios: ARMENIA, ARMENIAR, EREVAN, EREVANDAR; BELIZE, BELIZETAR, BELMOPAN, BELMOPANDAR; BRUNEIKO ESTATUA, BRUNEI-TAR, BANDAR SERI BEGAWAN, BEGAWANDAR; ERRUSIA, ERRUSIAR, MOS-KU, MOSKUTAR; ESTONIA, ESTONIAR, TALLINN, TALLINNDAR; GEORGIA, GEORGIAR, TBILISI, TBILISTAR; JAPONIA, JAPONIAR, TOKIO, TOKIOTAR; KANADA, KANADAR, OTTAWA, OTTAWAR; KROAZIA, KROAZIAR, ZA-GREB, ZAGREBAR; KUBAKO ERREPUBLIKA, KUBATAR, HABANA, HABANA-R; LETONIA, LETONIAR, RIGA, RIGATAR; LITUANIA, LITUANIAR, VIL-NIUS, VILNIUSTAR; NORVEGIAKO ERRESUMA, NORVEGIAR, OSLO, OSLOAR; UKRAINA, UKRAINAR, KIEV, KIEVTAR; YEMENGO ERREPUBLI-KA, YEMENDAR, ADEN, ADENDAR; ZIPREKO ERREPUBLIKA, ZIPRETAR, NI-KOSIA, NIKOSIAR...

c) Graffía de los diferentes continentes del mundo, nombre de algunos nombres geográficos y gentilicios: EUROPA, EUROPAR; MENDEBALDEKO EUROPA; OZEANIA, EKIALDE HURBILA, OZEANIAR; EURASIA, EURASIAR; IPAR AME-RIKA, HEGO AMERIKA, ERDIALDEKO AMERIKA, AMERIKAR; AFRIKA, AFRIKAR...

d) Graffía de diversos nombres de montes, ríos, mares... del mundo: mendiak: AL-PEAK (ALPE mendiak), PIRINIOAK (PIRINIO mendiak), KARPATOAK (KARPA-TO mendiak)...; Ibaiak: DANUBIO, IBAI HORIA, MOSELA, RHIN, RODANO, TAJO, VOLGA, YONNE, ZAMBEZI...; Itsasoak: BIZKAIKO GOLKOA, ITSASO BELTZA, IPAR ITSASOA, ITSASO GORRIA, ITSASO HILA, ITSASO ZURIA, ITSASO JONIKOA, LIONGO GOLKOA, MEDITERRANEOA (Mediterraneo itsa-soa)...

e) Graffía de las principales islas del mundo: ANTILLAK, BIKINI, GOMERA, HAITI, JERSEY, MADEIRA, MIKONOS, SALOMON, SONDA, TIMOR, ZIKLA-DEAK, ZIPRE...

f) Nombres de lagos: BALATON, COMO, ERIE (Ipar Amerika), LADOGA, LE-MAN; ONEGA, TITIKAKA (Hego Amerika), GARDAKO aintzira, KARIBA (Afrika), MICHIGAN (Ipar Amerika), TXAD (Afrika), URMIAKO aintzira (Persia), WINNIPEG (Ipar Amerika)...

g) Graffía de las diferentes provincias del País Vasco / Euskal Herria y de los diferentes dialectos del Vasconce/Euskera: ARABA, ARABAR, ARABAKO EUS-KARA; BIZKAIA, BIZKAITAR, BIZKAIERA; LAPURDI, LAPURTAR, LAPUR-TERA; ZUBEROA, ZUBEROTAR, ZUBERERA.

h) Nombres comunes del santoral: AGATA, ANASTASIA, ARNAUT, BAR-NABE, BRIGITA, ELOI, ERRAMUN, FELIZIA, GILEN, HENRIKE, HUNBERTO, ISIDORO (Sibiliakoa), JURGI, KARLOTA, LAURENDI, MARTZELINO, NARTZI-

SO, PETRI, ROKE, SIGISMUNDO, TADEO, VIKTOR, XABIER, ZELEDON, ZOSIMO...

Características técnicas del CD-ROM:

1. Instalación del programa READER (Instalación en un ordenador Apple (o Macintosh compatible).
2. Instalación en un ordenador PC (o Windows compatible).
3. Sistema de navegación: programa Acrobat Reader.
4. Descripción de las herramientas de Acrobat Reader.
5. Búsquedas indexadas: comando SEARCH, Acrobat Search.= 'buscar, explorar'.

ARAUAK-1 CD-ROM-EAN AURKEZTEAN

Egoitzan, 1998-IX-15

Jose Antonio Arana Martija

Arauk-1 euskarri informatikoan aurkeztu ondoren, Patxi Goenaga, Euskaltzaindiaren idazkariak eta Ricardo Badiola argitalpen eragileak esandakoei zerbait erantsi nahi diet. Teknika berriek eskatzen duten bidean sartua dela Euskaltzaindia eta Arauen aurkezpen hau lehen urrats bat baizik ez dela edierazi nahi nuke.

Izatez, ekintza zabal, ugari eta emankorrago batean ari dela gure Akademia esan behar dut. Bilboko egoitza honetan eta Euskal Herriko beste hiriburuetan, hots, Iruñean, Donostian, Gasteizen eta Baionan dituen ordezkartzetan, gaur eguneko teknikari dagokion informatizazioaz asmoz eta gogoz plangintza burutzen ari dela. *Orotariko Euskal Hiztegia*, Hiztegi Batua, Euskararen Hizkuntz Atlasa, Gramatika, Onomastika eta beste batzorde batzuek ekoizten dituztenak datubase batean bildu eta edonork bilatzeko eran jartzeko azpiegitura informatikoa osotu. Une historiko honetan, eta Euskal Herri osoari begira, Euskaltzaindiari dagokio hizkuntzaren arauak ematea, euskalkiak bere bidean utziz eta sendotuz, baina denontzat baliagarria eta ulergarria den euskara batua bultzatuz.

Badago beste arlo bat ere, Euskaltzaindiaren Azkue Bibliotekak ikertzen eta zainitzen duena: Euskal Herriko biblioteka publikoen eta liburutegien katalogazioan bateratu behar dena, gure kulturaren mesedetan. Azkue Biblioteka da une honetan euskarazko katalogoa egiten ari den instituzio bakarra. Bibliotekonomiako hitz teknikoak eta esaldiak euskara egoki batera itzuli behar dira eta lan horretan ari da, jadanik ia mila hitz eta esaldi itzuli dituelarik. Eta ez bakarrik bere katalogoa burutzeko dituen beharri zehar erantzuna emateko, beste batzuk euskarazko katalogoa egiteko eredu akademikoa izango delako baizik. Honek ere badu informatizazioaren plangintzarekin zerikusirik, sare orokorrean sartu eta edonorentzat kontsultagarri izango delako. Euskal Bibliografia Interneten sartzeko ezinbesteko bidea izango da hau.

Baina beste berri bat ere eman nahi dizuet, bibliografia munduan hasiera baino ez dena. Euskal kultura bultzatzerakoan, gure herriko biblioteka eta liburutegien katalogo orokorra burutu beharrean gaude, munduan zehar gure bibliografia zabaltzeko, “eman ta zabal zazu munduan fruitua” egia bihur dadin. Eta horretarako beste erakunde batzuekin harremanetan hasia da Euskaltzaindia, beraien ondare bibliografikoak euskaraz katalogatzeko eta euskarari eta euskal kulturari dagozkien testuak ordenagailuen pantailetan irakurgai jartzeko. Lehen urratsa eman du eta Legebiltzarrean dagoen Juan Ramon Urkixo jaunaren liburutegi aberatsa digitalizatzeko hitzarmena sinatuko du. Informatizazioaren emaitza aberasgarria izan dedila espero dugu, beste erakunde batzuekin bide beretik jarraituz.

BESTE BERRI BATZUK

EUSKALTZAINDIKO ZUZENDARITZAREN OHARRA

Euskaltzaindiaren Zuzendaritzak gaur, ekainaren 11an, Angelun egin duen bilkuran, beste gai batzuen artean, Patxi Goenaga idazkari eta zuzendaritzakidearen eta Pello Salaburu Euskara Batuko batzordeburuaren aurkako irainez eta mehatxuez aritu da.

Zuzendaritza honek bortizki gaitzesten ditu ekintza hauek eta dauka ez dela inondik ere zilegi horrelako bideak erabiltzea.

Bat egiten dugu, bada, bi euskaltzain hauekin, zeinen ikerlanak eta euskararen aldeko ahaleginak ezagunak baitira.

Baionan, 1998ko ekainaren 12an.

NOTA DE LA JUNTA DE GOBIERNO DE LA REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA / EUSKALTZAINDIA

La Junta Rectora de la Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia, reunida hoy, 11 de junio, en Anglet, ha tratado, entre otros asuntos, de los insultos y amenazas proferidos contra Patxi Goenaga, secretario de la Institución y miembro de esta Junta de Gobierno, y Pello Salaburu, presidente de la comisión de Euskara Unificado.

Esta Junta condena rotundamente tales acciones y considera que no es de ningún modo lícito emplear esos procedimientos.

Manifiestamos, pues, nuestra solidaridad con los dos académicos citados, cuya labor de investigación y sus esfuerzos en favor del euskara son conocidos.

Baiona, 12 de junio de 1998.

NAFARROAKO IRRATIEN BAIMENEN GAINEAN EUSKALTZAINDIAREN ADIERAZPENA

Euskaltzaindiak, Areatzan egindako osoko batzarrean, uztailaren 23an, erabili zuen, beste gai batzuen artean, Nafarroako Gobernuaren erabakia, modulazio-frekuentziako irrati baimenei buruz. Erabaki hori dela eta, hau aditzera nahi du eman Euskaltzaindiak jendaurrean:

1. Euskaltzaindiak, zeinen arautegian baitago hizkuntzaren eskubideak zaintzeko xedea, 1976ko otsailaren 26ko Erret Aginduaren arabera, adierazi zuen bere kezka larria, 1990ean, euskara baztertu zelako irrati baimenak erabaki zirenean, inola ere onartu ez zuzenetsi ahal zen eran. Ikus *Euskera*, Euskaltzaindiaren aldizkari ofiziala, 36, 1991, 73-74.

2. Oraingo banaketan, espero zitekeenaren kontra, berriro ere baztertu da euskara, ezen Euskal Herria Irratia, Nafarroako euskaldun gehienak bizi diren Iruñerrian euskaraz ari dena, baimenik gabe gelditu da.

3. Euskaltzaindiak, begirunerik handienaz, baina orobat kemen handienaz ere, banaketa bidegabe hau gaitzesten du, Nafarroako hiritarren aurkako laidoa, euskara delarik Foru Erkidegoaren ondare bizia.

4. Honegatik guztiagatik, Erret Akademia honek Nafarroako Gobernuari eskatzen dio lehenbailehen berrikus dezan irrati baimenen banaketa hori.

Areatza, 1998ko uztailaren 23an.

DECLARACION DE EUSKALTZAINDIA SOBRE EL REPARTO DE LICENCIAS RADIOFONICAS EN NAVARRA

La Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia, reunida en sesión plenaria en Areatza / Villaro, el 23 de julio, trató, entre otros asuntos, de la decisión del Gobierno de Navarra sobre el reparto de licencias de Frecuencia Modulada en esa Comunidad. Nuestra Institución desea manifestar ante la opinión pública lo siguiente:

1.º Euskaltzaindia, entre cuyos fines estatutarios, según el Real Decreto de 26 de febrero de 1976, consta la tutela de los derechos de la lengua, ya expresó en 1990 su grave preocupación por el hecho, inadmisibile e injustificable, de que se postergara a la lengua vasca en la distribución de las licencias en aquel año. Véase la revista *Euskera*, órgano oficial de Euskaltzaindia, número 36, páginas 73-74.

2.º Las esperanzas puestas en el presente reparto se han visto nuevamente defraudadas, al no haberse concedido licencia a una emisora vascófona, Euskal Herria Irratia, con área de actividad en Iruñerria / Cuenca de Pamplona, donde reside la mayor parte de los euskaldunes navarros.

3.º Euskaltzaindia, con el mayor respeto, pero también con la mayor firmeza, rechaza este reparto injusto, en que se ha cometido un agravio a los derechos lingüísticos de los ciudadanos navarros, siendo como es el euskara patrimonio vivo de la Comunidad Foral.

4.º Por todo ello, esta Real Academia solicita del Gobierno de Navarra la revisión urgente de la adjudicación acordada de licencias radiofónicas.

Areatza, 23 de julio de 1998.

HIL BERRIAK

MARIA DOLORES AGIRRE AIZPURU (1903-1997) *

Euskaltzaindiaren eskariari ezin nion ezezkorik eman: batetik, Maria Dolores Agirrerri diodan miresmenagatik; bestetik, belaunaldi horri diodan zorragatik, belaunaldi horretako gizon-emakumeek egin baininduten euskaltzale eta abertzale.

Maria Dolores Agirre Aizpuru 1903eko ekainaren 8an jaio zen Errezilgo Etxeberrin; denda, almazena, estankoa eta abar zituen etxean. Pablo Agirrek hiru seme eta alaba bat zituen, gazterik hil zen Urdalleta emaztearenak. Ondoren, Manuela Aizpurrekin ezkondu zen Pablo. Eta Maria Dolores Agirre Aizpuru jaio zen, etxeko bosgarrena; «Barrenso» idazlearen ondorengoa.

Hamalau urte bete zituenean irten zen Errezildik Donostiara maistra karrera egitera, normaletik ezer ez zuen Mandaseko Dukearen kaleko «Escuela Normal»ean. *La casa de la praderako* neskatoaren pare sentitu zela Donostian esan ohi zuen, umore haundiz. “Ez nekien erdara haundirik baina oso onartua izan nintzen” aitortu ohi zuen. Eta Errezil, bere sorterria, sekulan ahaztu ez bazitzaion ere Donostian egin zuen habia betiko.

Hementxe ezkondu zen 1924an, Marianistetan Xabier Zubiriren ikaslaguna izan zen Eugenio Lasheras donostiarrarekin. Aitaren eta amaren izen bereko semea eta alaba izan zituzten. Eta Donostian hil zen, Urbietan kaleko etxean, iazko uztailearen 26ko ordu txikitetan, Santiago jaiaren bukaeran eta Santa Ana egunaren hasieran, ohi bezala, bere alaba Maria Dolores mojarrekin kontu-kontari ari zela. Eta senarrak lagunak zituztelako, bizitzan elkarren adiskide izan ziren Carmen Castro eta Maria Dolores Agirre elkarrekin joan ziren mundu honetatik ere, egun gutxiren aldearekin.

EUSKARAZKO PLAZAREN JABE

Gaurko gazteentzat sinesteak lan badu ere, Maria Dolores Agirre maistra karrera egiten duen lehenengoetakoa da; Julene Azpeitia, Katalina Eleizegi, El-

---

* Ikus *Euskera* 43:1, 1998, 299-302. Hor, argitaratu zen Mikel Atxagak Maria Dolores Agirre zenari buruz egindako txostena. Baina sorginek orri bat eraman zuten beren erratzez, agidanean: Maria Doloresek irratigintzan egindakoaren aipamena hain zuten. Haren lan eskerbaren zati garrantzitsua galdu denez, berriro argitaratzen dugu Maria Dolores Agirre zenari buruzko txosten osoa.

bira Zipitria, Elixabete Maiztegi, Maria Dolores Goia, Rufina Azkue, Julia Fernandez Zabaleta eta abarrekin.

Gaurko gazteei oso aspaldikoak irudituko zaizkie Magisterio Eskolak. Baina joan den mendearen erdi aldera hasiak dira gizonezkoenak. Emakumezkoenak, berriz, geroxeago. Bizkaian 1901ean zabaldu zen emakumezkoentzat magisterio eskola. Gipuzkoan, 1865tik 69ra zabalik izan zena itxi eta handik 30 urtera ireki zen, 1899an hain zuzen. Maistra karrera egiteko aukera duen lehen belaunaldia da, ia-ia. Bestalde, ordurako hasiak ziren arrenkurak: *umeen eskolak eta irakasleak erdaldunak direlako ari da euskara galtzen*. Giro horretan osatu zen, beraz, euskal maistra taldea.

Karrera amaitu ahala Antiguako eskolan hasi zen maistratzen. Baina Maria Dolores Agirrek nahiago zuen beste era batera euskararen alde lan egitea. Eta *Euskal Izkerak eta Iztunde Ikastolara bildu zen*; Toribio Altzaga, Abelino Barriola eta abarren ondora. Horretarako, berriz, Iztunde Ikastolako euskal irakasle plazara aurkeztu zen, gizonezko mordoskarekin batera. Juan Jose Arrue Larrañaga *Argia* astekariaren zuzendaria ez beste gizonezko guztiak erretiratu egin ziren, Maria Dolores Agirre ikusitakoan.

Maria Dolores Eugenio Lasherak senarrarekin

Bost eguneko azterketak egin behar izan zituzten biek, txandan. Baina epaimahaiak erabaki aurretik ohartu zen Juan Jose Arrue, bere aurretik lehiatu zen Maria Dolores zela irabazle: *Zorionak, zuk irabazi duzu* aitortu baitzion. Alferrik izan ziren azpeitiarraren doktore jakinduria guztiak Errezilgo maistra argiaren ondoan. Hori bai, Juan Jose apaizak, Santa Maria parrokiako apaizak, kartzelan eta Donostiatik kanpora ordaindu behar izan zuen 15 urteko zigorraldia bere euskaltzetasunagatik, 1936ko gerraren erasoz. Maria Dolores, berriz, udaletxeko obretara zokoratu zuten. Eta Iztunde Ikastolako lehiaketan atzetik izan zuen Juan Jose Arrue, hiltzeko orduan ere atzetik izan du Maria Doloresek sei hilabetez, abenduaren 28an hil baitzen Arrue, *Argiako* zuzendari ohia, 94 urterekin.

Itzul nadin lehengo bidera. Lehen euskaltegi publikoko lehen irakasle bihurtu zen Maria Dolores. Baina *Euskal Izkerak eta Iztunde Ikastolako* plazaren jabe egiterako hasia zen, bere etxean, euskara irakasten. Oraingo askok bezalaxe denda batean jarri zuen iragarkia. Barre egin zioten: *euskara ikastera inor joango zaizula uste al duzu?* Baina bizitza osoan iraungo zion lana sortu zitzaion. Inguratu ere era guztietakoak inguratu baitzizaizkion: Antonio Agirre kontsula, Usandizaga Inazio, Karlos Santamaria, Miguel Castells notarioa, Orkolaga eta beste edozein maila eta lanbidetakoak. Etxean, Euskal Iztunde Eskolan, Ateneoan, Alargunen Klubean, Emakumeen Kultur Etxean eta abarretan ematen zituen euskarazko klaseak. Batean eta bestean, ehunen bat ikasle izaten omen zituen.

Ikastaro bereziak ere ematen zituen, jakina. Miren Egañak, oraindik orain, gogoratzen zidanez, 1960ko abuztuan egin zuten Elbira Zipitria eta Maria Dolores Agirrerekin ikastaro bat andereño eta andereñoagaiek. Gaur nork eskainiko ote luke ikastaro bat, Donostian, abuztuan, musu truk?

Eta ia hil arte jarraitu zuen euskara irakasten. Laurogeita bederetzi urte bete behar zituen bezperan egin nion elkarrizketa bat Maria Doloresi. Ikasle talde baten euskarazko lanak zuzentzen ari zen. Eta ez zen azkeneko taldea, geroztik ere euskara irakasten jarraitu baitzuen.

Hor utzi du paper mardoa, euskara irakasteko erabiltzen zituen metodoekin. Baina Maria Dolores Agirreren metodo guztien oinarria bakarra da: ikasleari, entzuleari, irakurleari euskara atsegina, gustagarria eta maitagarria egin. Hori zen bere sekretua euskarazko klaseetan, antzerkietan eta irratsaioetan. Izan ere, Maria Dolores Agirrek bere hitzetan eta bere ekintzetan erakusten zuen bere bihotz gozoa: gaixoak zaintzerakoan, atzeratuei laguntzerakoan eta euskararentzat lagunak egiterakoan. Harrigarria badirudi ere Elbira Zipitria eta Maria Dolores Agirre izan ziren atzeratuekin ere lanean hasi ziren lehenengoetakoak. Beren etxera bezala joaten ziren Maria Doloresen etxera edozein egunetan.

TORIBIO ALTZAGAREN LEKURA

Euskararen kontrako eraso gogorra zerbait baretu orduko itzuli zen «Euskal Izkera eta Iztunde Ikastola»ra udaletxeko obretara baztertua izan zen Maria Dolores Agirre. Azpeitiko Nekazari Alkartasunak antolatutako sariketara aurkeztu zen aurrena, 1949an, *Aukeraren maukera, azkenian... okerra* obrarekin. Eta handik lau urtera itzuli zen Iztunde Ikastolara, 1941ean hil zen Toribio Altzagaren eginkizunari eta bidari jarraitzeko.

Maria Dolores Agirrek 1975ean utzi zuen kargua, Joxemari Etxebeste eta Felipe Jurramendiren eskuetan: antzerkigintza, lehenengoaren eskuetan; euskararen irakaskuntza, bigarrenaren eskuetan. Baina 1981era arte ez zuen antzerki lana erabat utzi. Eta bere gidaritzapean ehunen bat antzerki-emanaldi eskaini zituen bere taldeak. Donostian egun jakina izan ohi zuen: Santo Tomas eguna. Horretarako, berriz, Soroa, Barriola, Altzaga, Lekuona, Lartzabal, Monzon eta abarrenak agortu ahala, Garcia Lorca, Tagore, Lozano, Casona, Buero Vallejo eta abarrenak euskaratu eta moldatu behar izan zituen: *Iturri-agor*, *Lurdesko lorea*, *Amal*, *Txalupak jaberik ez*, *Oriko txoria Orin*, *Txapela bete euri*, *Illunpe goritan*, *Altzateko jaun eta abar*.

Garcia Lorca aipatu dudanez, esan dezadan bidenabar, Lauaxeta bere adisikide mina bezala, frankistek hil zuten idazle hau jaio zela aurten beteko direla ehun urte. Omenaldiren bat eskaini beharko genioke euskaldunok ere. Eta Maria Dolores Agirrek *Iturri-agor* izenez euskaratutako «Yerma» antzerkia baino hoberik zer?

Maria Dolores Agirre (1903-1997)

IRRATIGINTZAN

Baina Maria Dolores Agirre ez zen antzerkigintzara eta euskararen irakasuntzara bakarrik mugatu, irratigintzari lotu baitzitzaion 1954-56 aldera. Hogeita bost urtetan eskaini zituen euskarazko irratsaioak, Basarri, Manu Oñatibia, Endrike Zurutuza, Joxemari Etxebeste eta abarrekin.

Izan ere, Maria Doloresek badaki erabiltzen ez den hizkuntza kamustu egiten dela. Hala idatzi zuen *Egan*-en, 1956an: “Egonak eta arretaz erabili ezak erdoitzen dizkigu burni-tresnak; orretxek itxuragabetu oi ditu mintzairak ere; orrek berak zarpildu dezaiguke gure euskera”.

Eta euskara edozein arlotarako gai dela baietsi ondoren, *sukaldeko txokotik atera ta eraman dezagun tokirik gallurrenetara* aholkatzen du, *Egan*-eko artikuluan. Horretarako, berriz, irratia, ikastolak, aldizkariak, euskaltegiak eta abar ezinbestekotzat jotzen ditu. Eta horretan dihardu. Eta bere garaiko euskaltzaileen lagun da: Alzaga, Barriola, Lekuona, Barandiaran, Orixe, Zipitria, Nemesio Etxaniz, Elixabete Maiztegi, Faustina Karril, Basarri, Oñatibia, Etxebeste eta abarren lagun. Antzerkiaren inguruan, berriz, berrogeita hamarren bat euskaltzale biltzen zituen.

Izan ere, bere ustez, bide guztiak eta lagun guztiak ditu beharrezko euskarak. Eta ezaguera haundiko emakumea denez, badaki gai guztietan ez dezakegula euskara berdina erabili. Badaki, ezin daitekeela jakintza mailako aldizkarietan eta herriari zuzendutako komunikabideetan euskara berdina egin. Badaki, berak antzerkian eta irratian egin behar duen euskarak ulerterreza, goxoa eta jendeak erabiltzen duenaren antzekoa izan behar duela. Horregatik edukitzen zituen entzuleak ahazabalik.

GURASOEN LAGUNTZA EZINBESTEKOA

Maria Dolores Agirrek ongi zekien, lehen esan dugun bezala, euskarak baliabide guztietaz baliatu behar zuela. Baina denen gainetik gurasoen laguntza jotzen du ezinbestekotzat, gurasoen bidez ondorengoetaratu ohi baita hizkuntza bat. *Gure seme-alabek ikasi ditzatela bi edo iru izkuntza, zenbat eta geyago obo; (...) baña etxekoa zokoratu gabe* dio lehen aipatutako idazlanean.

Hala pentsatzen du, hala idazten eta hala egiten. Maria Doloresen seme-alabak euskaraz mintzatzen dira elkarrekin, nahiz eta urte zailtako Donostian haziak eta karreradunak izan; Eugenio, mediku eta Maria Dolores, moja. Harri eta zur uzten nau batez ere alabak, Maria Dolores Lasherasek. Maistratza egin eta farmazia bukatuxea zuela sartu zen moja. Madrilen biologia eta antropologia bukatu eta Japonian eta Estatu Batuetan egin zuen lan. Ondoren, 12 urtez bizi izan zen Erroman, Mariaren Lagundi osoaren etxekoandre edo Ama Nagusi. Hala ere, harrigarri hitz egiten du oraindik euskaraz.

Bititza osoan egin du lan Maria Doloresek euskara irakasten, euskararentzat lagunak irabazten, euskara txukun eta ulergarrian euskaldunak entretenitzen eta gozatzan. Merezimendu horiengatik izendatu zuen Euskaltzaindiak, aspaldi, euskaltzain urgazle. Euskararen alde egindako lanagatik eskaini zion Donostiako udalak zilarrezko domina, Jesus Mari Alkain alkatearen eskuz. «Bagera» euskaltzaleen elkarteak ere omendu zuen. Itzultzaile Elkarteak, berriaz, ohorezko bazkide egin. Hil ondoan ere izan du ohorezko aipamenik. Hain zuzen, Gipuzkoako Foru Aldundiak egin zion Gabon egunean, Anton Abbadia saria banatzerakoan. Gaur, Euskaltzaindiak agertzen dio bere esker ona. Eskerrik asko, Maria Dolores. Sinesten zenuen zerua bekizu betiko sari.

Mikel Atxaga